

YOL – İQTİSADİYYAT, MƏDƏNİYYƏT, BİR SÖZLƏ,
HƏYAT DEMƏKDİR.

Heydər ƏLİYEV

Nəqliyyat hüququ

ELMİ-NƏZƏRİ, TƏCRÜBİ JURNALI REDAKSIYA ŞURASININ TƏRKİBİ:

PAŞAYEV A.M. – Redaksiya Şurasının sədri – *Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru, akademik, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru.*

ABBASBƏYLİ A.N. – *Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının müdiri, professor, tarix elmləri doktoru.*

EMİNƏ YAZICIOĞLU – *İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru, hüquq elmləri doktoru.*

MALEYEV Y.N. – *RF XİN Diplomatıya Akademiyasının kafedra müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru.*

TİMÇENKO L.D. – *Ukrayna Dövlət Vergi Xidməti Akademiyası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəisi, professor, hüquq elmləri doktoru.*

VALEYEV R.M. – *Kazan Dövlət Universitetinin professoru, hüquq elmləri doktoru.*

ƏLİYEV Ə.İ. – *Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, professor, hüquq elmləri doktoru.*

HÜSEYNOV L. H. – *AR MM Aparatı Dövlət qulluğu üzrə qanunvericilik şöbəsinin müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru.*

VƏLİYEV İ.V. – *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında “Bilik” Fondunun Aparat rəhbəri, professor, hüquq elmləri doktoru.*

ZEYNALOV R.M. – *Beynəlxalq Yol Polisi və Nəqliyyat Təşkilatı Assambleyasının üzvü, AR NK YHTK-nın sədr müavini, AR DİN BDYPİ-nin rəisi, polis general-mayoru.*

ABBASOV İ.M. – *Bakı Biznes Universitetinin rektoru, professor, iqtisad elmləri doktoru.*

MƏMMƏDOV H.Ə. – *Bakı Mühəndislik Universitetinin rektoru, professor, texnika elmləri doktoru.*

QULİYEV İ.O. – *Milli Aviasiya Akademiyası Hüquqşünaslıq kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru.*

MƏMMƏDOV R.F. – *Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru.*

ƏFƏNDİYEV O.F. – *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Hüquq kafedrası, professor, hüquq elmləri doktoru.*

ƏLİYEV E.Ə. – *Azərbaycan Respublikası DİN BDYPİ-nin əməkdaşı, Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının həqiqi üzvü, dosent, hüquq elmləri doktoru.*

№1(48)

2004-cü ilin dekabr
ayından çıxır.

Təsisçilər:

- Milli Aviasiya Akademiyası;
- Azərbaycan Beynəlxalq Avtomobil Daşıyıcıları Assosiasiyası (ABADA) İctimai Birliyi;
- Əliyev E.Ə.

*Müəlliflə redaksiyanın
mövqeyi uyğun olmaya bilər.*

**Göndərilən əlyazmalar,
fotolar geri qaytarılmır.**

Redaksiyanın ünvanı:

**Bakı şəhəri,
Yasamal rayonu,
Yeni Yasamal y/sahəsi,
Ş.Bünyadzadə küçəsi, 12**

Tel.: +994124388789
mob.: +994503225298
+99450210-24-42

vebsayt:

www.intranslaw.org

www.intranslaw.az

Elektron poçt:

intranslaw@rambler.ru

transportlaw@intranslaw.com

REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

Baş redaktor — **ƏLİYEV E.Ə.** — Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının həqiqi üzvü, hüquq üzrə elmlər doktoru.

Baş redaktorun müavini — **HACIYEV E.A.** — AR DNŞ SOCAR – KPŞ MMC Marketing Departamentinin rəisi, hüquqşünas, BNA-nın həqiqi üzvü.

Məsul redaktor — **MƏMMƏDOV Ə.Q.** — BDU Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrasının müdir əvəzi, dosent, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.

Texniki redaktor — **Z.TURABXANQIZI.**

Böyük redaktorlar:

— **ABBASOV A.Q.** — BDU-nun «İngilis dili» kafedrasının müdiri, dosent, filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.

— **AĞAKİŞİYEV Ə.Y.** — BDU-nun baş müəllimi, filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.

Redaktorlar:

— **VƏLİYEV E.T.** — AR VN Xüsusi Rejimli Vergi Xidməti Departamentinin baş dövlət vergi müfəttişi, kiçik vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas;

— **ƏLİYEV E.E.** — Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, hüquqşünas;

— **HACIYEV G.E.** — kompüter və informasiya üzrə aparıcı mütəxəssis;

— **ƏLƏSGƏROVA S.Q.** — Azərbaycan Respublikası DİN Baş DYP İdarəsinin əməkdaşı – operator;

— **ƏLİYEV F.E.** — inzibatçı, BDU BXH və Avropa hüququ kafedrasının müəllimi, hüquqşünas.

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı üzrə Bakı Bölgə Şöbəsinə 16 sentyabr 2004-cü il tarixdə dövlət qeydiyyatına alınmışdır (01 iyun 2006-cı il tarixli dəyişikliklərlə).

ŞƏHADƏTNAMƏ: 0104-P72-40981

20 aprel 2018-ci il tarixdə 196
səhifə həcmində çap olunmuşdur.
Tirajı 300 ədəd.

2018

I RÜB

MEHRİBAN XANIM ƏLİYEVA: BÖYÜK UĞURLARIN İZİ İLƏ

Müasir dünyada qadınların sosial-siyasi sahədə fəaliyyətinə, onların hüquqlarının qorunmasına və ictimai fəallıqlarının yüksəldilməsinə ciddi diqqət yetirilir. Eyni zamanda, hər bir cəmiyyətin həyatında qadınların tarixən özünəməxsus yeri olub. Azərbaycanda qadınların yeri və rolu həmişə böyük olub. Cəmiyyətin tərbiyəsində onların əvəzəlməz yeri var. Azərbaycanlı qadınlar sülh yaradıb, qan davalarını dayandırılar, bütün cəmiyyətdə mehribanlıqın bərqərar olmasına ciddi töhfələr veriblər. Müasir mərhələdə isə Azərbaycan qadınları dövlətin idarə edilməsində keyfiyyətə yeni səviyyədə iştirak edir, siyasi, elmi, təhsil, iqtisadi, mədəni və başqa sahələrdə daha aktiv fəaliyyət göstərirlər. Bu mənada Azərbaycanın birinci xanımı və Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva bütün qadınlar üçün örnəkdir. Mehriban xanımın həyat fəaliyyəti üzərində geniş dayanmağa böyük ehtiyac duyuruq.

Xoşməramlı səfir: sülh və humanizm naminə

Azərbaycan cəmiyyətində qadınların həmişə öz yeri olub. Azərbaycanlılar üçün qadın hər şeydən öncə ana, həyat yoldaşı və bacıdır. Azərbaycan qadınlarının Vətəni kişilərlə birgə çiyin-çiyinə qorumasının da saysız-hesabsız nümunələri var. Bununla yanaşı, tariximizdə qadınların dövlət işlərində, siyasətdə və diplomatiyada da böyük nümunələr yaratdığı məlumdur. Müstəqillik dönəmində qadınlar cəmiyyətin bütün sahələrində fəal çalışırlar. Mehriban xanım Əliyeva isə fəaliyyəti ilə, sözün həqiqi mənasında, bütün dünya qadınları üçün örnək ola bilər.

Təsadüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyevin 2017-ci il 21 fevral tarixli sərəncamı ilə Mehriban xanım Əliyevanın Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti vəzifəsinə təyin edilməsi cəmiyyət tərəfindən böyük razılıqla qarşılandı. Uzun illərdir ki, çoxşaxəli fəaliyyəti ilə Mehriban xanım müstəqil dövlətin və xalqın inkişafına böyük töhfələr verib. Azərbaycanın birinci xanımının fəaliyyətini beynəlxalq təşkilatlar da yüksək dəyərləndirirlər.

Faktlarda bunu aydın görə bilərik. Belə ki, Mehriban xanım 2004-cü ildə UNESCO-nun, ondan cəmi iki il sonra ISESCO-nun xoşməramlı səfiri adına layiq görüldü. 2007-ci ildə “Qızıl ürək” beynəlxalq mükafatını alıb. Həmin ildə Dünya Səhiyyə Təşkilatının İhsan Doğramacı adına Ailə Sağlamlığı Fondunun mükafatına layiq görülüb. 2009-cu ildə “XXI əsrin böyük qadını” laureatı olub. 2010-cu ildə Fransanın “Şərəf legionu” ordeninə və UNESCO-nun “Qızıl Motsart” medalına layiq görüldü. Mehriban xanım müxtəlif din mənsulblarına xoş münasibət və qayğı göstərməklə də beynəlxalq aləmin diqqətini çəkib. Bu səbəbdəndir ki, Mehriban xanıma “Əsrlərin xeyriyyəçiləri” Beynəlxalq

Fondunun “Yaquət Xaç” ordeni verilib, Rus Pravoslav Kilsəsi onu II dərəcəli Müqəddəs Mələksima Knyaginya Olqa ordeni ilə təltif edib.

Təbii ki, bir azərbaycanlı qadının həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə yüksək qiymətləndirilməsi çox sevindiricidir. Mehriban xanım Əliyeva ilə bağlı isə daha önəmlisi onun dövlət, millət və bəşəriyyət əhəmiyyətli proqramlar həyata keçirməsidir. Konkret desək, Azərbaycanın birinci xanımı dünya miqyasında qiymətləndirilən fəaliyyət göstərməkdədir.

Mehriban xanımın həyat yoluna nəzər saldıqda, daim mədəniyyət, xeyriyyə, qayğı, yardımetmə kimi humanist fəaliyyətdə olduğuna tam əmin oluruq. Uzun illərdir ki, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti kimi, vətənpərvərliyə, humanizmə, mərhəmətə, şəfqətliyə əsaslanan proqramları ilə böyük maraq doğurub. Fond Azərbaycanla yanaşı, regionda, Rusiya Federasiyasında, Asiya ölkələrində, Avropada çox humanist məzmunlu mədəniyyət layihələri reallaşdırmaqla böyük rəğbət qazanıb.

Bu xüsusda Heydər Əliyev Fondunun Gürcüstanda kilsələrə təmənnəsiz yardım etməsini vurğulamamaq mümkün deyil. Fondun birbaşa dəstəyi ilə Parisdəki Luvr muzeyində İslam incəsənəti bölməsinin yaradılmasını ayrıca qeyd etmək lazımdır. Versal sarayında isə Mehriban xanım tarixi incəsənət abidələrinin bərpası işlərini təşkil edib. Bunlardan başqa, İkinci Dünya müharibəsi nəticəsində dağıdılmış Berlin qalasının və Vatikan arxivində saxlanılan nadir əlyazmaların da

bərpasını Azərbaycanın birinci xanımının rəhbərlik etdiyi Fond həyata keçirib. Vatikanda yerləşən qədim heykəllərin bərpası barədə italyanlar indi də razılıq hissi ilə danışırlar. Roma şəhərində yerləşən Kapitoli Muzeyində “Filosoflar zalı”nı bərpa edən Heydər Əliyev Fondu bu sahədə ən böyük nailiyyətlərə belə imza ata bildiyini sübut edib.

Milli dəyərlərin keşiyində: dünya mədəniyyətinə inteqrasiya

Azərbaycanın birinci xanımı, ilk növbədə, milli maraqların keşiyində duran xadimdir. Məhz Mehriban xanımın birbaşa təşəbbüsü ilə ənənəvi milli musiqinin, ədəbiyyat və poeziyanın inkişafı ilə bağlı olduqca mühüm proqramlar həyata keçirilir. Azərbaycan muğam sənətinin dünyada tanınması istiqamətində də böyük işlər görülüb. Mehriban xanım Bakıda analoqu olmayan Muğam Mərkəzi inşa etdirib. Muğamın dünyada tanınması üçün böyük layihələr həyata keçirib. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən dəvət olunan tanınmış musiqiçilərin iştirakı ilə təşkil edilən musiqi festivalları və gecələri, ümumiyyətlə, mədəniyyətin sosial əhəmiyyətinin yüksəldilməsində əhəmiyyətli yer tutan tədbirlərdəndir.

Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycan mədəniyyəti, elmi və incəsənətinin bütün sahələrinə qayğı göstərir. Onun təşkilatçılığı ilə ölkənin tanınmış alimləri və incəsənət xadimlərinin təbliği istiqamətində əvəzedilməz proqramlar reallaşır. Bu sıradakı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının

1300 illiyinin beynəlxalq miqyasda qeyd olunmasını, UNESCO-nun “Dünya irs siyahısı”na İçərişəhərin Şirvanşahlar Saray Kompleksi ilə birgə daxil edilməsini ayrıca qeyd etmək gərəkdir. O cümlədən Nəsirəddin Tusinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin keçirilməsini vurğulamaq lazımdır. Mehriban xanım məşhur şərqşünas alim Mirzə Kazımbəyin də 200 illik yubileyini keçirib. Bunlardan başqa, tanınmış rəssam Səttar Bəhlulzadənin, məşhur yazıçı və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin, akademiklər Yusif Məmmədəliyev və Musa Əliyevin 100 illik yubileylərinin keçirilməsinin də müəllifi məhz Mehriban xanım Əliyevadır.

Təbii ki, bütün bunlar həm də Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğinə əvəzsiz töhfələr verir. Eyni zamanda, dünya mədəniyyətinin bir hissəsi olan milli mədəniyyətimizin digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqəsinə daha geniş imkanlar açır və Azərbaycan mədəniyyətinə qəsd etmək istəyənlərin əl-qolunu bağlayır. Sırr deyil ki, bədnam qonşularımız daim Azərbaycan mədəniyyət nümunələrini öz adlarına çıxarmağa çalışıblar. Deməli, Mehriban xanım milli mədəniyyətin təbliğatçısı olmaqla yanaşı, həm də onun fəal qoruyucusudur.

Yuxarıda vurğulananlardan aydın olur ki, Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyətinin digər mühüm aspekti mədəniyyətlər arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsidir. Heydər Əliyev Fondu konkret olaraq musiqi təhsili və müxtəlif mədəniyyətlər arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı mühüm proqramlar real-

laşdırır. Bununla da Mehriban xanım dünya mədəniyyətinin inkişafında, sivilizasiyalararası dialoqun möhkəmlənməsində böyük rol oynamış olur.

Doğrudan da faktlar göstərir ki, milli mədəniyyətin inkişafına, başqa xalqların mədəniyyətinin qorunmasına və mədəniyyətlərarası əlaqələrin inkişafına böyük töhfələr verən Mehriban xanım həm də yüksək səviyyədə sivilizasiyalar və dirlərəarası dialoqun reallaşması üçün böyük əmək sərf edir. Azərbaycanın birinci xanımı sülh və tolerantlığın yayılması, bütün dünyada humanist dəyərlərin bərqərar olması üçün müntəzəm tədbirlər həyata keçirir.

Hələ 2005-ci ildə Parisdə UNESCO-nun 60 illiyinə həsr edilmiş “Sivilizasiyalararası dialoq” həftəsi çərçivəsində çıxış edən Mehriban xanım Azərbaycanın global mədəni dialoqa töhfəsini verməyə hazır olduğunu ayrıca ifadə etmiş, Azərbaycanın Şərqlə Qərbin qovşağında yerləşən ölkə kimi bunun üçün geniş imkanlara malik olduğunu vurğulamışdı. Həmin sözlər Azərbaycanın birinci xanımının keçirdiyi yüksək səviyyəli beynəlxalq tədbirlərdə öz ifadəsini tapıb.

2008-ci il iyunun 10-11-də Bakıda “Mədəniyyətlərəarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi” mövzusunda böyük tədbir keçirildi. 2009-cu ildə isə Bakı “İslam mədəniyyətinin paytaxtı” elan edildi. 2011-ci il aprelin 7-8-də Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərəarası Dialoq Forumu yüksək səviyyədə təşkil edildi. Bütövlükdə mədəniyyətlərəarası dialoqa həsr edilmiş bir neçə möhtəşəm

beynəlxalq tədbirə Azərbaycan paytaxtı ev sahibliyi edib.

Mehriban Əliyevanın idmanın inkişafına verdiyi töhfələr hamıya məlumdur. Azərbaycanın birinci xanımı 2002-ci ildən Azərbaycan Gimnastika Federasiyasının prezidentidir. 2003-2004-cü illərdə ölkə beynəlxalq gimnastika yarışlarına ev sahibliyi edib. 2015-ci ildə isə Mehriban xanım Azərbaycanda birinci Avropa Oyunlarının və bədii gimnastika üzrə beynəlxalq kubok yarışının uğurla keçməsinə böyük rol oynayıb. O, "Eurovision" mahnı müsabiqəsi və IV İslam Həmrəyliyi Oyunları kimi mötəbər yarışların yüksək səviyyədə keçirilməsi işinə də bilavasitə rəhbərlik edib.

Elm, təhsil, səhiyyə və idman: Mehriban xanımın yüksək qayğısı

Yeri gəlmişkən, onu da demək zəruridir ki, Mehriban xanımın idmana böyük diqqət yetirməsi təsadüfi deyil. Azərbaycan gənclərinin hərtərəfli inkişafı üçün çalışan Mehriban xanım gənc nəslin intellektual və fiziki inkişafı istiqamətində mühüm işlər görür. İndi hər bir Azərbaycan vətəndaşı tez-tez eşidir ki, Mehriban xanım təhsil, elm, incəsənət sahələrində muntəzəm olaraq proqramlar reallaşdırır. Yeni məktəblər inşa etdirir, təlim-tədris prosesinə lazımı şərait yaratmağa böyük dəstək verir. Bu aspektdə Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" layihəsini ayrıca vurğulamaq lazımdır. Bu layihə çərçivəsində 2005-ci ildə 132

məktəb tikilib. 2006-cı ildə bu rəqəm 100 olub. Onların hamısı müasir tədris avadanlıqları ilə təchiz olunub.

Heydər Əliyev Fondunun "Təhsil dəstək" layihəsi də həyata keçirdiyi işlərlə diqqəti cəkilib. Bu layihə çərçivəsində qaçqın, məcburi köçkün ailələrindən olan birinci sinif şagirdlərinə çanta və məktəb ləvazimatı hədiyyə edilir, Qax, Zaqatala, Balakən rayonlarında tədrisin gürcü dilində aparıldığı məktəblərə yeni dərslik və tədris ləvazimatları göndərilir. Bu bağlılıqda Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlı birinci sinif şagirdləri üçün də dərsliklərin və ləvazimatların çatdırılmasının xüsusi əhəmiyyəti olduğunu vurğulamalıyıq.

Azərbaycanın birinci xanımı təhsil sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığa ciddi diqqət yetirməkdədir. Belə ki, UNESCO-nun diqqətinin ölkənin təhsil problemlərinə cəlb olunması istiqamətində çox faydalı addımlar atılır. Məsələn, "Təhsil hamı üçün" proqramı reallaşdırılır ki, onun da çərçivəsində texniki-peşə sahəsində əməkdaşlıq, inklüziv təhsil layihəsi, ali məktəblərdə UNESCO kafedralarının yaradılması və digər sahələr üzrə çox əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir. Bunlar təhsilin məzmunca yeniləşdirilməsinə və məktəblərdə informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinə ciddi töhfələr verir. Deyilənlərlə yanaşı, məhz Mehriban xanımın zəhməti sayəsində UNESCO Azərbaycanda məcburi köçkün və qaçqın ailələrində yaşayan uşaqların təhsil problemləri ilə bağlı müxtəlif layihələr hazırlayıb. Bu layihələrə təşkilatın baş direktoru rəhbərlik edir.

Mehriban xanım Əliyevanın həyat fəaliyyətini təhlil edən tədqiqatçılar bir məqamı xüsusi vurğulayırlar: Mehriban xanım təbiətən böyük humanist şəxsiyyətdir! Bu keyfiyyətin cilalanmasında və inkişafında Azərbaycanın birinci xanımının böyüdüüyü ailənin rolu çox böyük olmuşdur. Heç də təsadüfi deyildir ki, Mehriban xanım 4 dəfə – 2007, 2009, 2013 və 2016-cı illərdə amnistiya təşəbbüsü ilə çıxış edib. Bu, Mehriban xanımın insan hüquq və azadlıqlarına necə həssaslıqla yanaşdığının təsdiqidir. Azərbaycan parlamentarizmi tarixində ilk dəfə olaraq Milli Məclisin deputatı tərəfindən irəli sürülən bu təşəbbüs geniş ictimai dəstək qazanıb. Çünki amnistiya aktı qanunverici tərəfindən ifadə olunan humanizm və mərhəmət hissinin mücəssəməsidir.

Azərbaycanın birinci xanımı gənclərin fiziki və mənəvi sağlamlığı, milli-genetik ruhunun qorunması aspektində də çox səmərəli layihələr həyata keçirib. Onların sırasında sosialyönlü layihələr ayrıca yer tutur. Bu bağlıqda səhiyyə sahəsinə yardımların göstərilməsi önəm daşıyır. Mehriban xanım bu sahənin infrastrukturunun yeniləşdirilməsi və vətəndaşlara göstərilən tibbi xidmətin səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün əhəmiyyətli addımlar atır. O, xüsusilə tibbi yardıma böyük ehtiyacı olan aztəminatlı vətəndaşlara yüksək diqqətlə və həssaslıqla yanaşır. Belə ki, “Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı” və “Talassemiyaşız həyat naminə” layihələri cəmiyyətdə böyük rəğbətlə qarşılanıb. Mehriban xanım bu xəstəliklərdən əziyyət

çəkən körpələrin və uşaqların şəfa tapmasına imkan yaradıb. İndi Talassemiya Mərkəzi minlərlə insanın ümid yerinə çevrilib.

Azərbaycanın birinci xanımının humanistliyinə bir sıra xarici ölkələrə göstərdiyi yardımlar da dəlalət edir. ABŞ, Türkiyə, Rumıniya, Rusiya və başqa ölkələrdə Heydər Əliyev Fondu öz filialları vasitəsi ilə təbii fəlakətlərdən (zəlzələdən, torpaq sürüşmələrindən, yanğınlardan) ziyan çəkən insanlara yardımlar etməkdədir. Məsələn, 2012-ci il iyunun 14-də – Beynəlxalq Donorlar Günündə Pakistanın Həməzə Xeyriyyə Fonduna Heydər Əliyev Fondunun adından laboratoriya ilə təchiz olunmuş bir təcili tibbi yardım avtomobili verilib. Həməzə Xeyriyyə Fondu talassemiya, hemofiliya və qan xərcəngindən əziyyət çəkən xəstələrin müalicəsi ilə məşğul olan bir neçə xəstəxanayı özündə birləşdirir. Bunlarla yanaşı, Mehriban xanım Pakistanda zəlzələ nəticəsində tamamilə dağılmış qızlar məktəbinin yenedən inşasına öz töhfəsini verir.

Bunlardan başqa, təbii fəlakətlərdən əziyyət çəkmiş Rumıniyaya və Haitiyə Azərbaycanın birinci xanımının təşəbbüsü ilə yardımlar göstərilib. Azərbaycanın terrordan çox əziyyət çəkdiyini nəzərə alaraq, Heydər Əliyev Fondu 2011-ci ilin sentyabr ayında Fransa Terror Qurbanları Assosiasiyasına maliyyə yardımı edib. Həmin yardım Parisdə terror qurbanlarının 7-ci beynəlxalq konfransının təşkili üçün ayrılıb.

**Birinci vitse-prezident:
daha fəal mövqe**

Bütün bunlar Mehriban xanım Əliyevanın bir insan, şəxsiyyət və dövlət xadimi kimi necə yüksək keyfiyyətlərə malik olduğunu sübut edir. Deyilənlərlə yanaşı, Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyətli hadisələr sırasında Mehriban xanımın Birinci vitse-prezident təyin edilməsi də xüsusi yer tutur. Bu təyinat həm Mehriban xanımın şəxsi həyat fəaliyyətində, həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında ciddi bir hadisədir. Məlumdur ki, vitse-prezidentlik institutu dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrində mövcuddur. Azərbaycanda bu idarəetmə institutunun məhz indi tətbiq edilməsi əsasını ulu öndər Heydər Əliyevin qoyduğu müstəqil dövlətçilik kursunun Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi əlamətidir. Şübhə yoxdur ki, vitse-prezidentlik institutu ölkəmizdə dövlət idarəçiliyini yeni səviyyəyə yüksəltməyə xidmət edəcəkdir. Dövlət başçısının bütün sahələrdə həyata keçirdiyi strateji əhəmiyyətli islahatların daha çevik və yüksək səmərəliliklə həyata keçəcəyinə böyük əminlik vardır. Azərbaycan xalqı bilir ki, dövlətimizin inkişafı etibarlı əllərdədir. Mehriban xanım Əliyeva da artıq Birinci vitse-prezident kimi bu istiqamətdə böyük işlər görür.

Mehriban xanımın Birinci vitse-prezident olması Azərbaycanda qadınların idarəetmədə geniş təmsil olunmalarının konkret göstəricilərindən biridir. Bütün dünya görür ki, ölkənin uğurla idarə edilməsində yüksək intellekt və ədalət

nümunəsi olan azərbaycanlı qadın son dərəcə fəal iştirak edir. Bu sahədə Azərbaycanın birinci xanımı bir nümunə kimi qəbul edilə bilər.

Birinci vitse-prezident kimi, Mehriban xanım siyasi idarəetməyə daha çox bağlı olan şəxsə çevrilib. Şübhəsiz ki, bu günə qədər Mehriban xanımın topladığı təcrübə, həyata keçirdiyi böyük layihələr onun artıq idarəetmədə də çox yüksək hazırlıqlı olduğunu göstərir. Bu bağlılıqda çox əhəmiyyətli bir məqamı da qeyd etməliyik. Məsələ ondan ibarətdir ki, Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanın "ağıllı güc"ünü təmsil edən şəxsiyyətlərdəndir. İndi dünyanın yüksək inkişaf etmiş dövlətləri üçün "ağıllı güc" faktoru aparıcı rol oynayır. Mehriban xanım da bütün fəaliyyəti boyu elm, mədəniyyət, incəsənət, humanizm, xeyriyyəçilik, səfərtlilik kimi sahələrdə çox aktivlik göstərmişdir. Azərbaycanın birinci xanımı həm elmi dərəcəyə malikdir, həm də öz fəaliyyətində rasionallığı başlıca prinsiplərdən biri kimi tətbiq edir.

Məhz bütün bu kimi keyfiyyətlərə görə Mehriban xanımın Azərbaycanın dünyada yüksək və qədim mədəniyyətə, müasir demokratik və ədalətli idarəetmə metoduna malik müstəqil dövlət kimi tanınmasında böyük xidmətləri var. Tam əminlik ki, Birinci vitse-prezident kimi Mehriban xanım Əliyeva bundan sonra da var gücü ilə Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyi, millətin sosial-mədəni inkişafı, milli dəyərlərin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi naminə çalışacaq.

Newtimes.az
06.03.2018

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN:

Ümummilli lider Heydər Əliyevdən Prezident İlham Əliyevə

Mən öz fəaliyyətimdə xalqa güvənirəm, xalqdan güc alıram və sizin dəstəyiniz məni daha da əzmkar edir, məni daha da güclü edir... Mənim üçün ən başlıcası Azərbaycan xalqının xoşbəxtliyidir, Azərbaycan dövlətinin maraqlarıdır.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Nizami CƏFƏROV,
Milli Məclisin deputatı,
Atatürk Mərkəzinin müdiri, akademik.

Çağdaş Azərbaycan dövlətini qurmaq missiyasına ümummilli lider Heydər Əliyev “Mən ömrümün qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram” söyləməklə başlamışdı. Azərbaycanın müstəqilliyi Tanrının xalqımızın gələcəyinə verdiyi bir şans, istək və arzularına açdığı yol idi. Nə yaxşı ki, ümummilli lider Heydər Əliyev kimi böyük mütəfəkkir tarixdə nadir hallarda yaranan belə imkandan istifadə edərək xalqını yenidən müstəqil dövlətçiliyinə qovuşdurdu, siyasi suverenliyə dönməz, əbədi xarakter verdi.

İlk mərhələdə Azərbaycan xalqı dövlətçiliyin xilaskarının missiyasından lazıminca bəhrələnərək öz varlığını, Vətənin müstəqilliyini qorudu və milli dövlətini qurdu. İkinci mərhələdə isə Azərbaycan cəmiyyəti böyük zəhmətlər, ağıracılar bahasına yaradılmış ideoloji ənənə və dövlətçilik təcrübəsini dağılmağa, müstəqilliyi naməlum talenin oyunları ilə üz-üzə qalmağa qoymadı. Bu, müasir Azərbaycanda siyasi varislik ənənəsinin nə qədər ehtiyac duyulan həyati məsələ olduğuna mükəmməl sübut idi.

Xalq 1993-cü ildə Heydər Əliyevi yenidən özünün həqiqi rəhbəri olaraq ali hakimiyyətə tələb edəndə nə qədər ağılla, təkidli hərəkət etmişdisə, üçüncü minilliyin üçüncü ilində İlham Əliyevin şəxsində öz yeni Prezidentini – yeni liderini seçəndə də o səviyyədə mübarizlik göstərdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyatının son illərində və aylarında Azərbaycan cəmiyyətini, eləcə də ölkəmizi diqqət mərkəzində saxlayan beynəlxalq dairələri dövlətə

gələcəkdə kimin rəhbərlik edəcəyi, ulu öndərin hakimiyyət irsini və siyasi kursunu kimin davam etdirəcəyi ciddi düşündürürdü. İki əsrin və minilliyin qovşağında bu barədə düşünəndə hamının ağılına, birinci növbədə, ümummilli liderin ən yaxın silahdaşı və ən sadıq məsləkdaşı, onun həyat və mübarizə yolunun ən istedadlı yetirməsi İlham Əliyev gəlirdi.

Bu, yalnız İlham Əliyevin dünya miqyaslı ictimai-siyasi xadim, böyük dövlət adamı və nəhayət, müstəqil dövlətimizin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin oğlu olması ilə bağlı deyildi. Həm də ona görə idi ki, ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlayaraq, yeni tipli siyasi lider olaraq İlham Əliyev kifayət qədər böyük siyasi nüfuz qazanmışdı. Yeni tipli siyasi xadim İlham Əliyev hər gün bir uğura imza atırdı, onda “tarix” ilə “müasirlik” arasındakı fərq, şübhəsiz, daha aydın görünürdü.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin təmsalında rəhbərin öz soydaşlarının arzu-ideallarına sadıqlığına inanan xalq romantik ideallarını belə gerçəkləşdirmiş əfsanəvi liderin ətrafında görünməmiş bir vüsət və coşqu ilə səfərbər olunmuş, mərkəzəqaçma

impulsu ilə toparlanmışdı. Bu, xalqın tarixi arzu-istəklərindən yoxrulmuş liderin—xalqa xidmət arealının hüdudsuzluğu ilə ucalmış Heydər Əliyevin şəriksiz və misilsiz qələbəsi idi. Həmin qələbə isə ulu öndərin gerçək siyasi varisi kimi qəbul edilən İlham Əliyevin qarşısında yüksək fəaliyyət perspektivləri, yeni siyasi-iqtisadi, mənəvi-ideoloji üfurlar açırdı. Azərbaycan dövlətçiliyi uğrunda mübarizənin gənc qəhrəmanına belə geniş meydan, təbii ki, hava-su kimi lazım idi.

Ulu öndərin mükəmməl idarəetmə məktəbinin ən kamil yetirməsi olan İlham Əliyev siyasi meydanda çoxdan olsa da, tam aydınlığı ilə Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri qismində vətənpərvər fəaliyyəti ilə nəzərə çarpdı. Sonradan isə cəmiyyət onu baş nazir kimi qəbul etdi. Əslində, bu qədəmisəyalı başlanğıc ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi, ictimai, əxlaqi məfkurəsi üzərində formalaşan, Avropa və Şərq dəyərlərinin sintezindən yaranan, monolit kökü olan özünəməxsus siyasi mədəniyyətin gəlişi idi.

Siyasi düşərgəyə, cəmiyyətimizin idarəçiliyinə yeni ictimai ruhun gəlişi təzə ideyaların axını demək idi. Bütün bunların bəhrəsi isə təkcə əldə olunmuş inkişaf tempini qoruyub saxlamaq deyil, həm də qazanılacaq yeni uğurlar, növbəti təcrübə olacaqdı. Varis-lider İlham Əliyevin keçdiyi mənəvi, mədəni, intellektual, siyasi məktəb bütöv bir tarix idi.

Belə bir tarixi şəraitdə ümummilli lider 2003-cü ilin prezident seçkilərinin həlledici dövründə canından artıq sevdiyi xalqına müraciətlə bildirdi: “Üzümü sizə—həmvətənlərimə tutaraq, qarşıdan gələn prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd, mənim siyasi varisim, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin I müavini İlham Əliyevi dəstəkləməyə

çağırıram. O, yüksək intellektli, pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. İnanıram ki, mənim axıra çatdırma bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırma biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm”.

Müstəqil dövlətin yenidən qurulmuş, nizamlanmış hakimiyyətinin yeni siyasi varisə ötürülməsi kimi taleyüklü bir keçid mərhələsində İlham Əliyevin böyük səs çoxluğu ilə Azərbaycan Prezidenti seçilməsi göstərdi ki, əvvəla, Azərbaycan xalqı ümummilli liderin milli dövlət quruculuğu siyasətinin perspektivliyinə dərinləndən inanır; ikincisi, İlham Əliyevi məhz həmin siyasətin daşıyıcısı və davamçısı kimi qəbul edir; nəhayət, gələcəkdə milli dövlət quruculuğu qarşısına çıxma biləcək qaçılmaz problemlərin həllində onun siyasi intellektinə, uzaqgörənliyinə və iradəsinə şübhə etmir.

Qloballaşan dünyada ancaq konkret düşüncəli, yüksək mədəniyyətli, zəkali, sərbəst mükəllimələr yürüdən siyasətçilər nüfuz və hörmət qazana bilərlər. Bu mənada, İlham Əliyev vətəninin milli mənafeyini istənilən səviyyələrdə, aparıcı beynəlxalq dillərdə çatdırmağa və müdafiə etməyə kifayət qədər qadir siyasətçidir.

Ulu öndər Heydər Əliyev ölkəsinin müstəqilliyinin on ili ərzində milli, dünyəvi quruluş formasıyını seçən Azərbaycanın bugününün və sabahının üç ana prinsipini, ideya istiqamətini müəyyənləşdirmişdir: azərbaycançılıq, millilik, demokratizm! Bu gün artıq özünü təsdiqləmiş, nəticələri ilə xalqın böyük hissəsinin etibarını əldə etmiş bu dəyərlər Prezident İlham Əliyevin milli birlik, vətəncilik barədə məxsusi düşüncələri ilə daha çevik, yeni məcrada davam və inkişaf etdirilir.

Müstəqillik dövrünün tarixi proseslərinin ictimai xarakteri onu göstərir ki, əgər Azərbaycanca Heydər Əliyevin dövlətçiliyə xilaskar baxışları, müdaxilələri olmasaydı, bu gün dünya azərbaycanlılarının taleyi barədə şübhələr hökm sürərdi. Azərbaycançılıq kimi böyük ideya dil, mədəniyyət, adət-ənənələrin, xalqın şərəfli tarixinin elmi cəhətdən araşdırılması, öyrənilməsi vətəndaşların həmrəylik istəyi, mütəşəkkilləşmək barədə duyğuları ilə doğrulmuşdur.

Millilik Prezident İlham Əliyevin siyasi düşüncəsinin, təfəkkürünün əsas mənbəyidir. Onun öz xalqının ruhuna uyğun, eləcə də Avropa və Qərb təmayyüllü siyasəti Azərbaycanın əzəli milli maraqlarından mayalanır. Bu keyfiyyət, bütövlükdə, ümumtürk ruhunun tərbiyəsindən gələn bir xarakterdir. Türk ruhumuzun siyasi, milli, əxlaqi, mədəni dəyərləri çoxəsrlik tarixi sınaqlardan alınacaq çıxıb. Millətin yaşam proseslərinə qiymət verərək, təbii ki, türk dünyasının, türk xalqlarının zaman-zaman özəlliklərini saxlayaraq hərtərəfli inkişaf meyillərinə tapınmasından dövlətin də, Prezidentin də, vətəndaşların da bugünkü qürur hissi böyük olmalıdır.

Müasir Azərbaycan dövləti Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə müstəqil həyatının çətin, ziddiyyətli yaşantılarını çoxdan geridə qoymuşdur. Demokratik quruluşun mahiyyətini göstərən amillərin gerçəkləşməsi sayəsində dövlətimiz bu gün dünya birliyində layiqli yer tutur. Bayrağımız, demək olar ki, bütün beynəlxalq təşkilatlarda ucaldılmışdır. Millətimizin daxili potensialı, ictimai düşüncəsi ona imkan verir ki, Azərbaycan demokratiyasını heç də digər ölkələrin demokratiyasından geri qalmasın.

Dünya siyasətinin ən peşkar simalarından biri, iyirminci yüzilin böyük mütəfəkkir qurucusu Heydər Əliyev bütün vətəndaşlara, o cümlədən müxalifətə açıq siyasi fəaliyyət

və özünütəbliğət üçün təhlükəsiz şərait yaratmışdır. İqtidar siyasi əqidəsindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşa, o cümlədən də müxalifətə söz demək, mübarizə aparmaq azadlığını vermişdir.

Prezident İlham Əliyev bu gün eyni demokratiyasını davam etdirərkən, bəlkə də, bir qədər də artırarkən sağlam, eyni zamanda, gənc intellektual düşüncənin, qabiliyyətin, milli təəssübkeşliyin, yolunu fəal surətdə açıq elan etmişdir. O, müxalifətlə münasibətdə nümayiş etdirdiyi demokratik, milli, mədəni, əxlaqi səviyyə ilə Azərbaycanın maraqlarını hər şeydən üstün tutduğunu dəfələrlə açıqlamış, avantürist meyillərə əsaslanan müxalif qüvvələri millətin sabahı naminə fəaliyyət göstərməyə, iqtidarla dialoqa dəvət etmişdir.

Önəmlisi odur ki, Azərbaycandakı siyasi, sosial, mədəni xətt doğma dəyərlərə münasibətdə millətin keçmiş dövlətçilik və yaşam təcrübəsindən istifadəyə söykənir. Bu yol müasir dövlətçilikdə vacib impulsiv milli strategiya sayıla bilər.

Üçüncü minilliyin astanasında Heydər Əliyev xalqımıza müraciətində milli düşüncəmizin, ideologiyamızın iç – özümlü maraqlarını, milli özünüdərkə təəssübkeşliyin ən tipoloji tarixi nümunəsini ortaya qoymuşdur: “Biz nadir bir irsin varisiyik. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu irsə layiq olmağa çalışaraq böyük bir tarixi keçmiş, zəngin mədəniyyəti, yüksək mədəniyyəti olan ölkəmizin həm dünənini, həm bu gününə, həm də gələcəyinə dərin bir məsuliyyət hissi ilə yanaşmalıdır”. İctimai, idraki və iqtisadi dünyaduyumunda bərabər tərəf kimi özünə yer almış millilik mədəni keyfiyyət olaraq İlham Əliyev siyasətinin prioritetlərindəndir.

Prezident İlham Əliyevin müasir Azərbaycanlı təfəkküründə Vətən və xalq təəssübkeşliyi, Şərhin müsbət ənənələri, türk mədəni-əxlaqi dəyərləri, Qərb və Avropa

modellərinə münasib intellekt möhkəm birləşmiş özüdür. O, milli-mənəvi, ideoloji dəyərlərimizin hamısında, mədəni, elmi, etnokulturoloji, eləcə də yaradıcılıq sahələrində irəliləyişi, mənəviyyat məsələlərinə dövlət himayəsini yalnız iqtisadi-sosial tərəqqi ilə ayırmaz şəkildə bağlayır. Bu, dünyanın ümumi həyatının rəhnidir və hər bir millətin gələcəyində, dövlətin qabaqcıl ölkələrlə eyni hüquqi səviyyədə yaşayıb inkişaf etməyində həlledici amildir.

Biz qəlbən rahatlıq hissi keçirməli və ümidvar olmalıyıq ki, xalqın intellektual, mədəni, mənəvi perspektivi Azərbaycanın potensial iqtisadi-sosial rifahına hesablanmışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası üçün müstəqilliyin tarixi-mənəvi tələblərindən biri də dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan və fəaliyyət göstərən azərbaycanlıların, əsasən, bu ideya ətrafında birləşməsidir. Bu istiqamət bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların milli-mənəvi, tarixi maraqlarını ifadə edən məsələ kimi, müasir dövlətçilikdə önəmli halal yerini almışdır.

Vaxtilə Prezident Heydər Əliyev birmənalı şəkildə Azərbaycan insanına tövsiyə edirdi: “Hər bir azərbaycanlı milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini yaşatmalıyıq.” Ulu öndər bununla bütöv xalqı – azərbaycanlı superetnosun harada və hansı vəziyyətdə olmasını, şəraiti fərqləndirmədən, ümumilikdə, onlarda milli duyğuların canlanması işinə bir iradəlilik, sürət impulsu verirdi.

Millətin ümumi daxili-ruhi yüksəlişi, mənəviyyat, mədəniyyət sahəsindəki məsələlərin konseptual bir proqram çərçivəsinə, sistemə salınması da Azərbaycan cəmiyyətində İlham Əliyevin lider kimi tanınmağına əsaslı təsir göstərir. Eyni zamanda, beynəlxalq aləmin

ölkəmizə münasibətində heç vaxt unudulmamışdır ki, dünyəvi istiqamətləri öz həyat prinsipləri seçmiş Azərbaycanın etnik baxımdan möhkəm birliyi təmin olunub və mütəşəkkildir. Bu məmləkətdə yaşayan insanların hamısı, bəzi etnik azlıqlar fərqli mədəniyyətlərə mənsub olsalar da, vətəndaş olaraq Konstitutsiya ilə bütün azadlıqlara, hüquqlara malikdirlər.

İlham Əliyev Azərbaycan dövlətinin başına təkcə ümummillə liderin varisi, davamçısı, onun məktəbinin ardıcılı kimi yox, həm də yenilikçi – yeni zamanın yeni lideri olaraq gəlmişdir. O, idarəçiliyin elə demokratik və optimal yolunu seçmişdir ki, hər bir zəkali ölkə vətəndaşının dövlətçiliyin inkişafında yeri var. Və dövlət quruculuğunda bu yer hər kəsin məhz vətənpərvərliyinə, biliyinə, sağlam düşüncəsinə, qabiliyyətinə görə müəyyənlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının və müstəqilliyinin siyasi proqramını ümummillə liderimiz Heydər Əliyev böyük inamla formalaşdırmış və reallaşdırmış, iqtisadi müstəqillik uğrunda mübarizənin möhkəm təməlini qoymuşdur. Siyasi müstəqilliyin və onun iqtisadi cəbhəsinin daha da möhkəmləndirilməsinin sükanı artıq 14 ildir ki, Prezident İlham Əliyevin əlindədir. Öminliklə demək olar ki, Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin reallaşdırılması İlham Əliyev siyasətinin tarixi nailiyyətidir.

17 noyabr 2003-cü ildə Nazirlər Kabinetinin ilk iclasında Prezident İlham Əliyev proqram xarakterli bəyanatla çıxış etdi: “Azərbaycanda son illər ərzində aparılan iqtisadi siyasət çox uğurlu olubdur və Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün də gözəl təməl yaradıbdır. Bizim hamımızın vəzifəsidir ki, bu siyasəti davam etdirək, əldə olunan bu uğurları artıraraq və Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı üçün böyük imkanlardan istifadə

edərək, qoyulmuş bu gözəl təməlin üzərində müasir Azərbaycanı yaradaq”.

Prezident İlham Əliyevin geniş düşüncəsində Azərbaycanın indiki inkişaf mərhələsini dönməz prosesə çevirmək və islahatları uğurlu sonluqla tamamlamaq durur. Cəmiyyətin sağlam qüvvələrinin qəbul etdiyi siyasi kursun davamı da elə bunda – ənənələrin etibarlı səviyyədə qorunmasının özünün bir ənənəyə çevrilməsi ideyasındadır.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin siyasi portretini onun söhbət açacağıımız fərdi obrazının əlamətdar ştirixləri tamamlayır:

Ləyaqətlik – xalqına da, beynəlxalq aləmə də, dosta da, düşməinə də münasibətdə, onun siyasətini sevnəyə də, qarşı olaraq mübarizə aparanda da davranışda bu xüsusiyyət, həm də əlavə bir təmkinlə müşahidə olunur.

Humanistlik – bu insanlığa məhəbbətdən irəli gələn bir keyfiyyətdir. Prezident İlham Əliyev bilir ki, insanları sevmək, onlara xeyrxahlıq, mənəvi-ruhi, hüquqi, sosial baxımdan problemlərinin həllində doğmalığ göstərmək, dayaq durmaq – layiqli rəhbər olmaqdır.

Vətənpərvərlik – hələ millət vəkili olaraq Avropa Şurasında nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi fəaliyyəti onun haqqında bu imici yaratmışdı. İlham Əliyev dünyanı bir həqiqətə inandırmağa çalışır ki, Ermənistan terrorçu dövlətdir, zəbt etdiyi Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağ ərazisindən narkotik maddələrin tranziti və biznesi məqsədlə istifadə edir.

Qayğıkeşlik – on il deputat seçildiyi ərazi onun himayədarlığını kifayət qədər hiss etmişdir. İlham Əliyev, bəlkə də, onları nəinki mənəvi-sosial sıxıntılarla üz-üzə qoymamış, daim seçiciləri ilə müntəzəm görüşlər keçirərək, ümumi əhval-ruhiyyəsinin yüksəkliyinə nail olmağa çalışmışdır. Çadır düşərgələrində yaşayan qaçqınların və məcburi

köçkünlərin məişət, sığınacaq, güzəran qayğıları da İlham Əliyevin nigarançılığına səbəb olan məsələlər idi.

Səmimilik – İlham Əliyev rəsmi və ictimaiyyətlə görüşlərində siyasətçiləri, müxtəlif zümrədən olan insanları nəzakətlə, hörmətlə dinləməyi, məsələyə aydın münasibət bildirməyi ilə tərəf-müqabillərini özü haqqında saygılı düşüncəyə vadar edir. O, dialoq zamanı həmsöhbətini özünün təbii səmimiyyətinə və obyektivliyinə inandırır.

Müasir dövrdə İlham Əliyev liderlik yolunda cəmiyyəti də özü ilə birlikdə ucaltmağa qadir olan yeganə dövlət adamıdır. İnsanların yaxşı məlumatı var ki, o, atasının quruculuq illərində hansı vəzifə daşmasına baxmayaraq, dövlət müstəqilliyimizin qorunmasında, möhkəmlənməsində və ölkəmizin dünya birliyinə daxil olmasında, Avropanın bir üzvü kimi tanınmasında gəncliyin lideri qismində kifayət qədər bilik, bacarıq, qüvvə sərf etmiş, mübarizlik göstərmişdir. Ölkənin böyük neft strategiyasının milli maraqlar daxilində həyata keçirilməsində İlham Əliyevin əməyini, mühüm xidmətlərini heç bir siyasət adamı dana bilməz.

Artıq Azərbaycanda milli birlik, sabitlik, demokratiya bərqərar ediləndən sonra sivil dəyərlərə geniş miqyasda inteqrasiya olunmaq dövrü vüsət almışdır. Ölkəmizin inkişafının, dünya dövlətləri ilə əməkdaşlığının strateji tərəflərindən biri də hazırda beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması məsələsidir ki, Prezident İlham Əliyev bu sahədə də qətiyyətli mövqedədir.

Prezident İlham Əliyev öz açıq və dərin təfəkkürü, çevik, analitik dünyaduyumu ilə milli maraqları bəşəri formulada sintez və təqdim edə bilir. O, sülh haqqında, yaxud sülhü müdafiə barədə konkretir. Terrorizmə qarşı mübarizədə səmərəli fikirlərini beynəlxalq tribunalardan səsləndirərkən tələfat və da-

ğıntılarını əziyyətini çəkənlərin ilk sıralarında Azərbaycanı nümunə kimi tanıdır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni lideri İlham Əliyevin əsaslı və zəruri islahatları ölkənin real iqtisadi, sosial, siyasi vəziyyətini dəqiqliklə nəzərə almaqla yanaşı, cəsarətliliyi ilə də seçilir. Onun məhz yenilikçi idarəetmə texnologiyalarına ardıcıl, inamlı müraciətinin nəticəsidir ki, respublikanın iqtisadi inkişafı indiyə qədər görünməmiş bir sürət və miqyas almış, ölkədə sağlam sosial-siyasi, mənəvi-mədəni əhval-ruhiyyə güclənmişdir. Bu gün ən qərəzkar, ən aqressiv, hətta ən dağıdıcı bir müxalif qüvvə belə dövlət başçısı İlham Əliyevin qazandığı çoxspektrli uğurları görməmək, yaxud inkar etmək gücündə deyil.

Prezident İlham Əliyev ulu öndərin yaratdığı əsaslara söykənərək Azərbaycanda iqtisadi-sosial tərəqqini fenomenal bir gerçəyə çevirib. Bu illərdə milli iqtisadiyyatımız onun qətiyyəti və novator idarəçiliyi sayəsində 3 dəfədən çox artıb. Bu, dünyada ən sürətli inkişaf göstəricisidir. Yoxsulluq onun müstəsna səyləri ilə 10 dəfəyə qədər azalaraq 5 faiz səviyyəsinə enib. İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə ölkəmizdə 1,9 milyondan çox yeni iş yeri açılıb.

Azadlıq, inkişaf və məsuliyyət İlham Əliyev siyasətinin əsas xarakteridir. Bu xarakterdə qeyri-səmimiliyə, təşəbbüslüzlüyə, tənbelliyə qarşı barışmaz münasibət var. Heydər Əliyevin milli dövlət quruculuğu xətti ümummilli liderin ən layiqli varisi olaraq onun ideoloji söykənəcəyi, daim siyasi enerji götürəcəyi böyük mənbədir. İlham Əliyevin siyasətinin əsas özəlliyi də Azərbaycanı sivil məkana çevirmək, xalqı mənəvi cəhətdən ruhlandırmaq, təşkil etmək, dünyada bir millət kimi qürurla yaşamağımıza ideoloji-mədəni təminat yaratmaqdır.

Prezident İlham Əliyev vətənpərvər, dünyəvi təfəkkürü ilə, Azərbaycanı yüksək mədəniyyətli, mənəviyyatlı diyara çevirmək yolundadır. Dünya tarixində millətlər zəngin nemətləri ilə yox, məhz böyük mədəniyyətləri ilə tanmır. Bu gün Azərbaycanda yürüdülməsinə siyasətin professionallığı, çevikliyi bütün inkişafı milli-mənəvi potensial üzərində qurmağında təzahür edir. Ulu öndər Heydər Əliyevin bizə qoyub getdiyi zəngin irs, formalaşdırdığı böyük dövlətçilik ideologiyası elə bir bütöv kompleksdir ki, imkanlar reallaşdıqca onun tərkib hissələri, məziyyətləri də tədricən artır. Bu mənada, cənab İlham Əliyevin təqdim etdiyi həyatın bütün sahələrinə yönəlik inkişaf konsepsiyasının tipologiyası keçmiş sovet respublikalarının heç biri ilə müqayisə oluna bilməz.

Prezidentin andiçmə mərasimindəki nitqindən bu tezis Azərbaycanın sonrası üçün əsas amal hesab etmək olar: “Mən bu gün yüksək kürsüdən əziz Prezidentimiz cənab Heydər Əliyevə üzümü tutub deyirəm: Əziz Prezident, əsərin olan müasir Azərbaycanı gücləndirəcəyik, zənginləşdirəcəyik, hərtərəfli inkişaf etdirəcəyik, Sizin yolunuzla yeni qələbələrə doğru gedəcəyik”. Bu amal, sədaqət, bu vəd təkcə İlham Əliyevin deyil, onu prezident seçən və axıradək müdafiə edəcək, işində yardımçı olaçaq insanların fikrini ifadə edir.

Müstəqilliyimizin indiki mərhələsində Prezident İlham Əliyev bizim əvəzolunmaz liderimizdir. Müstəqilliyimizin ilk illərinin xaoslu çağlarında, islahatlar dövründə yetmiş, öz milli-mənəvi, elmi səviyyəsini, qabiliyyətini göstərməyə o vaxtlar imkan tapmayan, intellektual-ziyalı elektoratın, sadə insanların, erməni təçavüzündən əziyyət çəkmiş yüz minlərlə vətəndaşın – ümumiyyətlə, dünya azərbaycanlılarının düşüncəsində onun liderliyi şəksiz qəbul olunur.

BEYNƏLXALQ AVTOMOBİL, SU VƏ DƏMİR YOLLARI AZƏRBAYCANDA QOVUŞUR

**Bu, ölkəmizin mühüm nəqliyyat və logistika mərkəzinə
çevrilməsini şərtləndirən əsas amillərdən biridir**

Azərbaycan açıq dənizlərə çıxışı olmayan ölkədir. Məlumdur ki, belə ölkələr nəqliyyat mərkəzi rolunu oynaya bilmirlər.

Azərbaycan isə çoxdan formalaşmış bu stereotipə son qoyaraq heç bir açıq dənizə, yaxud okeana çıxışı olmadan belə təkə regionun deyil, Avrasiyanın nəqliyyat mərkəzlərindən birinə çevrilib. Bununla da tarix qarşısında böyük xidmət göstərib. Bu, ölkədə yürüdülməli məqsədyönlü iqtisadi siyasət, Azərbaycan dövlətinin dünyadakı nüfuzu və yaratdığı mükəmməl tərəfdaşlıq formatı sayəsində mümkün olub.

Ölkəmizin mühüm nəqliyyat və logistika mərkəzinə çevrilməsi siyasətinin tərkib hissələri olan Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihələri, əslində, birbirindən ayrılmazdır.

Dəniz Ticarət Limanı ölkənin tranzit imkanlarının genişləndirilməsində həlləedici və mühüm rola malikdir. Layihənin həyata keçirilməsinə 2007-ci ildə başlanıb. Bu kompleksin inşası üçün 400 hektar torpaq sahəsi ayrılıb. Yeni limanın hazırda inşası aparılan birinci fazası ümumi ərazinin 117 hektarını əhatə edir. Kompleksin təməli 2010-cu ildə dövlət başçısının iş-

tirakı ilə qoyulub, 2014-cü ildə birinci mərhələyə daxil olan liman qurğularından biri – iki körpüdən ibarət bərə terminalı istifadəyə verilib.

Bu ilin əvvəlində isə Dəniz Ticarət Limanı Kompleksinin Ro-Ro terminalının açılışı olub.

Qeyd edək ki, liman kompleksinin hazırda inşası aparılan birinci fazası 12 yanalma körpüsünə malik olacaq. Obyektin yükaşıma imkanını ildə 15 milyon ton yük, o cümlədən 100 min 20 futluq konteyner təşkil edəcək. Birinci faza çərçivəsində Ro-Ro tipli gəmilər üçün 2 körpü, 7 körpüdən ibarət universal quru yük və konteyner terminalı, 2 bərə körpüsü, xidməti donanma gəmiləri üçün bir körpü nəzərdə tutulub. Həmçinin 70-dən çox müxtəlif təyinatlı bina və qurğuların tikintisi, sərnişinlər üçün beynəlxalq terminalın layihələndirilməsi, kranların alınması, təchizatı və quraşdırılması aparılacaq. Kompleksin xidməti donanma gəmiləri üçün uzunluğu 155 metr olan körpüsü də var. Buraya eyni zamanda 11 kiçik gəmi yan ala bilər.

Əgər gələcəkdə zərurət yaranarsa, limanı genişləndirmək də mümkün olacaq. Buna hər cür imkan var.

Tikintisində və istismara verilməsində Azərbaycanın liderlik etdiyi və aparıcı

qüvvə olduğu Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti isə qədim İpək yolunun polad magistrallar üzərində bərpası deməkdir. Xatırladaq ki, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun tikintisinə dair saziş 2007-ci ildə Tbilisidə imzalanıb. Elə həmin ilin noyabrında Gürcüstanın Marabda məntəqəsində dəmir yolu xəttinin təmali qoyulub. 2008-ci ilin iyulunda isə Qars şəhərində Qars-Gürcüstan sərhədi hissəsinin tikintisinin təməlqoyma mərasimi keçirilib. Ümumi uzunluğu 846 kilometr olan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin 504 kilometrlik hissəsi Azərbaycanın ərazisinə düşür. Dəmir yolunun 263 kilometri Gürcüstandan, 79 kilometri Türkiyədən keçir.

Bu magistral xətt Mərkəzi Asiya ölkələri olan Türkmənistan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Tacikistanın, eləcə də Əfqanıstanın Avropa və dünya bazarlarına çıxışını asanlaşdıracaq. Gələcəkdə Avropa və Asiya ölkələrinə məxsus yüklərin bu dəmir yolu ilə hər iki istiqamətdə daşınması onların həcmi dəfələrlə artıracaq. Daşımalara sərf edilən vaxt da nəzərəcarpacaq dərəcədə azalacaq. Yaxın gələcəkdə həm Azərbaycan, həm də Gürcüstan və Türkiyə tranzit daşımalarından yüksək gəlir əldə edəcəklər.

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Azərbaycana Gürcüstan ərazisindən Türkiyə ilə birbaşa dəmir yolu əlaqəsi qurmaq imkanı yaradıb. Odur ki, bu dəmir yolu regionda turizmin inkişafına da böyük təkan verəcək.

İki qitəni birləşdirən dəmir yolu xətti Avrasiya məkanında nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması istiqamətində son illərdə ən önəmli layihədir. Artıq bir neçə aydır Asiyadan və Avropadan müxtəlif istiqamətlərə gedən yüklər Azərbaycanın ərazisindən keçir.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının dördüncü ilinin yekunlarına həsr olunan konfransda hər iki layihənin dəyəri bir daha vurğulanmış, görülmüş və görülməli işlərdən bəhs edilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, “Şimal-Cənub”, “Şərq-Qərb” nəqliyyat dəhlizləri Azərbaycanın ərazisindən keçir. Bu dəhlizlər onlarca ölkəni bir-birinə bağlayır, onlarca ölkə üçün şərait yaradır. Bu ölkələr arasında yeganə ölkə Azərbaycandır ki, hər iki layihənin fəal iştirakçısı və üzvüdür.

“Şimal-Cənub” və “Şərq-Qərb” dəhlizlərinin Azərbaycandan keçən avtomobil və dəmir yolu hissələri Ələtdə kəşifdir. Ərazidə inşa edilən liman Xəzər hövzəsinin ən böyük beynəlxalq ticarət limanıdır. Beləliklə, limanın tikintisi buraya su magistrallarını da əlavə edib. Məhz bütün bunlar – avtomobil, dəmir və su yollarının birləşməsi Azərbaycanın mühüm nəqliyyat qovşağına və yeni geniş logistik məkana çevrilməsinə imkan yaradıb.

Flora SADIQLI,

“Azərbaycan” qəzeti, 14 mart 2018-ci il

İLHAM ƏLİYEV – DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ LİDERİ

Azərbaycanda siyasi islahatlar çox cəsarətlə aparılır. Bu, bizim prinsiplial və düşünülmüş seçimimizdir. İqtisadi islahatlar və siyasi islahatlar ölkəmizin inkişafı üçün çox möhkəm zəmin yaradır. Biz bu iki amili bərabər, paralel şəkildə həyata keçiririk və bu gözəl zəmin əsasında güclü dövlət quruculuğu prosesi gedir.

**İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

Azərbaycan Prezidentinin iş qrafiki o qədər sıx, fəaliyyət dairəsi o qədər əhatəlidir ki, onun haqqında hansısa qəzet məqaləsini, radio-televiziya materialını hazırlayarkən, 2003-cü ilin payızından bəri istənilən günün xronikasına istinad etmək mümkündür. Lap elə bugünkü, dünənki xəbər bülletenlərinə nəzər salmaqla, ölkə rəhbərinin fəaliyyəti haqqında əhatəli şəkildə söz açə bilərik. “ELS-Müstəqil Araşdırmalar Mərkəzi” İctimai Birliyinin 2018-ci il prezident seçkiləri ilə bağlı ölkədəki mövcud ictimai-siyasi durumun qiymətləndirilməsi, seçici fəallığı, aktual məsələlərə əhalinin münasibətinin müəyyənəşdirilməsi məqsədilə ölkə ərazisində keçirdiyi sosioloji tədqiqatın nəticələri də belə bir mükəmməl yazının ərsəyə gəlməsini təmin edə bilərdi. Amma nədənsə, mən bu qeydləri hazırlayarkən, yadıma düşən ilk məqam 2014-cü il iyunun 13-də İsveçrədən eşitdiyimiz xəbər oldu. Sürixdə fəaliyyət göstərən ICERTIAS adlı beynəlxalq qurumun həmin il Azərbaycanda keçirdiyi “Keyfiyyət Medalı” sorğusu

“Dünyada ən yaxşı siyasətçi”nin kim olduğunu müəyyən etməli idi. Sorğuda iştirak edən Azərbaycan vətəndaşlarının əksəriyyəti həmin sualı belə cavablandırmışdı: “İlham Əliyev”.

... Ulu öndər Heydər Əliyev barədə qələmə alınmış çoxsaylı qəzet-jurnal materiallarının bir neçəsində qeyd edilir ki, o böyük siyasət dahisinin adının yanında çəkilməyə layiq olan üç ünvan mövcuddur: Müstəqil Azərbaycan dövləti, Yeni Azərbaycan Partiyası və Prezident İlham Əliyev. Tamamilə ədalətli mövqedir. Çünki ümum-milli liderimizin siyasətinin və əməllərinin əbədiyaşarlığı məhz bu üç ünvanda təməllənir. Ancaq Heydər Əliyev dühası təkcə Azərbaycanın və azərbaycanlıların sabahını düşünmürdü. O, həm də bütün türk xalqlarının və İslam dünyasının yorulmaz təəssübkeşi idi. Nə xoşdur ki, biz həmin keyfiyyətlərin hamısını Prezident İlham Əliyevin gündəlik fəaliyyətində görürük.

Diqqəti bəzi xüsusi məqamlara yönəldək. Ötən il iyun ayının 3-də Bakıdakı Heydər Əliyev Mərkəzində Dünya Azərbaycanlılarının IV Qurultayı keçirilir. Soydaşlarımızın ali məclisində geniş nitq söyləyən Prezident İlham Əliyevin lider kimi qətiyyətini, natiq kimi arqument və məntiqini eşidən dünya azərbaycanlıları sanki ulu öndərin səsini eşidirmiş kimi həmin nitqi

heyranlıqla dinləyirdilər: “Əminəm ki, qurultay dünya azərbaycanlılarının birləşmələri, daha da fəal olmaları üçün çox önəmli tədbir olacaq. Bildiyiniz kimi, birinci qurultay ulu öndər, müstəqil Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2001-ci ildə keçirilmişdir. O vaxtdan bu günə qədər Azərbaycanda böyük işlər görülmüşdür, Azərbaycan daha da güclənmişdir, bizim imkanlarımız artmışdır”.

“Biz həmişə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların həyatı, taleyi, işləri ilə maraqlanıyıq. Çalışırıq ki, onlara öz dəstəyimizi verək. İstəyirik ki, onlar olduqları ölkələrdə rahat yaşasınlar, yaxşı mövqə tutsunlar, onların yaxşı imkanları olsun və eyni zamanda, öz doğma Vətəninə də xidmət etsinlər” – deyən Prezident dünya azərbaycanlılarının qurultayının keçirilməsi ənənəsinin yarandığı günləri yada saldı: “2001-ci il Azərbaycan diaspor təşkilatlarının formalaşdırılması işində çox önəmli il olmuşdur. Çünki birinci qurultaydan sonra 2002-ci ildə Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Hazırda onun adı Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsidir. Diaspor təşkilatlarının təşkilatlanma, formalaşma prosesi daha da geniş vüsət almışdır. Əgər o vaxt dünyada 200-dən bir qədər çox diaspor təşkilatımız var idisə, hazırda onların sayı 462-dir. Azərbaycan diaspor təşkilatları həm kəmiyyət, həm keyfiyyət baxımından böyük yol keçmiş,

güclənmiş, bu gün dünya miqyasında azərbaycanlılar və onların təmsil etdikləri təşkilatlar önəmli rol oynayırlar”.

Dövlət başçımız yada saldı ki, ulu öndər Heydər Əliyev bütün dövrlərdə, o vaxt Sovet İttifaqı çərçivəsində başqa respublikalarda yaşayan azərbaycanlılara həmişə diqqət göstərirdi. Məhz onun təşəbbüsü ilə Sovet İttifaqında istisna hal kimi Azərbaycan gəncləri imtahan vermədən Rusiyanın, digər müttəfiq respublikaların ali məktəblərində təhsil alırdılar: “Hər il 800-dən çox Azərbaycan gənci ən qabaqcıl təhsil ocaqlarında təhsil alırdılar. Ondan sonrakı dövrdə – müstəqillik dövründə ulu öndər bu məsələni daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Məhz onun təşəbbüsü ilə 1991-ci ildə 31 dekabr – Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi və Birlik Günü təsis edilmişdir. Bu gün bu bayramı bütün dünya azərbaycanlıları qeyd edirlər. Beləliklə, Azərbaycanda 15 il ərzində diaspor təşkilatları ilə qurulan iş, əlaqələr tam yeni bir vəziyyətə gətirib çıxardı. Bu gün biz dünyanın müxtəlif yerlərində istənilən tədbiri keçirə, dünya ictimaiyyətini Azərbaycan reallıqları ilə daha da geniş şəkildə tanış edə bilərik və bunu edirik. Əlbəttə, əminəm ki, qurultayda səslənəcək fikirlər, aparılacaq müzakirələr bizim imkanlarımızı daha da genişləndirəcək”.

Prezident İlham Əliyevin türk dünyası liderləri arasında tutduğu mövqeyə gəlincə isə, qeyd edək ki, bu sahədə Azərbaycan xalqının fəxr etməli məqamları istənilən qədərdir. Prezident İlham Əliyevin bu is-

tiqamətli fəaliyyəti Azərbaycan-Türkiyə birliyinin, eləcə də, türk xalqları birliyinin sarsılmaz olduğunu, bunu canı-qanı ilə qorumağa və möhkəmləndirməyə hazır olan siyasi liderlərin varlığını bir daha sübut etdi. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Türkiyənin ağır günlərində – Ankarada baş vermiş və qardaş ölkəni qana bulamış dəhşətli terror hadisəsindən sonra çox qısa bir müddətdə çevik siyasi qərar qəbul edərək Türkiyəyə səfər etməsi artıq dünyanı, xüsusən Azərbaycan-Türkiyə birliyini istəməyənləri, sözün həqiqi mənasında, mat qoymuşdu.

Ötən il Ankaranın Qızılay meydanında törədilmiş, 37 günahsız insanın həlak olması, 125 nəfərin yaralanması ilə nəticələnmiş qanlı terror aktı qardaş Türkiyə xalqı kimi azərbaycanlıları da sarsıtmış, eyni zamanda, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Bakıya səfərini artıq ikinci dəfə şübhə altına salmışdı. Doğrudur, Türkiyə Prezidenti martın 15-də Bakıya gəlmək əzmini nümayiş etdirirdi. Amma ölkəsi günahsız şəhidlərinə yas tutduğu bir vaxtda bu səfəri necə reallaşdıracaqdı?!

Həmin anda Türkiyəyə əsl qardaş, əsl dost əli uzandı. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın ümummilləti lideri Heydər Əliyevin məşhur “Bir millət-iki dövlət” kəlamını rəhbər tutaraq və özünün siyasi uzaqgörənliyini nümayiş etdirərək, “Siz gələ bilmirsiniz, mən gələrəm”, – deyərək Türkiyə-Azərbaycan Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının iclasını Tür-

kiyədə keçirmək üçün Ankaraya səfərə getdi.

Əlbəttə, görüşün Bakıda, yaxud Ankarada keçirilməsinin eləcə də bir fərqi yox idi. Bu şəhərlərin ikisi də türk dünyasının paytaxtı idi. Qardaş ölkəyə faciə üz vermişdisə, bu, hər iki ölkənin faciəsi deyildimi?! Belə bir vaxtda görüşün hansı paytaxt şəhərdə keçirilməsi vəziyyəti dəyişdirmirdi. Təki türk birliyinə, Azərbaycan-Türkiyə strateji əməkdaşlığına xələl gəlməsin. Bax, Azərbaycan Prezidenti məhz belə bir məqamda yenidən siyasi iradə, mərdlik və mübarizlik göstərdi. Eyni zamanda, Ankarada Azərbaycanın həmişə Türkiyənin yanında olduğunu bəyan etdi, terror aktlarını qətiyyətlə pislədi və bu cür düşmən təxribatlarının türk xalqını və dövlətini sarsıda bilməyəcəyini bildirdi.

Yaxın tarixin hadisəsi olduğuna görə hamının yadındadır ki, Azərbaycan Prezidentinin cəsarətli addımını Türkiyə Prezidenti də yüksək qiymətləndirmiş, Azərbaycanın dar ayaqda Türkiyəni tək buraxmadığını söyləmişdi: “Bu səfərinizlə bütün dünyaya, xüsusilə də dünyadakı bütün terror təşkilatlarına və onların arxasındakı qüvvələrə çox güclü və dəqiq mesaj verdiyinizə əminəm. Sizə millətim adından bir daha təşəkkürümü bildirirəm”.

Xüsusi olaraq vurğulayaq ki, həmin fakt Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri tarixində ilk belə təcrübə deyil. İlham Əliyevin hələ 2014-cü ilin aprelində Avropa İttifaqının “Şərq tərəfdaşlığı” proqramı çərçivəsində Praqada keçirilmiş toplantıda

Ermənistanın terrorçu lideri Serj Sarkisyan cavabını yada salaq. Sarkisyan Türkiyənin tədbirdə iştirak etməməsindən sui-istifadə edərək qondarma “erməni soyqırımı”ndan danışmaq istəyərkən Azərbaycan Prezidenti “Türkiyə burada təmsil olunmur. Amma mən buradayam, sizə cavab verirəm”, – deyə onu susdurmuşdu. Bir müddət əvvəl Türkiyədə “Böyük İyirmiliyin” zirvə toplantısı keçiriləndə Prezident Ərdoğan özünün bir ölkəni dəvət etmək səlahiyyətlərindən istifadə edərkən məhz Azərbaycanı seçmişdi.

Azərbaycan Prezidentinin İslam ölkələrindəki nüfuzuna gəlinə, qeyd edək ki, İslam həmrəyliyinə gücləndirilməsi məsələsi Azərbaycanın xarici siyasətində prioritet istiqamətlərdən biridir. Təsadüfi deyil ki, müsəlman ölkələri ilə mehriban və qarşılıqlı münasibətlər quran respublikamız təmsil olunduğu hər bir beynəlxalq təşkilat çərçivəsində də İslam dünyasının maraq və mənafeələrini müdafiə edir. Biz dekabr ayında Qüds şəhəri ilə bağlı yaranan gərginlik zamanı Azərbaycan Prezidentinin tutduğu yol ilə haqlı olaraq fəxr etdik.

Prezident İlham Əliyev böyük siyasi uzaqgörənliklə söyləyir ki, beynəlxalq aləmdə davam edən ictimai-siyasi proseslər fonunda İslam aləminin, müsəlman dövlətlərinin siyasi birliyə, mənəvi həmrəyliyə, əqidə və məram tərəfdaşlığına xüsusi ehtiyacı var. Bu baxımdan dövlət başçımızın sərəncamı ilə 2017-ci ilin Azərbaycan Respublikasında “İslam həmrəyliyi ili” elan

edilməsi humanist və sülhsevər bir təşəbbüs olmaqla yanaşı, ölkəmizin İslam birliyinə olan həssas münasibətinin göstəricisidir. Bu təşəbbüs dünyada İslam həmrəyliyinə möhkəmləndirilməsi sahəsində əməli addımların atılmasına, o cümlədən müsəlman ölkələri arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da güclənməsinə öz töhfəsini verəcək. Ən əsası, İslam dünyasında sülhün, əmin-amanlığın təmin olunmasında və möhkəmlənməsində mühüm rol oynayacaq.

Mövzu ilə əlaqədar daha bir mühüm məqama toxunaq. Bir neçə gün bundan qabaq – dekabrın 21-də Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində “2017 - İslam Həmrəyliyi ili: Dinlər və mədəniyyətlərarası dialoq” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilirdi. 40-a yaxın ölkədən 150-dək nümayəndə, o cümlədən tanınmış dövlət, din və elm xadimləri, 8 beynəlxalq təşkilatın rəhbərləri və təmsilçiləri, müxtəlif ölkələrin dövlət başçılarından xüsusi nümayəndələri, dini konfessiya rəhbərləri, hökumətin və parlamentin üzvləri, diplomatik korpusun və ictimaiyyətin nümayəndələri iştirak etdiyi tədbirdə geniş nitq söyləyən Azərbaycan Prezidenti rəhbərlik etdiyi dövlətin və ölkə əhalisinin tədbirin gündəliyindəki məsələyə münasibətini növbəti dəfə dünya ictimaiyyətinin nəzərinə çatdırdı:

“Azərbaycan İslam həmrəyliyi işinə böyük töhfələr verir. Bu məsələ bizim üçün prioritet məsələlərdən biridir. Azərbaycan qədim tarixə malik olan bir ölkədir. Azərbaycan xalqı əsrlər boyu öz milli-

mənəvi dəyərlərini yaşatmış, qorumuşdur. İslam dəyərləri isə milli mənəvi dəyərlərimizin tərkib hissəsidir. Ölkəmizdə dini sahədə hökm sürən əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma, müsəlmanlar arasında mövcud olan birlik, dinlərarası münasibətlərin yüksək səviyyədə tənzimlənməsi bu gün ölkəmizi gücləndirən amillərdən biridir”.

“Azərbaycan beynəlxalq aləmdə müsəlman ölkələri ilə çox yaxın münasibətlər qura bilmişdir” – deyən Prezident İlham Əliyev əlavə etdi ki, biz cəmi 26 ildir ki, müstəqil dövlət kimi yaşayırıq. Bu illər ərzində ikitərəfli və üçtərəfli formatlarda, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində müsəlman ölkələri ilə əlaqələrimiz inkişaf edir, gündən-günə güclənir. Biz BMT-də və digər beynəlxalq təşkilatlarda bir-birimizi dəstəkləyirik. Keçən il İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Zirvə görüşündə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ilə bağlı çox önəmli qətnamə qəbul edilmişdir və Kontakt Qrupu yaradılmışdır. Onu da qeyd etməliyəm ki, Azərbaycan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının çox fəal üzvüdür, ölkəmizdə bir çox konfranslar, tədbirlər keçirilmişdir. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə İƏT-in Gənclər Forumu, Əmək Mərkəzi və Jurnalistlər Assosiasiyası yaradılmışdır.

Prezident xatırlatdı ki, ölkəmizdə dinlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqla bağlı bir çox mötəbər beynəlxalq tədbirlər keçirilmişdir. Onların arasında BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunu qeyd edə bilərəm. Bir neçə dəfə keçirilmiş və ənənəvi xarakter alan Mədəniyyətlərarası

Dialoq Forumu və Bakı Humanitar Forumu da, ilk növbədə, öz işini dinlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqa həsr etmişdir. Belə beynəlxalq tədbirlərin ölkəmizdə keçirilməsi təbiidir. Çünki ilk növbədə, Azərbaycan sivilizasiyalar arasında həmişə müsbət rolunu oynayıb və Asiya ilə Avropa arasında həm coğrafi, həm mədəni və bu gün siyasi baxımdan bir körpü rolunu oynayır. Digər tərəfdən, Azərbaycan o ölkələrdəndir ki, burada dini, milli zəmində heç bir problem yoxdur, heç bir – hətta kiçik bir anlaşılmazlıq yoxdur. Əksinə, Azərbaycanda yaşayan bütün millətlər, bütün dinlərin nümayəndələri bizim dəyərli vətəndaşlarımızdır və ölkəmizin ümumi inkişafına öz töhfələrini verirlər. Ona görə məhz Azərbaycanın dinlərarası dialoq işində fəal olması təbiidir.

Bütün bunlar – həm ölkə daxilində əhəlinin böyük əksəriyyətinin inam və etimadını qazanan Prezidentin xalq tərəfindən şəriksiz lider kimi qəbul edilərək dəstəklənməsi, həm həyata keçirdiyi siyasi-diplomatik fəaliyyətilə türk dünyasının ən nüfuzlu liderlərindən birinə çevrilməsi, həm də islami dəyərlərə, İslam ölkələrinə və xalqlarına münasibətdə sərgilədiyi sayğı və ehtiramın formalaşdırdığı nüfuz sübut edir ki, cənab İlham Əliyev bütün azərbaycanlıların şəriksiz lideri, türk dünyasının və müsəlman xalqlarının böyük inam və ümidlə baxdığı görkəmli dövlət xadimidir.

İttifaq MİRZƏBƏYLİ,
“Xalq qəzeti”

AZƏRBAYCANIN YOL İNFRASTRUKTURU DÜNYA STANDARTLARI SƏVİYYƏSİNƏ ÇATDIRILIR

Son illər sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində əldə edilən nailiyyətlər Azərbaycanı regionun qüdrətli dövlətlərindən birinə çevirib. Bu uğurun təməlinə isə, heç şübhəsiz, əsas ümummillilə lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan xarici və daxili siyasət dayanır. Ulu öndərimiz xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə ölkə rəhbərliyinə gəldikdən sonra həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, avtomobil yolları təsərrüfatının fəaliyyətində də tənəzzülə son qoyuldu. Dahi öndər bu sahənin ölkə iqtisadiyyatındakı rolunu düzgün dəyərləndirərək islahatların aparılmasını daim diqqətdə saxladı. Ümummillilərin “Yol iqtisadiyyat, mədəniyyət, bir sözlə, həyat deməkdir” fikri də məhz yol təsərrüfatının inkişafına göstərilən diqqət və qayğının parlaq təzahürü idi.

Bu gün dahi şəxsiyyətin inkişaf strategiyası uğurla davam etdirilir. Hazırda ölkə həyatının bütün sahələri ilə yanaşı, yol təsərrüfatının sistemli və hərtərəfli inkişafına xüsusi diqqət göstərilir. Bunun nəticəsidir ki, bu gün respublikamızın yol təsərrüfatında yeniləşmə və müasirləşmə getdikcə dərinləşir, dövlətimizin gücünün və qüdrətinin artırılmasına, xalqımızın rifahının yüksəldilməsinə xidmət edən quruculuq proqramları uğurla reallaşdırılır. Dövlətimizin başçısı yol infrastrukturunun yeniləşdirilməsi, yeni yolların çəkilişi ilə bağlı görülən işlərə xüsusi önəm verərək bu sahədə reallaşdırılan islahatların gedişi ilə şəxsən maraqlanır, açılış və təməlqoyma mərasimlərində iştirak edir.

Prezident İlham Əliyevin 20 fevral 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə fevral ayının 22-nin ölkəmizdə “Avtomobil yol işçilərinin peşə bayramı günü” kimi təsis edilməsi də yol təsərrüfatına, eləcə də bu sahədə çalışanlara diqqət və qayğının bariz ifadəsidir.

Ötən il Azərbaycanda nəzərdə tutulan bütün infrastruktur layihələri, sosial proqramlar yüksək səviyyədə reallaşdırılıb, o cümlədən sosial infrastrukturun mühüm sahələrindən sayılan yol təsərrüfatının yenidən

qurulması, yeni yolların salınması, mövcud yolların isə əsaslı şəkildə təmiri ilə bağlı layihələr uğurla davam etdirilib. Paytaxtda və regionlarda çoxsaylı yol ötürücüləri, körpülər, tunellər, yeraltı və yerüstü piyada keçidləri inşa olunub.

Bununla bağlı bəzi göstəriciləri xatırlatmadan əvvəl bir məqamı diqqətə çatdırmaq istərdik. Azərbaycan Prezidentinin 18 oktyabr 2017-ci il tarixli fərmanına əsasən, “Azəravtoyol” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yenidən təşkil edilərək Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi yaradılıb. Həmin il dekabrın 19-da isə dövlətimizin başçısının imzaladığı “Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında” fərmanı ilə sözügedən

agentliyin nizamnaməsi və strukturu təsdiq olunub.

Bütün bunlar isə yol infrastrukturunun inkişafının ölkənin əsas prioritetlərindən birinə çevrildiyini və ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilən sosial-iqtisadi siyasətin mühüm istiqamətlərindən biri olduğunu göstərir, eyni zamanda, sözügedən sahədə görülən işlərin səmərəliliyinin artırılması, habelə ölkənin yol kompleksində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədi daşıyır. Bir sözlə, sözügedən struktur islahatı Azərbaycanın avtomobil yolları şəbəkəsinin və yol infrastrukturunun bərpasına və yenidən qurulmasına əlavə imkan yaratmaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qarşıda yol tikinti layihələrini uğurla həyata keçirmək kimi mühüm bir vəzifə durur

Dövlət dəstəyi və qayğısı nəticəsində respublikamızın avtomobil yollarının inkişafı istiqamətində əldə edilən uğurlar barədə Nazirlər Kabinetinin 2017-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında, habelə regionların 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramının icrasının dördüncü ilinin yekunları ilə bağlı keçirilən konfransda ətraflı danışılıb. Bildirilib ki, respublikada avtomobil yollarının tikintisi infrastruktur layihələri arasında önəmli yer tutur. Bu, həm iqtisadi, həm sosial sahədir. Rahat, hamar yollar insanlara rahatlıq gətirir. Bölgələrin inkişafına, yerlərdə turizmin və

sənayenin tərəqqisinə, kənd təsərrüfatının dirçəlməsinə əsaslı təsir göstərir.

Xatırladaq ki, hələ ötən il yanvarın 10-da Nazirlər Kabinetinin 2016-cı ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında ölkə rəhbəri iqtisadiyyatın bütün sahələri ilə yanaşı, respublikanın və Bakı şəhərinin avtomobil yollarında yerinə yetirilən işlərdən danışarkən, diqqəti iki mühüm məsələyə yönəlmiş və bununla bağlı yol təsərrüfatı işçiləri qarşısına konkret tapşırıqlar qoymuşdu. Bunlardan biri hesabat dövründə 40 kənd və qəsəbələrarası avtomobil yolu layihəsinin reallaşdırılması, digəri isə paytaxtın keçmiş “Sovetski” kimi tanınan hissəsində, Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının arxasındakı ərazidə təsdiqlənən layihənin tam icra edilməsi ilə əlaqədar idi.

Bu gün deyə bilərik ki, həmin tapşırıqlar nəzərdə tutulan vaxtda yüksək səviyyədə yerinə yetirilib. Belə ki, ötən il ərzində Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi tərəfindən nəzərdə tutulan 40 layihəyə qarşı 52 kəndarası və Bakı şəhəri üzrə qəsəbələrarası avtomobil yolu layihəsi uğurla həyata keçirilib.

“Sovetski” kimi tanınan yerdə birinci mərhələdə 40 hektar sahə boşaldılaraq, 6 hektar ərazidə 7,1 kilometr uzunluğunda asfalt-beton örtüyünün sahəsi 87,6 min kvadratmetr təşkil edən Nəriman Nərimanov, Abdulla Şaiq, Balababa Məcidov, Mirzağa Əliyev və Füzuli küçələrinin yenidən qurulması ötən il may ayının 30-da yekunlaşdırılıb. Yol qovşaqlarının tikintisi ilə bağlı

ikinci mərhələ isə avqust ayının 14-də başa çatdırılıb. Hər iki layihənin reallaşdırılması mərasimində ölkə rəhbəri iştirak edib.

Ümumilikdə 2017-ci il ərzində Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı müvafiq sərəncamlara uyğun olaraq, 34 rayonda 14 respublika əhəmiyyətli, 42 kəndarası, 10 paytaxt qəsəbələrarası avtomobil yolu, bir körpü və yeraltı piyada keçidinin tikinti və yenidənqurulması başa çatdırılıb.

Xatırladaq ki, həmin layihələrin həyata keçirilməsi 2,1 milyon nəfər əhalinin yaşadığı 651 yaşayış məntəqəsini əhatə edir və 1341,1 kilometr uzunluğunda rahat avtomobil yolları kənd təsərrüfatı məhsullarının qısa müddətdə istənilən ünvanlara çatdırılmasına imkan verir.

Yeri gəlmişkən, ölkə Prezidenti ötən il ərzində tikintisi başa çatan layihələr də daxil olmaqla 36 dəfə avtomobil yolu və yol qurğularının açılış, təməlqoyma və tanışlıq mərasimlərində iştirak edib, öz dəyərli tövsiyə və tapşırıqlarını verib.

Yol mədəniyyət, rahatlıq deməkdir

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin kollektivi tərəfindən 2017-ci ildə uzunluğu 1341,1 kilometrlik ümumi istifadədə olan avtomobil yolları, Bakı şəhəri və qəsəbələrinin avtomobil yolları, prospekt və küçələr tikilib, yenidən qurulub və təmir olunub. Müqayisə üçün deyək ki, bu, 2016-cı ilin müvafiq göstəricisindən 461,1 kilometr çoxdur.

Son 2 il ərzində yol təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı qəbul edilən proqramlar çərçivə-

sində isə I texniki dərəcəli avtomobil yollarının uzunluğu 324,9 kilometr artaraq 785,9 kilometr olub. Respublikamızın ümumi istifadədə olan avtomobil yollarında 14 yeni körpü tikilib, 8-i təmir edilib.

Hesabat ilində 13, o cümlədən 10-u Bakı-Şamaxı-Yevlax, 2-si Bakı-Quba-Rusiya Federasiyası dövlət sərhədi avtomobil yollarında və Zaqatala şəhərində yeraltı piyada keçidi tikilərək istifadəyə verilib.

Paytaxtda yol infrastrukturunun yenidən qurulması da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Belə ki, son illər dünyanın ən yaraşılıq paytaxt şəhərlərindən birinə çevrilən Bakıda nəqliyyatın intensivliyinin artması küçə və yollarda kəskin tıxacların yaranmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti bu sahədə kompleks tədbirlərin reallaşdırılmasına yönələn geniş proqramın hazırlanması ilə bağlı konkret tapşırıq vermiş, nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair tədbirlər planının təsdiqi haqqında müvafiq sərəncamlar imzalamışdır. Bundan sonra piyadaların və nəqliyyatın sıx olduğu ərazilərdə bir sıra yeraltı və yerüstü piyada keçidləri inşa olunmuşdur.

Xüsusi zövqlə və dizaynla tikilən və ən müasir avadanlıqlarla təhciz olunan keçidlər piyadaların rahatlığına şərait yaratmaqla yanaşı, arxitektura baxımından da diqqəti cəlb edir.

Bakıda ümumi uzunluğu 133 kilometr olan şəhər yolları yenidən qurulub və təmir olunub. Eyni zamanda, paytaxt üzrə inzibati rayonların avtomobil yollarında, prospekt və küçələrdə 158,4 min kvadratmetr sahədə cari təmir işləri yerinə yetirilib.

Hesabat ilində Pirallahı qəsəbəsini sahillə birləşdirən 422 metr uzunluğunda körpü tikilərək istismara verilib, Binəqədi-Novxanı-Corat avtomobil yolunda dəmiryol xətti və kanal üzərində yerləşən 2 körpü isə yenidən qurulub, Hüseyn Cavid parkı ərazisində və “Ağ şəhər”də 2 yeni piyada keçidi tikilib.

Ölkə başçısının göstərişi ilə yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən 2013, 2014, 2015 və 2016-cı illərdə tikintisinə başlanılan kəndarası avtomobil yollarında işlərin başa çatdırılması, habelə Bakı şəhəri və qəsəbələrində avtomobil yollarının tikintisi və yenidən qurulmasının davam etdirilməsi 2016-cı ildən başlayaraq “Azəravtoyol” ASC-yə (Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinə) həvalə edilmişdir.

Hesabat ilində ölkə Prezidentinin imzaladığı 33 sərəncama əsasən, respublikamızın 31 rayon və şəhərində 655,7 min nəfər əhali yaşayan 395 yaşayış məntəqəsini birləşdirən uzunluğu 863,2 kilometr olan 42 kəndarası avtomobil yolunun, Şəki şəhərində bir körpünün bərpa və Zaqatalada bir piyada keçidinin, tikintisi və təmiri başa çatdırılıb.

Bakı şəhərində isə 736,8 min nəfər əhali yaşayan, 28 yaşayış məntəqəsini birləşdirən, uzunluğu 98 kilometr olan 10 qəsəbələrarası avtomobil yolunun tikintisi və yenidən qurulması yekunlaşdırılıb.

Daxili investisiya hesabına yerinə yetirilən layihələr

– Hacıqabul-Bəhrəmtəpə-Mincivan avtomobil yolunun 64 kilometrlik hissəsinin yenidən qurulması:

- “Ağ şəhər” layihəsi;
- Bakı şəhərinin Yasamal rayonunda Füzuli meydanının və Təzəpir məscidi kompleksinin ətrafındakı yol-nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulması;
- Ziya Bünyadov prospekti ilə Balaxanı-Binəqədi şosesini birləşdirən 8 hərəkət zolaqlı avtomobil yolunun tikintisi;
- Yevlax-Zaqatala-Gürcüstan dövlət sərhədi avtomobil yolunun Yuxarı Tala kəndi ərazisindən keçən hissəsinin yenidən qurulması;
- Zaqatala şəhəri ərazisindəki yeraltı piyada keçidinin tikintisinin başa çatdırılması;
- Biləsuvar rayonu ərazisində Cəbrayıl rayonundan olan 18 min nəfər məcburi köçkünün məskunlaşdığı 11 yaşayış məntəqəsini birləşdirən 1-11-ci qəsəbələrarası avtomobil yolunun əsaslı təmiri;
- Cəlilabad-Yardımlı avtomobil yolunun tikintisinin davam etdirilməsi;
- Balakən rayonunun Balakən-Qazbinə-İtitala avtomobil yolunun tikintisi;
- Dəmirçi-Lahıc avtomobil yolunun tikintisi;
- “R-16”-Qorağan-Qax-Zaqatala avtomobil yolunun Qax-Zaqatala hissəsinin bərpa;
- “M-5”-Yevlax-Zaqatala-Gürcüstan ilə dövlət sərhədi avtomobil yolunun Zaqatala-Balakən-Mazımçay hissəsinin əsaslı təmiri.

Xarici investisiya ilə maliyyələşdirilən layihələr

1. “M-3”-Ələt-Astara-İran İslam Respublikası ilə dövlət sərhədi avtomobil yolunda həyata keçirilən layihələr:

– Salyan-Şorsulu hissəsi, 24,8 kilometr (55,8-80,6 kilometr). Uzunluğu 24,8 kilometr olan I dərəcəli yolun tikintisi işlərinə 2014-cü ilin iyun ayında başlanılıb, 2017-ci ildə başa çatdırılıb;

– Şorsulu-Cəlilabad, 31 kilometr (80,6÷110,7 kilometr) hissəsi. Tikintinin əvvəlindən 2017-ci ilin oktyabr ayına kimi işlərin 86,2 faizi yerinə yetirilib. Layihənin 2018-ci ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulub;

– Cəlilabad-Masallı, 32,2 kilometr (110,7÷142,9 kilometr) hissəsi. 2017-ci il sentyabrın 2-də ölkə Prezidentinin iştirakı ilə avtomobil yolunun rəsmi açılış mərasimi keçirilib;

– Masallı-Astara (Masallı-Girdəni, 22,2 kilometr, 0÷22,2 kilometr) hissəsi. 2017-ci il sentyabrın 2-də dövlət başçısının iştirakı ilə avtomobil yolunun rəsmi açılış mərasimi olub;

– Masallı-Astara (Girdəni-Pensər, 19,35 kilometr, 22,15÷41,5 kilometr) hissəsi. Uzunluğu 19,4 kilometr olan bu yolun tikintisi işlərinə 2013-cü ilin iyununda başlanılıb və 2017-ci ildə başa çatdırılıb;

– Masallı-Astara (Pensər-Astara, 19,9 kilometr, 41,5÷61,4 kilometr) hissəsi. Uzunluğu 19,9 kilometr olan yolun tikintisinə 2014-cü ilin yanvarında başlanılıb və 2017-ci ildə başa çatdırılıb.

2. Bakı-Şamaxı-Yevlax “M-4” avtomobil

yolunun 13,3÷107 kilometr hissəsinin 4 zolağa genişləndirilməsi layihələri:

– Müşfiqabad qəsəbəsi ərazisi, 1,8 kilometr (13,3-15,1 kilometr). Uzunluğu 1,9 kilometr, texniki dərəcəsi Ib olan yolun tikintisi işlərinə 2016-cı ilin avqustunda başlanılıb və 2017-ci ildə başa çatdırılıb;

– Müşfiqabad-Çəngi hissəsi, 29,5 kilometr, (15,1÷44,6 kilometr). Uzunluğu 29,6 kilometr olan yolun tikintisinə 2011-ci ilin avqustunda başlanılıb və 2017-ci ildə başa çatdırılıb;

– Çəngi-Qobustan hissəsi, 22,9 kilometr (44,6÷67,5 kilometr). 2017-ci il oktyabrın 2-də ölkə Prezidentinin iştirakı ilə avtomobil yolunun rəsmi açılış mərasimi keçirilib;

– Qobustan-Bədəlli hissəsi, 23,5 kilometr (67,5÷91,0 kilometr). 2017-ci il oktyabrın 2-də dövlət başçısının iştirakı ilə avtomobil yolunun rəsmi açılış mərasimi olub;

3. Gəncə regionunda 4 körpünün tikintisi (Ağstafa-Poylu avtomobil yolunda “R-24” 3 və Poylu-Düzqışlaq-Qazax avtomobil yolunda 1).

Layihə 2017-ci ildə başa çatdırılıb

4. “R-18” Mingəçevir (stansiya)-Mingəçevir-Bəhrəmtəpə avtomobil yolunun yenidənqurulması layihəsi. Layihənin Mingəçevir (stansiya)-Mingəçevir (0-16,47 kilometr) hissəsinin 2017-ci il aprelin 16-da ölkə Prezidentinin iştirakı ilə rəsmi açılış mərasimi keçirilib.

– Qarağacı-Bəhrəmtəpə, 111,9 kilometr (26-137,9 kilometr) hissəsi. Layihənin bu ilin aprel ayında başa çatdırılması nəzərdə tutulur.

– Aran-Qarağacı, 26 kilometr (0-26 kilometr) hissəsi. Uzunluğu 26 kilometr olan

yolun tikintisinə 2016-cı ilin noyabrında başlanılıb və 2017-ci ildə başa çatdırılıb.

Nəqliyyatın hərəkətinin təhlükəsizliyi mühüm önəm daşıyır

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin əsas öhdəliklərindən biri də hərəkət iştirakçılarının fasiləsiz və təhlükəsiz hərəkətinin təmin olunmasıdır.

2017-ci il ərzində Bakı şəhərində və respublikanın avtomobil yollarında 3355 yol nişanı, 1085 məlumatverici lövhə, 10 948 siqnal dirəyi, 1140 siqnal bayrağı, 14 860 poqonometr əyrixətli tirlər quraşdırılıb və bərpa edilib, 774,2 min kvadratmetr həcmində yolların boya ilə xətlənməsi yerinə yetirilib.

2018-ci ildə qarşıda duran vəzifələr

Nazirlər Kabinetinin 2017-cı ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında iqtisadiyyatın bütün sahələri ilə yanaşı, respublikanın avtomobil yollarında yerinə yetirilən işlərdən də danışılıb, 500 məntəqəni əhatə edən 1300 kilometr uzunluğunda yol salındığı, bunun çox böyük göstərici olduğu xüsusi vurğulanıb. Cari ildə kollektiv qarşısında ən azı 600 kəndi əhatə edəcək 2 min kilometrədən çox avtomobil yolunun çəkilməsi kimi mühüm vəzifə qoyulub.

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi tərəfindən 2018-ci ildə Bakı şəhərində uzunluğu 106,4 kilometr olan 11 layihənin, uzunluğu 1274,1 kilometr olan 52 kəndarası layihənin, habelə respublika əhəmiyyətli avtomobil yollarının və xarici kredit vəsaiti hesabına yerinə yetiriləcək layihələrin icrası həyata keçiriləcək.

İl ərzində Olimpiya stadionu ərazisində tunelin tikintisi, yeni dizaynda 5 piyada keçidinin inşası, “Ağ şəhər“ layihəsi, Ziya Bünyadov prospekti ilə Balaxanı-Binəqədi şosesini birləşdirən yeni yolun, Şamaxı-Padar yolunun davamı olan Padar-Sabirabad yolunun çəkilməsi (bu layihə “3 Magistral” yolu “M-4”, “M-2” və “M-6” birləşdirməyə imkan verəcəkdir), Rusiya Federasiyası ilə sərhəddə Samur çayı üzərində yeni körpünün inşası, Sumqayıtda 2 prospekt və 2 küçənin yenidən qurulması, Qanlıgöl ərazisində MİDA-Şərifzadə yolunun çəkilməsi və digər işlər nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi tərəfindən 2018-ci ildə ümumi uzunluğu ən azı 2171 kilometr olacaq avtomobil yollarının tikintisi, yenidən qurulması və təmiri işləri yerinə yetiriləcək.

Bu layihələr 48 rayon ərazisində və Bakı şəhərinin qəsəbələrində 3,1 milyon nəfər əhəlinin yaşadığı 1270 yaşayış məntəqəsini əhatə edəcək, 2171 kilometr uzunluğunda yeni rahat avtomobil yolları yetişdirilən kənd təsərrüfatı məhsullarını qısa müddətdə lazımı ünvanlara çatdırmağa imkan verəcək.

Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrarası avtomobil yolları, habelə kəndarası avtomobil yolları layihələrinin icrasına artıq başlanılıb, icra qrafiki təsdiq edilib.

Cocuq Mərcaanlıya gedən yol...

Qüdrətli Azərbaycan Ordusunun azad etdiyi Lələtəpə zirvəsi Dağlıq Qarabağa dönüşün və məskunlaşmanın möhkəm istinadgahına çevrildi və “Böyük Qayıdış”a Cocuq Mərcaanlıdan başlandı.

Cəmi 5 ay erməni silahlı birləşmələrinin nəzarəti altında olan bu kənd demək olar ki, yerlə-yeksan edilmişdi. Daşı-daş üstündə qalmayan Cocuq Mərcanlı ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Ordusunun uğurlu Horadiz əməliyyatı zamanı işğaldan azad olunmuşdu. Lakin ətrafdakı yüksəkliklər düşmən əlində olduğu üçün kənddə təhlükəsiz yaşayış qeyri-mümkün idi. Azərbaycan Ordusunun Aprel zəfəri nəticəsində minlərlə hektar torpağımızın, o cümlədən Lələtəpə yüksəkliyinin işğaldan azad olunması Cocuq Mərcanlıya qayıdışın təməlini qoydu.

Azərbaycan Prezidenti öncə kəndin bərpası ilə bağlı görüləcək işlər çərçivəsində birinci mərhələdə 50 fərdi yaşayış evinin, məktəb binasının və müvafiq infrastrukturun tikintisi üçün Prezidentin Ehtiyat Fondundan Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə ilkin olaraq 4 milyon manat, sonra isə Cocuq Mərcanlıya gedən avtomobil yolunun tikintisi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında sərəncamı ilə 4,3 milyon manat vəsait ayırdı.

Qısa müddətdə qarşıya qoyulan vəzifələr uğurla reallaşdırıldı. Horadizdən Cocuq Mərcanlıya gedən 9 kilometrlik avtomobil yolunun tikintisi yüksək səviyyədə həyata keçirildi. Layihə çərçivəsində yol 1 gediş və 1 gəliş olmaqla 2 hərəkət zolağından ibarətdir. Hərəkət hissəsinin eni 7,5 metr, hər bir istiqamət üzrə çiyinlərin eni isə 1,5 metr təşkil edir. Zəruri olan yerlərdə yol nişanları və məlumatverici lövhələr quraşdırılıb, həmçinin piyada zolaqlarının, yol-cizgi və yolgöstərici xətlərinin çəkilişi işləri də aparılıb.

Yeni salınan avtomobil yolu Cocuq Mərcanlı kəndi də daxil olmaqla 7 yaşayış məntəqəsinin – Qazaxlar, Horadiz, Arayatlı, Əhmədbəyli, Qəhrəmanlı və İmamverdili kəndinin sakinlərinin gediş-gəlişini rahatlaşdırıb.

Xatırladaq ki, Cocuq Mərcanlıda Yİİ-nin inzibati binası da tikilərək istifadəyə verilib.

Kəndin daxili küçələri, məhəllələrarası ərazilər də tam asfaltlanıb.

Göründüyü kimi, hazırda Azərbaycanda müasir yol infrastrukturunu layihələri uğurla reallaşdırılır. Magistral yollarımız ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə, regionlarımızın sürətli inkişafına, ən əsası isə xalqımızın sosial rifahının yüksəldilməsinə öz töhfəsini verir. Bir sözlə, yeniləşən yol şəbəkəsi infrastrukturunu insanlara həm rahatlıq verir, həm də turizmin və regionların sosial-iqtisadi inkişafı üçün mühüm amilə çevrilir.

Bu gün Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi kollektivinin qarşısında bir vəzifə, bir məqsəd durur: xalqımızın həyat səviyyəsini yüksəltmək, müstəqil Azərbaycanın çiçəklənməsinə nümunəvi xidmət göstərmək, müasir yol tikinti layihələrini bundan sonra daha da uğurla yerinə yetirmək. Bütün bunlar həm də adıçəkilən Dövlət Agentliyinin kollektivi üçün əməli fəaliyyət proqramıdır.

Vaqif BAYRAMOV,
“Xalq qəzeti”
22.02.2018

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ VƏ TƏHSİL

AXC-nin fəaliyyətinə ən yüksək qiyməti ulu öndər Heydər Əliyev vermişdir. Ümummillə lider demişdir: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay fəaliyyət göstərsə də, sonrakı nəsillərin yaddaşında xalqımızın tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi həmişə qalacaqdır. O, demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq sahələrində atdığı mühüm addımları başa çatdırma bilməsə də, onun qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində silinməz iz buraxmış, milli dövlətçilik ənənələrimizin bərpası işində böyük rol oynamışdır. Ən əsası odur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az yaşasa da, xalqımızda azadlıq, müstəqillik fikirlərini daha da gücləndirmiş oldu”.

1998 -ci il yanvarın 30-da Heydər Əliyev “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinin keçirilməsi haqqında” sərəncam imzalamış və bu yubiley dövlət səviyyəsində keçirilmişdir. Ümummillə liderin qeyd etdiyi kimi, əgər XX əsrin əvvəllərində xalqımız milli azadlıq, dövlət müstəqilliyi yolunda ilk dəfə böyük addım atıbsa, XX əsrin sonunda milli azadlığa, dövlət müstəqilliyinə tam nail olubdur. “Müsəlman Şərqiində ilk demokratik cümhuriyyətin məhz Azərbaycan torpağında yaranması xalqımızın o dövrdə və o illər ərəfəsində – XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində milli müstəqillik və azadlıq duyğuları ilə yaşaması ilə bağlıdır. O illərdə xalqımızın qabaqcıl şəxsiyyətləri, mütəfəkkir adamları, ziyalıları xalqımızda milli azadlıq, milli müstəqillik duyğularını gücləndirmiş, milli dirçəliş, milli oyanış əhval-ruhiyyəsini yaymış və bunların

hamısı məntiqi olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır”.

Ulu öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev 2008-ci il fevralın 15-də “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” sərəncam imzaladı. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi də AXC parlamentinin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş xüsusi tədbir keçirdi.

Prezident İlham Əliyev 2013-cü il may ayının 27-də “Buta” sarayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 95 illiyi ilə bağlı keçirilən rəsmi qəbulda bildirmişdi: “Doxsan beş

il əvvəl müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq Azərbaycanda demokratik respublika yaranmışdır. Bu, böyük və tarixi hadisə idi. Çünki Azərbaycan xalqı əsrlər boyu arzuladığı müstəqilliyə, azadlığa qovuşurdu. Azərbaycan xalqının artıq öz dövləti var idi. Eyni zamanda, respublikanın yaranması müsəlman aləmində respublika quruluşunun yayılmasına da təkan vermişdi. Qısa müddət ərzində bütün dövlət qurumları, dövlət təsisatları yaradılmışdı. Demokratik inkişaf gedirdi, qadınlara səsvermə hüququ verilmişdi, Milli Ordu yaradılmışdı. Bir sözlə, respublikanın qurucuları böyük işlər görmüşdülər və Azərbaycan xalqı onların xatirəsinə böyük hörmətlə yanaşır. “İstiqlal Bəyannaməsi”ni imzalayanların şərəfinə Bakının mərkəzində abidə ucaldılmışdır”.

2018-ci il yanvar ayının 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyi haqqında sərəncam imzalamış və 2018-ci ili “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ili” elan etmişdir.

1918-ci ilin yazında – may ayında heç bir qüvvəsi və hakimiyyəti olmayan Zaqafqaziya Seymi dağıldı, meydana gəlmiş konkret tarixi şəraitdə 1918-ci il mayın 27-də Seymdə olan Azərbaycan nümayəndələri Azərbaycanın istiqlalını elan etmək qərarına gəldilər. Beləliklə, təqribən bir əsrlik fasilədən sonra bu qədim türk diyarında müstəqil dövlət quruluşu bərpa olundu.

Bu haqda M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: “Türk mənşəli bütün başqa dövlətlər meydana gələrkən, xüsusən, dini əsasa söykənmişdirsə, Azərbaycan Respublikası türk milli demokratik dövlətçiliyi zəminində milli-mədəni təyini-müqəddəratın müasir özünlünə əsaslanmışdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən bizim respublikamız birinci türk dövlətidir”.

Həmin il mayın 30-da Tiflisdə ilk respublikanın ilk hökuməti – Fətəli xan Xoyskinin başçılığı altında kabinet təşkil edildi. İlk gündən başlayaraq Azərbaycan hökuməti geniş tədbirlər həyata keçirməyə başladı.

Yaxın və Orta Şərqdə ilk demokratik dövlət qurumu olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti fəaliyyətində müsbət cəhətlərin, o cümlədən, xalq maarifi sahəsindəki misilsiz təşəbbüslərin üzərindən Sovetlər dövründə uzun müddət sükutla keçmişdir.

Bu gün aradan yüz il keçəndən sonra, xüsusilə, aydın görünür ki, demokratik hökumətin bu sahədəki fəaliyyəti, həqiqətən, öz bəşəri, humanist məzmunu ilə seçilir.

Azərbaycan hökumətinin siyasətində mədəni-maarif islahatından danışarkən, ilk növbədə, Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi Bakı Dövlət Universitetinin təşkili,

milli kadrlar yetişdirməyə yönəldilmiş tədbirlər, ana dilində məktəblərin açılması, azərbaycanlı tələbələrin ali təhsil almaq üçün Avropa ölkələrinə göndərilməsi və sair tədbirlər qeyd edilməlidir. Demokratik hökumətin 1918-ci il 30 iyun tarixli qərarına əsasən, Gəncədə Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanası təşkil edilmiş və onun kadrlarla təmin edilməsi sahəsində tədbirlər görülmüşdür.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin xalq maarifinin inkişafına çox mühüm təkan verən ilk tədbirlərindən biri 1918-ci il 27 iyun tarixli qərar oldu. Həmin qərara əsasən, Azərbaycan-türk dili dövlət dili elan edildi. Lakin Azərbaycan dilini mükəmməl bilən ixtisaslı kadrların olmaması qərarın həyata keçirilməsini çətinləşdirirdi. Buna görə də inzibati idarə orqanları, məhkəmə işi və s. sahələrdə Azərbaycan dilini bilən ixtisaslı kadrlar hazırlanana qədər, müvəqqəti olaraq, rus dilindən istifadəyə də yol verilir.

Cümhuriyyət hökuməti milli kadrların yetişdirilməsinə, bu sahədə təhsilin tamamilə yenidən qurulmasına xüsusi əhəmiyyət verirdi. Təhsil sahəsində həyata keçirilən ilk mühüm tədbir məktəblərin milliləşdirilməsi oldu. Azərbaycan hökumətinin 1918-ci il 28 avqust tarixli qərarında göstərilirdi ki, bütün ibtidai tədris müəssisələrində təhsil şagirdlərin öz ana dilində aparılmalı və dövlət dili olan Ana dilinin tədrisi icbari surətdə həyata keçirilməlidir. Ana dilini bilməyən şagirdlər üçün üçüncü və dördüncü siniflərdə rus şöbələri açılır və burada Azərbaycan dili intensiv surətdə tədris olunurdu ki, 2 ildən sonra həmin şagirdlər artıq Azərbaycanca təhsillərini davam etdirə bilsinlər. Şagirdlər 5-ci sinifdən sonra məktəbi bitirənə qədər tədris prosesi rus dilində aparılır, Azərbaycan dili isə həmin siniflərdə məcburi fənn kimi tədris olunurdu.

Bu siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi həftədə 4 saatdan az olmamalı idi.

Maarif sisteminin milliləşdirilməsi sahəsində ən böyük çətinlik müəllim kadrların çatışmazlığı ilə bağlı idi. Müəllimlərə olan ehtiyacı ödəmək üçün 1918-ci ildə Gəncə, Şəki və Zaqatalada qısamüddətli pedaqoji kurslar təşkil edildi və bu kurslarda 150 nəfər oxumağa başladı. Lakin Gəncədə fəaliyyət göstərən müəllim seminariyası kadrlara olan ehtiyacı ödəyə bilmirdi. Odur ki, Maarif Nazirliyi Qori müəllim seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müstəqil seminariya kimi Qazaxa köçürülməsi haqqında qərar qəbul etdi.

Müəllim seminariyasından başqa, xalq maarif sistemi üçün kadrlar hazırlayan müəssisələrdən biri də ali ibtidai məktəblər olmalı idi. Bu məqsədlə respublikanın Maarif Nazirliyi 1918-ci ildə bir sıra işlər görmüşdü: Göyçayda məktəb açılmış, Ağdamda, Nuxa (Şəki) qəzasının Qutqaşen kəndində belə məktəblərin açılması haqqında qərar qəbul edilmişdir.

1918-ci ildə Zaqafqaziya dairəsində 25 ibtidai məktəbin açılması üçün nazirlik 199 min manat pul ayırmışdı.

Azərbaycan Respublikasında daxili vəziyyət gərgin olaraq qalırdı. Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən müdaxiləsi zamanı minlərlə insan öz doğma yerlərini tərk edib, əsasən, Bakı quberniyasına gəlmişdi. Bu qaçqınların arasında müəllimlər və onların ailə üzvləri də var idi. Xalq Maarif Nazirliyi qaçqın müəllim ailələrinə kömək məqsədi ilə 20.000 manat pul ayırmış, onları mənzillə və ixtisaslarına uyğun işlə təmin etmək üçün bir sıra tədbirlər görmüşdü.

Bakı və digər yerlərdə dərslər kitablarına, məktəb ləvazimatına olan böyük ehtiyacı nə-

zərə alaraq, Maarif Nazirliyi məktəblərin bu vasitələrlə təchiz edilməsini öz öhdəsinə götürmüşdü.

AXC hökuməti məktəb dərsliklərinin hazırlanması və nəşrinə də ciddi diqqət yetirirdi. Bunun üçün Maarif Nazirliyinin xüsusi komissiyası təşkil edilmişdi. 1919-cu ildə "Türk əlifbası", "Təzə elmi-hesab", "İkinci il", "Yeni məktəb", "Ədəbiyyat dərsləri", "Müntəxəbat", "Türk çələngi", "Tarixi-təbii", "Rəhbər cəbr" dərslikləri nəşr olundu. Dərsliklərin hazırlanmasında Azərbaycan maarif və ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Hüseyn Cavid, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Abdulla Şaiq, Camo bəy Cəbrayılbəyli, Səməd ağa Ağamalıoğlu, Fərhad Ağazadə, Ağa bəy İsrəfilbəyov, Abdulla bəy Əfəndizadə və başqaları fəal iştirak edirdilər. Məktəblər Türkiyədən alınmış dərsliklər və tədris vəsaitləri ilə də təmin olundu. Azərbaycan parlamenti 1919-cu il 18 sentyabr tarixli qərarı ilə türk dilində yeni kitablar almaq üçün Xalq Maarifi Nazirliyinin sərəncamına 1 milyon manat vəsait ayırdı.

AXC-nin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti Azərbaycan və rus dillərində nəşr olunurdu. Nəşriyyatlar, dəftərxana ləvazimatı satan mağazalar, həmçinin Məlikov qardaşlarının Teatrı (indiki M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrı) Maarif Nazirliyinin tabeliyində idi. Bu müəssisələrdə çalışan fəhlələrin əmək haqları artırılmış, mənzil və əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlər görülmüşdü. 1919-cu ilin əvvəllərində Azərbaycanda hökumətin ixtiyarında 23 orta məktəb var idi. Bakı, Gəncə və Qazaxda müəllim seminariyaları, Bakı, Gəncə və Şəkiddə "Müqəddəs Nina" qadın məktəbləri, Bakıda politexnik və ticarət məktəbləri fəaliyyət göstərirdi.

Lənkəran qəzası 1919-cu ilin iyulunda AXC hökumətinə tabe edildikdən sonra, sentyabrda burada kişi və qadın gimnaziyaları fəaliyyətə başladı.

1919-cu il sentyabrın 11-də Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə “Müqəddəs Nina” məktəblərinin adları dəyişdirilərək, Bakı birinci milli qadın gimnaziyası, Gəncə qadın gimnaziyası və Şəki qadın gimnaziyası adlandırıldı. 1919-cu ildə Maarif Nazirliyi Bakı, Şəki, Şuşa, Göyçayda realni və müəllim hazırlayan məktəblər açılması haqqında parlamentə qanun layihəsi təqdim etdi və layihə bəyənilmədi.

1919-20-ci tədris ilinin birinci yarısında müəllim seminariyaları istisna olmaqla, qalan məktəblərdə 9.611 tələbə oxuyurdu ki, bunun da 3115 nəfəri azərbaycanlı idi. Hökumətin qərarı ilə Bakı politexnik və kommərsiya məktəbləri, 3-cü, 4-cü Bakı məktəbləri və 2-3-4-cü Bakı qadın gimnaziyaları istisna olmaqla, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün orta məktəblərdə dərslər Azərbaycan dilində keçirilirdi.

Azərbaycan hökuməti ölkədə təhsil sistemini daha da genişləndirmək və dərinləşdirmək məqsədi ilə 1919-cu ilin yayında qısamüddətli pedaqoji kurslar açdı. Belə kurslar kişi və qadınlar üçün Bakı, Gəncə və Şəkidə, kişilər üçün Şuşa, Qazax, Qusar, Salyan və Zaqatalada açılmışdı. Hər kursda 50 nəfər təhsil alırdı və onlar təhsilini başa çatdırdıqdan sonra, dərhal müəllimlik fəaliyyətinə başlamalı idilər.

AXC 1918-ci il iyunun 4-də Türkiyə ilə imzaladığı müqaviləyə uyğun olaraq Xalq Maarif Nazirliyi Türkiyədən 50 nəfər müəllim dəvət etmişdi. Onlar 1919-cu ilin oktyabr ayının əvvəllərində Azərbaycana gəlib müəllimlik fəaliyyətinə başladılar.

Maarif sahəsində həyata keçirilən mühüm təcrübələrdən biri də tədris müəssisələrinin

lazımı ədəbiyyatla təchiz edilməsi idi. Bu sahədə də 1919-1920-ci illərdə bir sıra işlər görülmüşdü. Xalq Maarif Nazirliyi Azərbaycan dilində dərsləklərin yazılması və nəşri üçün komissiya təşkil etmişdi. Türkiyədən də dərslər vəsaiti və dərsləklər alınmışdı. Azərbaycan parlamentinin qərarına əsasən, 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakıda universitetlər təşkil edilməsi haqqında 10 maddəli qanun hazırlandı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biri də Azərbaycanda ali təhsilin təşkili və ali təhsilli milli kadrların hazırlanması idi. Hökumət bu məsələni, bir tərəfdən, ölkədə ali təhsil müəssisələrini yaratmaq, digər tərəfdən, azərbaycanlı gəncləri xarici ölkələrin müxtəlif ali təhsil müəssisələrinə göndərməklə həll etməyə çalışırdı.

Azərbaycan hökuməti Xalq Maarifi Nazirliyi qarşısında, ilk növbədə, üç ali məktəbin – Bakı Dövlət Universiteti, Kənd Təsərrüfatı İnstitutu və Dövlət Konservatoriyasının açılması məsələsini qoymuşdu. Bakıda Kənd Təsərrüfatı İnstitutu açmaq məsələsi hökumətin 1919-cu il 5 mart tarixli iclasında bəyənilmiş və Xalq Maarifi Nazirliyinə bu məsələ ilə əlaqədar qanun layihəsi hazırlayıb parlamentə təqdim etmək tapşırılmışdı. Lakin o dövrdəki tarixi şərait yalnız bir ali məktəbin – Bakı Dövlət Universitetinin açılmasına imkan verdi.

Bakıda universitet açılmasına böyük dövlət əhəmiyyət verən AXC hökuməti bu məsələni 1919-cu il 8 aprel tarixli iclasında müzakirə etdi. Qəbul olunan qərarla bütün imkanlardan istifadə edərək, 1919-20-ci tədris ilinin əvvəlində Bakıda universitet açılması məqsədilə Xalq Maarifi Nazirliyinə tapşırıldı ki, ümumi həcmi 10 milyon manatdan çox olmamaq şərti ilə smeta hazırlayıb hökumətə təqdim

etsin. Hökumətin qərarına əsasən, Bakı Universiteti kommersiya məktəbinin binasında yerləşdirilməli idi. Həmin il mayın 19-da Azərbaycan hökuməti yenidən Bakı Universitetini açmaq üçün təşkilat komissiyası yaratmaq və vəsait ayırmaq haqqında məsələ müzakirə etdi, universitet komissiyası haqqında əsasnaməni bəyəndi. Mayın 21-də komissiyanın birinci iclası keçirildi. Xalq maarifi naziri vəzifəsini icra edən Camo bəy Hacinski iclasda Azərbaycan hökumətinin dövlət universiteti açmaq haqqında qəti qərara gəldiyini və təşkilat komissiyasının bu çətin işi uğurla yerinə yetirmək üçün bütün imkanlardan istifadə edəcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi. O, bəyan etdi ki, Azərbaycan hökuməti universitetin Azərbaycan xalqının həyatında çox böyük mədəni və siyasi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onun açılması və lazımı avadanlıqla təchizi üçün heç nəyi əsirgəməyəcəkdir.

Universiteti professor-müəllim heyəti ilə təmin etmək üçün tanınmış alimlər dəvət olundular. Avadanlıq, kitablar alınması üçün 1 milyon manat pul ayrıldı. Azərbaycan parlamentinin üzvləri, dövlət müəssisələrinin qulluqçuları universitet professorlarının ilk mühazirələrində iştirak etmişdilər.

Universitetin ilk rektoru tanınmış tibb alimi, cərrah Vasili İvanoviç Razumovski (1875-1935) olmuşdu. V. İ. Razumovskinin Azərbaycanda ali təhsil sisteminin yaradılması və inkişafında böyük xidmətləri olub. O, Bakı Universitetinin açılması ilə bağlı qeyd edirdi ki, universitet və maarifin dostları arasında əsas yeri parlamentin nüfuzlu üzvü Məmməd Əmin Rəsulzadə, parlamentin sədri doktor Əhməd bəy Ağayev və katib Ə.Pepionov parlamentin sosialist qrupu, xüsusilə S.Ağamalov tuturdular. Universitetdə Məmməd Əmin Rəsulzadə Osmanlı ədəbiyyatı ta-

rixini, Mirzə Rəhim Mirzəyev türk dilini, R.Kaplanov Osmanlı ədəbiyyatı tarixini tədris edirdilər.

Bakıda Dövlət Universitetinin açılması ilə yanaşı parlamentin qərarı ilə ali təhsil almaq üçün 100 nəfər azərbaycanlı abituriyent xarici ölkələrə – İngiltərə, İtaliya, Fransa və Türkiyəyə yola salınmışdı. Bir neçə tələbənin Rusiyanın təhsil müəssisələrinə göndərilməsi də qərara alınmışdı. Lakin xarici hərbi müdaxilə və vətəndaş müharibəsi getdiyinə görə, bu tədbir baş tutmamışdı. Xarici ölkələrə gədən cavanlar ali təhsil alıb Vətənə qayıtdıqdan sonra 4 il müddətində Azərbaycan hökumətinin təyinatı ilə işləməli idilər.

O dövrdə savadsızlığın ləğv edilməsi sahəsində mühüm addımlar atılmışdı. 1919-cu ildə Bakı, Şuşa, Şəki, Zaqatala və Qazaxda yaşlı əhali üçün Azərbaycan dili üzrə axşam kursları açılmışdı. Bu kurslarda təhsil müddəti, iki hissəyə bölünməklə, 1920-ci il aprelin 1-nə qədər davam etmişdi.

Bundan əlavə, Bakıda parlamentin üzvü Abdulla bəy Əfəndiyevin rəhbərliyi altında ibtidai məktəb müəllimləri üçün xüsusi kurslar açılmışdı. Bu kurslarda pedaqogika, Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası öyrənilirdi.

AXC mədəni-maarif sahəsindəki siyasətində milli mənafeələrə hörmət prinsipi çox yüksək tutulur və demokratik xarakter daşıyırdı. Bu siyasət Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərin mənafeyinə uyğun idi, onların mədəni inkişafı üçün geniş və real imkanlar açırdı.

Elman MİRZƏYEV,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru.
Sima BABAYEVA
www.xalqqazeti.com
13.02.2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YERLİ ÖZÜNÜİDARƏETMƏ ORQANLARININ YARANMASI VƏ FƏALİYYƏTİ DEMOKRATİYANIN ƏNƏNƏSİDİR

Bu elmi məqalə Azərbaycan Respublikasında Yerli özünüidarəetmə orqanlarının yaranması və fəaliyyətinin prinsiplərinə həsr olunmuşdur. Bundan başqa, məqalədə Yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyət prinsipləri, onların səlahiyyətlərinin, funksiyalarının daha da genişləndirilməsinin zərurəti təhlil edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bələdiyyələrin səlahiyyətlərini bir-bir sadalayır (m.144). Bələdiyyələrin təşkilatı səlahiyyətlərinə bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinin tanınması, qanunla müəyyən edilmiş hallarda onların səlahiyyətlərinin itirilməsi və səlahiyyətlərinə xitam verilməsi; bələdiyyənin rəqlamentinin təsdiq edilməsi; bələdiyyənin sədrinin və onun müavinlərinin, daimi və başqa komissiyaların seçilməsi aiddir. Yerli məsələlərin həllinə dair səlahiyyətlər aşağıdakılar aiddir: yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi; yerli büdcənin və onun icrası haqqında hesabatların təsdiq edilməsi; bələdiyyə mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadə və onun barəsində sərəncam; yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarının qəbul və icra edilməsi.

Bütün bunlarla yanaşı Azərbaycan Respublikasında «Yerli özünüidarəetmə» orqanlarının fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra problemlər mövcuddur; xüsusi ilə qanunvericilik sahəsində bir sıra yeni qanunların qəbul olunmasında, bələdiyyələrin fəaliyyəti ilə bağlı qüvvədə olan qanunların təkmilləşdirilməsində. Komissiyanın müzakirəsinə təqdim olunmuş «Bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlərin verilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu baxımdan Regional Məsələlər daimi komissiyasının bələdiyyə orqanlarının hüququ bazasının təkmilləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi istiqamətində görülən işlərin bariz nümunəsidir.

İbrahim Oruc oğlu Quliyev,
Milli Aviasiya Akademiyasının “Hüquq-
şünaslıq” kafedrasının müdiri, h.e.d.,
professor.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, yerli özünüidarəetmə orqanları, democracy, bələdiyyə, bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlər, bələdiyyələrin fəaliyyəti, Regional Məsələlər daimi komissiya, bələdiyyə üzvləri

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti bələdiyyə hüququnun əsas

hissəsi olmaqla bərabər çoxsaylı ictimai münasibətləri tənzimləyən sahələrdən biri hesab olunur. Yerli özünüidarəetmə orqanları əhaliyə yaxın olan bələdiyyə ərazisində yaşayan şəxslərin maraqları naminə yerli əhəmiyyətli məsələlərin həll olunması üçün idarəetmə sisteminə daxil olan xalq hakimiyyətinin bir formasıdır.

Demokratik dövlətin əsas vəzifəsi vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılmasıdır.

Yerli özünüidarəetmə orqanları yerli əhə-

miyyətli məsələlərin böyük hissəsinin həlli ilə məşğul olmaqla bərabər, eyni zamanda konkret ərazidə yaşayan vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması ilə məşğul olan bir qurumdur. Yerli özünüidarəetmə cəmiyyətin idarə olunmasında vətəndaşların iştirakının təmin olunması üçün xalq hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin müstəqil formalarından biridir.

Məhz burada dövlət tərəfindən zəmanət verilmiş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi üçün şərait yaradılmalı, vətəndaşlar fəravan yaşayış imkanları ilə təmin edilməlidirlər; onların təhlükəsizliyini gündəlik təmin etmək, standart təhsil almaq üçün imkanlar yaratmaq, iş yerləri açmaq, nəqliyyat, ticarət, məişət və kommunal xidmətlərin göstərilməsi zəruridir.

Azərbaycan Konstitusiyasında müəyyən olunmuş yerli özünüidarənin təşkilinin əsas ümumi prinsipləri Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyasında təsdiq olunmuş beynəlxalq standartlara uyğundur.

Azərbaycan Respublikasında yerli hakimiyyət sisteminin Konstitusiyada təsdiqi dualist nəzəriyyəsinə əsaslanır: yerli dövlət hakimiyyətinin və bələdiyyələrin – yerli özünüidarənin nümayəndəli orqanlarının mövcudluğu təsdiq olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının seçdiyi model yerli özünüidarənin yerli hakimiyyətin xüsusi forması kimi başa düşülməsinə əsaslanır. Nə yerli icra hakimiyyəti orqanları, nə də ki, yerli özünüidarəetmə orqanları bir-biri ilə münasibətlərində hər hansı bir hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik deyildir, onların hakimiyyət səlahiyyətləri bir-biri ilə kəşşirmir və bir-birini təkrar etmir. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının hakimiyyəti dövlət hakimiyyəti deyildir, eyni zamanda yerli icra hakimiyyəti

başçıları öz səlahiyyətlərini bilavasitə Azərbaycan Respublikası Prezidentindən alaraq dövlət hakimiyyətini həyata keçirirlər.

Avropa Xartiyası yerli özünüidarəni yerli özünüidarəetmə orqanlarının qanun çərçivəsində, məsuliyyəti öz üzərinə götürmək və yerli əhalinin mənafeyi naminə yerli əhəmiyyətli dövlət işlərinin böyük bir hissəsinin nizama salmaq və onu idarə etmək hüququ və bacarığı kimi müəyyən edir. Yerli özünüidarəetmənin mahiyyətini açıqlayan vasitəli anlayışlardan biri də müstəqillikdir. Bu sahədə qəbul olunmuş qanunlara uyğun olaraq yerli özünüidarəetmə orqanları məsuliyyət daşımaqla, bu məsuliyyəti həyata keçirmək azadlığına və xüsusi səlahiyyətlərə malikdirlər. Yerli özünüidarəetmənin müstəqilliyi onunla qeyd olunur ki, kostitutsiya və digər qanunlar yerli özünüidarəetmə orqanlarını dövlət hakimiyyəti orqanları sisteminə daxil etmir. Lakin bu, heç də bəzən yerli özünüidarənin əleyhdarlarının qeyd etdiyi kimi yerli özünüidarəetmənin dövlət-hakimiyyət münasibətləri sistemindən kənar və dövlətdən mütləq sərbəst olduğu mənasına gəlmir.

Azərbaycan Respublikası Kostitutsiyası xalqı dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi kimi göstərir və xalqın suverenliyinin həyata keçirilməsi formalarını sadalayarkən, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının subyektiv özünüidarəetmə hüququnu müəyyən etmədiyi kimi, yerli özünüidarəetməni də göstərməmişdir. Buna baxmayaraq, Avropa Şurası tərəfindən 15 oktyabr 1985-ci ildən qüvvəyə minmiş Yerli özünüidarəetmə haqqında Avropa Xartiyasının əsas prinsip və müddəaları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğundur. Azərbaycan qanunvericiliyində xartiyanın 12-ci maddəsində sadalanmış icra üçün məcburi olan bütün

bəndlər öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən xalq hakimiyyətini həyata keçirmək üçün bilavasitə xalqdan səlahiyyət mandatı almaq zəruridir. Bu kimi mandatların verilməsi ancaq seçki yolu ilə mümkündür ki, həmin seçkilərin də zəruri şərti onlar əsasında gizli və şəxsi səs-vermə yolu ilə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququnun həyata keçirilməsidir. Yerlərdə əhalinin iradə ifadəsi nəzərə alınmadan və əsaslandırılmadan həyata keçirilən hər hansı bir idarəetmə özünüidarəetmə adlandırıla bilməz. Bu, yalnız bu və ya digər yerdə vahid dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin bir mərhələsi olacaqdır. Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələr dövlət özünüidarəetmə mexanizminin tərkib hissəsi deyil. Lakin «Bələdiyyələrin statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu yerli özünüidarəetməni vətəndaşlara qanun çərçivəsində yerli əhəmiyyətli məsələləri sərbəst şəkildə həll etmək hüququnu həyata keçirmək imkanı verən dövlət sistemi kimi müəyyən edir.

Müasir demokratik dövlətlərdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsinin oxşar praktikası yoxdur. Hətta bir ölkə çərçivəsində bu orqanların səlahiyyətlərinin əsas həcmi müxtəlif ola bilər.

Yerli cəmiyyətin səlahiyyətlərinə aid olan ümumi qayda ondan ibarətdir ki, bu səlahiyyətlər yerli məsələlərə aid olan bütün işlərdə bütöv və hərtərəfli olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bələdiyyələrin səlahiyyətlərini bir-bir sadalayır (m.144). Bələdiyyələrin təşkilatı səlahiyyətlərinə bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinin tanınması, qanunla müəyyən edilmiş hallarda onların səlahiyyətlərinin

itirilməsi və səlahiyyətlərinə xitam verilməsi; bələdiyyənin rəqlamentinin təsdiq edilməsi; bələdiyyənin sədrinin və onun müavinlərinin, daimi və başqa komissiyaların seçilməsi aiddir. Yerli məsələlərin həllinə dair səlahiyyətlər aşağıdakılar aiddir: yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi; yerli büdcənin və onun icrası haqqında hesabatların təsdiq edilməsi; bələdiyyə mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadə və onun barəsində sərəncam; yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarının qəbul və icra edilməsi. İctimai qayda-qanunun mühafizəsi – Azərbaycan yerli dövlət hakimiyyət orqanlarının müstəsna səlahiyyətidir.

Son illər ərzində Azərbaycanda həyata keçirilən islahatlar o qədər dərin və geniş əhatəlidir ki, onların bütün qeyri-ardıcılığına baxmayaraq, belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, Azərbaycan Respublikasında hakimiyyətin idarə olunmasının yeni forma və məzmununda kökündən dəyişdirilməsi prosesi gedir; cəmiyyətin həyatında dövlətin yeri və rolu, dövlət və şəxsiyyət arasında qarşılıqlı münasibətlər, dövlət tərəfindən tanınan və müdafiə olunan dəyərlər müəyyən olunur, ümumiyyətlə, yeni hüquq sistemi yaranır.

Hüquq elmi sahəsində bütöv bir Bələdiyyə hüququnun yaranması, yeni sahənin yaranmasına gətirmişdir. Bələdiyyə hüququ bir neçə sahənin birləşməsindən yaranmışdır: konstitusiya hüququ, inzibati hüquq, maliyyə hüququ, torpaq hüququ və digər hüquqlar.

Ümummillə liderimiz mərhum Heydər Əlirza oğlu Əliyev tərəfindən bünövrəsi qoyulmuş yerli özünüidarəetmə institutu demokratiyanın ən sınaqlanmış və səmərəli forması kimi Azərbaycan Respublikasında inkişafdadır.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının səmərəli

fəaliyyəti üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Milli Məclis tərəfindən ilkin hüquqi baza yaradılmışdır. Hal-hazırda Milli Məclis tərəfindən qəbul olunmuş qanunlar və qərarlar görülən işlərdən xəbər verir. Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinə və inkişafına Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları, Milli Məclis və Regional Məsələlər daimi komissiyası tərəfindən böyük diqqət yetirilir.

Bütün bunlarla yanaşı Azərbaycan Respublikasında «Yerli özünüidarəetmə» orqanlarının fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra problemlər mövcüddür, xüsusi ilə qanunvericilik sahəsində bir sıra yeni qanunların qəbul olunmasında, bələdiyyələrin fəaliyyəti ilə bağlı qüvvədə olan qanunların təkmilləşdirilməsində. Komissiyanın müzakirəsinə təqdim olunmuş «Bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlərin verilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu baxımdan Regional Məsələlər daimi komissiyasının bələdiyyə orqanlarının hüququ bazasının təkmilləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi istiqamətində görülən işlərin bariz nümunəsidir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, apardığım ümumiləşdirmə və araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Azərbaycan Respublikasında Yerli özünüidarəetmə institutunun işi ilə bağlı qəbul olunmuş hüquqi normativ aktların heç birində bu orqanların fəaliyyəti üçün əsas istiqamət hesab olunan eyni zamanda obyekt kimi nəzərdə tutulan yerli əhəmiyyətli məsələlər anlayışı, onları növləri açıqlanmamış və onun izahı qanunvericilikdə öz əksini tapmamışdır.

Bələdiyyələrin statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının 2 iyul 1999-cü il tarixində qəbul olunmuş qanunda da bu an-

layış izah olunmamışdır. Məhz bu qanunlarda yerli əhəmiyyətli məsələlərin anlayışının açıqlanmaması bələdiyyə orqanlarının fəaliyyətində müəyyən çətinliklər və qeyri-müəyyənliklər yaratmaqla bərabər, eyni zamanda səlahiyyət və iş bölgüsü zamanı bu orqanlarla yerli dövlət hakimiyyət orqanları arasında çoxsaylı mübahisələr, hətta münaqişələr yaranır.

Yerli əhəmiyyətli məsələlər anlayışı dedikdə ilk öncə bu qrupa daxil olan məsələlər hansı əlamətlərinə və kriteriyalarına görə yerli əhəmiyyətli məsələlər hesab olunmalıdır və yerli əhəmiyyətli məsələlər qrupuna hansı qaydada daxil edilməlidir. Bələdiyyə ilə bağlı qanunvericilik aktlarında bunun izahı bu günə qədər verilməmişdir.

Məhz belə vəziyyətdə Bələdiyyə orqanları öz səlahiyyət və funksiyalarını tam gücü ilə yerinə yetirə bilmir. Bələdiyyələr haqqında qəbul olunmuş qanunlarda bu boşluğun konkret aradan qaldırılması bələdiyyə orqanlarının gələcək uğurlu fəaliyyəti üçün möhkəm və əsaslı hüquqi baza yaradacaqdır.

Yerli özünüidarəetmə orqanları sahəsində hüquqşünas alim kimi mənim tərəfimdən bələdiyyələrin səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi və yerli əhəmiyyətli məsələlər kateqoriyasına kompleks formada ayrı-ayrı sahələr daxil olmaqla Bakı, Gəncə, Lənkəran şəhər və şəhər rayonlarının bələdiyyələri ərazilərində elmi tədqiqat məqsədi ilə sorğular keçirilmişdir.

Sorğu zamanı respondentlərin mütləq əksəriyyət bələdiyyələrin səlahiyyətlərinin genişləndirilməsinin tərəfdarı olduqlarını bildirmişlər. Bir çox sosial xarakterli həll olunmamış yerli əhəmiyyətli məsələlər, bu məsələlərin aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən vaxtında bəzi səbəblərdən həll olunmaması

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Zati Aliləri cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında dövlət orqanlarının gördükləri işlərə qismən də olsa kölgə salır, xalqın müəyyən hissəsinin inamını və ümidini azaldır.

Bələdiyyələrin ərazilərində yerli əhəmiyyətli məsələlərin hakimiyyət orqanları tərəfindən, təxirə salınmadan və vaxtında həll olunması istiqamətində tədbirlərin görülməsi tələb olunur. Lakin çoxsaylı yerli əhəmiyyətli məsələlərin həll olunması yalnız dövlət hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olduğu üçün bu orqanlarında vaxtlarının və imkanlarının məhdudluğundan bələdiyyə ərazilərində mövcud olan yerli əhəmiyyətli məsələləri təxirə salmadan vaxtında və lazımı səviyyədə həll edə bilmirlər. Bu da yuxarıda göstəriləyi kimi əhalinin çoxsaylı narazılığına səbəb olur. Məhz bu baxımdan qanunvericilikdə ilk növbədə bu boşluğun aradan qaldırılmasını vacib hesab edirəm.

Müasir həyatımızda xalqa ən yaxın olan və ölkənin idarə olunmasında vətəndaşların iştirakını aktiv sürətdə təşkil etmək imkanına malik olan bələdiyyə orqanlarının imkanlarından səmərəli istifadə etmək mümkündür və eyni zamanda vacibdir.

Milli Məclisin Regional Məsələlər daimi komissiyasının müzakirəsinə verilmiş «Bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlərin verilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanun layihəsinə bu sahənin mütəxəssisi və eyni zamanda komissiyanın eksperti kimi bəzi fikirlərimi, mülahizələrimi təklif formasında komissiyaya təqdim etmişəm. Təqdim etdiyim təkliflər aşağıdakılardan ibarətdir:

I. Bələdiyyə orqanları bir başa ərazidə yaşayan vətəndaşların təşəbbüsü və seçimi ilə yaradılırsa, onda bu orqanlara bir sıra ictimai nəzarət etmə və o cümlədən, inzibati

qaydada yerli əhəmiyyətli məsələlərlə bağlı inzibati tədbirlərin görülməsi səlahiyyətlərinin verilməsi məqsədə müvafiqdir. Bu səlahiyyətlərin bələdiyyə orqanlarına verilməsi bələdiyyə orqanlarının fəaliyyətlərinin səmərəliliyini artıracaq və ərazidə qayda-qanunun yaranmasına, vətəndaşların yerli əhəmiyyətli məsələlərlə bağlı inzibati məsuliyyətlərinin artırılmasına kömək göstərəcəkdir.

II. Azərbaycan Respublikasının ərazisində hal-hazırda daimi komissiyalar yerli icra hakimiyyətləri nəzdində fəaliyyət göstərirlər. Bütövlükdə bu komissiyaların bu günkü fəaliyyətləri lazımi səmərə vermir, komissiyaya daxil olmuş hər hansı bir material müzakirə zamanı çox saylı problemlərlə üzləşir, xüsusilə uzaq yaşayış məntəqələrindən dəvət olunmuş şəxslərin iştirakı ilə bağlı çoxsaylı problemlər yaranır. Digər tərəfdən komissiyada qəbul olunmuş qərarların bələdiyyə ərazilərində yaşayan əhaliyə operativ sürətdə çatdırılması mümkün olmadığı üçün bütövlükdə bu səbəbdən bələdiyyə ərazisində qayda-qanunların yaradılması istiqamətində çətinliklər yaranır.

Daimi komissiyaların fəaliyyətlərini və qəbul olunmuş qərarların təsir gücünü artırmaq məqsədilə daimi komissiyaların yerli icra hakimiyyətlərinin tabeliyindən ərazi üzrə bələdiyyə orqanlarının tabeliyinə verilməsi məqsəduyğun olardı.

III. Bu gün Azərbaycan Respublikasının hər yerində heyvandarlığın və quşçuluğun inkişafı müşahidə olunmaqla yanaşı bələdiyyə ərazilərində mal-qara və quşlar arasında xəstəliklərin yayılması, çoxsaylı baytarlıq qaydalarının pozulması halları da müşahidə olunur. Bələdiyyələrin ərazilərində mal-qara və quşlar arasında xəstəliklərin qarşısının təxirə salınmadan alınması, baytarlıq xidmətinin və onun profilaktikasının ərazidə təşkil

edilməsinə eyni zamanda səmərəli nəzarətin həyata keçirilməsinə, böyük ehtiyac vardır. Lakin baytarlıq xidməti dövlət tabeliyində olan təşkilatlar tərəfindən həyata keçirdiyi üçün bu xidmət sahəsi rayon və respublika səviyyəsində təşkil olunur. Baytarlıq idarələrinin rayon mərkəzində mövcüd olması, heyvandarlıq və quşçuluqla məşğul olan bələdiyyə ərazilərində yaşayan vətəndaşların rayon mərkəzlərindən uzaq olmaları mal-qara və quşlar arasında təhlükəli və yolxucu xəstəliklərin vaxtında qarşısının alınmasına imkan vermir. Baytarlıq idarələrinin tabeliyində olan əməkdaşların sayının az olması, təminatın və təchizatın məhdud olması səbəblərindən də baytarlıq xidmətinin işi lazımı səviyyədə təşkil edilmir və bunun nəticəsində mal-qara və quşlar arasında xəstəliklərin, xüsusilə təhlükəli yolxucu xəstəliklərin qarşısı vaxtında alınmır və vaxtında profilaktiki tədbirlər görülmür. Bu da nəticədə əhali arasında kəskin sürətdə yolxucu xəstəliklərin yayılmasına səbəb olur. Əgər baytarlıq xidməti, bu işin təşkili və nəzarəti bələdiyyələrin sərəncamına verilərsə, onda bu sahənin işinin səmərəliliyi və operativliyi artar.

IV. Sanitar-epidemioloji xidmətin bu gün cəmiyyətdə rolu və yeri bizə məlumdur. Lakin bu sahənin fəaliyyəti xüsusilə bələdiyyə ərazilərində lazımı səviyyədə təşkil olunmamışdır. Sanitar-epidemioloji xidmət şəhər və rayon mərkəzlərində yerləşdiyi üçün, bu təşkilatın fəaliyyətində də imkanlar məhdud olduğuna görə bu sahədə çalışan əməkdaşlar bələdiyyə ərazilərində operativ, təxirə salınmadan təsirli tədbirlər görə bilmirlər. Eyni zamanda bu təşkilatın fəaliyyətinə ictimai nəzarətin olmaması da onların səmərəsiz fəaliyyəti üçün şərait yaradır. Digər tərəfdən sanitar-epidemioloji işin yarıtmaz olması in-

sanların sağlamlığı üçün də böyük təhlükədir.

Sanitar-epidemioloji xidmətin bələdiyyə ərazilərində təşkil olunması, fəaliyyətin və nəzarətin səlahiyyət baxımından bələdiyyə orqanlarına verilməsi bu sahənin işində operativliyi və səmərəliliyi artıracaq, ictimai nəzarəti gücləndirəcəkdir. Bələdiyyə orqanları bu sahədə operativ qayda-qanun yaratmaq üçün böyük imkana malikdir.

V. Bu gün ekologiyanın qorunub saxlanması və onun tarazlığının təmin edilməsi bəşəriyyət üçün və o cümlədən, hər bir dövlət orqanı üçün ən vacib vəzifələrdən biridir. Ölkədə hakimiyyət orqanları tərəfindən görülən tədbirlərə baxmayaraq bu sahədə çoxsaylı problemlər, çatışmamazlıqlar, narahatçılıqlar mövcuddur. Bələdiyyə orqanlarına bu sahədə qismən səlahiyyətlər verilməsinə baxmayaraq bu səlahiyyətlərdə konkretlik olmadığı üçün bələdiyyə orqanları xidmət etdikləri ərazidə öz səlahiyyətlərindən lazımı səviyyədə və səmərəli istifadə edə bilmirlər.

Bu sahəyə cavabdeh dövlət orqanlarının imkanları məhdud olduğu üçün və onların fəaliyyətinə ictimai nəzarətin olmadığından bu təşkilatlar öz fəaliyyətlərini lazımı səviyyədə həyata keçirə bilmirlər.

Digər tərəfdən bu orqanların xidmət və nəzarət sahələrinə daxil olan coğrafi ərazi böyük olduğu üçün onlar bu ərazini tam əhatə edə bilmədikləri üçün ekoloji qaydaların qorunması üçün lazımı səviyyədə operativ və təsirli tədbirlər görə bilmirlər, bu da ölkədə ekoloci gərginliyin yaranmasına şərait yaradır. Bu istiqamətdə köklü dönüş yaratmaq məqsədi ilə bələdiyyə orqanlarına konkret olaraq əlavə səlahiyyətlərin verilməsinin vaxtı çatmışdır. Bələdiyyə orqanları onlara verilmiş bu səlahiyyətlərdən daha səmərəli istifadə edə bilirlər.

VI. Bu gün ölkə ərazisində təbii sərvətlərimizin, xüsusilə nadir meşələrimizin və orada olan qiymətli ağacların, çaylarda və dənizdə qiymətli balıqların, nadir heyvanların və quşların kökü kəsilməkdədir. Dövlət orqanları bir sıra səbəblərdən bu sahəyə nəzarəti və mühafizəni lazımi səviyyədə təşkil edə bilmirlər, o cümlədən bu orqanlar bələdiyyə orqanları ilə bu işləri həyata keçirən zaman qarşılıqlı əlaqə yaratmırlar. İctimai nəzarətin olmaması da çoxsaylı qanunsuzluqlar üçün şərait yaradır.

Bu sahələrə operativ nəzarət və bu sahələrdə baş vermiş qanunsuz hallara qarşı mübarizə tələb olunur. Bələdiyyə orqanları operativ mübarizəni və ictimai nəzarəti həyata keçirmək imkanına malik olduğuna görə bələdiyyə orqanlarına bu istiqamətdə konkret səlahiyyətlərin verilməsi məqsədə müvafiqdir.

VII. Bələdiyyə orqanlarının maliyyə və iqtisadi imkanlarını gücləndirmək məqsədi ilə onlara sosial-iqtisadi, maliyyə, vergi sahələri üzrə də əlavə səlahiyyətlərin verilməsi məqsədə müvafiqdir. Hal-hazırda bu sahədə bələdiyyə orqanlarında olan səlahiyyətlər konkret olmadığı üçün demək olar ki, bu istiqamətdə yerli özünüidarətmə orqanları fəaliyyətlərini lazımi səviyyədə təşkil edə bilmirlər.

VIII. Respublika ərazisində fəaliyyət göstərən kənd bələdiyyələri kənd təsərrüfatının inkişafında və kənd təsərrüfatı məhsullarının bolluğunun yaradılmasında müstəsna rol oynaya bilər. Lakin bələdiyyə orqanlarının ərazidə kənd təsərrüfatı işlərinin təşkil olunması ilə bağlı konkret səlahiyyətləri olmadığı üçün onlar ərazidə bu işləri lazımi səviyyədə təşkil edə bilmirlər, beləliklə, bələdiyyə ərazilərində əkinə yararlı torpaq sahələri istifadəsiz qalır. Bütövlükdə ölkədə kənd təsərrüfatı

məhsullarının istehsalı sahəsində qıtlıq yaranır. Bütün bunlar son nəticədə əhalinin sosial yaşayış səviyyəsinə öz təsirini göstərir. Bu baxımdan bələdiyyə orqanlarının ərazidə kənd təsərrüfatı işlərinin təşkili ilə bağlı səlahiyyətlərinin artırılması məqsədə müvafiq olardı.

IX. Tikinti, memarlıq, mənzil-kommunal, məişət və ticarət sahələri cəmiyyətimizin ən vacib sayılan sosial sahələrindəndir. Bu xidmət sahələrinin təşkili və onlara nəzarət bir başa dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirildiyi üçün, bələdiyyə orqanlarının kifayət qədər hüquqi səlahiyyətləri olmadığı üçün ərazidə yaşayan əhaliyə bu sahədə lazımi səviyyədə xidmət göstərilir. Bu səbəbdən də vətəndaşlar arasında çoxsaylı narazılıqlar yaranır. Bu xidmət sahələri bələdiyyə orqanlarına daha yaxın olduğu üçün bu istiqamətdə olan həll olunmamış problemləri bələdiyyə orqanları təxirə salınmadan operativ sürətdə həll etmək imkanına malikdir. Bu məqsədlə bələdiyyə orqanlarına bununla bağlı əlavə səlahiyyətlərin verilməsi məqsədə müvafiq olardır.

X. Təhsil, səhiyyə, mədəniyyət sahələri həyatımızın ən vacib sahələrindən biri hesab olunur. Təhsil, səhiyyə və mədəniyyət sahələri bütövlükdə ümumxalq işidir.

Bu sahələrdə gündəlik yerli əhəmiyyətli məsələlərin həll olunmasında xalqa daha yaxın olan bələdiyyə orqanlarının böyük imkanları vardır. Bu sahələrin problemlərinin təxirə salınmadan həll olunmasına böyük ehtiyac vardır. Bu baxımdan bələdiyyə ərazilərində yerləşən təhsil, səhiyyə və mədəniyyət ocaqlarında mövcud olan yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli ilə əlaqədar bələdiyyə orqanlarına əlavə səlahiyyətlərin verilməsi məqsədə müvafiqdir.

Ümid edirəm ki, «Bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlərin verilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə verilmiş bu təkliflər hörmətli deputatlar tərəfindən xoş niyyətlə qarşılanacaq, müzakirə zamanı nəzərə alınacaq və gələcəkdə öz müsbət nəticəsini verəcək!

“Hüquqşünaslıq” kafedrasının professor-müəllim heyəti bu istiqamətdə və digər istiqamətlərdə işləri davam etdirirlər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. AR Konstitusiyası, Qanun nəşriyyatı 2017
2. Bələdiyyə hakimiyyəti (sənədlər toplusu) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanası <http://files.preslib.az/site/municipal/gl1.pdf>
3. Quliyev İ.O. Milli ideologiya dövlətimizin əsasıdır. «Hərbi Nəşriyyat», Bakı, 2000
4. Quliyev İ.O. Azərbaycan Respublikasında bələdiyyə hüququ. MAA, Bakı, 2009
5. Quliyev İ.O. Yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyətinin nəzəri və hüquqi əsasları. MAA, Bakı, 2006
6. Quliyev İ.O. Hüquq qaydalarının təmin edilməsində yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyəti. MAA, Bakı, 2006
7. Quliyev İ.O. Vətəndaşların hüquqlarının təmin edilməsində kütləvi informasiya vasitələrinin rolu. MAA, Bakı, 2006
8. Yerli özünüidarətmə haqqında qanunlar toplusu. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanası <http://files.preslib.az/site/municipal/gl2.pdf>
9. Кулиев И.О. Проблемы взаимодействия правоохранительных органов со средствами массовой информации в условиях межнациональных конфликтов. «Ганун», Баку, 1996
10. Кулиев И.О. Деятельность органов местного самоуправления (муниципалитетов) в сфере правопорядка. Из-во Манускрипт, Москва 2002
11. Кулиев И.О. Информационное обеспечение деятельности органов местного самоуправления (муниципалитетов) в сфере правопорядка. «Щит», Москва, 2002
12. Кулиев И.О. Теоретические и организационно-правовые вопросы совершенствования деятельности органов местного самоуправления (опыт сравнительно-правового исследования по материалам Азербайджанской Республики и Российской Федерации). Из-во Манускрипт, Москва 2002

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ ЯВЛЯЕТСЯ ТРАДИЦИЕЙ ДЕМОКРАТИИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Ибрагим Орудж оглы Кулиев,
Заведующий кафедрой “Юриспруденции” Национальной
Авиационной Академии д.ю.н., профессор.

Статья посвящена созданию и деятельности органов местного самоуправления. В ней раскрыт ряд существенных принципов, роль и значение органов местного самоуправления в демократическом обществе. Проведен научный анализ органов местного самоуправления как демократической традиции. Автором был вынесен ряд предложений о расширении полномочий и функций органов местного самоуправления во всех сферах. В Конституции Азербайджанской Республики перечисляются полномочия муниципалитетов (ст.144): признание полномочий членов муниципалитета; утрата ими полномочий и прекращение их полномочий в случаях, установленных законом; утверждение регламента

муниципалитета; избрание председателя муниципалитета и его заместителей, постоянных и других комиссий; установление местных налогов и сборов; утверждение местного бюджета и отчетов о его исполнении; владение, пользование и распоряжение муниципальной собственностью; принятие и исполнение местных программ социальной защиты и социального развития; принятие и исполнение местных программ экономического развития; принятие и исполнение местных экологических программ.

Вместе с тем, существует ряд проблем по совершенствованию деятельности органов местного самоуправления в Азербайджанской Республике, особенно в в сфере законодательства, совершенствования законов, регулирующих деятельность муниципалитетов. Представленный на рассмотрение Закон Азербайджанской Республики "О дополнительных полномочиях муниципалитетам" в данном направлении является примером проводимых Комиссией по региональным вопросам работ по совершенствованию и укреплению правовой базы органов муниципалитетов.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, органы местного самоуправления, демократия, муниципалитет, дополнительные полномочия муниципалитетам, деятельность муниципалитетов, Комиссия по региональным вопросам, члены муниципалитета*

CREATION AND ACTIVITY OF INSTITUTIONS OF LOCAL GOVERNMENT IN TRADITION OF DEMOCRACY IN THE AZERBAICAN REPUBLIC

Ibrahim Oruj oglu Kuliev,
Head of the department "Jurisprudence" of National
Aviation Academy Doctor of Law, Professor.

The article is devoted to creation and activity of institutions of local government. There are essential principles, a role and value of institutions of local government in a democratic society, the scientific analysis of institutions of local government as democratic tradition in the article. The author has brought in a number of offers on expansion of powers and functions of institutions of local government in all spheres.

There are the powers of municipalities (art.144) in the Constitution of Azerbaijan Republic: recognition of the powers of members of the municipality; the loss of their powers and the termination of their powers in cases established by law; approval of the regulations of the municipality; election of the chairman of the municipality and his deputies, permanent and other commissions; establishment of local taxes and fees; approval of the local budget and reports on its implementation; possession, use and disposal of municipal property; adoption and implementation of local social protection and social development programs; adoption and execution of local economic development programs; adoption and execution of local environmental programs.

At the same time, there are a number of problems to improve the activities of local self-government bodies in the Azerbaijan Republic, especially in the field of legislation, the improvement of laws regulating the activities of municipalities. The Law of the Azerbaijan Republic "On Additional Powers to Municipalities" submitted for consideration in this direction is an example of work carried out by the Commission on Regional Affairs to improve and strengthen the legal framework of municipalities.

Key words: *Azerbaijan Republic, local government, democracy, municipality, additional powers to municipalities, activities of municipalities, Commission on Regional Affairs, members of the municipality*

NƏQLİYYAT HÜQUQU İQTİSADI HÜQUQUN YARIMSAHƏSİ KİMİ

Əliyev Etibar Əli oğlu,

**Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının
həqiqi üzvü, hüquq üzrə elmlər dok-
toru, professor.**

e-mail: a-etibar@rambler.ru

Məqalədə müəllif tərəfindən nəqliyyat hüququnun Azərbaycan Respublikasının müstəqil hüquq sahəsi olan iqtisadi hüququn tərkibində yarım sahə statusuna malik olması əsaslandırılır, onun nizamlaşma predmetinə, nəqliyyat hüququnun institutlarına dair məsələlərə aydınlıq gətirilir.

Əsas sözlər: iqtisadi hüquq, nəqliyyat hüququ, yarım sahə, nizamlaşma predmeti, nəqliyyat münasibətləri, iqtisadi infrastruktur.

Nəqliyyat hüququ anlayışı. Müstəqil hüquq sahələrindən biri olan iqtisadi hüququn nizamlaşma predmetinə müxtəlif növ iqtisadi münasibətlər daxildir. Nəqliyyat münasibətləri iqtisadi hüquqla tənzimlənən iqtisadi münasibətlərin növlərindən biridir ki, bu, təbii olub, heç də təsadüfi-süni xarakter daşımır. Nəqliyyat münasibətlərinin iqtisadi münasibətlərə aid olması bununla izah edilir ki, **nəqliyyat iqtisadiyyatın sahələrindən** biridir. Nəqliyyat iqtisadiyyatın elə bir sahəsidir ki, onsuz iqtisadiyyat nə öz funksiyasını normal həyata keçirə, nə

də üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirə bilər. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, malların istehsalına və ticarətinə yönələn iqtisadi proses məhz nəqliyyatın normal fəaliyyət göstərməsi sayəsində başa çatır; mallar nəqliyyatın köməyi ilə istehlakçılara (alıcılara) çatdırılır. Odur ki, nəqliyyat **iqtisadiyyatın infrastruktur hissəsidir**. İstehsalın ümumi şərti qismində çıxış edən nəqliyyat istehsal prosesinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır və iqtisadiyyatın xüsusi xarakterli sahəsi kimi tanınır [1]. Buna görə də, nəqliyyat fəa-

liyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər – **nəqliyyat münasibətləri** iqtisadi münasibətlərin bir növüdür. Belə münasibətlərin, yəni nəqliyyat münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi isə, təbii ki, iqtisadi hüquq vasitəsi ilə həyata keçirilməlidir. Bunun üçün iqtisadi hüququn tərkibində ayrıca struktur hissə formalaşmış və ayrılmışdır ki, həmin hissə nəqliyyat hüququ adlanır.

Nəqliyyat hüququ dedikdə iqtisadi hüququn elə bir struktur hissəsi başa düşülür ki, bu hissə özündə iqtisadiyyatın sahələrindən biri olan nəqliyyatın fəaliyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətləri – nəqliyyat münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarını birləşdirir. Bu normalar vasitəsi ilə nəqliyyat sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlər nizamlanır və qaydaya salınır. Unutmaq olmaz ki, iqtisadi münasibətlər

həm də nəqliyyat sahəsində yaranır. İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində (məsələn, kənd təsərrüfatı, energetika, ticarət və digər sahələrdə), o cümlədən nəqliyyat sektorunda əmələ gələn münasibətlər iqtisadi münasibətlərdir. Nəqliyyat sektorunda əmələ gələn münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi isə nəqliyyat hüququnun köməyi ilə həyata keçirilir. Nəqliyyat hüququnun yerinə yetirdiyi funksiyalardan biri də məhz bundan ibarətdir.

Nəqliyyat hüququnun **nizamasalma predmetini** iqtisadiyyatın nəqliyyat kimi sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlər təşkil edir. Nəqliyyat isə iqtisadi əlaqələri təmin etməyin vacib vasitəsidir; nəqliyyatın köməyi ilə yük və sərnişinlər daşınaraq təyinat yerinə çatdırılır, mal ticarəti həyata keçirilir və digər işlər görülür.

Nəqliyyat müxtəlif mənalarda işlədilir anlayışdır. Birinci mənada nəqliyyat dedikdə **fəaliyyət** başa düşülür. Bu mənada nəqliyyat «nəqliyyat fəaliyyəti» anlayışı ilə əhatə olunur. **Nəqliyyat fəaliyyəti** isə iqtisadi fəaliyyətin növlərindən biridir. İqtisadi fəaliyyətin məhz bu növünün həyata keçirilməsi sayəsində yük və sərnişinlərin daşınması və təyinat yerinə çatdırılması təmin edilir.

Nəqliyyat fəaliyyəti nəqliyyatın müxtəlif növləri vasitəsi ilə həyata keçirilir. Nəqliyyat vasitələri dedikdə isə aşağıdakılar başa düşülür: dəniz nəqliyyatı, su (çay) nəqliyyatı, hava nəqliyyatı, dəmir yolu nəqliyyatı, avtomobil nəqliyyatı, boru kəməri nəqliyyatı.

İkinci mənada nəqliyyat dedikdə **xidmət** başa düşülür. Nəqliyyat bu mənada «nəqliyyat xidməti» anlayışı ilə əhatə olunur.

Nəqliyyat xidməti malların (yüklərin) və sərnişinlərin daşınmasına yönələn hərəkətdir ki, maddi forması olmayan bu hərəkət şəxslərin (fiziki və hüquqi şəxslərin) istehlak tələbatını ödəyir [2].

Nəqliyyat xidməti, qeyd etməliyik ki, xidmət növlərindən biridir. Xidmət isə iqtisadiyyatın sferalarına aid olunur. İqtisadiyyatın xidmət sferası ölkənin inkişaf göstəricilərindən biridir.

Xidmət növlərinin sayına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, xidmət müxtəlif növlərə bölünür. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının qaydalarına görə, xidmətlərin bütövlükdə 160 növü (məsələn, təhsil xidməti, rabitə xidməti, tikinti xidməti, biznes xidməti və s.) fərqləndirilir ki, həmin növlər 12 bölmədə qruplaşdırılır [3]. Bunların içərisində beşi əsas xidmət növü sayılır: [4]. 1) maliyyə xidməti; 2) telekommunikasiya xidməti; 3) nəqliyyat xidməti; 4) turizm və rekreasiya xidməti; 5) əmək xidməti.

Nəqliyyat xidməti bazarda alınıb-satılır. Xidmətin bu növü alqı-satqının obyekt qismində çıxış etdiyinə görə xüsusi xarakterli **əmtəə** sayılır.

Xidmətlərlə Ticarət üzrə Baş Sazişin (XTBS – QATS) təsnifat sənədində nəqliyyat xidmətləri nəqliyyatın növündən asılı olaraq aşağıdakı kimi fərqləndirilir: 1) dəniz nəqliyyatı xidməti; 2) su (çay) nəqliyyatı xidməti; 3) dəmir yolu nəqliyyatı xidməti; 4) hava nəqliyyatı xidməti; 5) avtomobil nəqliyyatı xidməti; 6) boru kəməri nəqliyyatı xidməti [5].

Nəqliyyat xidmətinə həm də yardımçı əməliyyatlar daxildir. Yardımçı əməliyyatlar

isə bunlardır: nəqliyyat-ekspedisiya əməliyyatı, yükləmə-boşaltma işləri, anbar işləri, konteyner terminalı, yanacaq doldurma və təcili təmir işləri.

İqtisadi hüququn struktur hissəsi olan nəqliyyat hüququ iqtisadi hüququn tərkibinə yarım sahə «statusu» ilə daxildir. Belə ki, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi hüququn **xüsusi hissəsi** bir neçə yarım sahədən ibarətdir. Həmin yarım sahələrdən biri məhz nəqliyyat hüququ adlanır. Deməli, nəqliyyat hüququ iqtisadi hüququn yarım sahələrindən biridir. Belə fikir söylənilməsi üçün tutarlı arqumentlər və əsaslı dəlillər gətirmək mümkündür. Doğrudan da, nəqliyyat hüququnun iqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi tanınması üçün lazım olan və tələb edilən bütün şərtlər mövcuddur. Hər şeydən əvvəl onu qeyd edə bilərik ki, nəqliyyat fəaliyyəti iqtisadi fəaliyyətin növlərindən biridir. Unutmaq olmaz ki, iqtisadi hüququn yarım sahələri iqtisadi fəaliyyətin növlərinə əsasən ayrılır. İqtisadi hüququn yarım sahələrinin funksiyası iqtisadi fəaliyyətin ayrı-ayrı növlərini tənzimləməkdən ibarətdir. İqtisadi hüququn yarım sahələrindən biri olan nəqliyyat hüququ məhz nəqliyyat fəaliyyətini tənzimləmək işini yerinə yetirir.

İqtisadi hüququn yarım sahələri müəyyən edilərkən həm də onun (iqtisadi hüququn) nizamlaşdırma predmetinə daxil olan iqtisadi münasibətlərin növləri nəzərə alınır ki, bu münasibətlər təsərrüfat (iqtisadi) fəaliyyəti prosesində iqtisadi hüquq subyektləri arasında əmələ gəlir. Nəqliyyat münasibətləri iqtisadi hüququn nizamlaşdırma predmetinə daxil olan iqtisadi münasibətlərin növlərindən biridir; iqtisadi münasibətlərin bu nö-

vünü tənzimləmək üçün isə iqtisadi hüququn yarım sahəsi olan nəqliyyat hüququ formalaşmışdır. Qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi münasibətlər həm də nəqliyyat sahəsində əmələ gəlir. İqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi nəqliyyat hüququnun əsas təyinatı da məhz nəqliyyat sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Deyilənlərin məntiqi davamı və onlara əlavə olaraq həm də bunu qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq hüququn müstəqil sahələrindən biri olan beynəlxalq iqtisadi hüquq bir neçə yarım sahəyə ayrılır; beynəlxalq nəqliyyat hüququ həmin yarım sahələrdən biridir [6]. Madam ki, beynəlxalq nəqliyyat hüququna beynəlxalq iqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi baxılır, onda tam əminliklə deyə bilərik ki, beynəlxalq nəqliyyat hüququnun beynəlxalq iqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi tanınması özlüyündə iqtisadi hüququn tərkibində nəqliyyat hüququ yarım sahəsinin ayrılması üçün lazım olan arqument və dəlil rolunu oynayır. Odur ki, nəqliyyat hüququna iqtisadi hüququn yarım sahələrindən biri kimi yanaşmaq ağılabatan olub, məntiqə uyğundur. İqtisadi hüquq sistemində nəqliyyat hüququnun tutduğu yeri məhz bu cür müəyyənləşdirmək lazımdır.

Nəqliyyat hüququnun institutları. İqtisadi hüququn yarım sahələrindən biri olan nəqliyyat hüququ aşağıda göstərilən bir neçə hüquq institutundan ibarətdir: hava nəqliyyatı hüququ, dəmir yolu nəqliyyatı hüququ, dəniz nəqliyyatı hüququ, avtomobil nəqliyyatı hüququ, su (çay) nəqliyyatı hüququ, boru kəmərləri nəqliyyat hüququ.

Hava nəqliyyatı hüququ dedikdə nəqliyyat hüququnun elə bir institutu başa düşülür ki, bu institut hava nəqliyyatı sahəsində əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarından ibarətdir. **Dəmir yolu nəqliyyatı hüququ** nəqliyyat hüququnun institutlarından biri olub, özündə dəmir yolu nəqliyyatının fəaliyyəti ilə bağlı əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarını birləşdirir. **Dəniz nəqliyyatı hüququ** nəqliyyat hüququnun elə bir institutudur ki, bu institutun tərkibinə şəxslərə (müştərilərə) dəniz nəqliyyatı xidməti göstərilməsi ilə bağlı yaranan iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları daxildir. **Avtomobil nəqliyyatı hüququ** dedikdə nəqliyyat hüququnun elə bir institutu başa düşülür ki, bu instituta avtomobil nəqliyyatının fəaliyyəti ilə bağlı əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları aiddir. Müştərilərə (şəxslərə) həm də su (çay) nəqliyyatı xidməti göstərilir ki, bununla bağlı yaranan iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu **su (çay) nəqliyyatı hüququ** adlanır. Su (çay) nəqliyyatı hüququ nəqliyyat hüququnun institutlarından biridir.

Son zamanlar nəqliyyat hüququnun (o cümlədən beynəlxalq nəqliyyat hüququnun [7].) yeni bir institutu formalaşmışdır ki, bu institut «boru kəmərlər nəqliyyat hüququ» adı ilə tanınır. **Boru kəmərlər nəqliyyat hüququ** dedikdə xüsusi xarakterli nəqliyyat vasitəsi olan boru kəmərinin xidmət göstərməsi ilə bağlı əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Beynəlxalq nəqliyyat hüququnda isə müvafiq institut beynəlxalq boru kəmərlər nəqliyyat hüququ adlanır [8].

Nəqliyyat hüququnun mənbələri. Nəqliyyat hüququnun əsas mənbə növü **normativ hüquqi aktlar** sayılır. Söhbət nəqliyyat münasibətlərinin tənzimlənməsinə həsr olunan normativ hüquqi aktlardan gedir; belə aktların sistemi nəqliyyat qanunvericiliyi adlanır. **Nəqliyyat qanunvericiliyi** dedikdə nəqliyyat xidməti göstərilməsi ilə bağlı əmələ gələn ictimai münasibətləri tənzim edən normativ hüquqi aktların sistemi başa düşülür [9].

Nəqliyyat qanunvericiliyinə, hər şeydən əvvəl, **qanunlar** daxildir. Söhbət ilk növbədə dövlətin əsas qanunu olan **Konstitusiyadan** gedir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiya bütün qanunvericilik sahələrinin, o cümlədən nəqliyyat qanunvericiliyinin normativ əsası və bazasıdır. Burada ifadə olunan bir sıra konstitusion hüquqi göstəriş və müddəanın nəqliyyat hüququ üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Məsələn, Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə görə, Milli Məclis müxtəlif məsələlərə dair ümumi qaydalar müəyyənləşdirə bilər ki, nəqliyyat işi bu məsələlərdən biridir.

Nəqliyyat qanunvericiliyinə daxil olan qanunlar içərisində nəqliyyat hüququnun mənbəyi olmaq baxımından aşağıdakılar mühüm əhəmiyyətə malikdir: «Nəqliyyat haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cü il), Azərbaycan Respublikasının Ticarət Gəmiçiliyi Məcəlləsi (2001-ci il), «Aviasiya haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2005-ci il), «Avtomobil nəqliyyatı haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2008-ci il), «Avtomobil yolları haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cü il), «Yol hərəkəti

haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il) və s.

Ölkənin ali iqtisadi qanunu – iqtisadi konstitusiyası sayılan Mülki Məcəllə haqqında ayrıca danışmaq lazımdır. **Mülki Məcəllə** nəqliyyat qanunvericiliyinin əsas aktlarından biridir; onun 842-ci–861-ci maddələri nəqliyyat daşıma xidməti göstərilməsi ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinə həsr edilmişdir.

Nəqliyyat qanunvericiliyinə həm də **qanunqüvvəli aktlar** daxildir. Söhbət, hər şeydən əvvəl, qanunqüvvəli aktların əsas növü olan **Prezident fərmanlarından** gedir ki, onlar nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində vacib rol oynayır. Məsələn, xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növləri müvafiq siyahı ilə müəyyən edilir ki, həmin siyahı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bu siyahıya həm də hava və dəniz nəqliyyatı ilə daşıma daxildir.

Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində Nazirlər Kabinetinin qərarlarının da əhəmiyyəti böyükdür ki, həmin aktlar qanunqüvvəli aktlar sırasına aiddir. Məsələn, Nazirlər Kabineti özünün müvafiq qərarları ilə ayrı-ayrı nəqliyyat vasitələri ilə təhlükəli yüklərin daşınması qaydalarını təsdiq etmişdir: «Təhlükəli yüklərin dəniz nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il), «Təhlükəli yüklərin hava nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il), «Təhlükəli yüklərin avtomobil nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il), «Təhlükəli yüklərin dəmir yolu nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il) və s.

Bunlardan başqa, Nazirlər Kabineti həm də ayrı-ayrı nəqliyyat vasitələri ilə yük, sərnişin və baqaj daşınması qaydalarını təsdiq etmişdir. Məsələn, Nazirlər Kabineti özünün 2009-cu il 17 sentyabr tarixli 141 nömrəli qərarı ilə «Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin və baqaj daşınması Qaydaları»nı təsdiq etmişdir; onun eyni tarixli 142 nömrəli qərarı ilə «Avtomobil nəqliyyatı ilə yüklərin daşınması Qaydaları» da təsdiq olunmuşdur və s. [10].

Nəqliyyat hüququnun mənbə növlərindən biri **beynəlxalq müqavilələrdir**. Söhbət Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən gedir. «Nəqliyyat haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr nəqliyyat qanunvericiliyinin tərkib hissəsidir. Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər həm də belə müqavilələrlə tənzimlənilir. Nəqliyyat sahəsində bağlanan dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələr **beynəlxalq nəqliyyat sazişləri** və ya **nəqliyyat konvensiyaları** adlanır [11]. Bağlanma formasına görə **çoxtərəfli** olan belə saziş və konvensiyalar vasitəsilə nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərində yaranan iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu bu kimi saziş və konvensiyalara misal kimi göstərmək olar: «Beynəlxalq hava daşımalarına aid bəzi qaydaların unifikasiyası üçün» Varşava Konvensiyası (1929-cu il), «Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında» Çikaqo Konvensiyası (1944-cü il), «Beynəlxalq dəmir yolu ilə yük əlaqələri haqqında» Saziş (bu saziş Rusiya Federasiyası və MDB üzvü olan digər ölkələr

arasında həyata keçirilən beynəlxalq dəmir yolu daşımalarını tənzim edir) [12], «Beynəlxalq yük daşınması müqaviləsi haqqında» Cenevrə Konvensiyası (1956-cı il), «BYD kitabçası tətbiq edilməklə beynəlxalq yük daşımaları haqqında» Gömrük Konvensiyası (1959-cu il) və s. [13].

Nəqliyyat sahəsində iqtisadi münasibətlər həm də **ikitarəfli beynəlxalq nəqliyyat sazişləri (konvensiyaları)** ilə tənzimlənilir. Azərbaycan Respublikası nəqliyyatın ayrı-ayrı növləri üzrə müxtəlif xarici ölkələrlə (məsələn, Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstan, İran, Rusiya Federasiyası, Moldova, Latviya və digər dövlətlərlə) çoxsaylı ikitərəfli sazişlər bağlamışdır [14].

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə nəqliyyat qanunvericiliyi (qanun və qanunqüvvəli aktlar) arasında ziddiyyət yarana bilər. Belə halda beynəlxalq müqavilələrin müəyyənləşdirdiyi qaydalar tətbiq olunur.

Nəqliyyat hüququnun subyektləri. Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərin potensial (mümkün) iştirakçıları **nəqliyyat hüququnun subyektləri** adlanır. Nəqliyyat müəssisəsi nəqliyyat hüququnun əsas subyektidir. **Nəqliyyat müəssisəsi** dedikdə qanunvericiliyə və öz təsis sənədlərinə uyğun fəaliyyət göstərən, yük, sərnişin, baqaj və poçt daşımaları, nəqliyyat vasitələrinin saxlanması, texniki xidmət və təmir, yükləmə-boşaltma və liman xidmətləri göstərən hüquqi şəxs başa düşülür; onun əsas işi nəqliyyat sahəsində fəaliyyət göstərməkdən, yük və sərnişinlərin daşınmasını həyata keçirmək-

dən ibarətdir. **Nəqliyyat** isə Azərbaycan Respublikasının ərazisində müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alınmış daşınma vasitələridir ki, onların köməyi ilə yük və sərnişinlər təyinat yerinə çatdırılır. Nəqliyyatın əsas növləri aşağıdakılardır: 1) dəmir yolu nəqliyyatı; 2) avtomobil nəqliyyatı; 3) dəniz nəqliyyatı; 4) hava nəqliyyatı; 5) daxili su (çay) nəqliyyatı. Bundan, yəni nəqliyyat vasitələrindən asılı olaraq nəqliyyat müəssisələrinin də ayrıca növləri fərqləndirilir: 1) dəmir yolu nəqliyyatı müəssisəsi; 2) avtomobil nəqliyyatı müəssisəsi; 3) dəniz nəqliyyatı müəssisəsi; 4) hava nəqliyyatı müəssisəsi; 5) daxili su (çay) nəqliyyatı müəssisəsi.

Nəqliyyat vasitələrinə malik olan şəxs daşıyıcı adlanır. **Daşıyıcı** dedikdə haqqı ilə yük, sərnişin, baqaj və poçt daşımaları üzrə xidmətlər göstərən şəxs başa düşülür. Həm hüquqi, həm də fiziki şəxslər daşıyıcı funksiyasını yerinə yetirə bilərlər. Onlar daşıma xidməti göstərmək üçün, hər şeydən əvvəl, qanuni əsaslarla nəqliyyat vasitələrinə malik olmalıdırlar. Qanuni əsaslar isə bunlardır: mülkiyyət hüququ, icarə hüququ və s. Məsələn, daşıyıcı öz mülkiyyətində olan nəqliyyat vasitəsindən istifadə edərək daşıma fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər. Daşıyıcı funksiyasını yerinə yetirən şəxs həm də başqasının mülkiyyətində olan nəqliyyat vasitəsini icarəyə götürüb, daşıma xidməti göstərə bilər və s.

Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərdə subyekt qismində həm də müştəri çıxış edir. Odur ki, müştəri nəqliyyat hüququnun subyekti sayılır. **Müştəri** dedikdə nəqliyyatdan istifadə edən şəxs başa düşülür

ki, həmin şəxs nəqliyyatın göstərdiyi xidmətin istehlakçısıdır. Həm yük sahibi (yükgöndərən), həm yükalan, həm də sərnişin qismində müştərilər nəqliyyat münasibətlərində iştirak edə bilirlər; müştərinin həmçinin icarəçi kimi nəqliyyatdan istifadə etməsi də mümkündür.

Mülkiyyət formasından asılı olaraq nəqliyyat müəssisələrinin üç növü fərqləndirilir: 1) dövlət nəqliyyat müəssisəsi; 2) bələdiyyə nəqliyyat müəssisəsi; 3) xüsusi (özəl) nəqliyyat müəssisəsi. Bütün nəqliyyat mülkiyyətçiləri bərabər hüquqlara malikdir. Müdafiə olunmaq məsələsində onlardan heç birinə üstünlük verilmir; əksinə, nəqliyyat qanunvericiliyi bütün nəqliyyat mülkiyyətçilərinin eyni səviyyədə müdafiə olunmasını müəyyənləşdirir.

Nəqliyyat müəssisəsi və daşıyıcı nəqliyyat hüququnun elə subyektlərindəndir ki, onlar bilavasitə nəqliyyat fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Lakin nəqliyyat hüququnun subyektləri tək-cə bunlarla, yəni bilavasitə nəqliyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərlə məhdudlaşmır. Belə ki, nəqliyyat sahəsində dövlət tənzimlənməsi həyata keçirilir. Bu zaman **Azərbaycan Respublikası (dövlət)** nəqliyyat hüququnun subyekt qismində çıxış edir. Düzdür, nəqliyyat sahəsində dövlət tənzimlənməsi ilə bağlı münasibətlərdə dövlət bilavasitə özü iştirak etmir. Nəqliyyat münasibətlərində subyekt qismində, məsələn, **Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi** çıxış edir ki, bu, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarından biridir.

Nəqliyyat sahəsində həm də dövlət idarəetməsi həyata keçirildiyi halda Azərbaycan Respublikası (dövlət) nəqliyyat hü-

ququnun subyekt kimi tanınır. «Nəqliyyat haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsi nəqliyyat sahəsində dövlət idarəetməsinin əsas vasitələrini müəyyənləşdirir.

Nəqliyyat hüququnun prinsipləri. Nəqliyyat hüququ öz funksiyalarını özünəməxsus prinsiplər əsasında həyata keçirir və yerinə yetirir. **Nəqliyyat xidmətinin müqavilə əsasında istehlak olunması prinsipi** bu prinsiplərdən biridir. Adıçəkilən prinsipə görə, müştəri, yəni yük-göndərən, yükalan və sərnişin nəqliyyat vasitələrindən müqaviləyə uyğun istifadə edir. Söhbət nəqliyyat müqavilələrindən gedir; nəqliyyat müqavilələri isə daşıyıcı və müştəri arasında bağlanır [15]. Bu müqavilələr daşıma şərtlərini və digər məsələləri müəyyənləşdirir.

Nəqliyyat fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi prinsipi də nəqliyyat hüququnun prinsipləri sırasına aiddir. Bu prinsip iqtisadi hüququn iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi kimi sahəvi prinsipinin nəqliyyat sahəsində ifadə olunmasıdır. Axı nəqliyyat iqtisadiyyatın sahələrindən biridir. Nəqliyyat sahəsində dövlət tənzimlənməsi hüquqi təminat, vergi qoyma, maliyyələşdirmə, qiymət qoyma, investisiya və vahid elmi-texniki siyasətin həyata keçirilməsi vasitəsi ilə yerinə yetirilir.

Nəqliyyat müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilənin yolverilməzliyi prinsipi nəqliyyat hüququnun əsaslandığı prinsiplərdən biridir. Bu prinsipə görə, dövlət hakimiyyət və bələdiyyə orqanları nəqliyyat müəssisələrinin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinə qarışa bilməzlər. Nəqliyyat müəssisələrinin həmçinin qanunla onların fəaliyyətinə aid edilməyən işlərin görü-

məsinə məcbur edilmələrinə yol verilmir. Dövlət və bələdiyyə orqanları yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda nəqliyyat müəssisələrinin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə edə bilirlər.

Nəqliyyat hüququ həm də belə bir prinsipdən çıxış edir ki, **bütün nəqliyyat müəssisələrinin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün bərabər şərait təmin edilir.** Bu prinsipə görə, mülkiyyət növündən (formasından) asılı olmayaraq dövlət, bələdiyyə və xüsusi (özəl) nəqliyyat müəssisələrinə öz iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirməkdən ötrü eyni cür şərait yaradılır və onlardan hər hansı birinə üstünlük verilmir.

Bunlardan başqa, nəqliyyat hüququ **digər prinsiplər** də müəyyənləşdirir: nəqliyyatın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi prinsipi, nəqliyyat məsələləri ilə bağlı dövlətin iqtisadi maraqlarının qorunması prinsipi, nəqliyyat müəssisələrinin və nəqliyyat xidməti istehlakçılarının qanuni mənafe və hüquqlarının müdafiəsi prinsipi, nəqliyyat xidmətləri bazarında nəqliyyat kompleksinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması prinsipi, nəqliyyat kompleksinin təhlükəsiz, effektiv və ahəngdar işinin təmin edilməsi prinsipi, nəqliyyatda inhisar fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması prinsipi, rəqabətin inkişafı üçün zəruri tədbirlərin görülməsi prinsipi və s.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1 Allahverdiyev S.S. Nəqliyyat müqavilələri (nəqliyyat qanunvericiliyinin elmi-praktiki kommentariyası). I hissə. Bakı, 2005, s.3; Əliyev E.Ə. Nəqliyyat hüququnun əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2004, s.7; Əliyev E.Ə.

Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2011, s.31.

- 1 Avropa hüququ. Dərslik E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016, s. 479.
- 2 Avdokuşin E.F. Mejdunarodnie gkonomiçeskie otnoşeniə. M., 1999, s.82.
- 3 Karro D., Jöyar P. Mejdunarodnoe gkonomiçeskoe pravo. Uçebnik. M., 2002, s.264-265.
- 4 Xidmət ticarətinin beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi barədə ətraflı bax: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s.365-372.
- 1 Məsələn, bax: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s.520; Mejdunarodnoe publiçnoe pravo. Uçebnik Otv. red. K.A.Bekəşev, M., 2009, s.530; Mejdunarodnoe pravo. Uçebnik Pod red. A.Ə.Kapustina. M., 2008, s. 516; Birökov P.V. Mejdunarodnoe pravo. Uçebnoe posobie. M., 2006, s. 632; Mejdunarodnoe pravo. Uçebnik Otv. red. Q.V. İqnatenko, O.İ.Tiunov. M., 2009, s.699 və b.
- 1 Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s. 518.
- 2 Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2013, s. 440-472.
- 1 Allahverdiyev S.S. Nəqliyyat müqavilələri (nəqliyyat qanunvericiliyinin elmi-praktiki kommentariyası). I hissə. Bakı, 2005, s. 28.
- 1 AR QT. Bakı, 2009, № 9, maddə 745, 746.
- 2 Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s.523.
- 1 Həmin saziş barədə daha ətraflı: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq daşımaların hüquqi tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti. Bakı. 2008, s. 533.
- 2 Bu sazişlər barədə daha ətraflı: Əliyev E.Ə. Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2011, s. 99-107 və s.
- 3 Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələr barədə daha ətraflı: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2013, s. 172, 219, 309, 417 və s.
- 1 Nəqliyyat müqavilələri barədə daha ətraflı: Allahverdiyev S.S. Nəqliyyat müqavilələri (nəqliyyat qanunvericiliyinin elmi-praktiki kommentariyası). I hissə. Bakı, 2005, s.11.

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТЫ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Кулиев Ибрагим Орудж оглы,
Заведующий кафедрой "Юриспруденция" Национальной Академии
Авиации, доктор юридических наук,
профессор.

*Статья посвящена 30-летию
начала событий в Нагорном Карабахе.*

В статье рассматривается комплекс проблем, относящихся к вопросам взаимодействия правоохранительных органов со средствами массовой информации в условиях межнациональных конфликтов. В статье представляется краткий экскурс в историю межнациональных конфликтов, данная проблема рассматривается в современных условиях. Автором раскрывается проблема Карабаха, которая из локального конфликта превратилась в сложную региональную проблему и постепенно переросла в острую политическую проблему.

Ключевые слова: межнациональные конфликты, Азербайджанская Республика, Нагорный Карабах, СССР, территориальные притязания, правоохранительные органы, средства массовой информации.

Прежде чем приступить к рассмотрению комплекса проблем, относящихся к вопросам межнациональных конфликтов, представляется целесообразным предварительно осуществить краткий

экскурс в историю межнациональных конфликтов и рассмотреть состояние этой проблемы в современных условиях. Это своего рода социальный подход к основной теме, который позволит читателям свободно ориентироваться в сложных проблемах взаимодействия государственных органов в условиях межнациональных конфликтов.

Национальные конфликты, возникающие при обострении межнациональных отношений, относятся к числу самых острых и болезненных проблем мирового сообщества. По данным Центра политико-географических исследований Института географии Академии наук СССР к началу 1992 г. межнациональными конфликтами была охвачена 1/3 территории бывшего СССР с населением в 30 млн. человек.

Этническое многообразие бывшего СССР было поистине огромно и не имело аналогов ни в одном государстве мира. По данным переписи 1979 г. в бывшем СССР проживали 104 национальности, 22 из которых (такие, как немцы, поляки, греки, корейцы, китайцы) являлись такими этническими группами, чья историческая родина находилась на территории других государств (ФРГ, Греция, Северная и Южная Корея, КНР). При обострении национальных конфликтов у этих народов имеется потенциальная возможность «возвращения на Родину». Представители 50 нацио-

нальностей, хотя и обладали своим языком и письменностью, но в силу ряда факторов не смогли противостоять процессу ассимиляции. Так называемые «исторические нации» - 24 национальности (жители Средней Азии, Северного Кавказа, Закавказья, Прибалтики), имея глубокие исторические и религиозные традиции, практически не были подвержены ассимиляции. Промежуточное положение между этими полярными позициями в вопросе постепенной утраты национальной самобытности занимали другие национальности и этнические группы.

Надо отметить, что все многонациональные государства подвержены межнациональным трениям и конфликтам (Британская Империя, Германия, Испания, Канада, Австро-Венгрия и ряд других государств). В них в сложный узел сплетаются социальные, экономические, государственные, правовые и демографические проблемы народов. Межнациональные конфликты имеют свои исторические корни. На протяжении веков деформация национального развития того или иного этноса порождали в национальном сознании чувство обиды, ощущение ущемленности, создавая межнациональную напряженность.

Глубокий след в памяти народов оставили факты геноцида, этнических чисток, политических репрессий 20-30-х годов, массовых насильственных переселений целых народов из мест постоянного проживания. Вопросы развития языка, национальной культуры играют немаловажное значение. Так, статья 21 Конституции Азербайджанской Республики гласит: «Государственным языком Азербайджанской Республики является азербайджанский

язык. Азербайджанская Республика обеспечивает свободное использование и развитие других языков, на которых говорит население». Азербайджан всегда славился своими интернациональными традициями. Не случайно при Советском Союзе Баку назывался самым интернациональным городом. Эта традиция продолжается по сей день.

Проблема языка – это достаточно сложная социально-политическая и этико-психологическая проблема, имеющая многогранную внутреннюю структуру. С начала 20-х годов в СССР национальные языки почти 90 малочисленных народов утратили свою официальную функцию и статус, а народы-носители этих языков исчезли из общесоюзной государственной статистики.

Недовольство многих народов вызвали попытки фальсификации их истории: конъюнктурное переписывание событий прошлого, искусственно создаваемые ограничения доступа к историческим документам или публикации материалов, прямое искажение исторических событий и фактов, оценок исторических деятелей.

Во многих случаях в результате национально-сепаратистской деятельности отдельных групп лиц резко обостряются межнациональные отношения по причине территориальных притязаний со стороны одних народов к другим; рост шовинистических и националистических настроений в сознании широких масс, формирование националистических организаций и движений, проникновение в общественное сознание националистических идей и терпимости к этим явлениям правоохранительных органов государства, подстрекательские выступления средств мас-

совой информации и деятельность сепаратистов под лозунгом самоопределения народа, посягающих на конституционный и государственный строй суверенных государств. Все это долгие годы имеет место и в проблеме Нагорного Карабаха, являющейся неотъемлемой составной частью территории Азербайджана, которая из локального конфликта превратилась в сложную региональную проблему и постепенно переросла в острую политическую проблему.

Проблема межнациональных конфликтов имеет место и в других регионах бывшего Советского Союза. Об этом свидетельствуют межнациональные столкновения ингушей и осетин в 1992 году, Абхазии и Грузии, Осетии и Грузии, территории Украины и Молдовы, приведшие к вооруженному противостоянию, значительным человеческим жертвам и материальным потерям.

Для ликвидации межнациональных конфликтов часто приходится затрачивать такие материальные ресурсы, которые, будучи использованными своевременно, могли бы ослабить противоречия и предупредить назревание конфликта. Межнациональные противоречия, имеющие место на территории бывшего СССР, делятся вот уже много лет. В условиях межнациональных конфликтов государствам приходится выделять значительные материальные средства на содержание и обустройство беженцев, а также войсковых частей, сил МВД, обеспечивающих поддержание стабильности в регионе. При этом сам конфликт находится в «тлеющем» и напряженном состоянии, и время от времени происходят отдельные столкновения на оккупированных армянскими

вооруженными формированиями территориях. Примером остроты межнациональных конфликтов на территории бывшего СССР может служить и Карабахский конфликт, где борьба за политическую и государственную независимость привела к крупномасштабным военным действиям внутри Азербайджана, в исходе которых заинтересованы были армянские сепаратисты и армянская диаспора живущая за рубежом.

Все это происходило, несмотря на заверения бывших лидеров СССР, будто бы с помощью широкого применения «теории научного коммунизма» в СССР удалось решить полностью и окончательно национальный вопрос.

В 1961 году на XXII съезде КПСС Н.С. Хрущев утверждал о решении сложнейшей проблемы, «которая веками волновала человечество – проблему взаимоотношений между народами». СССР – пример для народов социалистических государств братского содружества наций, утверждал в 1972 году лидер польских коммунистов Герек. А в феврале 1981 года с трибуны XXVI съезда Л.И. Брежнев уже говорил о том, что динамика развития крупного многонационального государства рождает немало проблем, что состав населения многонационален, в ряде республик увеличилась численность граждан некоренной национальности, что порождает как специфические запросы, национальные вывихи, так и попытки «искусственного стирания национальных особенностей».

Через 5 лет, в 1986 году М.С. Горбачев на XXVII съезде вынужден будет констатировать наличие в СССР проявлений «национальной ограниченности и кич-

ливости, национализма и шовинизма». А еще через два года загрели выстрелы и запылали пожары: Карабах, Фергана, Новый Узень, Кишинев, Сухуми, Цхинвали, Баку, Вильнюс, Тбилиси, Киев.

При этом как в общественном сознании, так и в материалах СМИ, при принятии директивных решений о силовых методах ликвидации социальных беспорядков (в силу новизны социального феномена) не проводилось разграничений между разными по природе событиями. Если события в Алма-Ате, Вильнюсе, Тбилиси, Фергане, Сухуми, Новой Узени, Душанбе и Баку были беспорядками на межэтнической основе, то события в ереванском аэропорту «Звартноц» (5 июля 1989 года), в Минске (30 октября 1988 года), во Львове (1 октября 1989 года), в Тбилиси (9 апреля 1989 года) неправомерно считать межнациональными столкновениями. Однако вышеперечисленные события получали одинаковую интерпретацию в средствах массовой информации.

Не остался в стороне от межнациональных конфликтов и Азербайджан. Искусственно раздуваемая «Карабахская проблема» привела к серьезному политическому кризису. Корни этой проблемы уходят в далекое прошлое, но армянское национально-сепаратистское движение в Карабахе, территориальные притязания, попытки изменить национально-территориальное устройство Азербайджана, отторжение Нагорного Карабаха от Азербайджанской Республики активизировались во второй половине 80-х годов. С территории Армении армянскими национально-сепаратистскими движениями было изгнано свыше 300 тыс. азербай-

джанцев из своих родных очагов. Апогеем этой драмы стали события в Баку в ночь на 20 января 1990 года, получившие название «черный январь».

Активными участниками Карабахского межнационального конфликта, его вдохновителями и организаторами являются армянские сепаратисты Нагорного Карабаха и соседняя республика Армения, которая оказывала и по сей день оказывает большую моральную, политическую, военно-техническую и материальную поддержку населению этой никем непризнанной территории, что определяет конфронтационные отношения между Азербайджаном и Арменией. Долгое время идет переговорный процесс между Азербайджанской Республикой и Арменией с участием международных посредников, часто намечались определенные позитивные тенденции к мирному урегулированию конфликта. Однако по вине армянской стороны по сей день эта проблема не решена.

История Карабаха уходит своими корнями в глубокую древность и теряется во мгле веков. Этнические корни народов, населяющих эту территорию, являются азербайджанцами, однако этот вопрос был предметом необоснованных ожесточенных споров историков и этнографов, политиков, писателей и журналистов.

Национально-государственное строительство в Азербайджане велось трудно и кроваво. Стремление сохранить целостность своей территории и населения в исторических границах не всегда получало объективного и правдивого отражения в средствах массовой информации бывшего СССР и сегодня в зарубежной прессе.

Интересно отметить, что эти события прогнозировались давно рядом зарубежных советологов и отечественных диссидентов. Так, президент Европейско-Американского института проблем безопасности А.Вольштеттер в предисловии к изданной в Лондоне в 1985 году книге «Советские национальности» писал: "Советская империя включает множество различных национальностей, даже больше, чем их было в Царской Империи – но она не растворила и не поглотила их. Как свидетельствуют беспорядки, время от времени возникающие в Империи, эти национальности, упорно сохраняющие свою самобытность, предпочли бы освободиться от шовинизма и национализма". А известный западный политолог Джордж Кеннан в своём эссе "Источники советского поведения" ещё в 1947 году писал, что органы правления в СССР, в которых советские лидеры усматривают защиту от противоборствующих сил, превратились в хозяев, в тех, кому они призваны служить, а их деятельность приобрела рутинный характер. Далее Д. Кеннан давал прогноз, что через 10-15 лет после написания этих строк руководители СССР будут вынуждены примириться с "постепенным смягчением", "либерализацией режима", либо развалом Союза. Кеннан ошибся всего на 30 лет. Американский социолог Д. Рисмэн в начале пятидесятых годов в своей нашумевшей книге "Одинокая толпа" увязывал распад СССР с так называемой "нейлоновой войной" - наплывом товаров широкого потребления, произведений "массовой культуры" и других атрибутов "изобилия системы свободного предпринимательства".

Прогнозировалась в качестве национальной проблемы и трагедия Нагорного Карабаха. Она впервые привлекла внимание мировой общественности к межнациональным конфликтам в бывшем СССР.

События Нагорного Карабаха являлись пионером для распада Советского Союза и положили фундамент процесса межнациональных конфликтов на всей территории Советского Союза. Если руководство Советского Союза во главе с М. С. Горбачевым предприняли своевременные меры конституционного и уголовного воздействия в отношении армянских националистов и сепаратистов, наверно этот конфликт по наследству бы не остался Азербайджану и решился своевременно и возможно не распался бы Советский Союз.

До 1987 года мало кто знал, что вообще существует "Карабахский вопрос". Эта проблема имеет глубокие корни и уходит в далекое прошлое. Нагорный Карабах был, есть и останется исторической частью территории Азербайджана. Аргументы армянской стороны в возрастании доли армян в составе ее населения не являются убедительными аргументами. Наличие многочисленной украинской диаспоры, например, в таких странах как Канада, США, Аргентина, эстонской - в Швеции и других, никто в мире не рассматривает в качестве повода для территориальных притязаний. Однако территория Нагорного Карабаха долгие годы была объектом споров между двумя союзными республиками бывшего СССР.

По переписи населения 1979 года в Армении из 3,4 млн. человек более 90%

составляли армяне, а в Азербайджане из 6,8 млн. человек 78% составляли азербайджанцы. Как видно, из численности населения Армения является мононациональной республикой, Азербайджан многонациональная республика. Карабахский кризис явился искусственно спровоцированным армянскими националистами. Обострение кризиса совпало с кризисом "горбачевской перестройки", игнорированием "центром" обострения проблемы, неприятием своевременных законных конституционных и уголовных мер в отношении организаторов со стороны руководства бывшего СССР во главе с М.С.Горбачевым, который занимал одностороннюю позицию в пользу армян.

Обычно в периоды революционного подъема, кардинальных преобразований и кризисов в обществе поднимается национальный вопрос, как это было в Нагорном Карабахе. Из полемики на страницах газет, монографий историков и этнографов, политологов и социологов, в передачах радио и телевидения конфликт выплеснулся на улицы в форме массовых митингов, забастовок, вспышек межэтнического насилия. При этом обострение ситуации вокруг Карабаха произошло летом 1987 года. В августе этого же года армянскими националистами и сепаратистами союзному руководству была направлена "петиция" с требованием присоединить Нагорно-Карабахскую автономную область (НКАО) к Армении. Документ этот был изложен в очень резкой тональности и содержал ряд формулировок, направленных против азербайджанского народа и исламской религии. Зарубежная армянская диаспора выразила со-

лидарность с этим документом. Организованные на экологической основе в октябре 1987 года многотысячные демонстрации в Ереване, требовавшие закрытия химического завода в Абовяне и АЭС в Мецаморе, были умело переведены в политические с требованиями присоединения Карабаха к Армении. Демонстрации шли всю зиму 1987-1988 гг. "Петиция" осталась без ответа, и 20 февраля 1988 года областной Совет Нагорного Карабаха путем манипуляций при голосовании принял резолюцию с требованием об изменении территориальных границ Азербайджана, чем нарушил статью 78 Конституции СССР и статью 70 Конституции Азербайджанской ССР. 21 февраля в Москве Президиум Верховного Совета и Советское правительство отклонили эти требования как "направленные против конституционных интересов трудящихся обеих республик" и направил в Баку, Степанакерт и Ереван высокопоставленных эмиссаров, которые дали понять, что об изменении не может быть и речи, а население призывалось к проявлению "терпения и политической зрелости". Однако организаторами этих национально-сепаратистских идей не были приняты соответственные меры уголовного воздействия, наоборот, представители армянской Московской интеллектуальной элиты Зорий Балаян и Сильва Капутикян были приняты М.С. Горбачевым и А.Н. Яковлевым. Бывший генеральный секретарь ЦК КПСС М.С. Горбачёв назвал события в Карабахе ударом ножа в спину перестройке и выразил надежду на справедливое разрешение конфликта. Однако его высказывания носили чисто декларативный ха-

ракти, в деле он не принимал никаких мер законного воздействия в отношении организаторов сепаратистов. После этой встречи организационный комитет по Карабаху в Ереване объявил мораторий на проведение акций протеста, чтобы дать возможность центру всесторонне изучить карабахский вопрос. К этому времени число демонстрантов в Ереване и других городах перевалило за миллион при населении республики чуть больше 3 млн. Обстановка приобрела взрывоопасный характер. Появилось более 300 тыс. беженцев азербайджанцев, которые были изгнаны армянскими националистами и сепаратистами с территории Армении. К концу 1988 года не осталось ни одного азербайджанца на территории Армении. Изменению событий в карабахском кризисе способствовало выступление по бакинскому радио 27 февраля представителя прокуратуры Союза ССР об убийстве в Агдаме со стороны армянских националистов 2-х азербайджанских юношей. После этого 27 и 28 февраля в промышленном городе Сумгаите произошли кровавые события, специально были организованы спецслужбами СССР и армянскими сепаратистами в дальнейшем обвинить народ Азербайджана. Жертвами этих событий стали 32 человека. Трагедия в Сумгаите односторонне освещалась в средствах массовой информации, далеко не объективно, искаженно, предвзято, в пользу армян, что привело только к обострению конфликта. Так, бывший официальный орган ЦК КПСС газета «Правда» за 23 марта 1988 года обвинила азербайджанскую сторону в национальном эгоизме и антисоциалистическом образе

действий, а другие издания писали о якобы имеющемся занавесе, опущенным между Арменией и Нагорным Карабахом, за которым нельзя было увидеть никаких книг на родном армянском языке.

Некоторые издания комментировали события с антиисламскими эмоциями. "Комсомольская правда" сообщала о многочисленных письмах читателей, в которых они ставили вопросы о Карабахе, а власти, по мнению редакции, не реагировали, не пытались ничего объяснить и дискутировать, а стремились всё запретить. Против такой информационной политики в карабахском кризисе выступали видные представители народов СССР, деятели науки и культуры зарубежных стран. В ответ на это «Правда» необоснованно и необъективно преподнесла известную со сталинских времен «теорию заговора». В статье «Зачинщики» все истоки Карабахского кризиса были сведены к действиям западных инстанций, экстремистов и диссидентов. Агентство «Новости» констатировало, что конфликт имеет глубокие исторические корни. К апрелю изменила тональность своих выступлений и «Правда», утверждая, что внутриэтническим проблемам политикой СССР в прошлом не уделялось должного внимания. Непродуманное, поспешное изменение границ внутри государства привело бы к разрушению созданных экономических структур. Этот мрачный прогноз «Правды» в будущем нашел свое подтверждение. Центр начал принимать меры, 24 марта 1988 года ЦК КПСС и Совет министров СССР приняли необоснованное, необъективное постановление о социально-экономическом и культурном развитии На-

горно-Карабахской автономной области, в котором предусматривалось до 1995 года инвестировать в экономику региона 400 млн. руб., что по тогдашнему курсу рубля составляло значительную сумму для 180 тысяч жителей НКАО. Намечалось осуществить жилищное строительство, расширить сеть культурных учреждений, вещать радио-, телепередачи, наряду с азербайджанским, и на армянском языке. Искажением фактов являлось якобы социально-экономическое развитие НКАО по показателям ниже по республике. Однако, НКАО по всем социально-экономическим показателям являлась выше по сравнению с другими регионами республики. Несмотря на то, что регион являлся дотационным. Этот факт еще раз подтверждает предвзятое отношение Центра к армянам. В целях предупреждения обострения межнациональной напряженности была запрещена деятельность Карабахского организационного комитета, названного в последствии по армянскому символу-журавлю "Крунком". Одновременно были приняты меры по формированию общественного мнения. Однако, эта национально-сепаратистская организация "Крунк" продолжала свою антиконституционную сепаратистскую деятельность. В отношении организаторов и вдохновителей "Крунка" не было принято соответствующими государственными органами никаких мер воздействия. С целью дальнейшего нагнетания обстановки центральное телевидение 26 апреля 1988 года показало в эфире передачу, посвященную событиям в Карабахе и Сумгаите. Кадры, изображавшие разгромленные квартиры, трупы убитых, сожжённые

автомобили, производили тяжкое впечатление. Одновременно с этим, острой критике были подвергнуты средства массовой информации центра и республик за надуманную и совершенно искаженную форму преподнесения материала, способствующую эскалации враждебности и насилия. Однако исторические причины не сообщались. 21 мая 1988 года одновременно в Баку и Ереване были заменены партийные руководители. Однако это не воздействовало стабилизации обстановки. Обстановка в обеих республиках только накалилась: шли массовые демонстрации, забастовки, призывы к вооруженному разрешению карабахского конфликта. После всех этих событий сессия Верховного Совета Армянской ССР 15 июня 1988 года приняла неправомерное антиконституционное постановление об одобрении неконституционного решения областного совета НКАО от 20 февраля 1988 года, то есть нагло вмешалась во внутренние дела Азербайджанской ССР. 17 июня 1988 года Верховный Совет Азербайджанской ССР единодушно отклонил этот документ НКАО как противоречащее Конституции СССР и Азербайджанской ССР. В это время армянские средства массовой информации устроили шумиху вокруг инцидента на текстильной фабрике в городе Масисе. Там несколько работниц были доставлены в больницу с признаками отравления. Что было в основе этого: нарушение технологии или пищевое отравление, оставалось неизвестным. Но газеты и средства массовой информации Армении в один голос кричали о происках азербайджанской стороны. Установка нетерпимости и враждебности сознательно на-

гнеталась. Азербайджанская сторона ожидала разумного разрешения кризиса и четкой позиции центра по Карабахскому вопросу на основании Конституции СССР и Конституции Азербайджанской ССР. Но эти ожидания не оправдались. 28 июня 1988 года в докладе на XIX партконференции М.С. Горбачёв говорил, что в развитии межнациональных отношений, наряду с достижениями, видны и очевидные недоработки, упущения и трудности по конкретным социально-экономическим вопросам, с неумением связывать воедино национальные и общенародные интересы. А в последнее время, мы убедились, в какие узлы могут завязываться проблемы межнациональных отношений, и предложил как зеницу ока беречь братство и дружбу наших народов. Другого пути, разумной альтернативы просто не существует. Говорились только пустые слова, а в отношении организаторов-сепаратистов не было предпринято каких-либо законных конституционных мер.

Такая постановка вопроса не могла удовлетворить Азербайджанскую сторону. Не получили острой оценки на партийной конференции действия сепаратистов-организаторов и средства массовой информации. Поэтому «Карабахский вопрос» был рассмотрен в выступлениях руководителей азербайджанской и армянской делегаций. Однако, ни в выступлениях делегатов, ни в резолюции "О межнациональных отношениях" не было ничего, кроме общих рассуждений о том, что "любые национальные проблемы требуют взвешенного, всестороннего подхода на основе глубокого анализа и объективных оценок каждой конкретной ситуации, ко-

торые должны решаться спокойно, чрезвычайно ответственно, в рамках демократии и законности, путем шагов навстречу друг другу, с учётом развернувшихся процессов революционного обновления, без ущерба интернациональной сплочённости советского народа". Однако это оставалось на бумаге. Центр не принимал законные меры в отношении организаторов, сепаратистов и экстремистов.

Деятельность "Крунка" получила острую оценку советской прессы: телевидение демонстрировало отобранное у экстремистов оружие, активистов "Крунка" именовали «небритой молодёжью», изощённо направляющей забастовки и демонстрации против завоеваний перестройки. 12 июля 1988 года Совет Карабаха принял решение об одностороннем отделении НКАО от Азербайджана и переименовании области в Автономную Арцахскую область Армянской Советской Социалистической Республики.

При этом СМИ активно муштровали две стороны проблемы: историческую и специфику национального характера двух народов. Армянская сторона в своих требованиях о передаче части территории Азербайджана приводила такие необоснованные аргументы: Нагорный Карабах исторически является частью территории Армении и населен этносом, имеющим общенациональный характер с большинством армян, в силу чего Нагорный Карабах якобы необоснованно включён в состав Азербайджанской ССР.

Армянские националисты необоснованно, без научно-исторических аргументов претендовали: якобы территория Нагорного Карабаха принадлежит Армении.

Однако в работах крупных историков Закавказья И.А. Алиева, Л.В. Черепника, М.Н. Тихомирова, С.Т. Еремяна, Р.И. Набиева, О.Эфендиева, Р.Э.Мехтиева и др. подобное утверждение не находит никакого подтверждения. Этот регион с древнейших времен был ареной ожесточенных войн и по этапам массового переселения армян всегда был азербайджанской землей и Карабахским ханством.

В начале XVI века на территории северной части Ирана возникло Сефевидское или Гызылбашское государство. Нагорный Карабах длительное время сохранял свою независимость и самостоятельность в качестве феодального княжества, затем ханства. Затем он был завоеван Османской империей, а в XVI веке покорен Сефевидами, оставаясь полусуверенным феодальным уделом князей-меликов. Население Гызылбашского государства составляли тюркоязычные племена, кочевавшие по территории современных Азербайджана, Армении, Ирана и ряда областей Малой Азии, входящие в настоящее время в состав Турции. Это были племена, имевшие этнические корни, говорящие на диалектах к азербайджанскому языку.

Большая часть этих племен вошла в состав азербайджанского народа, но некоторые, например, племя афшар, живущая в иранском Азербайджане, и в наши дни считается самостоятельной этнической единицей. Народы носили головные уборы с двенадцатью пурпурными полосами, за что получили название "Гызылбаш" - "златоголовые". Позднее, европейцы (в частности русские купцы и дипломаты) стали так называть всех подданных сефевидского государства, исповедовавших ислам. В этническом составе этого госу-

дарства большинство населения составляли азербайджанцы. Правящая элита Гызылбашского государства вела свою родословную от пророка Мухаммеда. Согласно догме шиизма право на главенство в государстве имеют потомки Пророка, поэтому шахи Гызылбашского государства имели большее право на власть ("преимущество") перед турецкими султанами и узбекскими ханами, с которыми сефевиды вели постоянные войны. Шахи Сефевиды вели происхождение из азербайджанского города Ардебил, пользовались родным языком и до XVIII века дипломатические документы Шахского двора велись на азербайджанском языке. Завоевая новые территории, гызылбашские племена селились в Южном Иране.

В силу особенностей исторической судьбы региона население Карабаха состояло в основном из азербайджанцев. В XVIII веке стало наблюдаться преобладание в политическом отношении тюркского населения. С началом русской экспансии на Кавказе армянская часть населения карабахского этноса заметно активизировалась за счет переселения. В 1805 году русские войска пришли в Карабах, а в 1813 году Россия по мирному договору с Ираном ("Гюлистанский мир") включила эту область в состав Российской империи и стала именоваться Елизаветпольской губернией. Конфликт между тюркским и армянским населением стал обостряться после присоединения этого региона к России. В 1903 году дело дошло до вооруженных столкновений и погромов в Баку, Елизаветполе, Карабахе. Одно из массовых выступлений того периода описывалось следующим образом: 29 августа 1903 года в Елизаветполе на окраине го-

рода по звону колокола собралось несколько тысяч армян, оттеснивших полицию и земскую стражу, отвечавших градом камней и револьверными выстрелами на требование разойтись. Подоспевшие на место беспорядков войска вынуждены были действовать огнестрельным оружием, после чего толпа разбежалась, оставив на месте семь убитых и 27 раненых. Это событие получило крайне резкий отголосок в печати.

Проблема Карабаха досталась в наследство Советской власти. Возникший после революции Союз закавказских государств распался по причине неразрешенности межнациональных конфликтов. Из-за спора о Карабахе в Нахичевани и Зангезуре дело дошло до военных столкновений. После установления Советской власти в Азербайджане спор не прекратился, он то затихал, то возобновлялся с новой силой. В ходе переговоров были сделаны значительные уступки в пользу Армении, но в отношении Карабаха была занята четкая позиция, оставался в составе Азербайджана.

В средствах массовой информации эта декларация была представлена как "образец нового взаимопонимания народов, проявление пролетарского интернационализма и торжество идеи мировой революции". Но уже в марте 1921 года об этих заявлениях забыли. В договоре с Турцией Нахичевань была передана в качестве анклава азербайджанской администрации. Н. Нариманов настоятельно и решительно требовал вернуть Карабах Азербайджану. По решению Кавказского бюро ЦК РКП (б) 5 июня 1921 года Карабах был возвращен Азербайджану, а 7 июля 1923 года принят декрет АзЦИКа

"Об образовании автономной области Нагорного Карабаха". По этому поводу бывший тогда первым секретарем Азербайджанской коммунистической партии (большевиков) С.М.Киров заявил "вопрос мы в конце концов разрешили и, несомненно, сделали совершенно правильное дело. Не подлежит никакому сомнению, что перерешать в основном этот вопрос нам не придется".

Притязания на Карабах со стороны Армении начали проявляться в период хрущёвской "оттепели" в начале шестидесятых годов. На них поначалу не реагировали, а затем в журнале "Проблемы мира и социализма" была помещена статья о Карабахе, в которой содержался четкий ответ: "Данный вопрос решен раз и навсегда".

Из всех национальных конфликтов карабахский имел особое значение. Он во всей своей остроте продемонстрировал аналогию с непримиримостью интересов схожую с положением в Северной Ирландии, т.е. опроверг миф о "пролетарском интернационализме" и "единстве классовых интересов трудящихся разных стран и народов". Он породил в мирное время проблему беженцев, вынужденных переселенцев, возродил дух черносотенских погромов прошлых времен, стимулировал тягу к "национальному размежеванию" других народов Кавказа, показал все недостатки так называемого "советского федерализма".

Таким образом, даже самый беглый обзор истории "карабахской проблемы" и роли в ней средств массовой информации дает основания сделать вывод из глубин истории о принадлежности земель Нагорного Карабаха азербайджанцам. Сто-

летиями гонимые войнами и народными бедствиями, здесь переселились представители самых различных этносов, племён, и в том числе армян.

В политической мысли, философии, политологии, международном праве издавна существуют понятия "всемирность", "общепризнанные принципы и нормы". Так, в соответствии со ст. 151 Конституции Азербайджанской Республики, любые международно-правовые обязательства становятся частью правовых систем государств и применяются непосредственно самыми различными органами, в том числе, судами. В этом есть своя логика.

Общественное мнение населения Азербайджана рассматривает свободу национально-государственного развития коренной этнической общности в тесном взаимодействии с равноправным включением во все сферы социальной жизни представителей других наций и народностей к новой государственности, обществу и языку, как важнейшее условие практической реализации принципов справедливости и законности. В этой связи составной и существенной частью концепции охраны прав и свобод человека и гражданина, предусмотренных Конституцией Азербайджанской Республики, необходимо признать безопасность от посягательств, связанных с межнациональными конфликтами.

В настоящее время во всем мире, в том числе в Азербайджане, всё большее значение приобретает проблема правового урегулирования межнациональных отношений. Она становится объектом пристального внимания, всестороннего обсуждения и многочисленных попыток ее разрешения международными организа-

циями, парламентами, правительствами, политическими и общественными деятелями.

Поэтому в правовом регулировании межнациональных отношений нельзя игнорировать ни гражданского, ни общечеловеческого, ни национального фактора. Любые посягательства на национальное равноправие, национальная или расовая вражда, межэтнической розни, призывы к решению проблем, возникающих на национальной почве, насильственными методами, во всех цивилизованных государствах признаются противозаконными и преследуются в судебном порядке. Ярким свидетельством этому являются события 1988 года, когда из соседней Армении насильственным путем были изгнаны из своих родных очагов свыше 300 тысяч азербайджанцев, однако руководство СССР на правовом поле не приняло никаких мер воздействия в отношении армянских сепаратистов.

С территории Нагорного Карабаха и оккупированных территорий армянскими сепаратистами были изгнаны из своих родных очагов все азербайджанцы. Особенно нужно отметить Ходжалинский геноцид, имевший место 26 февраля 1992 года в отношении азербайджанцев со стороны армянских национал-сепаратистов. По официальным данным азербайджанских властей, в результате этой трагедии погибло (включая замёрзших в пути) 613 человек, из них 63 ребёнка, 106 женщин, 70 стариков. 8 семей было уничтожено полностью. 487 человек, включая 76 детей, было ранено, 150 человек пропало без вести, 1275 человек побывало в заложниках, с мест постоянного проживания было изгнано 5379 человек. Из пленных

о судьбе 150 человек, в том числе 68 женщин и 26 детей, до сих пор ничего не известно.

Азербайджан является многонациональным и многоконфессиональным государством. В этом направлении созданы все условия для толерантности, создана правовая база для обеспечения политических и культурных свобод всех наций и народностей, проживающих на территории государства. Азербайджан является примером для многих стран мира. В Баку ежегодно по инициативе Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева проводятся традиционные гуманитарные форумы. Толерантность является образом жизни каждого гражданина Азербайджана.

На протяжении веков человечество, пройдя через трагедии войн, геноцида, этнических чисток, массовых уничтожений народов, выработало и закрепило в ряде международных нормативных актов (Международный билль о правах человека; Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах; Международный пакт о гражданских и политических правах; Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН и др.) способы регулирования межнациональных отношений.

После оккупации армянскими вооруженными формированиями территории Нагорного Карабаха и 20% части территории Азербайджана наступило своеобразное перемирие. Позиция Армении остается прежней. Она настаивает на том, что кризис должен быть урегулирован на основе "права на самоопределение народа Карабаха" Это тупиковое и провокацион-

ное предложение противоречит международным принципам и нормам. Армянский народ создал свое государство. Создавать за счет территории других суверенных государств второе армянское государство народ Азербайджана не позволит, и это противоречит международному праву.

Азербайджанская Республика считает любые изменения границ грубым нарушением международных договоренностей и принципов Организации Объединенных Наций. Позиция руководства Азербайджанской Республики в лице Президента Ильхама Алиева выражена предельно четко: Нагорному Карабаху будет предоставлен в составе Азербайджана статус "широкой автономии" в обмен на освобождение оккупированных азербайджанских земель и возвращение около миллиона беженцев в места своего постоянного проживания.

Руководство Азербайджанской Республики готово приступить к обсуждению вопроса о представлении Нагорному Карабаху самого высокого статуса, в соответствии с общепринятыми международными стандартами, автономии по мере освобождения аннексированных территорий, поэтапного возвращения беженцев и отвергает вариант конфедеративных отношений с самообъявленной Нагорно-Карабахской республикой. Такие позиции противоборствующих сторон привели к прекращению римских и минских переговоров по Карабаху под эгидой ОБСЕ, миротворческим усилиям межпарламентской ассамблеи стран СНГ. Территориальную целостность признают все государства мира и международные организации. В Совете Безопасности ООН при-

няты четыре резолюции о безоговорочном выводе с оккупированной территории армянских вооруженных формирований. Прошло более 20 лет, однако резолюции СБ ООН не были исполнены Армянской Республикой.

При этом следует заметить, что Минская группа ОБСЕ и сопредседатели Минской группы Франция, США и Российская Федерация категорически отвергали любой территориальный передел. Дипломатическая активность Минской группы ОБСЕ свидетельствует о намерении предложить вариант разрешения конфликта, устраивающий все стороны.

Минская группа ОБСЕ создана 30 января 1992 года для поиска мирного разрешения Нагорного конфликта. Азербайджанский народ уверен, что проводимая успешная политика Президента Азербайджанской Республики господина Ильхама Алиева по Нагорному Карабаху даст положительные результаты, и мы полностью восстановим территориальную целостность своей страны в соответствии с принципами и нормами международного права.

Список литературы:

1. Конституция Азербайджанской Республики. Баку, Ганун 2017
2. Кулиев И.О. Роль средств массовой информации в обеспечении прав граждан. Учебное пособие. Баку 2005
3. Понятия информации и ее использование в деятельности ОВД труды Киевской ВШ. МВД СССР. Киев 1984
4. Венгерев А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления М.1978.
5. Копылов В.А. Информационное право М. 1997.
6. Лазеревич А.А. Информация и информаци-
7. Норберт Винер: Тезисы докладов. МН. 1994. с.72.
8. Патырников В.И. Информационная технология функционирования правового государства.
9. Проблемы совершенствования деятельности органов внутренних дел в современных условиях и подготовки кадров для системы МВД. Тезисы материалы международной научно-практической конференции Минск, 9-го апреля 1998 г./ Под редак. доктора юридических наук, профессора И.И.Басецкого ч.2. М.1998. с.32-33.
10. Кудрявец Ю.Н. Правовые аспекты международного сотрудничества в сфере информационных и телекоммуникационных технологий/ Белорусский журнал международного права и международных отношений. 1998. №4. с.53.
11. *İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanunun tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19.06.98-ci il tarixli Fərmanı.*
12. Блоцкий В.Н. Конституционное обеспечение права человека на неприкосновенность частной жизни. Дисс. кан. юр. наук М. 2001.
13. *Mətbuat haqqında Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Qanunu.*
14. *Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının 17 yanvar 1997-ci il tarixli Qanunu/ Bülleten №1. 1997.*
15. *İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının 3 aprel 1998-ci il tarixli Qanunu/ Bülleten №8. 1998.*
16. *Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının 7 dekabr 1999-cu il tarixli Qanunu.*
17. *Terrorizmə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının 18.VI.99-cu il tarixli Qanunu.*
18. *Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə*

- Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 17 yanvar 1997-ci il tarixli Fərmanı/ Bülleten №1.1997. B.
19. Шульшенко Ю. Стандарты Совета Европы в области СМИ./ Российская юстиция. №5. 1999.
20. Указ Президента РФ от 6.VII.99. №885 о совершенствовании государственного управления в области СМИ и массовых коммуникаций/ с3. РФ. 1999 №8. ст.3677. Рос-сийская газета/.
21. Трофименко А. Какими нормативными актами регулировать и отношения/ Россий-ская юстиция 2000 №9.
22. Постановление Правительства от 24.III.1997 за № 334 и о Порядке сбора и обмена в области защиты населения и территорий о чрезвычайных ситуаций при-родного и техногенного характера. С.3. 1997 № В. ст./15/45.
23. Daxili qanunların statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının 8.II.1994-cü il tarixli Qa-nunu.
24. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazir-liyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30.06.2001-ci il tarixli Fərmanı.
25. Məlumat azadlığı haqqında Azərbaycan Res-publikasının 19.VI.98-ci il tarixli Qanunu.
26. Беляков В.А. «Взаимодействие правоохрани-тельных органов научных учреждений СМИ и творческих союзов в изучении и формировании общественного мнения об организации борьбы с правонарушениями». Материал науч. практич. семинара, Ле-нинград, 1987.
27. Использование средств массовой инфор-мации в деятельности ОВД по борьбе с преступностью/ Труд ВНИИ ВВД СССР М. 1977 г. №/45

MİLLƏTLƏRARASI MÜNAQİŞƏLƏR: TARİX VƏ MÜASİR DÖVR

İbrahim Quliyev.

Məqalədə millətlərarası münaqişələr şəraitində hüquqmühafizə orqanlarının kütləvi informasiya vasitələri ilə qarşılıqlı münasibətlər məsələlərinə dair problemlər kompleksini araşdırılır. Məqalədə həmçinin millətlərarası münaqişələrin tarixi nəzərdən keçirilir, bu problem müasir dövrdə baxılır. Müəllif tərəfindən lokal münaqişədən mürəkkəb regional və tədricən kəskin siyasi problemə çevrilən Qarabağ problemi açıqlanır.

Açar sözlər: *millətlərarası münaqişələr, Azərbaycan Respublikası, Dağlıq Qarabağ, SSRİ, ərazi iddiaları, hüquqmühafizə orqanları, kütləvi informasiya vasitələri.*

INTERETHNIC CONFLICTS: ARCHITECTURE AND MODERNITY

Ibrahim Guliyev.

The article deals with a set of problems related to the interaction of law enforcement agencies with the media in the context of interethnic conflicts. The article presents a short digression into the history of interethnic conflicts, this problem is considered in modern conditions. The author reveals the problem of Karabakh, which from the local conflict turned into a complex regional problem and gradually developed into an acute political problem.

Key words: *interethnic conflicts, Azerbaijan Republic, Nagorno-Karabakh, USSR, territorial claims, law enforcement agencies, mass media.*

AVIASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNİN BEYNƏLXALQ HÜQUQİ REQLAMENTLƏRİNİN TƏBİƏTİ VƏ PRAKTİKİ TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ

**Nazim Teymur oğlu Nağıyev,
MAA AT kafedrasının müdiri,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.**

Bu məqalə beynəlxalq mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsində qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarının və beynəlxalq aviasiya reqlamentlərin oynadığı rol geniş formada elmi əsaslarla təhlil edilir. Eyni zamanda dövlətlərin mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin olunmasında beynəlxalq təşkilatların qəbul etdikləri normaların və beynəlxalq aviasiya reqlamentlərin dövlətlər tərəfindən tətbiq etmə zərurəti göstərilir.

Aviasiyanın təhlükəsizliyi məsələsi mülki aviasiya yarandığı andan dövrlərin və beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzində olmuşdur. Aviasiya təhlükəsizliyinin beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsinin yaranma tarixi – 1963-ci ildə Tokioda "Hava gəmisinin göyertəsində törədilən cinayətlər və bəzi digər əməllər barədə Konvensiya"nın qəbul edilməsi ilə başlanmışdır. Beynəlxalq hava hüququ sisteminin formalaşması prosesinin ilkin mərhələsində aviasiya təhlükəsizliyi ilə bağlı müddəa bu sistemə daxil edilmirdi. Əsas hüquqi akt kimi "Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında Konvensiya"nın hazırlanması və 1944-cü ildə Çikaqoda imzalanması ərəfəsində, bu konvensiyanın müddəalarını o qədər ehtiyatla və uzaqgörənliklə hazırlamağa cəhd etmişlər ki, bu müddəalar mülki aviasiyanın inkişafı mərhələlərində

aktuallığını heç bir zaman itirməmiş və onun müddəalarının mahiyyəti bu gün də dəyişilməmiş və istənilən yeni hadisə ilə əlaqədar istifadəyə yararlıdır. Belə ki, Çikaqo Konvensiyasının preambulasında əsaslandırılmış formada məqsəd kimi göstərilir ki, "beynəlxalq mülki aviasiyanın təhlükəsiz və nizamlı formada inkişaf edə bilməsi o halda mümkündür ki, beynəlxalq hava əlaqələri bərabər imkanlar səviyyəsində qurulsun və onun səmərəli və qənaətlə istifadəsi həyata keçirilsin. Mülki aviasiyanın təhlükəsizliyi termini

əvvəllər yalnız hava gəmilərinin uçuşlarının təhlükəsizliyinə aid edilirdi, sonralar isə mülki aviasiyanın fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilə aktlarının (QMA) baş verməsi ilə əlaqədar bu anlayışın yeni tərkibi - "aviasiya təhlükəsizliyi" yarandı. Zaman keçdikcə aviasiya təhlükəsizliyi məsələlərinin hüquqi baxımdan normativ bazasının möhkəmləndirilməsi "Hava gəmilərinin qanunsuz zəbt edilməsi ilə mübarizə haqqında Konvensiya"da (Haaqa, 1970-ci il), Mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş qeyri qanuni aktlarla mübarizə haqqında Konvensiya"da (Monreal 1971-ci il) öz əksini tapmışdır. Buna baxmayaraq elə həmin illərdə mülki aviasiya obyektlərinə qarşı terror hadisələrinin sayı kəskin artmağa başlamış və terrorçular daha da aqressivləşmiş və texniki baxımdan daha da möhkəmlənmişlər. Terrorizmə qarşı

mübarizə və QMA-nın qarşısının alınması istiqamətində qadağan olunmuş əşyaların, o cümlədən silah və sursatların aşkarlanması son dərəcə mürəkkəbləşmişdir.

Aviasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində yeni mövcud olan normaların standartlaşdırılması və sistemləşdirilməsi üçün ümumi rəhbər prinsiplərin yaradılmasına böyük zərurət yaranmışdır. Bu prosesin başlanğıcı İKAO-nun Assambleyasının iki qətnaməsinin, A17-10 "beynəlxalq mülki hava nəqliyyatının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə texniki tədbirlər" və A18-10 "Beynəlxalq mülki hava nəqliyyatında təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əlaqədar əlavə texniki tədbirlər" in dövlətlər tərəfindən həyata keçirməsi ilə əsası qoyulmuşdur. 1972-cu ilin dekabrında İKAO tərəfindən beynəlxalq mülki aviasiyanın fəaliyyətinə qarşı yönələn qanunsuz müdaxilə aktları ilə mübarizə aparmaq məqsədilə ilkin təkliflər hazırlanıb və rəy verilməsi üçün dövlətlərə göndərilmişdir. Sonradan bu təklif və rəylərə beynəlxalq mülki aviasiyanın fəaliyyətinə qarşı qanunsuz müdaxilələrlə mübarizə Komitəsi və İKAO Şurası tərəfindən baxılmışdır. Əvvəllər qəbul edilmiş konvensiyalar nəzərə alınmaqla hazırlanan yeni sənəd aviasiya təhlükəsizliyi ilə bağlı fəaliyyət normalarının əsasını qoydu və vahid bir norma yaradılması üçün əsas olaraq, özündə bu sahədə istifadə olunan tələbi və təcrübəni əks etdirdi. Nəticədə, İKAO Şurası tərəfindən, beynəlxalq mülki aviasiya haqqında Konvensiyanın 54, 37 və 38-ci maddələrinin (1) müddəalarına uyğun olaraq, 22 mart 1974-ci ildə Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında Konvensiyaya əlavə 17 ("Təhlükəsizlik - beynəlxalq mülki aviasiyanın qanunsuz müdaxilə aktlarından mü-

hafizəsi") qəbul edildi və 27 fevral 1975-ci ildən tətbiq olunmağa başlandı. 17-ci əlavə beynəlxalq mülki aviasiyanı və onun vəsaitlərini QMA-dan qorumaq məqsədini daşıyan tədbirləri özündə əks etdirir.

Beləliklə, hava hüququ sahəsində mülki aviasiyanın fəaliyyətinə qarşı qanunsuz müdaxilələrin qarşısının alınmasını və aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsini tənzimləyən, eyni zamanda onun inkişafı və təkmilləşməsi üçün kifayət qədər texniki-hüquqi normalar yaradılmışdır.

Mülki aviasiya, cəmiyyətin digər sahələrinə nisbətən daha yüksək inkişaf dinamikasına malik olmaqla, intensiv surətdə genişlənir ki, bu da öz növbəsində onun fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi və texniki tədbirlər sisteminin hazırlanmasını, qəbul edilməsini və eyni zamanda səmərəli formada həyata keçirilməsinə zərurət yaradır. Bu tədbirlərin əsas məqsədi beynəlxalq səviyyədə, beynəlxalq mülki aviasiyanın fəaliyyətinin etibarlı və səmərəli formada təmin etməkdən ibarətdir.

Mülki aviasiyanın fəaliyyətində aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin hüquqi bazası daim araşdırılıb təhlil edilməli, zərurət yarandıqda yeni hüquq normaların qəbul olunmasına nail olmaq lazımdır. Aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin səmərəliliyinin artırılması meyarı və bu sahədə beynəlxalq hüquqi normaların müvafiq sisteminin mütəmadi olaraq elmi araşdırılmasının aparılmasını tələb edir. Bu sahədə subyektlərin normayaradıcılıq fəaliyyəti daha çox aktiv xarakterə malik olmalıdır, nəinki proaktiv. Subyektlərin normayaradıcılıq fəaliyyətində, o, normaların yaradılması zəruri hesab edilir ki, onlar baş verə biləcək prosesləri və ya

təhlükəli hadisələri qabaqlamış olsun. Belə hallarda, artıq qüvvədə olan normalardan istifadə edərək baş verə biləcək hadisələrin qarşısı alınır və ya onun ağır nəticələri əhəmiyyətli dərəcədə neytrallaşdırılır.

17-ci Əlavə qüvvəyə mindiyi gündən, bu əlavəyə 10 düzəliş (изданий) edilmişdir. 31 mart 1997-ci ildə 9-cu düzəliş qəbul edildikdən sonra 10-cu düzəlişin qəbul edilməsinin müzakirəsi bir neçə il davam etmişdir. Sonuncu 10-cu düzəliş 7 dekabr 2001-ci ildə İKAO Şurası tərəfindən qəbul edilmişdir. Yalnız İKAO-nun Assambleyasının A32-22 -ci rəyinə əsasən xüsusi məsələ kimi 17-ci Əlavəyə, onun strukturunun təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə edilən düzəlişlər Standart və Tövsiyələrin əhəmiyyətini, həmçinin iştirakçı dövlətlərin milli qanunvericiliklərinə implementasiya olunması məsələlərini nəzərdə tutur.

Sonuncu düzəlişin mətni Aviasiya təhlükəsizliyi üzrə ekspertlər qrupu tərəfindən (AVSEC) 11–14 aprel 2000-ci il və 2–6 aprel 2001-ci ildə Monrealda keçirilən müvafiq olaraq 10-cu və 11-ci işçi görüşlərin nəticəsində qəbul edilmişdir. Ekspertlər qrupu 17-ci Əlavəni, onun strukturuna görə və aviasiya təhlükəsizliyi üzrə mövcud olan digər sənədlərlə yanaşı əsaslı şəkildə ətraflı araşdırmışlar. Kifayət qədər aydın və yüksək səviyyədə balanslaşdırılmış və səmərəli formada hazırlanmış bu sənədin əldə edilməsi üçün Ekspertlər qrupu öz işini aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparmışlar: ilk növbədə sənədin hazırlanmasında məqsəd, sənədin tətbiqi əsasında görülən tədbirlərin səmərəliliyi əsas götürülmüşdür. Bunlar nəzərə alınaraq aşağıdakı göstərilən istiqamətlər üzrə iş aparılmışdır:

1. Əlavənin strukturunun öyrənilməsi və əsas müddələrinin yerləşdirilməsi ardıcılığı.

2. Milli səviyyədə keyfiyyətə nəzarətin təmini.

3. Sərnişinlərə və onların əl yüklərinə olan tələblər və görülən tədbirlər.

4. Qeydiyyatdan keçən yükün, yoxlanması və digər tədbirlər.

5. Girişə nəzarət tədbirləri.

6. Qanunsuz müdaxilə aktlarına qarşı mübarizə tədbirləri və ona rəhbərlik.

7. Qarşılıqlı əməkdaşlıq və kodlaşmadan (kod – şerinq) birgə istifadə barədə razılaşma.

8. İnsan faktoru.

9. Anlayışlar: sərnişinə, əl yükünə, yükə baxışın keçirilməsi, yük, insan faktoru və insanın imkanları, məhdud kərişli mühafizə edilən zona və tanınmayan yük.

Beləliklə, yeni təkliflər onuncu düzəlişin bazisinin əsasını təşkil edir. Bu baxımdan aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə prinsipləri və tədbirləri 17 –ci Əlavədə daha da dəqiqləşdirilmişdir, lakin bu prinsiplərin və tədbirlərin məzmununun xarakteri onların implementasiyasının səmərəliliyinə təsir etməmişdir.

İKAO-nun Baş Katibi 15 iyun 2001-ci ildə AS8/2.1-01/59 nömrəli məktubla bu düzəlişin tezislərini bütün iştirak edən dövlətlərə və əlaqədar beynəlxalq təşkilatlara göndərərək, onlardan 15 oktyabr 2001-ci ilə qədər bu tezislərin öyrənilməsini və bu barədə əsaslandırılmış formada öz rəsmi mövqelərini bildirmələrini xahiş etmişdir.

İKAO-nun üzvü olan hər bir dövlətə imkan verilir ki, - Aeronaviqasiya komissiyası çərçivəsində müəyyən reqlamentin layihəsi üzrə aeronaviqasiya konfransında və ya Aeronaviqasiya komissiyası tərəfindən layihə

dövlətlərə göndərilməsindən üç ay ərzində İKAO Şurası qarşısında layihənin yekun təqdimatı ilə bağlı öz fikrlərini bildirsilər. Bu isə hər hansı bir norma rəqlamentin beynəlxalq aviasiya sahəsində qəbul edilməsinin məqsədəmüvafiq olmasında dövlətin mövqeyinin müəyyən edilməsinə imkan verir.

QMA-nın statistikasında görüldüyü kimi 1990-cı illərdə aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində müəyyən zəifləmə və təhlükəsizlik konsepsiyasının prioritet əhəmiyyətindən uzaqlaşma müşahidə olunurdu. Şəraitə uyğun münasibət aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində QMA-nın qarşısının alınmasına yönələn yeni normativ-hüquqi aktların qəbulunun birinci dərəcəli vacibliyini və onların təxirə salınmadan tətbiqini müəyyən dərəcədə ləngitdi. Yalnız 11 sentyabr 2001-ci ildə ABŞ-da baş verən terror aktından sonra, beynəlxalq birlik, o cümlədən beynəlxalq təşkilatlar və dövlətlər yenidən mövcud problemə ciddi münasibət bildirməyə başladılar.

11 sentyabr 2001-ci ildən sonra beynəlxalq ictimaiyyətin terrorizmə münasibətinin yeni formatda formalaşması, terrorizmə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi və dövlətlərin mülki aviasiyayı QMA-dan qorumaq məqsədi ilə normayaradıcılıq fəaliyyətinin aktivləşməsi dövrünün başlanğıcı oldu. Xüsusilə, ABŞ-da az bir müddət ərzində terrorizmlə mübarizəyə həsr olunan, o cümlədən dövlətin təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, aviasiyanın və bütün nəqliyyatın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, vətəndaşların təhlükəsizliyinin təmini üzrə bir sıra milli qanunlar qəbul edilmişdir. Bu qanunlardan aşağıdakıları göstərmək olar:

– Qanun 107-42, 22 sentyabr 2001-ci il “Aviasiyanın təhlükəsizliyi və stabilləşməsi barədə Akt”.

– Qanun 107-56, 26 oktyabr 2001-ci il “Terrorizmin dayandırılması və ona müqavimət göstərilməsi üçün zəruri olan tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə Amerikanın birləşməsi və gücləndirilməsi barədə Akt”.

– Qanun 107-71, 19 sentyabr 2001-ci il. “Aviasiyanın və nəqliyyatın təhlükəsizliyi” barədə Akt.

– Qanun 107-173, 14 may 2002-ci il. “Sərhədlərin yüksək təhlükəsizliyi və viza reforması barədə Akt”.

– Qanun 107-188, 12 iyun 2002-ci il “İctimai sağlamlığın təhlükəsizliyi, bioterrorizmə qarşı hazırlıq və cavab tədbirləri Akti”.

– Qanun 107-296, 25 noyabr 2002-ci il “Hava gəmisinin uçuş heyəti üzvlərinin Terrorizmə qarşı silahlandırılması”.

– Qanun 107-297, 26 noyabr 2002-ci il. “Terror riskindən sığortalama barədə Akt”.

Mülki aviasiyaya qarşı baş verən QMA və konkret olaraq 11 sentyabr hadisələrinin müzakirəsi məqsədi ilə 2001-ci il 25 sentyabr – 5 oktyabr tarixdə Kanadanın paytaxtı Montreal şəhərində İKAO –nun Assambleyasının 33-cü sessiyası keçirilmiş və sessiyada rekord sayda (1130 nəfər) nümayəndə, o cümlədən 169 üzv dövlətin nümayəndəsi iştirakçı, müşahidəçi kimi 32 beynəlxalq təşkilatın nümayəndəsi iştirak etmişlər. Dünya birliyi bu hadisələrə lazımı qiymət verməklə bərabər, bu kimi hadisələrin qarşısının alınması məqsədi ilə əsas fəaliyyət istiqamətlərini və zəruri tədbirlərin görülməsini müəyyən etmişlər.

Xüsusilə, 11 sentyabr 2001-ci ildə mülki aviasiyanın tarixində ilk dəfə olaraq ABŞ-

da mülki hava gəmiləri cinayət törətmək məqsədi ilə silah növü kimi istifadə edildi. Bununla bağlı İKAO Şurası Monrealda İKAO-nun mənzil qərarında 5–9 noyabr 2001-ci il tarixlərində təcili olaraq aviasiya təhlükəsizliyi üzrə Ekspertlər qrupunun (AVSEC) növbədənəkar görüşünü keçirmişdir. Bu müşavirədə 33 dövləti, 4 beynəlxalq təşkilatı və 2 regional təşkilatı təmsil edən 80-dən çox nümayəndə iştirak edərək aviasiya təhlükəsizliyinin təmini məsələlərinin vəziyyətini müzakirə etmişlər.

Görüşün keçirilməsinin məqsədi mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə yönələn yeni növ hədələrin reallığını nəzərə alaraq, aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələlərini diqqətlə araşdırmaq və 17-ci əlavənin 10-cu düzəlişinə daxil etmək üçün spesifik təkliflərin verilməsindən ibarət olmuşdur.

Ekspertlər Qrupunun son tövsiyələri əsasında 17 əlavəyə əvvəllər təklif olunan düzəlişin dəyişdirilməsi olmuşdur. Hansıki, bu düzəliş 11 sentyabr terror aktı törədildiyi vaxt iştirakçı dövlətlərin müzakirəsində olmuşdur. 17-ci əlavəyə ediləcək dəyişdirilmiş düzəlişə İKAO-nun Şurasında baxılmışdır.

Müzakirələrin nəticəsində, həmçinin İKAO-nun A33-1 qətnaməsi və İKAO-nun Assambleyasının 33-cü sessiyasının yekdilliklə gəldiyi razılıq qərarına əsasən 10-cu düzəlişə aşağıdakıların daxil edilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir:

1. 17 Əlavənin təsir sferasını daxili uçuşlara yaymaq.
2. Mövcud hədələrlə mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq etmək.
3. Baxış qurğularının sertifikatlaşdırılması.
4. Hava gəmisinin heyətinin və aeroportun digər heyət üzvlərinin girişinə nəzarət.

5. Uçuş vaxtı təhlükəsizliyin təmini və uçuş heyətinin kabinəsinin mühafizəsi.

6. QMA-na qarşı birgə mübarizə aparmaq.

7. Anlayış: təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə hava gəmisinin yoxlanması; işə qəbul zamanı yoxlama; yük; insan faktoru aspektləri; insanın imkanları; məhdud girişli mühafizə edilən ərazi və tanınmayan baqaj.

Düzəlişlərin xarakterik xüsusiyyəti bir sıra texniki tələblərin standart statusu səviyyəsinə qaldırmaqdan ibarətdir.

Bununla yanaşı, Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında Konvensiyaya tətbiq edilən bütün əlavələrdə vahid struktur məzmunu 17 Əlavədə də saxlanıldı:

1. İstifadə edilən terminlərin anlayışı (standartların tələbi və tövsiyyə edilən təcrübənin mənasının eyni cür başa düşülməsi).
2. Əlavənin əsas materialı (standartlar və tövsiyyə edilən təcrübə).
3. Əlavə etmək (standartların tərkib hissəsi və tövsiyyə edilən təcrübə).
4. İKAO-nun şurası tərəfindən təsdiq olunan, standartlar və tövsiyyə edilən təcrübə ilə birlikdə dərc edilən material.

Çıxaqo Konvensiyasının 90-cı maddəsinə müvafiq olaraq konvensiyaya Əlavələrin qəbulu və ona düzəlişin edilməsi proseduruna uyğun, 7 dekabr 2001-ci ildə İKAO-nun Şurası tərəfindən 17-ci əlavəyə 10 –cu düzəliş bəyənilərək, 15 aprel 2002-ci ildən qüvvəyə minməsi və 1 iyul 2002-ci ildən icrasına başlanması barədə qərar qəbul edilmişdir.

Çıxaqo Konvensiyasına 17 Əlavəsində dəyişikliklər edilməsi haqqında yekdil qərarın qəbul edilməsi, Assambleyanın 33-cü sessiyasının qətnaməsində ifadə olunan mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı yönələn hədələrlə mübarizədə dövlətlərin əməkdaşlığı,

həmçinin mülki aviasiya sahəsində qanunvericiliyin unifikasiyası yolu ilə bu müddəaların həyata keçirilməsinin təzahürüdür.

17-ci Əlavəyə daxil edilən 10-cu düzəlişin xüsusi əhəmiyyətə malik olmasının nəticəsi idi ki, sənədlərin qəbul edilməsində ümumi prosedur qaydalarından kənara çıxaraq, üzv dövlətlərlə məsləhətləşmədə, bu düzəlişin sürətləndirilmiş prosedurla qəbul edilməsi və tətbiqinin tezləşdirilməsi işinin təmin edilməsi müzakirə edilmişdir (1 iyul 2002-ci ildən).

İKAO-nun Şurası tərəfindən bir sıra Standart və Tövsiyə edilən təcrübənin sadələşdirilmiş və sürətləndirilmiş prosedurla hazırlanması və qəbul edilməsi (CAPTIC) bir neçə dəfə üzv dövlətlərlə məsləhətləşmədən həyata keçirilmişdir. Belə ki, bu məsələ ilə əlaqədar 19 sentyabr 1995-ci il - 4 oktyabr 1995 tarixlərində Assambleyanın 31-ci sessiyasında ciddi müzakirə aparılmışdır.

Sadələşdirilmiş prosedurların tərəfdarları hesab edirlər ki, heç də bütün dövlətlər texniki sahələrdə lazımi səviyyədə biliklərə və texnologiyalara malik olmadıqlarından zərurət yarandığı hallarda, onlar heç də həmişə səmərəli CAPTIC tələblərinə cavab verən təkliflər verə bilməzlər.

Faktiki olaraq CAPTIC proqramlarının həyata keçirilməsində, dövlətlər iki qrupa bölünür: I qrup dövlətlər bu proqramın öhdəsindən gəlməyə qadir dövlət, II qrup dövlətlər bu proqramın öhdəsindən gəlməyə qadir olmayan dövlətlərdir. Lakin digər tərəfdən, bu prinsip kifayət qədər elmi potensiala, mürəkkəb texniki məsələlərin həll edilmək qabiliyyətinə malik olan dövlətlər üçün qəbul edilən deyildir.

17-ci əlavəyə edilən 10-cu düzəlişin sadələşmiş prosedurla qəbul edilməsi prosesində, bu düzəlişin formalaşdırılması üzrə CAPTIC prosesi həyata keçirilmədən Əlavənin yeni redaksiyası baxılması üçün Şuraya verilməmişdir. Haqlı olaraq bir sıra dünya alimləri, o cümlədən A.Y.Pidjakov, E.Q.Malkova və b. beynəlxalq aviasiya standartlarının qəbul edilməsində istifadə edilən bu metodun müsbət xarakteri ilə yanaşı, eyni zamanda beynəlxalq təcrübədə bu sahədə əvvəllər təsadüf edilməyən müsbət mənada bu rəqabətin yaranmasına stimül olacağını da qeyd edirlər.

Beləliklə, bir çox dünya alimlərinin mövqeyinə görə beynəlxalq mülki aviasiyada son dərəcə vacib olan CAPTIC proqramının yeni redaksiyada qəbul edilməsi dəstəklənir ona görə yox ki, razılaşan dövlətlər düzəlişlərin ilkin versiyaları ilə tanış olmalı deyil, ona görə ki, hava nəqliyyatında terrorizm və onunla mübarizə elə bir gərgin səviyyəyə çatmışdır ki, mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmini üçün həyati əhəmiyyət daşıyan zəruri tədbirlərin tez bir zamanda görülməsi fəlakətə səbəb ola bilərdi.

Lakin bununla yanaşı, gələcəkdə də bu səpgidə sürətli prosedurlar tətbiq olunduğu halda, dünya birliyi tərəfindən əldə edilmiş təcrübədən istifadə etmək məqsədəuyğun olardı. Belə ki, inkişaf etmiş və aviasiyanın təhlükəsizliyinin təminində kifayət qədər müsbət təcrübəsi olan dövlətlərə imkan verilsin ki, sürətləndirilmiş prosedurla qəbul ediləcək Standart və Təvsiyələrə (SARPS) qiymət versinlər. Bununla belə Sovet 30 gün əvvəldən SARPS qəbul edəcəyi barədə bütün maraqlı subyektləri məlumatlandırılması vacib hesab edilsin. Bu isə, Sovetin məqsədinə köməklik

göstərmək iqtidarında olan dövlətlərə müvafiq sənədləri tələb etmək və öz rəyini bildirmək imkanı verilməsi ilə prosedurları sadələşdirilmiş olardı.

Yetmiş ildən çox bir müddətdə davamlı olaraq aviasiya təhlükəsizliyinin səviyyəsinin təkmilləşdirilməsi dünya aviasiya birliyinin bütün üzvlərinin, aviasiyasının bütün sahələrində daimi və müntəzəm təkmilləşdirilməsinin nəticəsi idi. Beynəlxalq mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin qlobal səviyyədə davamlı inkişafının təmin edilməsində İKAO-nun rolu, Razılaşan Dövlətlərə köməklik məqsədi ilə daimi olaraq Standart və prosedurların hazırlanması və milli qanunvericiliyə implementasiya edilməsində bilavasitə iştirak etməsindədir. Lakin bu reqlamentlərin məhsuldarlığı bütövlükdə, onların tənzimlənən içtimai münasibətlər sahəsində zəruri nəticələri yaradan hüquqi qüvvəsindən və tətbiq olunma qabiliyyətindən asılı olmuşdur və asılıdır.

Hava nəqliyyatında terrorizmlə mübarizənin əhəmiyyətinin artması bu gün dünya birliyini məcbur edir ki, aviasiya təhlükəsizliyi məsələlərinə dair 1944-cü il Çikaqo konvensiyasına edilən əlavələrə və düzəlişlərə (CAPIC) münasibət dəyişilsin. Mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə qlobal səviyyədə əhəmiyyətli təsirə malik olan CAPIC-in hüquqi təbiəti müasir zamanda böyük maraq doğurur. Bu baxımdan, 17-ci əlavəyə dəyişikliklərin prosedurları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Çikaqo konvensiyasına edilən 19 əlavələrin hər biri özündə böyük həcmdə təlimat materialını əks etdirmiş olsa da, təəssüf ki, bu konvensiyanın tərkib hissəsi hesab edilmir, həmçinin bu əlavələr "Hava hərəkətinin idarə

olunması barədə" 1919-cu il Paris konvensiyasına edilən əlavələrin malik olduğu kimi beynəlxalq müqavilə statusuna da malik deyillər. Bu əlavələr Çikaqo konvensiyasının tərkib hissəsi olmasa da, konvensiyanın 37-ci maddəsində təsbit olunmuş tələblərə müvafiq yaradılmış və onun ayrılmaz bir hissəsi olaraq, özünəməxsus qarışıq hüquq formasında beynəlxalq təşkilatın qəbul etdiyi müqavilə norması kimi çıxış edir. (A.Y.Pidjakov, E.U.Malkova).

Q.İ. Tunkin aviasiya reqlamentlərinin hüquqi təbiətini təhlil edərək, hesab edir ki, "beynəlxalq təşkilat tərəfindən qəbul edilən reqlamentin səviyyəsi, beynəlxalq təşkilatın qəbul etdiyi beynəlxalq müqaviləyə bərabər tutula bilər. Normanın məzmunu artıq qəti olaraq müəyyən edilir. Lakin qəbul edilən normanın dövlətdə məcburi hesab edilməsi, bu normanın beynəlxalq-hüquqi norma səviyyəsində qəbul edilməsindən keçir. Nəticə ondan ibarətdir ki, reqlamentlər yarandığı andan beynəlxalq müqavilədir".

E.A.Şibayeva və A.N.Vereşaqin də elə həmin mövqeni müdafiə edirlər. A.N.Vereşaqin hesab edir ki, "mövcud problemin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, texniki reqlamentlər, beynəlxalq müqavilələrin müxtəlif formaları kimi "hansısa beynəlxalq təşkilatın qanunverici orqanı tərəfindən deyil", dövlətlərin hüquqi əlaqələrinin nəticəsində özünün hüquqi qüvvəsini əldə edirlər.

Bu müddəə, Çikaqo Konvensiyasının 90.a. maddəsinə uyğun olaraq "belə Əlavə və yaxud istənilən Əlavəyə dəyişiklik Razılığa Gələn Dövlətlərə istiqamətləndirildikdən sonra üç ay ərzində və ya Şuranın müəyyən etdiyi daha uzun müddət ərzində Razılığa Gələn Dövlətlərin mütləq əksəriyyəti Sovetlə

razılaşmadığını bildirməyiblərsə qüvvəyə minir" və öz təsdiqini tapır.

Bəzən müxtəlif səbəblərdən Razılaşan Dövlətlər öz narazılıqlarını Şuraya gec çatdırır bəzən də heç çatdırmırlar. Təcrübə göstərir ki, dövlətlərin etiraz bildirməmələri heç də, onların qəbul edilmiş reqlamentlə razılaşmaları demək deyildir. "Məlumatlandırılmayan dövlət" qəbul edilmiş reqlamentin qüvvəyə minməsinə və onun digər dövlətlər tərəfindən tətbiq edilməsinə mane olmur və eyni zamanda onun tətbiqi barədə öz mövqeyini də bildirmir. Bununla əlaqədar yuxarıda qeyd edildiyi kimi Çıkaqo Konvensiyasının 90-cı maddəsinin tələbinə uyğun olaraq Razılaşan Dövlətlər mütləq qaydada reqlament barədə, hətta tövsiyə olunan təcrübə belə olarsa öz mövqelərini Şuraya bildirməlidirlər. Bu prosedur qəbul edilən aviasiya reqlamentinin və ya düzəlişin qüvvəyə minməsi və ya minməməsi qərarının qəbul edilməsini asanlaşdırır.

Bəzən, təcrübədə İKAO-nun standartları ilə, dövlətlərin milli təcrübəsi arasında fikir ayrılıqları yaranır. Əgər dövlət hər hansısa standartla tam razılaşırsa, onda bu o deməkdir ki, bu dövlətin milli təcrübəsi həmin standartla ziddiyyət təşkil etmir (istisna o halda ola bilər ki, milli təcrübəni standartın tələbi səviyyəsinə qaldırmaq üçün dövlət zəruri tədbirlər həyata keçirməlidir). Bundan başqa istənilən bir dövlət, istənilən vaxt məlumat verə bilər ki, milli qanunvericilik təcrübəsinin dəyişməsi səbəbindən və ya başqa bir əsasa görə (yaxud heç səbəb göstərilməyən də bilər) hər hansı bir standartı, tövsiyyəni və ya bütövlükdə əlavəni yerinə yetirmir. Beləliklə, aviasiya reqlamentini texniki normativ (təş-

kilati, inzibati) formasında, yəni avtomatik olaraq dövlət üçün məcburi olmayan bir qayda kimi müəyyən etmək olar.

Aviasiya reqlamentlərinin hüquqi təbiəti haqqında obyektiv rəy texniki, təşkilati və inzibati standartları verməklə mürəkkəb quruluşa malik hüquqi texniki konstruksiya yaradır. Aviasiya reqlamentləri, beynəlxalq təşkilatın tənzimləyici funksiyasının təzahürü kimi, razılaşdırılmış davranış qaydaları kimi çıxış edərək, dövlətlər tərəfindən hüquqi vəzifə səviyyəsində məcburi tanınmayana qədər beynəlxalq hüququn norması ola bilməzlər.

Mülki aviasiya haqqında konvensiyada (Çıkaqo–1944) "Aviasiya reqlamentlərinə anlayış verilməsə də İKAO-nun Assambleyasının sessiyasında (6–27 may 1947) bu reqlamentlərə aşağıdakı kimi anlayış verilmiş və bu günə qədər onlar dəyişdirilməmişdir.

Standart – beynəlxalq aeronaviqasiyanın təhlükəsizliyinin və müntəzəmliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə, Konvensiyaya əsasən Razılığa Gələn Dövlətlərin eyni cür əməl edəcəkləri zəruri olan fiziki xarakteristikalara, konfigurasiya, maddi hissənin texniki xarakteristikalarına, heyətə və qaydalara qarşı hər hansı bir tələbdir. Standarta riayət etmək mümkün olmadıqda mütləq qaydada, bu barədə Konvensiyanın 38-ci maddəsinə uyğun olaraq Şuraya bildiriş göndərilir.

Tövsiyə edilən təcrübə - beynəlxalq aeronaviqasiyanın təhlükəsizliyinin və müntəzəmliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə Konvensiyaya əsasən Razılığa Gələn Dövlətlərin eyni cür əməl edəcəkləri tövsiyə edilən fiziki xarakteristikalara, konfigurasiya, maddi hissənin texniki xarakteristikalarına, qaydalara və heyətə qarşı hər hansı bir təklifdir.

Bütün bunları təhlil edərək belə qərara gəlməyə əsas vardır ki, Konvensiyaya edilən 17-ci əlavə özünün məzmununa, öhdəçilik götürmə xarakterinə görə beynəlxalq müqavilələrə yaxındır. Bununla əlaqədar bir çox dövlətlər bu əlavəni milli qanunvericiliyinə implementasiya etmişdir. Bu sahədə, həmçinin 17-ci Əlavənin tələbləri ilə yanaşı əhəmiyyətinə görə daha vacid məsələlərin tətbiqinə baxmaq olar.

Beləki, 2004-cü ilin fevralından başlayaraq aviadaşımaların təhlükəsizliyi üzrə Avropa agentliyi (EASA) avropa standartları əsasında xarici aviadaşıtıçıların fəaliyyətinə məcburi nəzarət rejimi müəyyən etmişdir. Avropa Parlamenti və Şurasının 16 dekabr 2002 –ci il tarixli, 2320/2002 №-li qərarında mülki aviasiyada təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə ümumi qaydalar müəyyən edilmişdir. Bu qanunun əsas məqsədi mülki aviasiyanın QMA-dan müdafiəsi məqsədi ilə Birliyin üzvləri tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan tədbirlərin hazırlanmasıdır. Əlavə məqsəd 17-ci əlavənin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq Çkaqo Konvensiyasının ümumi bazasının genişləndirilməsindən ibarətdir.

Qərar bu məqsədlərə çatmaq üçün vasitə kimi aviasiya təhlükəsizliyinin təmini üzrə əsas standartların (bazası) hazırlanmasını və müvafiq olaraq razılaşdırılmış manitorinq mexanizminin yaradılmasını özündə əks etdirir. Bu qərara görə hava nəqliyyatında təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə tələb edilən məqsədə çatmaq üçün qüvvədə olan EKA 1, Dok.30 sənədində müəyyən edilmiş ümumi standartların tətbiq etməsi zəruridir. Qərara edilən Əlavədə göstərilən standartlar qismində 17-ci əlavənin daha çox tutuma malik olan standartları daha geniş iqtimai məna kəsb

edərək bir çox dövlətlərin qanunvericiliyinin əsasını təşkil edir.

Bu qərarın qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar müxtəlif fikirlər, rəylər elmi mətbuatda, aviasiya subyektlərinin iclaslarında müzakirələr aparıldı. Suallara, əsasən bu qərarın vacibliyinə, aviasiyanın təhlükəsizliyindəki rolundan ibarətdir. Demək olar ki, Azərbaycan Respublikasının Mülki aviasiyasının təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Standartların rolu (Aviasiya təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə dövlət proqramının qəbul edilməsi, aviasiya qaydalarının müəyyənəşdirilməsi və s.) mühüm olmuşdur. Hesab edirik ki, qeyd edilənlərdən əlavə bu standartlar (qaydalar) mülki aviasiyanın ümumilikdə istənilən fəvqəladə vəziyyətdə fəaliyyət göstərmək qabiliyyəti təminində müsbət rol oynayır.

Aviasiyanın təhlükəsizliyinin ümumi səviyyəsinin müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğunun dərəcəsinin təsdiq edilməsi məqsədi ilə bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsi, müxtəlif növ uyğunsuzluqların müəyyən edilməsi ilə bərabər, həm də müvafiq tədbirlərin (uçuşların dayandırılması həddinə qədər) görülməsi təklif edilir.

Aydınır ki, bu qərar yaxın gələcəkdə mülki aviasiyanın fəaliyyətinə daha ciddi təsir göstərəcəkdir. Beləliklə, aviasiya təhlükəsizliyinin tələb edilən səviyyədə təmin edilməsinin dünya standartı kimi (Əlavə 17), hüquqi məcburetə qüvvəsi olmamaqla yanaşı, həqiqətdə isə bir çox dövlətlərdə icrası məcburidir. Lakin, məcburiyyətin olmaması isə təhlükəsizliyin ümumi səviyyəsinin aşağı düşməsinə və mülki aviasiyada yeni növ QMA-nın əmələ gəlməsinə səbəb ola bilər.

Ona görə də yeni yaranan terror aktlarından yayınmaq, beynəlxalq uçuşların təhlükəsizliyinin təmini məqsədi ilə ilk növbədə qəbul etmək lazımdır ki, İKAO reqlamentlərinin məcburiyyət gücünü yüksəltmək yolu ilə Çkaqo konvensiyasının reqlamentlərinin çoxunun milli qanunvericilikdən üstün tutulması məqsədə müvafiq oladı. Buna görə də İKAO-nun Soveti və Assambleyası tərəfindən qəbul edilən standartlar iştirakçı dövlətlər üçün məcburi olması zəruridir.

Qeyd etmək vacibdir ki, aviasiya reqlamentlərinin hüquqi təbiətinə diqqət yetirdikdə belə qənaətə gəlmək olur ki, heç də onların hamısı eyni statusa malik deyildirlər. Bu mənada A.Q.Lyaxovla razılaşmaq olar ki, həqiqətən “17-ci Əlavə mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə dövlət və beynəlxalq səviyədə hədə yaradan QMA ilə mübarizədə nə qədər ki, texniki tədbir deyil, o qədər təşkilati inzibati tədbirlərə aiddir. 17-ci Əlavənin bu xarakter onu Çkaqo konvensiyasının digər Əlavələrindən fərqləndirir”. Biz də hesab edirik ki, bütün yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq bu sənədin status normasını “beynəlxalq müqavilə” səviyyəsinə qaldırmaq məqsədə müvafiq olar.

Belə olan təqdirdə hər hansı yeni bir sənədin yaradılmasına zərurət yoxdur. 17-ci Əlavə özünün mənə və məzmununa görə, beynəlxalq mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsi üzrə beynəlxalq səviyyədə normativ-hüquqi bazanın yaradılmasında beynəlxalq birliyin əsas tələblərinə cavab verir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, 17-ci Əlavənin məcburi hissəsi yalnız Standartlardır. Təklif edilən təcrübə özünün hü-

quqi statusuna görə, aviasiya təhlükəsizliyi tədbirlərinin sonrakı mərhələlərdə təkmilləşdirilməsini müəyyən edir. Zaman gələrsə ki, təklif edilən təcrübəyə tələbat artaraq, icrasının zərurət səviyyəsinə yüksəlməsi tələb olunur, bu halda öz statusunu standart səviyyəsinə qaldıraraq, nəticədə icrası mütləq olan (standart) məcburi hüquqi qüvvə qazana bilər.

Hava nəqliyyatında terrorizmlə mübarizədən danışarkən bütün qüvvələrin birgə və bir cür fəaliyyəti, həmçinin sadələşdirilmiş beynəlxalq standartların tətbiqinə gəlinə isə təkcə 17 Əlavə ilə kifayətlənmək deyil kompleks tədbirlər görülməsi vacibdir. Qeyd etmək vacibdir ki, bu problemin həllində rol oynaya bilən Çkaqo konvensiyasına 17-ci əlavədən başqa əlavələr də vardır. Əlavə 6 (Hava gəmilərinin istismarı) və Əlavə 8 (Hava gəmilərinin uçuşa yararlılığı) və SARPS sürətləndirilmiş prosedurları göstərmək olar.

Fikrimizcə bütün Razılaşan dövlətlərin SARPS məlumatlarını hamılıqla tanıması üçün, yalnız bir yol var, bu isə SARPS məlumatlarına beynəlxalq müqavilələr səviyyəsində beynəlxalq hüquqi statusun verilməsidir. Artıq qeyd olunmuşdur ki, Çkaqo konvensiyasının SARPS əlavələri öz hüquqi təbiətinə görə oxşardırlar. Yalnız açıq dəniz üzərində uçuş qaydaları xüsusi əlamətlərə malik ola bilər. Bununla bağlı Çkaqo konvensiyasının 12 maddəsində “Bu konvensiyaya uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydaları açıq dəniz üzərində də qüvvədədir” kimi göstərilmişdir. Belə olan halda “açıq dəniz üzərində uçuşların tənzimlənməsində tətbiq

edilən Konvensiyanın tələblərinə müvafiq olaraq, razılaşan dövlətlərin səs çoxluğu ilə qəbul etdiyi beynəlxalq standartlardan hər hansı bir üzv dövlət, özünün milli təcrübəsində İKAO-nun müəyyən etdiyi bu standartlarından imtina edəcəyini bəyan edə bilməz və hər bir üzv dövlət bəsləyir ki, milli təcrübəsində İKAO tərəfindən qəbul olunmuş standartda istinad etsin". Beləliklə İKAOya üzv dövlətin hər biri açıq dəniz üzərində uçuşlarla əlaqədar konvensiyanın tələbləri ilə əlaqədar İKAO-nun müəyyən etdiyi qaydalarla razılaşdırsa, belə halda həmin dövlətlərin bu qaydalara məcburi əməl etmələrinə təsir etmir.

Bəzi hüquqşünas alimlər, o cümlədən A.Y.Pidjakov və E.Q. Malkova Konvensiyanın 12-ci maddəsinin mahiyyətinə analogi bir maddənin daxil edilməsi ilə 17-ci əlavənin statusunun yüksəldilməsinin tərəfdarıdır. Müəlliflərin fikirlərinə hörmətlə yanaşaraq, eyni zamanda hesab edirik ki, 17-ci Əlavənin statusunun müəyyənəşdirilməsi Konvensiyanın IV fəslin (Beynəlxalq standartlar və tövsiyə edilən təcrübə) 37-ci maddəsi (Beynəlxalq standartların və prosedurların qəbulu), 54-cü maddəsi (Sovetin vəzifə səlahiyyətləri), XX fəsilin (Əlavələr), 90-cü maddəsi (Əlavələrin qəbulu və dəyişdirilməsi), 94-cü maddəsinin (Konvensiyada dəyişikliklər edilməsi) təsiri çərçivəsində həll edilə bilər.

Beynəlxalq mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə, ona qarşı yönələn QMA-nın qarşısının alınması və mülki aviasiyada terrorizmə qarşı mübarizənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində görülən işlər sırasında bu kimi tədbirlərin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Qeyd

etmək lazımdır ki, İKAO tərəfindən qəbul edilmiş standartların və tövsiyələrin hansısa dövlət tərəfindən bəyənilməməsi, heç də əksər üzv dövlətlərin bu standart və tövsiyələri icra etmələrinə maneçilik törətmir.

Bundan başqa mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş QMA ilə mübarizənin gücləndirilməsi məqsədi ilə 17-ci Əlavəyə edilən SARPS düzəlişlərinin hüquqi statusunun yüksəldilməsi məsələsini yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi həll edilə bilər.

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki,

1. Beynəlxalq aviasiya rəqlamentlərinin təhlilinə əsasən hesab edirik ki, mülki aviasiyanın fəaliyyətinin tənzimlənməsi və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Çikaqo konvensiyasına Əlavələrin və düzəlişlərin statusunun dövlətlər tərəfindən beynəlxalq müqavilələr səviyyəsinə qaldırılması məqsədə müvafiqdir.

2. Çikaqo konvensiyasına edilən əlavələrin statusunun yüksəldilməsi məqsədi ilə, əlavə maddənin daxil edilməsini müasir dövr üçün zəruri hesab etmirik.

3. Hesab edirik ki, mülki aviasiyanı təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və terrorizmlə mübarizənin gücləndirilməsi məqsədi ilə standartların və tövsiyələrin qəbul edilməsi və onların reallaşdırılması məsələlərini Konvensiyanın 12,37,54,90,94 maddələrinin tətbiqi ilə həll etmək mümkündür.

Bu məqsədlə Azərbaycan dövləti mülki aviasiyanın təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə beynəlxalq normalardan irəli gələn vəzifələri yerinə yetirmək məqsədi ilə milli normativ hüquqi aktların təkmilləşməsinə zərurət vardır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Aviasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu 2005-ci il 24 iyun
2. İ.O.Quliyev, S.X.Mürşüdova “Правовые основы организации безопасности полетов в гражданской авиации”. Bakı, «Qanun» jurn., 2009. №7.
3. Конвенция о международной гражданской авиации. – Монреаль; ИКАО, Док.7300/8, Издание восьмое, 2000г.
4. Васильев Н.И., Малеев Ю.Н. Технические регламенты в международном воздушном праве. // Советский ежегодник международного права, 1977. – М.; Наука, 1973.
5. Верещагин А.Н. Юридическая природа и особенности технических норм в международном праве // Советский ежегодник международного права, 1971.М.; Наука, 1973.
6. Ляхов А.Г. Международно-правовой принцип обеспечения безопасности гражданской авиации. – М.: Воздушный транспорт, 1989.

**ПРИРОДА МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ РЕГЛАМЕНТОВ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ АВИАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И
ПРОБЛЕМЫ ИХ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ**

**Назим Теймур оглы Нагиев,
Заведующий кафедрой АБ НАА доктор философии по праву, доцент.**

В данной статье широко и научно анализируется роль принятых международных авиационных регламентов и международно-правовых норм в обеспечении безопасности международной гражданской авиации. В то же время определена необходимость применения государствами международных авиационных регламентов и норм, принятых международными организациями в обеспечении безопасности гражданской авиации.

Ключевые слова: *гражданская авиация, авиационная безопасность, международно-правовые нормы, авиационные регламенты, международные регламенты.*

**THE NATURE OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATIONS
FOR THE PROVISION OF AVIATION SECURITY AND
THE PROBLEMS OF THEIR PRACTICAL APPLICATION**

**Nazim Teymur oglu Nagiyev,
Head of the Department of AS NAA Doctor of Philosophy
of law, Associate professor.**

There is the role of the adopted international aviation regulations and international legal norms in ensuring the security of international civil aviation is widely and scientifically analyzed in this article. At the same time, there is the need of determined for States to apply international aviation regulations and norms adopted by international organizations in ensuring the safety of civil aviation.

Keywords: *civil aviation, aviation security, international legal norms, aviation regulations, international regulations.*

**“İNSAN HÜQUQLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARI”
TERMINOLOJİ KONSTRUKSİYASININ DEFINİSİYA VƏ
ANLAŞILMA PROBLEMLƏRİ**

ANAR BAĞIROV,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiya-
sının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu-
nun doktorantı, hüquq elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru.
anar.baghirov@bhm.az

Məlum olduğu kimi, beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri ictimai münasibətlərin tənzim olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarından söhbət gədən hallarda, habelə onların qorunması və müdafiəsi ilə bağlı məsələlərdə beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri labüd olaraq müzakirə müstəvisinə çıxarılır. Çünki insan hüquqlarının standartları məhz beynəlxalq hüquq normalarında öz formal əksini tapmışdır. Bundan başqa, müəyyən hallarda beynəlxalq hüququn müvafiq normaları müxtəlif subyektiv hüquq və azadlıqların meydana çıxması üçün əsaslar yaradır və bunlara uyğun hüquqi öhdəlikər doğurur.

Faktiki olaraq, hüquqi tənzimin istisnasız olaraq bütün sahələri bu və ya digər dərəcədə məhz beynəlxalq standartlara söykənir. Kəmiyyət ekvivalenti baxımından beynəlxalq standartların üstünlük təşkil etməsi aşkar faktır və onlar dövlətin fəaliyyətinin elmi-texniki sferalarının tənzim olunmasında istinad mənbəyidir. Xüsusən, əmtəə və xidmətlərin keyfiyyəti, istehsalatın texnoloji proseslərinin şərtləri və digər elmi-texniki tutumlu işlərdə beynəlxalq standartlar bir qayda olaraq əsas götürülür.

Eyni ilə, insan hüquqları sferasında da hamılıqla qəbul olunmuş, universal konsepsiyanın mövcud olması müvafiq standartların müəyyən edilməsi və tətbiq olunmasını tələb edir. Bu cür standartlar sayəsində demokratik inkişaf xətli dövlətlər öz hüquq yaradıcılığı və hüquq tətbiqi sferalarında lazımi oriyentir və etalonlarla sahib olurlar. Təbii ki, beynəlxalq standartların real ictimai münasibətlərin tənzimində oriyentir olması üçün onlar milli qanunvericiliklərdə müəyyən ideya müstəvilərinə uyğun öz əksini tapmalıdır.

Qeyd edək ki, post-sovet ölkələrində beynəlxalq-hüquqi standartların təhlili və onların milli qanunvericiliyə implementasiyası məsələlərinin həm doktrinal, həm də praktiki problemləri ilə bağlı xeyli sayda elmi-hüquqi tədqiqatlar aparılmışdır. Bunların sırasında V.B.Averyanov, M.A.Baymuratov, S.A.Qolubok, O.N.Doronina, L.B.Zavadskaya, Q.V.İqnatenko, V.A.Kalinin, V.A.Kartaşkin, V.V.Kopeyçikov, O.Y.Kutafin, Y.A.Lukaşeva, B.A.Manov, A.V.Meleşnikov, N.V.Mişina, R.A.Müllerson, Y.A.Ostrovski, V.A.Patyulin, V.F.Poqorelko, P.M.Rabinoviç, F.M.Rudinski, M.C.Ctroqoviç, O.İ.Tuinov, Y.A.Tixomirov, A.A.Tixonov, L.V.Ulyaşina, C.V.Çerņiçenko, A.V.Çumakov, L.N.Şestakov, V.N.Şilov, İ.V.Şişenina və digər görkəmli müəlliflərin adlarını qeyd edə bilərik.

Bəhs olunan tematika həmçinin Avropa və Amerika hüquq doktrinalarını təmsil edən geniş sayda elmi işlərin mövzusu olmuşdur. Bütövlükdə hüquq sahəsində standratlaşma məsələlərinə, habelə insan hüquqları sferasında beynəlxalq-hüquqi standartların yara-

dılması ilə bağlı məsələlərə K.Abbot, M.Addo, T.Bonaker, E.Brems, K.Bryuç, D.Donelli, A.Kassese, D.Krauford, P.Nobel, D.Petterson, E.Ridel, K.Titye, D.forcitis, F.Fransioni, D.Şelton və digər dünya səviyyəli hüquq mütəxəssislərinin əsərləri həsr olunmuşdur.

Tədqiq etdiyimiz mövzu ilə bağlı bütün dünya üzrə nəhəng həcmdə elmi işlərin mövcudluğuna rəğmən, bir sıra məsələlər ətrafında hələ də qəti fikirlər formalaşmamışdır, onlar aktuallığını saxlayır, yeni tədqiqatların aparılmasını, zamanın tələblərinə uyğun həll yollarının işlənilməsinə tələb edirlər. Xüsusən nəzərə almaq lazımdır ki, sürətli templərlə irəliləyən qloballaşma prosesi istər yerli, istər beynəlxalq səviyyələrdə yeni paradıqmalar yaradır, hüquqi inteqrasiya və beynəlmilləşmə proseslərini yeni məcralara salır. Bütün bunlar hüquqi təzahür və proseslərə, o cümlədən insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı məsələlərə aid olan termin və konstruksiyaların unifikasiya olunmasını və standartlaşdırılmasını, anlayış çərçivələrinin dəqiqləşdirilməsini dövrün zəruri reallıqlarına çevirir.

Bu sahənin tanınmış mütəxəssislərindən biri olan D.O.Selyutin haqlı olaraq qeyd edir ki, beynəlxalq standartların yaradılması və inkişaf etdirilməsi davam edən qloballaşma prosesinin labüd tələbidir; bu proses getdikcə daha çox dünya ölkəsində ictimai həyatın demokratikləşməsinə zəmin yaradır, o cümlədən insan hüquqlarına dair təsəvvürlərin formalaşmasını şərtləndirir [1, c. 158-159].

Bu məqalənin məqsədi “insan hüquqlarının beynəlxalq standartları” anlayışının məzmun-mahiyyət xarakteristikalarına dair hüquq ədəbiyyatında işlənilməsinə hazırlanmış müxtəlif yanaşmaları təhlil etmək, habelə

ayrıca götürülmüş əsas insan hüquq və azadlıqlarına aid beynəlxalq standartların tədqiq olunması zamanı bu kateqoriyanın nəzəri-metodoloji əhəmiyyətini aydınlaşdırmaqdır.

İnsan hüquqlarına həsr olunmuş nəşrlərin tam əksəriyyətində, onların elmi, tədris, maarifçi və ya digər janrlarda işlənməsindən asılı olmayaraq, bu və ya digər beynəlxalq standartlarla bağlı mülahizə və mühakimələrə rast gəlinir. Müqayisəli analizlər göstərir ki, bu əsərlərdə beynəlxalq hüquq terminləri heç də həmişə eyni cür və düüst şərh olunmur, bu isə öz növbəsində eyni bir terminin anlaşılması və tətbiqi ilə bağlı qarışıqlıq yaradır, habelə bəzi hallara kəskin diskussiyalara yol açır.

Analoji vəziyyət beynəlxalq-hüquqi təsisatlarının fəaliyyət müstəvisində də izlənilir, halbuki, belə təsisatları tənzimləyən beynəlxalq-hüquq sənədlərdə “beynəlxalq standartlar” baza anlayışlardan biridir [2]. Məsələnin paradoksal hal almasının əsas səbəbi budur ki, “beynəlxalq standartlar” termininin vahid, unifikasiya olunmuş tərifə hansısa beynəlxalq hüquq sənədində öz əksini tapmamışdır.

Vahid anlayışın mövcud olmaması səbəbindən, ayrı-ayrı müəlliflər beynəlxalq standartlardan bəhs edərkən beynəlxalq standartların məzmun-mahiyyət xarakteristikalarının konseptual analizinə deyil, konkret nümunələrə (onların əks olunduğu aktlara və sənədlərə) istinad edir, fərqli sənədlərə əsasən tərif və şərh verməyə çalışmışlar. Halbuki beynəlxalq standartların definitiv anlayışı məhz konseptual xarakteristikalara əsasən formulə olunmalıdır.

“İnsan hüquqlarının beynəlxalq standartları” anlayışının müəyyən olunması sahəsində də analoji vəziyyət hökm sürür.

Qeyd olunan problematika bizi belə bir məntiqi sualla üzləşdirir: bu cür definitiv qeyri-müəyyənlik şəraitində insan və vətəndaşın hüquqi yardım almaq hüququ, yaxud digər hər hansı subyektiv hüquqla bağlı beynəlxalq standartların anlayışını, əlamət və xüsusiyyətlərini obyektiv surətdə açıqlaya bilərikmi? Məhz bu sual və onu cavablandırmaq zərurəti hazırkı tədqiqatın aktuallığını şərtləndirir.

Şübhəsiz ki, qeyd olunan problemlər konstitusion hüquq və azadlıqların formalaşması və inşafına bilavasitə təsir göstərən beynəlxalq-hüquq standartlarının konseptual tədqiqat imkanlarını çətinləşdirir. Bu səbəbdən, həmin problemlərin həlli həm ümumilikdə beynəlxalq standartlar anlayışının dəqiqləşdirilməsi, həm də ayırı-ayrı insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına aid beynəlxalq standartların mövcudluğunun təsbit olunması, hüquqi təbiətinin, məzmun və xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması üçün çıxış nöqtəsidir. Eyni zamanda, müasir beynəlxalq hüququn yuxarıda qeyd olunan anlayışlarının məzmun analizini aparmaqla, Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemi reallıqlarının bu anlayışlara adaptasiya səviyyəsini müəyyənləşdirə bilər. Bu məsələ müasir qloballaşma şəraitində milli hüquq sisteminin qurulması və inkişaf etdirilməsi baxımından həyati əhəmiyyət kəsb edir.

V.M.Baranovun təbircə desək, definisiya – çox ölçülü, çox fəzalı və çox vektorlu hüquq təzahürü olmaqla, cari və gələcək normativ-hüquq aktlarının əsasını, nüvəsini, kvintessensiyasını təşkil edir [3, c. 26]. Buna görə, hər hansı insan hüquq və azadlıqları sahəsində beynəlxalq standartları dürüst və obyektiv tədqiq edə bilmək üçün, bu məsələlərin kökündə duran daha ümumi və bazis

anlayış və kateqoriyaların analiz olunması və onların məzmununun açılması metodoloji cəhətdən zəruri ilkin mərhələ olmalıdır. “Standart”, “beynəlxalq standart” (yaxud “beynəlxalq hüquq standartı”), “insan hüquqları” kimi ümumi anlayışları məzmun-mahiyyət etibarını ilə dəqiqləşdirmədən, xüsusi anlayışın – “insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının” terminoloji əlaqə strukturunu və vahid definisiyasını dürüst müəyyən etmək qeyri-mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına bağlı olan beynəlxalq-hüquq standartlarının tədqiqat prosesində çıxış nöqtəsi metodoloji baxımdan məhz “insan hüquqlarının beynəlxalq standartları” kateqoriyasıdır.

Ümumişlək məfhum olaraq “standart” sözünün iki mənası göstərilir: 1) müəyyən nəsnələrin ölçü, forma və ya keyfiyyəti üçün tipik olan nümunə; 2) Hansısa orijinallığı, özünməxsusluğu olmayan kriteriya, şablon, trafaret [4, c. 247].

Ensiklopedik xarakterli hüquq ədəbiyyatlarında “standart” termini aşağıdakı kimi izah olunur: 1) “standart (ing. standart) – standartlaşdırma obyektinə dair norma, qayda və tələblər kompleksinin müəyyən edildiyi normativ-texniki sənəd” [5, c. 524]; b) standart (ing. standart– norma, nümunə, ölçü) – 1) sonra da digər analoji obyektlərə tətbiq olunmaq üçün müəyyən olunan nümunə, etalon, model; 2) standartlaşdırılan obyektlərə dair norma, qayda və tələblər dəstini müəyyən edən və səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən təsdiq olunan normativ-texniki sənəd” [6, c. 426]; c) standart - “kөнüllü və təkrar əsaslarla istifadə olunmaq üçün məhsulların xarakteristikasını, istehsal proseslərinin icraat qayda və şərtlərini, istismar, saxlama, daşıma, rea-

lizasiya və utilizasiya qaydalarını, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi şərtlərini müəyyən edən rəsmi sənəd. Standart həmçinin terminologiya, simvolika, qablaşdırma, marka və ya etiket və onların vurulmasına dair tələblər müəyyən edə bilər; 2) digər analoji obyektlərə müqayisə edilməsi üçün müəyyən olunmuş nümunə və ya etalon” [7, c. 806].

Qeyd olunan və digər mənbələrdəki göstərişləri belə ümumləşdirmək olar ki, ensiklopedik hüquq ədəbiyyatında “standart” termini praktiki olaraq identik şəkildə izah olunur. Eyni zamanda, bu anlayışın iki fərqli mənası bütün mənbələrdə qeyd olunur. Birinci mənaya görə standart – standartlaşdırma obyektinə dair norma, qayda və tələbləri müəyyən edən rəsmi sənəddir. Göründüyü kimi, burada hansısa etalonların və ya nümunələrin ifadə və təsbit üsulu təyinedici meyar kimi qəbul olunmuşdur. İkinci mənə etibarlı ilə “standart” nümunə və ya etalonların bilavasitə özünü ifadə edir, onların məzmun-mahiyyət xarakteristikasını açıqlayır.

Hüquq prizmasından yanaşdıqda “standart” məfhumu ümumi istifadə olunan anlayışından bir qədər fərqli mənə çalarlarıqazanır, xüsusən, hüquq prizması aşağıdakı sualın cavablandırılmasını tələb edir: “standart – hüquq və vəzifələr doğuran xüsusi hüquq kateqoriyası hesab oluna bilərmi? Digər tərəfdən, onu hüquq normalarının inkişafı üçün çıxış nöqtəsi yaradan, bununla belə, konkret hüquq və vəzifələr doğurmayan hüquq kateqoriyası kimi mənalandırmaq olarmı?” [8].

Beynəlxalq təşkilatın qəbul etdiyi standartlar beynəlxalq standartlar adlanırlar [9, c. 437]. Daha doğrusu, müvafiq interpretasiyadan çıxış edərək nəticə çıxarmaq olar ki,

söhbət beynəlxalq sənədlərdə əks olunmuş hansısa nümunə və ya etalonlardan gedir və bu sənədlər hökumətlərarası və ya qeyri-hökumət xarakterli birliklər tərəfindən, beynəlxalq problemlərin həll edilməsi yaxud dövlətlər arasında hərtərəfli əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə beynəlxalq sazişlər (nizamnamələr, statutlar və ya digər təsis sənədləri) əsasında qəbul olunurlar.

Qeyd edək ki, heç də bütün hüquq ensiklopediyalarında “beynəlxalq-hüquq standartları” məfhumunun izahınarast gəlinmir. Bu məfhumun izahını verən mənbələrdə isə müəyyən fərqlər izlənilir. Məsələn, Ukraynada nəşr olunmuş hüquq ensiklopediyasında beynəlxalq-hüquq standartlarına – dövlətlər arası əməkdaşlığın hər hansı sahəsində beynəlxalq hüquq subyektlərinin davranışı üçün standartlaşdırılmış qaydalar təsbit edən beynəlxalq-hüquq normavə prinsipləri kimi anlayış verilir. Onlar bütün dövlətlərin əməl etməli olduğu bəlli normativ tələblər müəyyən edirlər [10, c. 344-345].

Q.İ.İqnatenko beynəlxalq standartlara dövlətlər arası razılaşmalarla hüquq normaları üçü müəyyən olunan nümunələr, modellər və etalonlar kimi tərif verir [11, c. 93]. O.İ.Tiunovun fikrincə isə, beynəlxalq-hüquq standartları beynəlxalq hüququn elə norma və prinsipləridir ki, bunlar: dünya birliyi tərəfindən hamılıqla qəbul olunma; xalqların və dövlətlərin köklü maraqlarını fundamental şəkildə ifadə etmə; davranış modellərinin optimallığı; bu modellərin məzmun keyfiyyətlərinin demokratikliyi; habelə beynəlxalq sazişin bütün iştirakçılara eyni cür davranış modellərinin aid olunması ilə səciyyənlirlər [12, c. 156].

Bir sıra beynəlxalq-hüquq aktlarında iştirakçı-dövlətlərlə bağlı unifikasiya olunmuş

minimal tələbləri müəyyən edərkən “standart” məfhumundan istifadə olunur. Bu xüsusatı nəzərə alaraq S.A.Qolubok beynəlxalq hüququn standartlarına bir tərəfdən minimal mümkün konsensus yaradan, digər tərəfdən təqlid olunmaq üçün nümunələr nəzərdə tutan, universal tanınmış normalar kimi tərif verir [13, c. 113].

Digər müəlliflər, məsələn, A.M.Luşnikov və M.V.Luşnikova diqqəti beynəlxalq-hüquq standartlarının ifadə və təsbit formasına yönəlməklə, onlara hamılıqla tanınmış beynəlxalq hüquq prinsip və normaları, beynəlxalq müqavilələr kimi tərif verirlər. Adı çəkilən müəlliflərin fikrincə, müvafiq standartlar beynəlxalq birliyin ayrı-ayrı dövlətlərə qarşı tələblərinin maksimal deyil, minimal həddidir. Hər bir dövlət bu minimumları öz vətəndaşları üçün təmin etməlidir. Dövlətlər beynəlxalq standartları öz milli şərtlərinə uyğunlaşdırın və konkretləşdirən zaman bu hədləri yüksəltməkdə sərbəstdirlər [14, c. 397–398].

Avstraliyalı tədqiqatçı D.Krauford beynəlxalq hüquq standartlarını meyar (kriterik) standartlar adlandırır, onun fikrincə, bu standartlar milli hüquq sistemləri ilə tənzimlənən situasiyaları qiymətləndirərkən meyar qismində istifadə olunurlar [15, s. 23].

Dünya üzrə geniş tanınan beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, xüsusən, İnsan hüquqları sahəsində siyasət üzrə beynəlxalq şura, Hüquqsünasların beynəlxalq komissiyası və İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq xidmət təşkilatları insan hüquqları sahəsində standartların formalaşması və tətbiq xüsusiyyətləri ilə bağlı birgə layihə çərçivəsində belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, beynəlxalq hüquq standartları dedikdə, dövlətlər üçün məcburi və ya tövsiyə xarakterli olmasına rəğmən

beynəlxalq səviyyədə tanınmış sənədlər və instrumentlər başa düşülməlidir [16, s. 4]. Birinci halda (məcburi sənədlər və instrumentlər) “sərt” hüquq, ikinci halda (tövsiyəvi sənədlər və instrumentlər) “yumşaq” hüquq nəzərdə tutulur.

“Beynəlxalq hüquq standartlarının” məzmun-mahiyyət xarakteristikasını müəyyən edərkən Məhbuslarla rəftarın minimal standart qaydalarına müraciət etməyi metodoloji cəhətdən vacib məsələ hesab edirik. Bu sənəd 30 avqust 1955-ci il tarixdə Cenevrədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının birinci Konqresində cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozmuş şəxslərlə rəftar məsələləri ilə bağlı qəbul olunmuş, daha sonra İqtisadi və Sosial Şuranın 31 iyul 1957-ci il tarixli 663 C (XXIV) və 13 may 1977-ci il tarixli 2076 (LXII) qətnamələri ilə bəyənilmişdir. Bu Qaydalara uyğun olaraq beynəlxalq standart qaydalara (bir müddət sonra bu ifadə “beynəlxalq-hüquq standartları” ilə əvəz olundu) aşağıdakı normalar aid olunur: a) beynəlxalq birlik onları təməl olaraq qəbul edir; b) beynəlxalq birliyin mümkün saydığı minimal şərtləri əks etdirir; c) beynəlxalq və dövlətlər daxili səviyyələrdə hüquqi tənzimi özünə tabe etdirir, eyni zamanda, dövrün yeni tələblərinə uyğun olaraq onların təkmilləşdirilməsinə imkan saxlayır [17].

Beynəlxalq hüquq standartlarının definisiyası ilə bağlı sadalanan yanaşmalardan görürük ki, bəzi müəlliflər beynəlxalq-hüquq standartlarının beynəlxalq müqavilələrlə beynəlxalq hüququn ən geniş yayılmış və nüfuzlu mənbəyi ilə eynilədirlər. Əksər müəlliflər beynəlxalq-hüquq standartlarını beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri kimi görürlər. Ümumilikdə, bu cür normaların xüsusiyyəti belə izah olunur ki, onlar beynəlxalq

birliyin hamılıqla tanıyıb dövlətlərin hüquq sistemlərinə şamil etdiyi minimal (məcburi və ya tövsiyəvi) tələblərdir; onların fəaliyyət effektivliyi hüquq sistemlərinin normativ hissəsində müvafiq standartların konkretləşmə səviyyəsindən, habelə milli səviyyədə onların realizəsi, mühafizə və müdafiəsi üçün effektiv hüquq mexanizmlərinin qurulmasından asılıdır.

Beynəlxalq hüquq standartlarının definisiyası məsələsində əksər müəlliflər əsas diqqəti nədənsə yalnız bu standartların obyektivləşmə formalarına, ifadə formalarına, bəzən isə sadəcə onların ifadə olunduğu mənbələrə yönəldirlər. Nəticədə, faktiki olaraq, bu kateqoriyanın məzmun əsasına yalnız formal yaxud xarici əlamətlər qoyulur. Bununla da beynəlxalq hüquq standartlarının məzmun və mahiyyət xarakteristikaları açılmadan qalır və onlar definisiyada öz əksini tapmırlar.

“İnsan hüquqlarının beynəlxalq standartları” terminoloji konstruksiyasının hərtərəfli, tam təhlili və onun definisiyasının qurulması üçün təhlil edilməsi vacib olan digər kateqoriya “insan hüquqlarıdır”. Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, beynəlxalq hüquq standartları prizmasından baxıldıqda bu kateqoriya bəzi spesifik xüsusiyyətlərlə qarşıda durur.

Məsələn, belorus hüquqsünas-alim L.V.Ulyasına belə xüsusiyyətlərdən biri ilə bağlı geniş araşdırma aparmışdır. Fərqli hüquq sistemləri olan iki ölkədə – Rusiya və ABŞ-da nəşr olunmuş hüquq lüğətlərində “insan hüquqları” termininə verilmiş definisiyaları müqayisəli araşdıraraq müəllif belə nəticəyə gəlmişdir ki, bu hüquq sistemlərinin nəzərində “insan hüququ” məfhumna verilən anlayışlar ciddi şəkildə fərqlənir. ABŞ-da “insan hüququ” kateqoriyasının təməl şərtləri olaraq:

universallıq; insanın təbiətindən irəli gəlməsi; bazisinin insan ləyaqəti olması; bəzi hüquqların fundamental olduğundan spesifik qanunvericilik aktına istinadın vacib olmadığı göstərildiyi halda, Rusiya hüquq sistemi nəzərindən “insan hüquqlarının” çox fərqli definisiya ünsürləri görülür: şəxsiyyətin dövlətə münasibətdə hüquqi statusunu müəyyən etməsi; təbii və ayrılmaz xarakterli olması; insan hüquqlarının sərbəst həyata keçirilməsini təsdiq etməsi; hüquqi dövlətin əlaməti sayılması. Beləliklə, bu iki ölkənin müqayisəsində “insan hüquqları” anlayışına vahid yanaşmanın olmadığını görürük [18, c. 76-77]. Həm də bu, təkcə qeyd olunan iki ölkə deyil, fərqli hüquq sistemləri olan bütün ölkələrin müqayisəsi baxımından səciyyəvi haldır.

“İnsan hüquqları” məfhumunun məzmununa yanaşmalarda olan fərqləri, bu məfhumun eyni adlı konsepsiya üçün əsas olmasını, habelə “insan hüquqlarının beynəlxalq standartları” konstruksiyasının başlıca ünsürü olmasını əsas tutaraq L.V.Ulyasına hesab edir ki, anlayışlara yanaşmada fərqlərin olması insan hüquqlarının beynəlxalq standartları məsələsində də məzmun və mahiyyət yükü baxımından anlayış və təsəvvür ayrılıqlarını labüd edir. Və deməli, insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının vahid tərifini müəyyən etmək yolunda maneə yaradır.

Qeyd olunan problem həqiqətən ciddi diqqət tələb edir. Yuxarıda iki ölkənin hüquq təsəvvürləri misalında nə qədər ciddi fərqlərin olmasını izlədik, eyni ziddiyyətlər “insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarından” bəhs edən xarici ədəbiyyatlarda da nəzərə çarpır. Bu kateqoriyanın definisiyasının müəyyən edilməsi ilə bağlı ciddi fikir ayrılıqları, fərqli yanaşmalar mövcuddur. Onlardan ən maraqlı

və ən geniş yayılmış olanlarına nəzər salmaq məqsədəuyğundur.

Başqa bir müəllif L.V.Pavlovanın irəli sürdüyü tərifi görə, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlar – “beynəlxalq birlikdə hamılıqla tanınan və bu səbəbdən hər bir dövlətin hüquq sistemində məcburi realizə edilməli olan beynəlxalq-hüququn sənədlərində öz əksini tapmış əsas insan hüquq və azadlıqlarının məcmusudur” [19, c. 216]. Onlar müxtəlif hüquqi qüvvəsi və yuridik təbiəti olan beynəlxalq-hüquq sənədlərində tənzim olunurlar.

İ.S.Zakarçenko hesab edir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının beynəlxalq standartları beynəlxalq-hüquq normaları sistemidir. Bu normalar insan və vətəndaş hüquqlarını müəyyən edir və dövlətlərin qarşısına onları təmin etmək vəzifələri qoyur. Dövlətlər bu hüquq və vəzifələri öz hüquq sistemlərində ictimai quruluşun və milli inkişafın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təsbit etməlidirlər [20, c. 8].

O.N.Lutsun ifadə etdiyi mövqeyə görə, insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarını beynəlxalq hüququn insan hüquq və azadlıqlarına hörmət tələb edən imperativ prinsiplərinin bazasında müəyyən etmək daha məqsədəuyğundur. Bunlar insan hüquqları sahəsində beynəlxalq-hüquqi tənzimin minimum hədlərini müəyyən edir və dövlətlər milli hüquq sistemlərində bu hədlərə riayət etməyi öz öhdələrinə götürülər [21, c. 39].

Digərmarəqlə mövqə U.F.Xasanova aiddir. Onun fikrincə, insan hüquqlarının beynəlxalq standartları – insan hüquqları sferasında ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimi üçün nümunə kimi qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarıdır [22, c. 102].

Bir sıra Ukraynalı tədqiqatçıların əsərlərində “insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının” definisiyasını müəyyən edərkən konkretləşdirmə cəhdlərinin olmasını da qeyd etmək lazım gəlir.

Məsələn, A.N.Rudneva qeyd edir ki, insan hüquqlarının beynəlxalq standartları kateqoriyası XX əsrin ikinci yarısından etibarən müəyyənləşmə və obyektivləşmə xətti götürmüşdür. Bu kateqoriya əsas insan hüquq və azadlıqlarının bütün sistemini, habelə universal və fundamental xarakterli ümumsosial prinsipləri əhatə edir, insan hüquqları üzrə müvafiq aktlara qoşulmuş bütün dövlətlər üçün vahid əsaslara malikdir, bu aktlarda müəyyən olunmuş tələblər hansı dövlətdə tətbiq olunmasna baxmadan eyni dərəcədə imperativdirlər [23].

P.M.Rabinoviç və O.O.Venetskaya insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarını beynəlxalq aktlarda və sənəndlərdə təsbit olunmuş, teskstual cəhətdən unifikasiya edilmiş və funksional cəhətdən universal olan (dövlətlərin müəyyən beynəlxalq birlikləri üçün) prinsip və normalar kimi müəyyən etmişlər. Bunlar kifayət qədər abstrakt və əsasən qiymətləndirici anlayışlar vasitəsilə insan hüquqlarının minimal zəruri və ya arzu olunan məzmununu və (və ya) həcmi təsbit edirlər ki, buda öz növbəsində sosial inkişafın mövcud səviyyəsi və dinamikası ilə şərtlənir, hüquqların təmini, mühafizə və müdafiəsi üçün dövlətlərin müsbət vəzifələrini müəyyən edir, onların pozulduğu halda siyasi-hüquqi və ya siyasət xarakterli sanksiyalar nəzərdə tutur [24, c. 6].

Digər həmmüəlliflər N.N.Onişenko və O.V.Zayçuk insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlar kimi müəyyən prinsip və normalar sistemini göstərirlər və sistemin

aşağıdakı şərtlərə əsaslandırılmış qeyd edirlər: həyatın müxtəlif sferalarında insanların hüquq və azadlıqları; dövlətlərin istər dinc dövrdə, istər silahlı münaqişələr zamanı bütün insanların hüquqlarını heç bir ayırı-seçkiliyə yol vermədən təmin etmək və riayət etmək vəzifəsi; təbii hüququn ümumi prinsipləri; insan hüquqlarının cinayətkarca pozulmasına görə məsuliyyət; insan hüquqları sferasının inkişaf və genişlənmə istiqamətləri; insan hüquqları sferasında dövlətlərin öz üzərinə götürdüyü vəzifələri yerinə yetirmələrinə nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilmə istiqamətləri [25].

Beləliklə, “insan hüquqlarının beynəlxalq standartları” terminoloji konstruksiyasının definisiya müəyyənləşmələri ilə bağlı yuxarıda şərh olunan yanaşmaların birmənalı olmaması, bir-birindən bəzi məqamlarda ciddi şəkildə fərqləndiyini görürük. Xüsusən, bir qisim müəlliflər bu kateqoriyanı müəyyən edərəkən təyinedici meyar olaraq insan hüquq və azadlıqlarını (onların məcmusunu), ikinci qisim müəlliflər – beynəlxalq hüququn prinsip və normalarını (əksər müəlliflər məhz bu mövqeyi müdafiə edirlər), üçüncü qisim müəlliflər isə müvafiq prinsip və normaların təsbit olunduğu mənbələri, daha doğrusu, insan hüquq və azadlıqlarının tənzeni sahəsində mövcud olan beynəlxalq müqavilələri, konvensiyaları, bəyannamələri meyar olaraq qəbul edirlər.

İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların təbiətinin və xüsusiyyətlərinin düzgün anlaşılması baxımından Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin 4 dekabr 1986-cı il tarixli 41/120 sayılı qətnaməsi ilə qəbul olunmuş “İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların müəyyən edilməsi” haqda Qətnaməsi köklü metodoloji əhəmiyyət

daşıyır. Məhz bu akt tarixdə ilk dəfə olaraq bu sahədə beynəlxalq sənədlərin qəbul edilməsi zamanı istinad edilməli olan bazis meyarları formulə etmişdir. Qətnaməyə uyğun olaraq, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərdə aşağıdakı tələblərə riayət olunmalıdır: a) insan hüquqları sahəsində bunadək qəbul edilmiş beynəlxalq-hüquq normalarının külliyyətinə uyğun olmalı; b) fundamental xarakterli olmalı, insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqət və dəyərlərə əsaslanmalı; c) kifayət qədər dürüst ifadə olunmalı, yaxud müəyyənləşə və həyata keçirilə bilən hüquq və vəzifələr üçün mənbə yaratmalı; d) münasiblik şərtləri nəzərə alınmaqla, realistik və effektiv həyata keçirmə mexanizmləri müəyyən etməli, habelə məruzələrin təqdim olunma sistemlərini nəzərdə tutmalı; e) geniş beynəlxalq dəstəyə sahib olmalıdır [26].

Fikrimizcə, buracan qeyd edilənlər əsasında insan hüquqlarının beynəlxalq standartları kateqoriyasını xarakterizə edən həm daxili, həm də xarici əlamətləri ayırd etmək mümkündür. Belə ki, bu kateqoriyanın mahiyyətini insan hüquqlarının müəyyən olunması və təmin edilməsi (realizə, mühafizə, müdafiə) sferaları üçün özünəməxsus universal etalonlar, davranış qaydaları nümunələri kimi təyin edə bilərik. İnsan hüquqlarının beynəlxalq standartları hamılıqla tanınmış davranış üsulları ilə bilavasitə ifadə olunur. İnsan hüquqları sahəsinin beynəlxalq standartlarını obyektivləşdirən prinsip və normalar isə bu kateqoriyanın formasını, daha doğrusu, xarici ifadəsini özündə ehtiva edir.

Qeyd olunan əlamətlərin qəti müəyyən edilməsi təkcə praktiki deyil, həm də nəzəri-metodoloji əhəmiyyət kəsb edir. Çünki insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının mahiyyətinin, forma və məzmununun aydın-

laşdırılması sayəsində biz hər hansı əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları üçün beynəlxalq standartlarının analoji xarakteristikasını tam konseptual şəkildə açıqlamaq imkanı qazanırıq.

Elmi hüquq ədəbiyyatının geniş spektrinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi bizə bir sıra qeyri-məyyən halları müəyyənləşdirmək, bununla da insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının vahid, unifikasiya olunmuş tərifini vermək imkanı yaradır. Həmin hallara ilk növbədə bunları aid etmək olar: 1) fərqli hüquq sistemlərinə (anqlo-sakson, roman-german, ənənəvi müsəlman) xas olan anlayış-kateqoriya aparatlarını səciyyə edən başlıca hüquq təzahürlərinin müəyyən olunması və anlaşılması ilə bağlı olan fərqlər, hansı ki, “insan hüquqlarının beynəlxalq standartları” terminoloji konstruksiyasının ayrılmaz tərkib hissələri kimi çıxış edirlər. Məsələn, roman-german və anqlo-sakson hüquq sistemlərinə sahib iki ölkənin (Rusiya və ABŞ) timsalında “insan hüquqları” məfhumunun anlaşılmasına dair fərqlər göstərilə bilər; 2) “insan hüquqlarının beynəlxalq standartları” terminoloji konstruksiyasını təşkil edən kateqoriyaların geniş leksik yükü. Xüsusən, “beynəlxalq standart” kateqoriyasının anlaşılması və tətbiqi ilə bağlı yuxarıda şərh olunmuş ziddiyyətləri qeyd edə bilərik; 3) insan hüquqlarının beynəlxalq standartları ilk növbədə beynəlxalq hüquq kateqoriyasıdır. Məlum olduğu kimi, beynəlxalq səviyyədə vahid qanunverici yoxdur, beynəlxalq-hüquq münasibətləri subyektlərinin çox böyük sayda olması isə standartların tətbiq olunmasında dəqiqlik və birmənalılıq tələblərinin gözlənilməsinə labüd pozucu təsirlərini göstərir; 4) ayrı-ayrı ölkələrin fərqli adən-ənənələrə, mədəni-dini dəyərlərə, sivilizasiyaların özü-

nəxas inkişaf vektorlarına sahib olması insan hüquqlarının beynəlxalq standartları anlayışına hamılıqla qəbul oluna biləcək təfsir verməyi çətinləşdirir, bu isə, öz növbəsində, vahid konsensusun yaranma prosesinə maneə deməkdir. Hələ ki, insan hüquqlarının beynəlxalq və regional formalaşma və təminat sferasında ən effektiv mexanizm Avropa hüquq institutları və Avropa dəyərlər sitemidir.

Qeyd olunan maneəçi faktlara rəğmən, hesab edirik ki, insan hüquqlarının vahid standartlarının yaradılması sahəsində cəhdlər, o cümlədən anlayışların unifikasiya olunması sahəsində işlər bundan sonra da davam etdirilməlidir. Belə faktlar prosesi həmişəlik qeyri-mümkün edən maneələr kimi qəbul olunmamalıdır. Zaman keçdikcə onların da xarakteri dəyişir və onların insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının formalaşdırılması və həyata keçirilməsi prosesinin daha kompleks şəkil almasına bir növ əlavə stimül verirlər. Yada salmağa dəyər ki, indiki insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarının yaradılma prosesində vaxtı ilə çox fərqli siyasi, iqtisadi, mədəni-dini dəyərlər və ənənələr daşıyıcısı olan ölkələr iştirak etmişdilər. Müasir standartlar müxtəlif xalqların mədəni irsinin bir araya gəlməsi, ümumi təcrübənin formalaşması sayəsində yaranmışdır. Təəssüf ki, bu təcrübənin yaranması bir çox hallarda böyük faciələrlə şərtlənmişdir. Müharibələr, silahlı münaqişələr, ekoloji faciələr və sair bu kimi iri təhdid qaynaqlarını neytrallaşdırmaq, barışa nail olmaq zərurəti dövlətləri əməkdaşlığa, unitar davranış qaydaları işləyib hazırlamağa sövq etmişdir.

Bu gün insanlıq başa düşür ki, müvafiq standartlar yaratmaq və onları milli qanunvericiliklərə implementasiya etmək eyni faciələrin yenidən və daha böyük miqyasda

təkrarlanmaması üçün qarantiya deməkdir. Bütün bəşəriyyəti istisnasız olaraq əhatə edən, hər kəsin və bütün əsas hüquq və azadlıqlarını təmsil edən “universal özak” yaratmağa gəlincə, bunun üçün, insan hüquqları sferasında mövcud olan ənənələr, dəyərlər, yanaşmalar, ideyalar dərindən öyrənilməli, onların sintezini sürətləndirməklə tədricən universallaşmasına və standartlaşmasına nail olunmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Селютін, Д. О. Глобалізація й демократизація як чинники універсалізації стандартів прав та свобод людини / Д. О. Селютін // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 17. - Х.: Право, 2009. - С. 157-164.
2. Официальные отчеты, заслушанные на 23-й специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН 6 июня 2000 г. A/S-23/PV.3 // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/464/45/PDF/N0046445.pdf>; Открытое письмо Президента ПАСЕ «Обращение с заключенными в свете борьбы с терроризмом» от 15 декабря 2005 г., адресованное Конгрессу США. Текст опубликован на официальном сайте Совета Европы: [http://www.assembly.coe.int/ASP/APFeatures-Manager/defaultArtSiteView.asp?ID=](http://www.assembly.coe.int/ASP/APFeatures-Manager/defaultArtSiteView.asp?ID=;); Совещание высокого уровня по вопросам скоординированного внедрения международных стандартов макроэкономической статистики, Экономический и Социальный Совет ООН, 3-4 сентября 2014 года, Владивосток, Российская Федерация, <http://www.unescap.org/events/high-level-meeting-coordinated-implementation-international-standards-macroeconomic-ru>; Резолюция Экономического и Социального Совета ООН (орган по социально-экономическим вопросам) «Создание специальной межправительственной рабочей группы экспертов по международным стандартам учета и отчетности» 1979/44 от 11 мая 1979 года <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/639/56/IMG/NR063956.pdf?OpenElement>; Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 41/120 от 4 декабря 1986 г. «Установление международных стандартов в области прав человека» // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/500/56/IMG/NR050056.pdf>.
3. Баранов В. М. Законодательная дефиниция как общеправовой феномен / В. М. Баранов // Законодательная дефиниция. – Нижний Новгород: Юридическая техника, 2007. – С. 24-66.
4. Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 3-е изд., стереотипное. – М.: Русский язык, 1985–1988.: Т. 4. С-Я. – 1988. – 800 с.
5. Большой юридический словарь / Додонов В.Н., Ермаков В.Д., Крылова М.А. Палаткин А.В., Панов В.П., Трофимов В.Н. – М., 2001. – 790 с.
6. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. – М.: 1997. – 526 с.
7. Барихин А.Б. Большая юридическая энциклопедия. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии») – М.: Книжный мир, 2010. – 960 с.
8. Киевец Е.В. Европейские правовые стандарты как международно-правовая категория. Электронный ресурс: http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03#_ftn1
9. Барихин А.Б. Большая юридическая энциклопедия. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии») – М.: Книжный мир, 2010. – 960 с.
10. Великий энциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 560 с.
11. Игнатенко Г.В. Международнопризнанные права и свободы как компоненты правового

- статуса личности / Г.В. Игнатенко // Правоведение. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2001, № 1. – С. 87-101
12. Тиунов О.И. Международно-правовые стандарты как фактор глобализации правового пространства / О.И. Тиунов // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век». – М., 2004. – С. 156-166.
 13. Голубок С.А. Международно-правовые стандарты права на судебную защиту / С. А. Голубок // Правоведение. – 2007. – № 1. – С. 112-124.
 14. Договоры в сфере труда, семьи и социального обеспечения: Учеб. пособ. / Под ред. А. М. Лушниковой, М. В. Лушниковой, Н. Н. Тарусиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2010. – 432 с.
 15. Crawford J. International Law as an open system: selected essays. – London: Cameron May, 2002. – 607 p.
 16. Jean Nicolas Beuze and Magdalena Sepúlveda. Human Rights Standards: Learning from Experience. – Publishers: ICHRP, ICJ and ISHRIn, 2006. – 77 p.
 17. Минимальные стандартные Правила обращения с заключенными от 30.08.1995 // Международная защита прав и свобод человека: Сборник документов. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 290–311.
 18. Ульяшина, Л.В. Международно-правовые стандарты в области прав человека и их реализация: теория и практика применения / Л.В.Ульяшина. – Вильнюс: ЕГУ, 2013. – 402 с.
 19. Павлова Л.В. Отчет национального эксперта по применению международных стандартов прав человека в области прав и свобод человека в процессе отправления правосудия Республики Беларусь // Рекомендации по более широкому применению международных стандартов в области прав человека в процессе отправления правосудия в Республике Беларусь. – Минск: ПРООН, 2009. – С. 216-229.
 20. Захаренко И.С. Международные стандарты прав человека и гражданина и современное российское законодательство: конституционно-правовой аспект: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: специальность 12.00.02 – Конституционное право; Муниципальное право. Санкт-Петербургский университет. - СПб., 2005. – 23 с.
 21. Луць О.Н. Юридическая природа международных избирательных стандартов / О. Н. Луць // Евразийский юридический журнал. – 2011. – № 12. – С. 35 - 41
 22. Хасанов У.Ф. К вопросу о понятии международных избирательных стандартов / У.Ф.Хасанов // Право и государство: теория и практика. – 2005. – № 2. – С. 95-107.
 23. Руднева А.М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика: Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2011. – Электронный ресурс: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/6/343/7099.html>
 24. Рабінович П.М., Венецька О.О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття / П.М. Рабінович, О.О. Венецька // Юридичний вісник України. – 2012. – 8-14 грудня. – С. 3-6
 25. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. Электронный ресурс: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/408.htm.
 26. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 41/120 от 4 декабря 1986 г. «Установление международных стандартов в области прав человека». – Электронный ресурс: <http://daccessddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/500/56/-IMG/NR050056.pdf>.

**ПРОБЛЕМЫ УСТАНОВЛЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ ДЕФИНИТИВНОГО
ЗНАЧЕНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СВЯЗКИ «МЕЖДУНАРОДНЫЕ
СТАНДАРТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА»**

АНАР БАГИРОВ

докорант Института права и человеческих прав при Национальной академии наук Азербайджана, доктор философии по юридическим наукам.
anar.baghirov@bhm.az

Целью статьи является анализ наработанных юридической наукой подходов к пониманию сущностно-содержательных характеристик понятия «международные стандарты прав человека», а также раскрытие теоретико-методологического значения этой категории при исследовании международных стандартов отдельно взятых основополагающих прав и свобод человека.

Ключевые слова: *правовая помощь, бесплатная правовая помощь, адвокат, судебный процесс.*

**PROBLEMS OF DEFINING AND UNDERSTANDING THE
DEFINITIVE MEANING OF THE TERMINOLOGICAL BINDING
"INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS"**

ANAR BAGHIROV

doctoral candidate at Law and Human Rights Institute under Azerbaijan National Academy of Science, PhD
anar.baghirov@bhm.az

The main purpose of this article is to analyze law science elaborated approach by of comprehension of characteristics of content of “international standards of human rights” concept, as well as to disclose of the theoretical and methodological importance of this concept within scrutinization of international standards of fundamental right and freedoms of a human.

Key words: legal aid, free legal aid, lawyer, thejudicial proceeding.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MİLLİ AVIASIYANIN XİDMƏTİ

Kərimova Ellada Abdulla qızı,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Aviasiya
Akademiyası.

siyasına keçmək barədə təklifləri qəbul olundu [1]. 1992-ci ilin aprelində Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə “Azərbaycan Hava

Yolları” Dövlət Konserni yaradıldı. Tezliklə Zabrat vertolyot aviamüəssisəsi “Azalhelikopter” aviasiya şirkəti adlandırıldı.

Azərbaycanın müstəqilliyə qovuşduqdan sonrakı keçid dövründə böhran halları xalq təsərrüfatının digər sahələrində olduğu kimi, mülki aviasiya üçün də xarakterik idi. Milli aviasiyamızın yaranması yolunda nəzərə çarpan bu qaçılmaz çətinliklər artıq 1996-cı ildə ümummillilə lider H.Ə.Əliyev hərəyə keçirdiyi təsirli tədbirlər nəticəsində aradan qaldırılmışdır. Bu tədbirlərin,

90-cı illərdə Azərbaycan Mülki Aviasiyasının inkişafında mühüm hadisələr baş verdi. Bu sahədə uğurlu dəyişikliklərin əsası H.Əliyevin respublika rəhbərliyinə başçılıq etdiyi birinci mərhələnin əvvəllərində (1969-1982) qoyulmuş və həmin qayğı 1982-1987-ci illər ərzində davam etmişdir.

Müstəqillik ərzində respublikanın Milli Aviasiyasına qoyulan sərmayənin miqdarı 200 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. 1991-ci ildə, Azərbaycan ikinci dəfə müstəqilliyə qovuşduqdan sonra mülki aviasiyamız geniş beynəlxalq əlaqələri olan struktura çevrilmiş, ölkələrarası aviasiya nəqliyyatı təşkilatlarının subyekti statusunu almışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan, dövlət, milli, mülki, beynəlxalq, təşkilat, lider, təyyarə, uşuq

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 yanvar 1992-ci il tarixli, 39 nömrəli qərarı ilə “Nəqliyyat və rabitə müəssisələri Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasına keçirildi”. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti isə 1991-ci il avqustun 27-də “İttifaq tabeliyində olan müəssisələrin və təşkilatların Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəçiliyi orqanlarına tabe edilməsi haqqında” Fərman verdi.

Keçmiş quruluşun tabeliyində olan bir sıra müəssisələrin, əmək kollektivlərinin, o cümlədən “AZAL” konserninə əməkdaşlarının Azərbaycan Respublikasının yurisdik-

qərarların yaratdığı müsbət tendensiyalar 1996-2003-cü illərdə aviasiyanın bütün sahələrində qazanılan uğurların təkanverici qüvvəsi olmuşdu. Göstərilən illər ərzində aviasiya ilə yükdaşıma hər il 13 faiz artmaqla ümumilikdə 2,4 dəfə çoxalmışdı [2].

1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Mülki Aviasiya haqqında Beynəlxalq Çikaqo Konvensiyasına qoşuldu və Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının (İCAO) üzvü oldu. Aeroportun istismar parkında “Boeing-727” təyyarələri göründü. Rusiyanın “İzvestia” qəzetinə geniş müsahibə verən “AZAL”ın Baş direktoru C.Əsgərov deyirdi: “Hələ ötən əsrin 90-cı illərində ümummillilə lider Heydər Əliyev tərəfindən ölkəmizdə mülki aviasiyanın inkişafı və modernləşdirilməsi proqramı müəyyən edilmişdi. Bu proqram

respublikada yeni aeroportlar tikilməsini və təyyarə parkının yeniləşdirilməsini nəzərdə tuturdu. Bununla əlaqədar olaraq, artıq 1999-cu ildə bütün beynəlxalq standartlara cavab verən Bakı aeroportu istifadəyə verildi. Həmin hava limanı hazırda ulu öndərin adını daşıyır. 2000-ci ildə “Boeing-757-200” tipli yeni təyyarə alındı” [3].

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 1996-cı il fevral tarixli, 1590 nömrəli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Hava Yolları” Dövlət Konserininin “Gəncə şəhərində beynəlxalq uçuşları təmin etmək üçün hava limanı yaratmaq barədə” təklifini bəyənərək təsdiq etdi.

“AZAL”ın Baş direktoru C.Əsgərov özünün çıxışlarında və müsahibələrində dəfələrlə qeyd etmişdir ki, Azərbaycanda mülki aviasiyanın inkişafına çox böyük əhəmiyyət verir. 1996-cı ildən etibarən bu sahəyə iki yüz milyon ABŞ dolları sərmayə qoyulmuşdur. Onun dediyinə görə mülki aviasiyanın inkişafında qoyulan sərmayə həcminə görə neft sektoruna qoyulan sərmayədən sonra ikinci yeri tutur. Məhz bunun sayəsində qısa müddət ərzində müasir avadanlıqla təchiz edilmiş beynəlxalq aerovağzal kompleksi tikilib istifadəyə verilmiş, uçuş-ənmə zolağı təkmilləşdirilmiş, hava hərəkətinin idarə olunmasının müasir sistemi yaradılmış, aviaşirkətin təyyarə parkı “Boeing-757-200” tipli yeni hava gəmiləri ilə zənginləşmiş, yerüstü xidmətlərin səviyyəsini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə tədbirlər həyata keçirilmiş, yeni yanacaq doldurma kompleksi istifadəyə verilmiş, perimetr üzrə elektron sistemi başa çatmaq üzrədir. [4].

Bakı aeroportunda aerovağzal kompleksinin tikilib istifadəyə verilməsi bir daha sübut edir ki, bu gün müstəqil Azərbaycanda

bütün sahələr inkişaf yolundadır. Suveren və müstəqil Azərbaycan öz iqtisadiyyatında böyük dəyişikliklər edir. Respublikamızda hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi inamla davam edir. Bizim ölkədə iqtisadi, sosial və siyasi reformalar həyata keçirilir, sahibkarlığın imkanlarını genişləndirmək üçün azad bazar iqtisadiyyatı siyasəti yeridilir. Bazar iqtisadiyyatı, sərbəst iqtisadiyyat Azərbaycanın bu günü və sabahı deməkdir. Bu proseslərdə dünyanın müxtəlif ölkə və maliyyə mərkəzləri ilə əlaqələrin yaranması Azərbaycan rəhbərliyinin qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir. Bu əlaqələr ölkəmiz qarşısında duran bir sıra sosial-iqtisadi məsələlərin həllinə təkan vermişdir. Ölkə Prezidenti H.Ə.Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “Bakı aeroportunda istifadəyə verilmiş gözəl aerovağzal kompleksi texniki və xidmət mədəniyyəti cəhətdən müasir tələblərə tam cavab verir. Bu, Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin öz xalqına, millətinə bu gün olduğu kimi, gələcəkdə də göstərəcəyi xidmətin bariz nümunəsidir” [5].

Müstəqillik yolunda inamla irəliləyən “Azərbaycan Respublikası bütün sosial-iqtisadi çətinliklərə baxmayaraq, son illərdə çox böyük əhəmiyyəti olan obyektlər tikərək xalqın, ictimaiyyətin istifadəsinə vermişdir. Lakin mən inamla deyə bilərəm ki, bu gün açılışında iştirak etdiyimiz beynəlxalq aerovağzal kompleksi həmin obyektlərin ən yaxşısı və qiymətlisidir. Bu kompleks müstəqil Azərbaycanın vətəndaşlarına xidmət edəcəkdir.

Xalqa, vətəndaşlara xidmət, onlar üçün azad yaşayış şəraiti yaratmaq, habelə insanların istədikləri istiqamətdə sərbəst və rahat hərəkət etmək – bütün bunlar müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas vəzifələrindən biridir.

Azərbaycan açıq, azad və müstəqil ölkə olmaqla dünyanın çox dövlətləri ilə əlaqələr saxlayır. Bu əlaqələr dövlət və hökumət orqanları ilə yanaşı, həm də sərbəst sektor və ayrı-ayrı vətəndaşlar tərəfindən həyata keçirilir. Bütün bunları reallaşdırmaqda mülki aviasiya birinci yerdə durur. Mülki aviasiya olmasa sürətli hərəkəti, operativ əlaqələri təmin etmək, habelə çox dəyərli işləri görmək mümkün olmazdı. Son 50 ildə dünyada mülki aviasiyanın inkişafı onu nəqliyyat sistemində ən lazımı, ən əhəmiyyətli hərəkət növünə çevirmişdir. Bu, tarixi hadisədir. Bu dövrün maneələrini Azərbaycan da keçib və keçməkdədir. Ona görə də Azərbaycan mülki aviasiyasının yaranması, onun inkişafı və uğurlu fəaliyyəti üçün imkanlar yaradılması, effektiv xidmət göstərməsi əsas şərtlərdəndir. Bu tələbləri nəzərə alaraq biz az zaman daxilində Bakı aerovağzal kompleksinin tikintisini başa çatdırmağa bildik.

Yeni aerovağzal kompleksinin böyük tarixi var. Onun binövrəsi hələ 1981-ci ildə qoyulmuşdu. O zamanadək bizim respublikamız 1964-cü ildə tikilmiş aerovağzaldan istifadə edirdi. Yaxşı xatırlayıram ki, buradan 2-3 kilometr aralıda kiçik bir aerovağzal da vardı. Əlbəttə, həmin aerovağzal Azərbaycan vətəndaşlarına lazımlıca xidmət edə bilməzdi. Ona görə də hesab edirəm ki, 1964-cü ildə salınan aerovağzal kompleksi o dövr üçün böyük hadisə sayılırdı. İmkani daxilində Azərbaycana və onun qonaqlarına xidmət edirdi. Lakin artıq 1970-ci illərdə biz hiss edirdik ki, bu kompleks tələblərə cavab vermir. Odur ki, biz qərara aldığımız ki, bu günün və gələcəyin tələblərinə cavab verən müasir aerovağzal kompleksi yaradaq” [6]. Bu kəlmələr də ulu öndərimiz Heydər Əliyevə məxsusdur.

“AZAL”ın rəhbəri C.Əsgərovun qeyd etdiyi kimi, “Mülki aviasiyanın modernləşdirilməsi bu sahəyə 200 milyon dollar sərmayə qoyulması barədə respublika Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamından sonra başlamışdır. Bu, o dövrdəki illik respublika büdcəsinin 50 faizinə bərabər idi. Ayrılmış vəsait hesabına aeroportun ərazisi yenidən quruldu, yeni hava gəmiləri alındı. İnfrastrukturun yenidən qurulması ilə yanaşı, uçuşların təhlükəsizliyinə də diqqət artırıldı. Texnikanın yüksək səviyyəsinə, rabitə təminatına, hətta peyk sistemə nail ola bilsən, amma buraxılan xırda bir səhv çox böyük fəsadlar törədə bilər. Ona görə də peşəkar hazırlıq işləri ön cərgədə durur. Belə kiçik respublikada beş aeroportun fəaliyyət göstərməsi özlüyündə mülki aviasiyanın inkişaf səviyyəsindən, onun sərnişin və yükdaşıma gücündən xəbər verir.

2005-ci il martın 23-də H.Əliyev adına Bakı Beynəlxalq Aeroportunda yük terminalının təntənəli açılışı oldu. Bu, MDB ölkələri məkanında ən böyük və texniki cəhətdən müasir terminaldır, avropada isə on yaxşılar siyahısına daxildir. Bayram tədbirində Azərbaycan mülki aviasiyasının 7 minlik kollektivini Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin sədri Tatyana Anodina salamladı. Həmin gün təkcə aviatorları salamlamadılar. T.Anodina dövlətimizin başçısı İlham Əliyevə beynəlxalq mükafat - aviasiyanın inkişafında xüsusi xidmətinə görə qızıl medal və fəxri diplom təqdim etdi [7].

“Boeing” təyyarələrinin uçuşlarını təmin etmək üçün Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının (İCAO) tələblərinə cavab verən radiolokasiya nəzarətinə ehtiyac var idi. Bu məqsədlə “Azəraeronaviqasiya” müəssisəsi tərəfindən 1996-cı ildə “Koreng-AS” tipli

radiolokator alınaraq istismara verildi. Bu qurğu İCAO-nun tələblərinə tam cavab verirdi.

1992-ci ildə Naxçıvanda yeni uçuş-enmə zolağının tikintisi başa çatdırıldı ki, bu da “Tu-134” və “Tu-154” təyyarələrini qəbul etməyə imkan verirdi. Bundan əlavə Naxçıvan aeroportunun dağlıq zonada yerləşdiyini nəzərə alaraq, hava limanının naviqasiya və radiolokasiya qurğuları ilə təchiz edilməsi sahəsində böyük işlər görüldü. Burada enmə istiqamətini tənzimləyən ötürücü radiostansiya, “DRL-7 SM” tipli dispetçer radiolokatoru, “ARP-75” tipli avtomatlaşdırılmış radiopelenqator, “RS 64HM” tipli yaxın naviqasiya radiostansiyası quraşdırılıb istifadəyə verildi. 1992-ci ildə “SP-75” tipli enmə sistemi dəyişdirilərək, daha müasir “SP-80M” sistemi ilə əvəz olundu. 1998-ci ilin yanvarında isə aerodrom zonasının radiolokasiya nəzarətini təmin etmək üçün müasir “İRTİŞ” sistemi istifadəyə verildi.

1996-cı ildən etibarən “Azərbaycan Hava Yolları” Dövlət Konserninin tərkibində müstəqil müəssisələr yaranmağa başladı. İlk hüquqi statusu olan müəssisə “AZANS” oldu. Məhz həmin dövrdə hava hərəkətinin idarə olunması (UVD) sistemində texniki modernizasiya və müəssisələrin beynəlxalq inkişaf yoluna çıxması prosesi başladı.

Müstəqil müəssisələrin yaranması böyük və gərgin işlərlə müşayiət olunurdu. 1995-ci ilin sonu və 1996-cı ilin əvvəllərində İCAO-nun və Avropa bankının himayəsi altında “AZAL” Dövlət Konserni yeni təsərrüfat hesablı müəssisə yaratmaq qərarına gəldi. Bu müəssisə bir sıra dağınıq xidmətləri özündə birləşdirərək, Azərbaycan hava məkanında uçuşların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün yaradılmışdır.

O vaxt qəbul olunan qərarların düzgün olduğunu 1996-cı il aprelin 1-də yaradılmış “Azəraeronaviqasiya” (“AZANS”) Dövlət müəssisəsinin inkişafı misalında görmək olar. Müəssisənin yaranmasına və inkişafına sərf olunmuş dörd ildən artıq vaxt ərzində texniki problemlər həllinə xüsusi diqqət yetirilmiş, insan faktoru nəzərə alınmaqla qarşıda duran vəzifələr mərhələlərlə həll olunmuş, nəticədə lazımi bilik və təcrübə əldə edilmişdi. Az vaxt içərisində aeronaviqasiya dövlət sistemini inkişaf etdirməklə bərabər, həm də sınaqdan keçirmək təcrübəsi öyrənilmiş, bunun üçün daha təkmil aeronaviqasiya sisteminə (APS) malik olan Almaniya (DFS), Latviya (LÇS), Ukrayna (“Ukragrourux”) və digər xarici dövlətlərin mütəxəssislərinin təcrübəsindən istifadə olunmuşdu.

“AZAL” Dövlət Konserninin yeni minilliyə qədəm qoymuş “Azəraeronaviqasiya” müəssisəsi fəaliyyət göstərdiyi müddətdə hava hərəkətinin idarə olunması (UVD) qaydalarına əməl olunması sahəsində ciddi xəyata yol vermədiyi üçün fəxr edə bilər. Bundan əlavə, Dövlətə büdcə borcu olmaması, bank kreditlərinin vaxtında ödənilməsi və əməkdaşların əmək haqlarını vaxtında ödəməsi onun uğurlu fəaliyyətindən xəbər verir.

“AZAL” Dövlət Konserninin “Azəraeronaviqasiya” müəssisəsi qarşısında qoyduğu vəzifənin əsas istiqamətləri bunlardır:

– Obyektlərdə və xidmət sahələrində modernləşdirmə və yeni texniki avadanlığın tətbiqi;

– Mütəxəssislərin yüksək dərəcəli peşə hazırlığına nail olmaq və onu daim diqqət mərkəzində saxlamaq;

– Maliyyə-təsərrüfat mexanizmini təkmilləşdirmək, ehtiyat mənbələrindən səmərəli istifadə etmək;

– Hava hərəkətinin idarəetmə orqanları, habelə fəaliyyətə təsiri olan kənar təşkilatlarla əlaqə yaratmaq;

– Beynəlxalq əməkdaşlıq etmək, bilik və təcrübə mübadiləsi aparmaq [8].

Dünyanın müxtəlif aviaşirkətlərinin hava gəmiləri Azərbaycanın hava məkanından uçmaqla 9 iqlim zonasından, yüksək dağ aşırımlarından, dəniz və subtropik sahələrin üzərindən keçərək, 600-700 kilometr məsafə qət etmiş olurlar. Bu uçuşlarda ay ərzində 3000-3500 təyyarə iştirak edir. İl ərzində isə dünya birliyinə daxil olan 250 şirkətin 35-40 min təyyarəsi Azərbaycandan tranzit vasitəsi kimi istifadə edir.

Azərbaycan Respublikasının hava məkanında dövlət sərhəddini “kəsən” nöqtələrin sayı (hava dəhlizi) 16-ya çatıb. Halbuki sovet dövründə Azərbaycandan keçən yalnız Bakı-Rəşt (İran) hava dəhlizi mövcud idi.

Hazırda “Azəraeronaviqasiya” müəssisəsi müxtəlif rabitə agentliklərinin kanalları vasitəsi ilə dünyanın bütün beynəlxalq aeroportlarına çıxıb.

Beynəlxalq hava magistralında ortodromiyaya (iki məkan arasında ən qısa məsafə) uyğun yeni optimal marşrut işləyib tətbiq etmək ənənəsi Azərbaycanın hava məkanına yeni-yeni təyyarələr axını cəlb edir ki, bu da nəticə etibarilə Azərbaycan aviasiyasının inkişafına təkan verən maliyyə vəsaiti deməkdir.

Bununla əlaqədar olaraq, Avropa İnkişaf Bankının krediti hesabına Bakıda Hava hərəkətinin idarə olunması üzrə avtomatlaşdırılmış Mərkəz yaratmaq kimi aktual məsələ gündəmə gəlmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, “AZAL” Dövlət Konserninə ayrılan kredit Azərbaycan hökumətinin zəmanəti ilə verilməmişdir.

Müəssisənin fəaliyyətində diqqəti cəlb edən işlər çoxdur. Bunlardan biri də Avropa və Asiyanın oxşar müəssisələri, habelə hava hərəkətinin idarə olunması və radiotexniki təminatı sahəsində beynəlxalq təşkilatlarla təcrübə mübadiləsi aparması və iş birliyi yaratmasıdır.

Hərəkətin beynəlxalq tələblərə uyğun sertifikatlaşdırılması uçuşların təhlükəsizliyi üçün mühüm şərtlərdəndir. Hazırda Bakı hava hərəkətinin idarə olunması mərkəzinin avadanlığını sertifikatlaşdırmaq istiqamətində hazırlıq işləri gedir.

Müasir dövrdə kompyüter və telekommunikasiya sistemlərinin texniki tərəqqisi istifadə olunan radiotexniki, radiolokasiya və rabitə təminatına yeni yanaşma metodu tələb edir. Odur ki, 1996-cı ildən etibarən müəssisənin tədqiqat xidməti (GRTOS) fəaliyyətini yeni istiqamətdə quraraq radiotexniki, radiolokasiya və rabitə təminatı avadanlığını rəqəmsal siqnallar sisteminə keçirmişdir.

Bu iş əsasən üç istiqamətdə aparılır: radiolokasiya informasiyaların rəqəmsal təkmilləşdirilməsi; radiolokasiya informasiyaların dispetçerin rəqəmsal monitorunda əks olunması; radiolokasiya informasiyaların qarşılıqlı əlaqədə olan Azərbaycan və qonşu dövlətlərin Mərkəzləri (UVD) ötürülməsi (bu informasiyalar “EUTEL-SAT-4F” rabitə peyki vasitəsilə vahid rəqəmsal axın şəklində qəbul edilir).

Bununla belə, aviasiya xidmətləri qarşısında duran əsas məsələ inzibati, dispetçer və mühəndis-texniki personalının hazırlanmasıdır. Bu sahədə texniki təfəkkür prosesini dəyişdirib, müasir axara salmaq üçün mütəxəssis hazırlığı sahəsində çox səbr və diqqət tələb edən iş görmək lazımdır. İstənilən məqsədə çatmaq üçün “AZAL” Almaniyanın, Çexiyanın, Böyük Britaniyanın akademiyaları

ilə əməkdaşlıq edir, habelə Latviyanın AN 8 Mərkəzi, Ukraynanın Aviasiya Universiteti, Moskva Hidrometeorologiya institutu və bir sıra beynəlxalq qurumlarla əlaqə saxlayaraq onların təcrübəsindən faydalanır.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 2004-cü il aprelin 9-da "Azərbaycan Hava Yolları" Dövlət Konserninin təklifini nəzərə alaraq, tikintisi başa çatdırılmış və dünya standartlarına cavab verən "Naxçıvan" aeroportuna beynəlxalq status verilməsi barədə sərəncam imzalamışdır.

Hazırda mülki aviasiyanın kompleks halında modernləşdirilməsi üzrə dövlət siyasəti Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Onun tərəfindən 2008-ci ilədək mülki aviasiyanın inkişaf proqramı təsdiq edilmişdir. Proqramda bir neçə həlledici məqam vardır: əvvəla, "AZAL"-ın aviaparkını sistem halında təzələmək, başqa sözlə, dünyanın aparıcı aviaticinti korporasiyalarının istehsalı olan ən yeni texnika (o cümlədən təyyarələr) almaq; ikinci, respublikanın müxtəlif bölgələrində yeni aeroportlar tikmək və beynəlxalq hava limanlarının sayını beşə çatdırmaq. 2004-cü ildən başlayaraq, "Eurocopter" kompaniyasından 6 vertolyot, "İL-76" tipli 5 təyyarə alınmış, 2007-ci ilin əvvəlində isə "Boeing" şirkəti ilə 3 "B-787-8" və 2 "B-737-900 EP" tipli təyyarələrin alınması barədə iki kontrakt bağlanmışdır (indi həmin təyyarələr Azərbaycan səmasında uçmaqdadır). 2008-ci ilin yayında Azərbaycan "AZAL"-ın vasi-təçiliyi ilə "Sikorski Eyrkarft" amerikan kompaniyasından 50 milyon dollardan çox dəyəri olan 3 vertolyot alınmışdır [7]. Dövlət başçısının qayğısı nəticəsində Azərbaycanda yaranmış əlverişli biznes şəraiti ölkə iqtisadiyyatında qeyri-dövlət sektorunun payının artmasına, yeni-yeni sahibkarlıq strukturlarının

yarınmasına səbəb olur. Bu strukturlardan biri 2001-ci ilin oktyabrında yaranmış "Silk Way Airlines" kompaniyasıdır. Bu aviakompaniya yüz faizli yerli kapital hesabına iki nəhəng hava gəmisinə "An-12" və "İL-76" təyyarələrinə sahib olaraq, beynəlxalq ağır yükdaşıma sahəsində ixtisaslaşır. "Silk Way Airlines" kompaniyasının təyyarələri müasir radionaviqasiya və digər avadanlıqla təchiz edilmişdir ki, bunlar da İCAO və Avropa Nəzarət qurumunun ən yüksək tələblərinə cavab verir. Bundan əlavə, kompaniya dünyanın istənilən bölgəsinə uçuşlar etməyə imkan verən beynəlxalq sertifikatla layiq görülmüşdür.

Aviakompaniyanın hava gəmiləri "Azərbaycan Hava Yolları" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin uçuşların təhlükəsizliyi üzrə Baş Müfəttişliyi tərəfindəndə nəzarətdə saxlanılır [9].

Hələ ötən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərində hava hərəkətinin intensiv artımı, sürətli və çoxyerli təyyarələrin istismara verilməsi, mürəkkəb yerüstü texnikanın tətbiqi uçuşların təhlükəsizliyini və müntəzəmliyini təmin etmək üçün kompleks tədbirlər görülməsi zərurətini yaratmışdı. 1973-cü ilin fevralında SSRİ üzrə Dövlət aviasiya nəzarəti və Dövlət aviasiya registri qurumları yaradılmışdı. Lakin 1986-cı ilin sentyabrında bu qurumların əvəzinə SSRİ Nazirlər Soveti nəzdində uçuşların təhlükəsizliyinə nəzarət Dövlət komissiyası yaradıldı [10].

Beynəlxalq və yerli xətlərdə Azərbaycan hava hərəkətinin intensivləşdirilməsi və digər faktorlar indiki dövrdə də analogi tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Dövlət Mülki Aviasiya Administrasiyasının yaradılması barədə qərarı zamanın tələbindən doğmuşdur. "Azərbaycan Hava Yolları" Qa-

palı Səhmdar Cəmiyyətinin prezidenti C.Əsgərovun bu barədə fikirləri maraq doğurmaya bilməz: “Baş verən dəyişikliklərin vacibliyini mülki aviasiyanın ümumdünya inkişaf tendensiyası diktə edir. Artıq təsərrüfat və nəzarət-tənzimləmə funksiyalarını ayırmağın vaxtı çatmışdır. Mülki aviasiyanın strateji inkişaf istiqamətlərini işləyib hazırlayan, habelə aviatorların ümumi fəaliyyətini və təhlükəsizliyini nəzarətdə saxlayan əlahiddə struktura ehtiyac vardır. Bu gün ölkə aviasiyasının tənzimlənmə hüququ “AZAL”a məxsusdur. Eyni zamanda mülki aviasiya sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələr bizim tabeliyimizdədir. Yeni yaradılmış Dövlət Aaviasiya Administrasiyası isə bir sıra nümayəndəlik funksiyasını yerinə yetirəcək. Bunlar beynəlxalq konvensiyaların, müqavilə və tənzimləyici vəzifələrin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməkdən ibarətdir. Qaldı ki, sahə üzrə “rolların bölüşdürülməsi”nə, buna imkan verməyəcəyik. Hər halda ölkəmizə gələn xarici kompaniyaların nümayəndələri və mülki aviasiya işçiləri dəyişiklik hiss etməyəcəklər. Çünki təsərrüfat funksiyası bütünlüklə “AZAL”ın ixtiyarında olaraq qalır” [7].

Mülki aviasiya Azərbaycan iqtisadiyyatının ən uğurlu inkişaf edən sahələrindən biridir. Ölkəmiz öz aviaparkını yeni sərnişin və yükdaşıyan təyyarələri ilə zənginləşdirməklə eyni vaxtda yerüstü infrastrukturunu təkmilləşdirir. Buna əyani misal bölgədə ən müasir hava limanı olan Heydər Əliyev Bakı Beynəlxalq Aeroportudur. Bununla yanaşı, son illərdə bölgədəki aerodrom komplekslərini modernləşdirməyə və bölgələrin aviasiya potensialını artırmağa xüsusi diqqət ayrılır. Bir müddət əvvəl Naxçıvan və Gəncə beynəlxalq aeroportları istifadəyə verilmişdir. Zaqatalada və Lənkəranda isə müasir hava

limanlarının tikintisi başa çatmaq üzrədir. Bölgə aeroportlarına belə diqqət göstərilməsinin obyektiv səbəbi vardır: bu, ilk növbədə Azərbaycanın coğrafi mövqeyi ilə bağlıdır. Qərblə Şərqi ayrıcında yerləşən şimal və cənub istiqamətlərinə çıxışı olan respublikamız tranzit marşrutları üçün olduqca əlverişli və cəlbedicidir.

Daha bir səbəb Azərbaycan iqtisadiyyatının və xalqın rifah halının sürətli artım tempidir ki, bu da öz növbəsində istər daxili, istərsə də beynəlxalq aviamarşrutların intensiv inkişafı ilə bağlıdır. Bölgələrdəki beynəlxalq standartlara cavab verən aeroportların mövcud olması ölkənin turizm imkanlarını genişləndirmək üçün ideal vasitədir. Bunlar ölkəmizə istirahət etmək üçün gələn turistlərin yolunu qısaltmaqla yanaşı, həm də nəqliyyat xərclərini azaldacaq. Birbaşa çarter reyslərinin təşkil olunması turizmin inkişafını bir qədər də artırmış olar. Nəhayət, bölgə aeroportlarının mürəkkəb geosiyasi şəraitdə yaşayan Azərbaycan üçün hərbi əhəmiyyətini də unutmaq olmaz.

Son bir neçə il ərzində bölgələrin sosial-iqtisadi Dövlət proqramı çərçivəsində Naxçıvan, Gəncə, Lənkəran, Zaqatala şəhərlərində beynəlxalq aeroportlar tikilərək istifadəyə verilmiş, ölkənin digər bölgələrində və şəhərlərində hava limanlarının tikilməsi planlaşdırılmışdır. Söhbət təkcə aeroport binalarının tikintisindən deyil, həm də müasir uçuş-enmə zolaqlarının salınmasından, uçuşların idarə olunmasını və aviadaşımaların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün qabaqcıl texnologiyaların tətbiq edilməsindən gedir. Məsələn, ölkəmizin ikinci böyük şəhəri olan Gəncədə aerodromun 3,3 kilometrlik uçuş-enmə zolağı ən ağır çəkili (yükü) təyyarələrin qəbulu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu aeroportun avadanlığı istənilən markalı təyyarəni

günün istənilən vaxtında, istənilən hava şəraitində qəbul etməyə imkan verir. Yaxın gələcəkdə Gəncə Avropanın yükdaşıma tranzit məntəqələrindən birinə çevriləcəkdir. Bundan əlavə, buradakı aerovağzal kompleksi sərnişinlərə xidmət göstərməklə yanaşı, həm də respublikamızın qərb rayonları, habelə qonşu Gürcüstan üçün nəzərdə tutulan yüklərin ötürücü bazası kimi fəaliyyət göstərir. Bu məqsədlə aeroportda çox funksiyalı karqo-terminal tikilib istifadəyə verilmişdir.

Beynəlxalq dərəcəli Gəncə hava limanının tikintisinə 53 milyon ABŞ dolları xərclənmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan və Gəncə hava qapılarının ən müasir avadanlıqla təchizatı hesabına modernləşdirilməsi davam etməkdədir. Bu yaxınlarda dövlətimizin başçısı Azərbaycan-Fransa maliyyə protokolunu imzalamışdır. Bu sənədə əsasən Fransanın "Nateksis Bangués Populaires" maliyyə təşkilatı aeronaviqasiya sistemini modernləşdirmək üçün 14,88 milyon yevro həcmində kredit ayıracaqdır. Ayrılan vəsait hava gəmilərinin idarə olunması üçün müasir radiolokasiya sistemi, habelə rabitə və proqram təminatı qurğuları yaratmağa xərclənəcəkdir.

Zaqatala beynəlxalq aeroportunun tikintisi başa çatmaq üzrədir. Bu yaxınlarda orada "AZAL" QSC-nin sərnişin və yük təyyarələrinin sınaq uçuşları keçirilmişdir. "AZAL" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin vitse-prezidenti Sabir İlyasovun dediklərinə görə "Zaqatala aeroportunun tikintisi 27,5 milyon manata başa gələcək, onun istifadəyə verilməsi isə bu ilin axırlarında nəzərdə tutulur". Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ölkəmizin şimal-qərb bölgəsində turizmi inkişaf etdirməkdə böyük rolu olacaq Zaqatala aeroportuna ciddi əhəmiyyət verir.

Lənkəran aeroportunun tikintisi üçün 51,1 milyon manat xərclənmişdir. Onun tam istifadəyə verilməsi ilin sentyabr-oktyabr ayları üçün planlaşdırılır. Burada 3300 metr uzunluğu, 60 metr eni olan uçuş-enmə zolağı salınmışdır ki, bu da Lənkəran aeroportunda bütün markalardan olan təyyarələri qəbul etməyə imkan verəcəkdir. Həmçinin müasir aerovağzal binasının, yük anbarının və digər infrastruktur tikintilərinin binövrəsi qoyulmuşdur. Talış dağları tərəfdən gözlənilən sel axınının qarşısını almaq üçün uçuş-enmə zolağı ilə paralel 5500 metr uzunluğunda kanal çəkilmişdir.

"AZAL" Gəncə, Naxçıvan, habelə tikilməkdə olan Zaqatala və Lənkəran aeroportlarından uçuşları təmin etmək üçün Fransanın "Aerospatiale" kompaniyasından "ATR-42500" tipli 4 təyyarə almağı planlaşdırır. Kontrakta əsasən ümumilikdə 100 milyon ABŞ dolları dəyəri olan 6 təyyarə alınması nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan artıq ikisi alınaraq Mineralnie Vodi, Aktau və Tehran istiqamətlərində istifadə olunur. Qalan dörd təyyarə avqust ayında gətiriləcək və əsasən daxili hava xətlərində istifadə olunacaq. Ehtimal ki, bölgə aeroportlarından daha uzaq uçuşlar üçün, məsələn, İstanbula, Moskvaya və Rusiyanın digər şəhərlərinə sərnişin və yük daşımaları üçün istifadə olunacaqdır.

"AZAL"-ın hesablamalarına görə Azərbaycanda beş beynəlxalq aeroportun olması onu aviasiya xidmətlərini tam yerinə yetirə bilən ölkələr siyahısına daxil etməyə imkan verir. Bakıya uçan istənilən təyyarə lazım gəldiyi vaxt adları çəkilən bölgə aeroportlarının hər birinə enə bilər.

Lakin bunlar ölkə aeroportlarının infrastrukturunu inkişaf etdirmək sahəsində sonuncu layihələr deyildir. Heydər Əliyev Bey-

nəlxalq Hava Limanında və Zabrat aeroportunda aviataxniki bazaların tikintisinə hazırlıq görülür. Zabrat aeroportunda həm də uçuş-əmə zolağının, istiqamətverici yolların və perron meydançasının inşası nəzərdə tutulur. Perspektivdə sovet dövründən qalmış aeroportların yenidən qurulması da istisna olunmur. Məsələn, respublikanın iri şəhərlərindən olan Quba yaxınlığında yerləşən aeroportun buna ehtiyacı vardır. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyində belə hesab edirlər ki, həmin aeroport Qusar rayonunda tikilməkdə olan dağ-xizəksürmə kurortuna turist axını üçün baza rolunu oynaya bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, SSRİ-nin süqutundan sonra yaranmış vəziyyətlə əlaqədar olaraq, ötən əsrin 90-cı illərinin birinci yarısında müstəqil respublikalar arasında sərnəşin və yük daşımalarının səviyyəsi xeyli azalmışdır. Bu, ilk növbədə həmin dövrdə ölkələrarası iqtisadi və sosial-mədəni əlaqələrin pozulması ilə izah olunmalıdır.

Əgər 1993-cü ildə Azərbaycan aeroportlarından daşınan sərnəşinlərin sayı 1,466 milyon, 1995-ci ildə 1,131 milyon nəfər olmuşdusa, 2001-ci və 2002-ci illərdə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 1,701 milyona və 1,735 milyona çatmışdır [2]. Göründüyü kimi, 90-cı illərin sonundan etibarən Azərbaycan aeroportlarından sərnəşin axını artmağa başlamış, özü də bu proses təkcə Bakıda deyil, həm də bölgə aeroportlarında müşahidə olunmuşdur. Məsələn, 2003-cü ildə daşımalar üzrə Naxçıvan aeroportunun payına 40000 ton yük, təxminən 200 min sərnəşin düşmüşdür ki, bu da Ermənistan tərəfindən tam blokadaya alınmış Muxtar Respublika üçün yaxşı göstəricidir [11].

Bununla əlaqədar olaraq, Naxçıvan MR və onun əhalisi daim dövlət qayğısı ilə əhatə

olunmuşdur. Bu xətdə aviadaşımaların qiyməti tədricən azalmışdır: əgər 2001-ci ildə Naxçıvan-Bakı marşrutunda satılan aviabiletin ümumi dəyəri 214103 manat (köhnə pul dəyəri ilə) olmuşdusa, 2002-ci ildə bu rəqəm 156727 manata endirilmiş, 2003-cü ildə isə cəmi 76400 manat təşkil etmişdir [11]. Beləliklə, adı çəkilən marşrutda aviabiletlərin qiyməti təxminən üç dəfə endirilmişdir. Bu məsələ bu gün də "AZAL"-ın nəzarəti altında qalmaqdadır.

1938-ci il iyunun 2-də Azərbaycanda ilk aviasiya qrupu yaradılmışdır. Respublikamızda mülki aviasiyanın yaranmasının tarixi məhz həmin gündən başlayır. Bu əlamətdar faktı və müstəqillik illərində Azərbaycan mülki aviasiyasının qazandığı uğurları və ölkə iqtisadiyyatının inkişafında onun rolunu nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2006-cı il 18 may tarixli, 1465 nömrəli Sərəncamı ilə iyunun 2-ni Mülki aviasiya işçilərinin peşə bayramı günü elan etmişdir [12].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 aprel 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə "Azərbaycan Hava Yolları" Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti yaradıldı. Bu da öz növbəsində aviatəsərrüfatın idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, işlərin səmərəliliyinin artması, aviaxidmətlərin səviyyəsinin qalxması, habelə uçuşların təhlükəsizliyini təmin etmək istiqamətində yeni mərhələ oldu.

Sərəncamın müddəalarına uyğun olaraq, "Azərbaycan Hava Yolları" Dövlət Konserni qapalı səhmdar cəmiyyətinə aviasiyanın inkişafına dair çevrildi (QSC). Yeni yaradılmış strukturun bütün səhmləri dövlətə məxsusdur. Odur ki, onun nizamnaməsini və struktur quruluşunu Azərbaycan Nazirlər Kabineti təsdiq edir. Prezidentin sərəncamına əsasən

Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin fəaliyyətinə nəzarət, onun mülki təkliflərinə baxmaq, illik hesabatı və mühasibat balansını qəbul etmək, habelə mühüm əhəmiyyətli razılaşmalara icazə vermək kimi imtiyazlar Azərbaycan Dövlət Mülki Administrasiyasına verilmişdir. Bundan başqa, Dövlət əmlakının idarə olunması komitəsi QSC-nin filiallarını və nümayəndəliklərini yarada, yaxud ləğv edə bilər, hüquqi statusa malik müəssisələrin tabeliyində olan strukturları yaratmaq, yenidən qurmaq və ya ləğv etmək, habelə qanunvericiliklə təsbit olunan digər funksiyaları yerinə yetirə bilər. QSC-nin rəhbərliyi-prezidenti və vitse-prezidenti Azərbaycan dövlət rəhbərinin qərarı ilə vəzifəyə təyin olunur və ya vəzifədən kənarlaşdırılır. Respublika Nazirlər Kabinetinə və mərkəzi icra orqanlarına tapşırılıb ki, Sərəncamdan irəli gələn müvafiq normativ-hüquqi sənədləri hazırlayıb təqdim etsinlər [3].

Müəssisələrin istehsalat-maliyyə təchizatında dövlətin iştirak etmədiyi şəraitdə tam bazar münasibətlərinə keçid zamanı yaranan problemlərin həlli əmlakın hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyətinə verilməsi üçün iqtisadi şəraiti təmin edən sistem yaradılmasını, habelə bu sahədə qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasını tələb edir.

Aviamüəssisənin əmlakına əsas fondlar və dövrüyyədə olan vəsaitlər, habelə müstəqil balansda əksini tapan digər qiymətli materiallar daxildir. Aviamüəssisənin əmlakı ona şəxsi mülkiyyət, yaxud tam təsərrüfat idarəçiliyi qismində verilə bilər. "AZAL" Dövlət Konserninin əsas fonduna binalar (aerovağzallar, anqarlar, anbarlar və s.), xüsusi inşaat qurğuları (aerodromlar, yanacaq və yağlayıcı maddələrin anbarları, yükləmə-boşaltma terminaları və s.) müxtəlif avadanlıqlar, nəq-

liyyat vasitələri, digər istehsalat və təsərrüfat inventarları daxildir [14]. Konserninin Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinə çevrilməsi məhz əsas fondan səmərəli istifadə etmək, aviadaşmaların sayını və keyfiyyətini qaldırmaq, əsas fondun aktiv hissəsi olan təyyarələrin, vertolyotların və onların mühərriklərinin "uzunömürlü" olmasını, uçuşların saathesabı məhsuldarlığını təmin etmək kimi vəzifələri ön plana şəkir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Г.А.Алиев: «Азербайджан на пороге XXI века и 3-го тысячелетия. Обращение к азербайджанскому народу по случаю нового 2001 года, нового века, третьего тысячелетия» // Газ. «Бакинский рабочий», 30.12.2000 год.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ittifaq-tabeli müəssisəsi və təşkilatlarının Azərbaycan Respublikasının dövlət-idarə orqanlarının ixtiyarına verilməsi haqqında 27 avqust 1991-ci il tarixli fərmanı / "Xalq" qəzeti, 28 avqust 1991-ci il.
3. Аскеров Джахангир. Это не фантазия и не утопия, а всего лишь завтрашний день азербайджанской авиации. // www.izvestia.ru/Azerbaijan/artikl 3102319 index. Html
4. Новый этап развития азербайджанской гражданской авиации. Интервью средствам массовой информации гендиректора «АЗАЛ» Дж.Аскеров // Газ. «Зеркало», 20.06.2002 год.
5. Пашаев А. Внушительные успехи за короткий период. // Газ. «Медиа вести», 27 декабря 2007 - 5 января 2008 года.
6. Речь Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева на церемонии открытия нового комплекса международного аэровокзала Бина, 30 сентября 1999 года // см.: www.prezident/az/articles.
7. Müstəqil Azərbaycanın hava nəqliyyatı sürətlə və uğurla inkişaf edir. Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanında yük terminalının açılışı mərasimində Azərbaycan Prezidenti

- Пам Əliyevin nitqi. //Qəzet "İqtisadiyyat" 25-31.03.2005-ci il.
8. Бакинский Международный Аэропорт Гейдара Алиева. История. www.bsucan.narod.ru.
 9. Azərbaycanlı girişimçilər dünya aviarınkəsində. //Gaz. «Бакинский рабочий», 18.02.2005 г.
 10. История отечественной гражданской авиации. Авторский коллектив. М.: Воздушный транспорт, 1996, 496 с.
 11. Naxçıvan Muxtar Respublikası - 80. Tarix - statistik məcmuə. Naxçıvan: Səda, 2004, 212s.
 12. Указ Президента Азербайджанской Республики об объявлении 2 июня Днем работников Гражданской Авиации. // Газ. «Azərbaycan», 19.05.2006-cı il.
 13. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики о создании Закрытого Акционерного Общества «Азербайджан Хава Йоллары». // Газ. «Azərbaycan», 17.04.2008-cı il.
 14. Искендерова А.Г. Экономика и управление производством в гражданской авиации. Учебное пособие. Часть 1.Баку: НАА, 1995

ВКЛАД НАЦИОНАЛЬНОЙ АВИАЦИИ В УКРЕПЛЕНИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

**Керимова Эллада Абдулла гызы,
д.ф. по и.н. Национальная Академия Авиации.**

В статье освещается период независимости Азербайджана, говорится о развитии гражданской авиации, и значительных событиях в 90-е годы. После независимости Азербайджана гражданская авиация превратилась в структуру с широкими международными связями и стала субъектом международных авиатранспортных организаций. В эти годы была определена программа развития и модернизации гражданской авиации.

Ключевые слова: *Азербайджан, государство, гражданское, национальное, международное, организация, лидер, самолет, полет.*

THE CONTRIBUTION OF NATIONAL AVIATION OF AZERBAIJAN STATEHOOD STRENGTHENING

**Karimova Ellada Abdulla,
d.ph.h.s. National Aviation Academy, Baku.**

The article is about the development of Azerbaijan national aviation in the 90s. After gaining its independence, civil aviation in Azerbaijan began its growth and turned the structure with wide international links. The program for modernizing of national civil aviation was determined.

Keywords: *Azerbaijan state, civil, national, international, organization, lider, flight.*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ANTIİNHİSAR (RƏQABƏT) QANUNERİCİLİYİNİN İNKİŞAFI*)

Araz Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinin rəis müavini.

Müəllif tərəfindən məqalədə Azərbaycan Respublikasında antiinhisar (rəqabət) qanunvericiliyinin inkişafına dair məsələ nəzərdən keçirilir; onun inkişaf mərhələləri formalaşdırılır.

Əsas sözlər: antiinhisar, rəqabət, bazar iqtisadiyyatı, təsərrüfat subyektləri.

Giriş

Məlum olduğu kimi dünyada bilavasitə ilk rəqabət (antitrust) qanunvericiliyinin yaranması ABŞ-ın Senatında 1890-cı ildə “Şerman aktı”nın qəbul edilməsi ilə əlamətdardır. Azərbaycan Respublikasında da rəqabət (antiinhisar)** qanunvericiliyinin yaradılmasının və tətbiqinin başlanğıcı tarixi kimi 1992-ci ilin qəbul edilməsi daha məq-

sədəuyğundur. Həmin ilin iyun ayında ölkə başçısının fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsi (bundan sonra Antiinhisar Komitəsi) yaradılmış və həmin ilin avqust ayında növbəti bir Fərmanla Antiinhisar Komitəsinin Əsasnaməsi təsdiq olunaraq qüvvəyə minmişdir [1].

1992-ci ildə, həmçinin, bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı fundamental əhəmiyyəti olan “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının (bundan sonra bir qayda olaraq – AR kimi işlənəcəkdir) qanunu [2] qəbul edilmişdir. Eyni zamanda ölkə Prezidenti tərəfindən “İnhisarçı müəssisələrin və birliklərin məhsullarının (xidmətlərinin) qiymətlərinin (tariflərinin) dövlət tərəfindən tənzimlənməsi haqqında” Fərman [3] imzalanmışdır.

Deyilənlər ötən 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasında antiinhisar orqanının yaradılmasının və antiinhisar qanunvericiliyinin tətbiqinə başlanmasının 25 illiyinin tamam olduğunu təsdiq etməyə əsas verir.

Burada həm rəqabət (antiinhisar) qanunvericiliyinin tarixi təkamül dövrlərinin iz-

* Ölkəmizdə antiinhisar (rəqabət) orqanının və qanunvericiliyinin yaradılmasının 25 illiyinə həsr olunur

** Rəqabət qanunvericiliyi anlayışı müxtəlif ölkələrin qanunvericilik təcrübəsində, iqtisadi və hüquqi ədəbiyyatda və kütləvi informasiya vasitələrində “aniinhisar (antitrust)”, “rəqabət”, “rəqabətin və ya iqtisadi rəqabətin qorunması” və s. qanunvericilik kimi işlədilir. Bu anlayışlar, adətən, sinonim kimi qəbul edilir. Son dövrlərdə əksər ölkələrdə “rəqabət qanunvericiliyi” anlayışından daha çox istifadə olunmağa başlanmışdır. Ölkəmizdə “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” AR qanununda qəbul edilmiş anlayışlara uyğun olaraq son zamanlara qədər daha çox “antiinhisar qanunvericiliyi” anlayışından istifadə olunmuşdur. Son dövrlərdə beynəlxalq təcrübəyə istinadən “rəqabət qanunvericiliyi” anlayışından da eyni mənada istifadə olunmaqdadır. Burada hər iki anlayışdan eyni mənada istifadə olunduğuna görə onların hər biri ayrılıqda və ya “rəqabət (antiinhisar) qanunvericiliyi” adı altında verildikdə ekvivalent ifadələr kimi qəbul edilməlidir.

lənməsi, həm də müxtəlif vaxtlarda qəbul edilmiş qanunvericilik sənədlərinin təhlili və əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi barədə mülahizələri oxucuların diqqətinə çatdırmağa çalışacağıq. Düşünürük ki, bu, həm rəqabət qanunvericiliyinin tətbiqi sahəsində çalışan dövlət qulluqçuları, hüquqşunaslar (xüsusilə vəkillər və hakimlər üçün), onun tətbiqində bilavasitə maraqlı olan sahibkarlar və istehlakçılar üçün, həm də bu qanunvericiliyin tədrisi ilə bağlı müəllim, aspirant və tələblər, eyni zamanda, jurnalistlər üçün maraqlı olacaqdır.

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikasında XX əsrin 90-ci illərinin əvvəllərində bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı həyata keçirilən əsaslı islahatların fərqli cəhətlərindən biri də təkamül yolundan fərqli olan sıçrayışlı çevrilişlər və ya “şok terapiyası” yolu ilə aparılması idi. Buna görə həmin keçidin bir yandan mərkəzdən idarə olunan planlı təsərrüfat sisteminin qısa müddətdə ləğv edilməsini və digər tərəfdən onun yerində azad, sağlam rəqabətə əsaslanan bazar (əmtə) təsərrüfatının yaradılmasını əhatə etdiyini, xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanmasını vacibdir. Azad rəqabətin bazar iqtisadiyyatının hərəkətverici amili və leytmotivi olduğunu və antiinhisar qanunvericiliyinin iqtisadi rəqabətin dövlət tərəfindən qorunmasının hüquqi və normativ əsaslarını təşkil etdiyini nəzərə alaraq iqtisadi rəqabətin mahiyyəti və bazar iqtisadiyyatında onun rolunu barədə qısa da olsa açıqlama verilməsinə xüsusi ehtiyac vardır.

Rəqabət – bazar iştirakçıları olan təsərrüfat subyektləri arasında sahibkarlıq fəaliyyətinin ən əlverişli şərtləri uğrunda gedən mübarizəsinin elə formasıdır ki, onların müstəqil fəaliyyətləri hər birinin bazarda əmtəə (mal və xidmətlərin) dövriyyəsinin ümumi şərt-

lərinə təsir etmək imkanları yoxdur və ya əsaslı sürətdə məhduddur və onları istehlakçılara lazım olan daha keyfiyyətli, daha sərfəli və geniş çeşidli mallar istehsal etməyə sövq edir.

Bir sözlə, azad və ya sərbəst rəqabətin mövcudluğu iqtisadiyyat üçün nə kimi imkanlar və amillərlə əlamətdardır? Əvvəla, sahibkarlar rəqabətli bir şəraitdə fəaliyyəti davam etdirə bilmək üçün öz əmtələrinin qiymətlərini aşağı salmağa və keyfiyyəti yüksəltməyə məcburdurlar. Qiymətlərin aşağı salınması və keyfiyyətin yüksəldilməsi göstəricilərinə görə rəqiblərindən geri qalan sahibkarlar gec-tez bazarda mövqeyini itirmək təhlükəsinə məhkumdurlar.

İkinci, rəqabətli bazar mühiti mal və xidmətlərin geniş çeşidliliyini tələb edir. Çünki burada istehlakçı çoxsaylı alternativ mal və xidmətlər içərisində istədiyi qiyməti və keyfiyyəti olan malı (xidməti) seçib almaq hüququna malikdir.

Üçüncü, sahibkarlar rəqabətli bir mühitdə bazar paylarını qoruyub saxlamaq və artırmaq, və ya daha şox gəlir əldə etmək üçün öz mallarını (xidmətlərini) təkmilləşdirmək, keyfiyyətini yüksəltmək və ya yeni mallar (xidmətlər) təklif etmək məcburiyyətindədirlər.

Dördüncü, rəqabət sahibkarların istehlakçının tələb və gözləntilərini təmin edə biləcək istehsalı təşkil etməsini və investisiyalar etməsini, iqtisadi mənbələrdən səmərəli istifadəsini davamlı tələb edir.

Beşinci, daxili bazarda sağlam yarış (rəqabət) mühitinin formalaşması və inkişafı xarici bazarda da rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Nəhayət, sağlam rəqabət mühiti kiçik və orta sahibkarlığın fəaliyyətinin genişlənməsi

üçün əlverişli şərait yaradır, inhisarçıların və kartellərin hökmran olduğu bir iqtisadiyyatda isə kiçik və orta sahibkarların fəaliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşir. Belə şəraitdə inkişaf təşəbbüsləri və iqtisadiyyatın resurslarından səmərəli istifadə imkanları əsaslı surətdə məhdudlaşır.

1. Azərbaycan Respublikasında Rəqabət qanunvericiliyinin yaranması

Rəqabətin iqtisadiyyatın inkişafı üçün və ictimai mənafeyin təmin olunması ilə bağlı bu qədər əhəmiyyətli olması bazar iqtisadiyyatına əsaslanan bütün ölkələrdə sağlam rəqabətin mövcud olması və inkişafını təmin edəcək əlverişli işgüzar mühitin (şəraitin) davamlı olaraq dəstəklənməsini və dövlət tərəfindən iqtisadi siyasətdə başlıca məqsədlərdən biri kimi həmişə ön plana çəkilməsini zəruri edir.

Rəqabət (antiinhisar) qanunvericiliyi bu məqsədə nail olunması sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin hüquqi əsaslarını təşkil edir. Bir çox ölkələrdə bu qanunvericiliyin iqtisadi rəqabətin qorunması haqqında qanunvericilik adlandırılması heç də təsadüfi deyil.

Keçən əsrin 90-cı illərində yenicə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan Respublikasının qarşısında bazara keçidlə bağlı ilk növbədə mərkəzləşmiş planlı iqtisadiyyat sistemini ləğv etmək və onun yerində azad rəqabətə əsaslanan bazar iqtisadiyyatına xas bir sistemin, o cümlədən hüquqi bazanın və iqtisadi mühitin yaradılması vəzifəsi dururdu.

Bu sahədə atılan ilk addımlar iqtisadiyyatın liberallaşması və bazarın təməl prinsiplərinin qanunvericilikdə əks etdirilməsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər idi.

Antiinhisar (rəqabət) qanunvericiliyinin yaradılması həmin tədbirlərin əsas istiqamətlərindən biri olduğu üçün bu sahədə qəbul edilən normativ-hüquqi sənədlər, onların əsas məzmunu və əhəmiyyəti barədə fikirləri tarixən meydana gəlməsi ardıcılığına uyğun olaraq çatdırmaq istərdik.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi antiinhisar (rəqabət) qanunvericiliyinin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən ilk tədbirlər 1992-ci ildə Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsinin (bundan sonra –Antiinhisar Komitəsi) (orqanının) yaradılması, onun əsasnaməsinin təsdiq edilməsi və inhisarçı müəssisələrin istehsal etdikləri məhsulların (xidmətlərin) qiymətlərinin (tariflərinin) tənzimlənməsi barədə ölkə Prezidentinin fərmanları və “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” AR qanununun qəbul edilməsi olmuşdur.

Antiinhisar Komitəsinin yaradılması və onun əsasnaməsinin təsdiq edilməsi barədə ölkə Prezidentinin 1992-ci ildə imzaladığı yuxarıda adı gedən Fərmanlar rəqabət siyasətinin həyata keçirilməsinin, bu sahədə qanunvericilik layihələrinin hazırlanması və onların tətbiqinin əsas institusional həlgəsi olan dövlət qurumunun formalaşdırılması, onun təşkilinin və fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının yaradılması vəzifələrinin reallaşdırılması məsələlərini əhatə edir.

Həmin fərmanlarda Antiinhisar Komitəsinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinə tabe olan mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı olması, onun antiinhisar və sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı əsas vəzifələrinin və səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsi, iqtisadiyyatın inhisarsızlaşdırılması və rəqabət mühitinin formalaşdırılması, həmçinin rəqabətin inkişafı ilə bağlı əsas tədbirlərin ha-

zırlanıb həyata keçirilməsində məsul olan orqanın funksiyalarını həyata keçirilməsinin hüquqi əsasları təsbit olunmuşdur. Bu, bazara keçidlə bağlı islahatların tarixi dönüş nöqtələrindən biri kimi vacib sosial əhəmiyyətə malik bir hadisə idi.

Yeni yaradılmış Antiinhisar Komitəsinin həm bazar iqtisadiyyatının ən vacib elementlərindən biri olan azad sahibkarlığın formalaşması və inkişafı sahəsində, həm də sağlam rəqabət mühitini yaradılması ilə bağlı həlledici əhəmiyyəti olan “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” AR qanununun layihəsinin hazırlanması və qəbul edilməsində müstəsna rolu olmuşdur.

“Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Qanunun əsas məqsədi mülkiyyətin formalarının bərabərliyi prinsipinin həyata keçirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin tam liberallaşması əsasında işguzarlığın geniş inkişafına şərait (hüquqi notrma və qaydaların) yaradılmasından ibarət olduğu sovet dönəmindən sonra ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə, qanun səviyyəsində təsbit olunmuşdur. Bu qanuna uyğun olaraq ölkə daxilində və xarici əlaqələrdə sahibkarlıq fəaliyyəti sərbəst (azad) elan edilmiş, tənzimləmədə məhdudiyətlər aradan qaldırılmış, bütün mülkiyyət növlərinə əsaslanan sahibkarlıq fəaliyyəti növləri bərabər hüquqlu olduğu təsbit edilmişdir. Dövlətin sahibkarlıq fəaliyyətinə birbaşa müdaxiləsinin aradan qaldırılması və sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi qanunvericiliyin müəyyən etdiyi əsaslarla və yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda yol verildiyi təsbit olunmuşdur. Eyni zamanda, ictimai təşkilatların sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxiləsinin yolverilməzliyi əks olunmuşdur.

“Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Qanun bazar iqtisadiyyatına xas olan bir çox hüquqi

normaları özündə əks etdirir. Bütövlükdə bu qanun bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının yaradılması, o cümlədən sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılmasının fundamental əhəmiyyətə malik qanunvericilik normalarını özündə cəmləşdirir. Ona görə də “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” qanun azad sahibkarlıq fəaliyyətinin və iqtisadi rəqabətin mövcudluğunun qanunvericilik sahəsində fundamental əsasları kimi qiymətləndirilə bilər. Bundan sonra bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı qəbul edilən bütün qanunlar “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” qanunun yaratdığı qanunvericilik normalarına əsaslanaraq və bu fundamental müddəalardan çıxış edilərək yaradılmışdır.

Burada bir məqamı da diqqətə çatdırma lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 2 yanvar tarixli 540 №-li Fərmanı [4] və fərmanın icrasını təmin etmək məqsədi ilə verilən Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 2 yanvar tarixli 3 N-li qərarı [5] ilə ölkədə qiymətlərin və tariflərin liberallaşdırılması, həmçinin bunula əlaqədar olaraq qiymət və tariflərin sərbəstləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Lakin ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələr nəzərdə tutulan tədbirlərin ardıcıl həyata keçirilməsini əngəlləmişdi. Bazarda baş verən inhisarçılığın güclənməsi meyillərinin dövlət tərəfindən nəzərə alınmasına və müvafiq qaydada tənzimlənməsinə xüsusi zərurət yaranmışdı. Bu məsələlərin həlli sahəsində qanunvericilik bazasının yaradılması istiqamətində atılan addımlardan biri “İnhisarçı müəssisələrin və birliklərin məhsullarının (xidmətlərinin) qiymətlərinin (tariflərinin) dövlət tərəfindən tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24.12.1992-ci il tarixli

377 №-li Fərmandır. Bu Fərman inhisarçı müəssisə və birliklərin qiymətləri (tarifləri) süni surətdə yüksəltmələri və nəticədə sahibkarlığın və rəqabətin inkişafına yaratdıqları maneələrin qarşısının alınması və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək məqsədi daşıyırdı. Nəzərə almaq lazımdır ki, həmin dövrdə ölkədə istehsal olunan məhsulların və göstərilən xidmətlərin böyük əksəriyyəti iri müəssisələr və birliklər tərəfindən həyata keçirilirdi və onlar öz fəaliyyət sahələrində demək olar ki, tam inhisar vəziyyətində idilər.

Yuxarıda qeyd edilənlərlə əlaqədar olaraq 24.12.1992-ci il tarixli 377 №-li Fərman iqtisadiyyatın bütün sahələrində dövlət tərəfindən inhisarçı məhsulların (xidmətlərin) qiymətlərinin (tariflərinin) tənzimlənməsi formalarını müəyyən etmiş, həmin tənzimləmə formalarının tətbiqinin və onu həyata keçirməli olan dövlət orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi və normativ əsaslarını müəyyən etmişdir. Həmin Fərmanda İnhisarçı Müəssisələrin Dövlət Reyestrinin yaradılması, qiymətlərin (tariflərin) son həddi, sabit qiymətlərin tətbiq edilməsi, rentabellik səviyyəsinin son həddinin müəyyən edilməsi və sərbəst qiymətlərin dəyişməsinin deklarasiyası kimi tənzimləmə formaları təsbit edilmişdir. Fərmanda qiymətlərin tənzimlənməsi zamanı sahibkarlığın stimullaşdırılması, tənzimlənmə qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyət, tənzimlənmənin qiymətlərə nəzarət amilləri də əks etdirilmişdir. Bütövlükdə Fərmanın rəqabət (antiinhisar) qanunvericiliyinin inkişafında əhəmiyyətini qiymətləndirsək, demək olar ki, bu, inhisarçılıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi sahəsində əməli surətdə tətbiq olunan ilk qanunvericilik sənədi olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin fərmanın müddəaları sovet dönəmindən qalmış və

mərkəzdən idarə olunan sahəidarəetmə orqanlarının və onların tabeliyində olan təsərrüfat subyektlərinin qiymətqoyma sahəsində yol verdikləri sui istifadə hallarının qarşısının alınması nöqtəyi-nəzərdən praktiki tədbirləri əhatə etməklə yanaşı, rəqabətin formalaşması və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ilk tədbirləri də əhatə edirdi. Bu fərmanın iqtisadiyyatda tətbiqinin və nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə Antiinhisar Komitəsinin kollegiyasının qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasında İnhisarçı müəssisələrin Dövlət Reyestri haqqında Əsasnamə” qəbul edilmişdir və Komitə üzrə 15 yanvar 1993-cü il tarixli əmrlə qüvvəyə minmişdir [6].

1992-ci ildə qiymətli kağızların buraxılışının və tədavülünün vahid qaydasını müəyyən etmək, qiymətli kağızlar bazarının iştirakçılarının fəaliyyətini tənzimləmək məqsədi daşıyan “Qiymətli kağızlar və fond birjası haqqında” AR qanununun [7] qəbul edilməsini bazar iqtisadiyyatının bir sıra vacib ünsürlərinin yaradılması, həmçinin, rəqabətin qiymətli kağızlar bazarında təşəkkülü və inkişafı baxımından vacib olduğunu da qeyd etmək lazımdır. Qiymətli kağızların növləri, onların tədavülü qaydaları, fond bazarının təşkili və fond bazarı iştirakçılarının fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının yaranmasında bu qanunun xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Rəqabət qanunvericiliyin formalaşması və antiinhisar siyasətinin inkişaf etdirilməsi sahəsində həm əsas rol oynayan, həm də dövlət tərəfindən iqtisadi rəqabətin qorunması ilə bağlı ən vacib müddəaları özündə cəmləşdirən hüquqi-normativ akt, 1993-cü ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş və həmin ilin aprel ayında qüvvəyə minmiş “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” AR qanunu

[8] olmuşdur. Bu qanun antiinhisar qanunvericiliyinin əsas müddəalarını sistemli şəkildə özündə cəmləşdirən bir normativ-hüquqi akt idi və bazar iqtisadiyyatının hərəkətverici qüvvəsi olan sağlam iqtisadi rəqabətin qorunması və inkişafı ilə bağlı qanuni müddəaları əks etdirərək, azad sahibkarlığa və sağlam rəqabətə əsaslanan iqtisadiyyata keçidin dönməzliyini ifadə edirdi.

“Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” AR qanununun ölkənin rəqabət qanunvericiliyinin yaradılması və onun bir sistem kimi formalaşması üçün fundamental nəzəri, hüquqi və praktiki rolundan başqa, həm də vacib tarixi əhəmiyyəti vardır.

Öncə qeyd etmək lazımdır ki, bu qanun, onun birinci maddəsində təsbit olunduğu kimi, “...inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısının alınmasının, məhdudlaşdırılmasının və aradan qaldırılmasının təşkilatı və hüquqi əsaslarını müəyyən etmək” məqsədi daşıyır. Bu qanunun qəbul edilməsinin tarixi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, ilk dəfə inhisarçılıq fəaliyyətinin yolverilməzliyi, iqtisadi rəqabətin işgüzarlıq mühitinin və azad sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas prinsipə çevrilməsi və onun dövlət səviyyəsində qorunması qanun səviyyəsində təsbit olunmuşdur. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” Qanun rəqabətin qorunmasının və inhisarçılığa qarşı mübarizənin, işgüzarlıq mühitinin real və aparıcı amilinə çevrilməsinin hüquqi əsaslarını, reallaşdırılması mexanizminin və institusional strukturunun təmin olunması üçün normaları sistemli (kompleks) şəkildə əhatə edir.

Dünyanın bütün aparıcı bazar iqtisadiyyatı ölkələrində olduğu kimi rəqabət qanunvericiliyinin vacib elementləri olan hökmran mövqenin müəyyən olunması, bu mövqedən sui istifadənin qarşısının alınması və onun nəticələrinin aradan qaldırılması (6-cı, 8-ci və 9-cu maddələr), maliyyə xidmətləri sahəsində

inhisarçılıq və onun yol verilməzliyi (9-cu maddə) bazar subyektləri arasında, həmçinin bazar subyektləri ilə dövlət və özünüidarə orqanları arasında rəqabətə zidd üfiqi və şaquli sazişlərin bağlanmasının qarşısının alınması və ya ləğv edilməsi (5-ci, 7-ci və 10-cu maddələr), təsərrüfat subyektlərinin birləşməsi və qovuşması zamanı rəqabəti məhdudlaşdıran təmətküzləşmə hallarına yol verilməməsi (13-cü maddə) istiqamətlərini əhatə edir. Qanunda, həmçinin, təbii inhisarçılıq (11-ci maddə) və patent-lisenziya inhisarçılığı hallarına antiinhisar nəzarəti (12-ci maddə), inhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması (14-cü, 15-ci maddələr) sahəsində tədbirlər barədə müddəalar yer almışdır.

Rəqabət qanunvericiliyinin və rəqabət siyasətinin həyata keçirilməsinin vacib unsurlərindən olan intitusional bazanın yaradılması ilə bağlı müddəalar qanunun 3-cü maddəsində təsbit olunmuşdur. Burada antiinhisar siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı, onun antiinhisar qanunvericiliyinin tələblərinin pozulmasına görə icrası məcburi göstərişlər vermək və dövlət nəzarət tədbirlərini həyata keçirmək səlahiyyətləri öz əksini tapmışdır.

Qanun pozuntusuna yol vermiş təsərrüfat subyektlərinin, icra hakimiyyəti orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin vəzifələri (17-ci maddə) və məsuliyyəti (18-ci maddə) müəyyən edilmişdir.

Qanunda, həmçinin, antiinhisar siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının məlumat əldə etmək hüququ (16-cı maddə) və onun vəzifəli şəxslərinin dövlət və kommersiya sirri sayılan məlumatların saxlanması, öz vəzifələrini düzgün icra etməməsinə (hərəkətsizliyinə) görə məsuliyyət də müəyyən edilmişdir.

“Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” AR qanununun qəbul edilməsi ölkənin iqtisadi qanunvericilik sistemində mahiyyətə yeni, bazar iqtisadiyyatına xas olan qanunvericilik blokunu, iqtisadi tənzimləmə sistemini konseptual surətdə dəyişmiş qanunvericilik bazasının yaradılması istiqamətdə atılan ən vacib addımlardan biridir.

“Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” AR qanununu qəbul edildikdən sonra da həm iqtisadiyyatın liberallaşdırılması və inhisarsızlaşdırılması, həm də bazar iqtisadiyyatına xas qanunvericilik bazasının yaradılması istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

Bununla əlaqədar 1993-cü ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında” AR Qanununun [9] mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi, iqtisadiyyatın inhisarsızlaşdırılması üçün hüquqi bazanın yaradılması və təkmilləşdirilməsi sahəsində vacib hüquqi normativ akt olduğunu qeyd edilməsi zəruridir. Bazara keçid və rəqabət münitinin yaradılması üçün özəl (xüsusi) mülkiyyətin əsas mülkiyyət formasına çevrilməsi və bu mülkiyyət formasının iqtisadiyyatın aparıcı amili kimi formalaşması həlledici əhəmiyyətə malikdir. Bu səbəbdən mərkəzdən idarə olunan planlı iqtisadiyyata həm hüquqi, həm də iqtisadi cəhətdən tam hökmran mövqeyə malik olan ictimai (əsasən dövlət) mülkiyyətinin dövlətsizləşdirilməsini və özəlləşdirilməsini həyata keçirmədən, özəl mülkiyyətə əsaslanan aparıcı təsərrüfat subyektləri meydana gəlmədən və bu mülkiyyətin toxunulmazlığını, ona sərəncam vermək hüquqlarını tam sərbəstləşdirilməsinə nail olunmadan həm azad rəqabətin, həm də bazar iqtisadiyyatının təşəkkül tapması mümkün deyil. Bu baxımdan bir az əvvəl adı keçən qanunun və onun əsasında qəbul

edilmiş “Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin” Dövlət Proqramının [10] təsdiq edilməsi bu sahədə islahatların başlanğıcı və tarixi dönüş nöqtəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

İnhisarçılıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi sahəsində vacib əhəmiyyəti olan normativ sənədlərdən biri də Antiinhisar Komitəsi və İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən 1993-cü ildə birgə təsdiq olunmuş İnhisarçı müəssisələrin inhisarçı olduqları məhsulların (xidmətlərin) qiymətlərinin (tariflərinin) razılaşdırılması qaydalarını da qeyd etmək zəruridir.

Ölkəmizdə rəqabət qanunvericiliyinin inkişafında 1993-cü ilin dekabr ayında Azərbaycan da daxil olmaqla MDB-yə üzv olan ölkələr arasında “Razılaşdırılmış antiinhisar siyasəti yürüdülməsi haqqında” çoxtərəfli müqavilənin [11] bağlanması vacib əhəmiyyəti vardır. Rəqabət sahəsində yaradılması zəruri olan yeni qanunvericilik layihələrinin hazırlanması, qəbulu və tətbiqi, həmçinin, rəqabət orqanlarının yaradılması, onların işinin təşkili, rəqabətin inkişafı və qorunmasının işlək bir mexanizminin qurulması üçün müqavilə əsasında yaradılmış MDB ölkələrinin Antiinhisar Siyasəti üzrə Dövlətlərarası Şurasının fəaliyyəti çərçivəsində aparılan informasiya və təcrübə mübadiləsi, həmçinin, kadrların hazırlanması sahəsində aparılan birgə fəaliyyət bütün ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da, əvəzedilməz rol oynamışdır.

Azad sahibkarlığın və sərbəst rəqabətin inkişafı baxımından 1994-cü ildə qəbul edilmiş “Müəssisələr haqqında” [12] və “Səhmdar cəmiyyətləri haqqında” [13] AR qanunlarının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Həmin qanunlar sahibkarlıq fəaliyyəti formalarının yaradılmasının bazar iqtisadiyyatına xas çevik me-

xanizminin formalaşdırılması üçün zəruri hüquqi normaları özlərində birləşdirirlər.

Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Dövlət Komitəsinin Şurası (Kollegiyası) tərəfindən 21.12.1994-cü il tarixində qəbul edilmiş antiinhisar qanunvericiliyinin tətbiqi və inhisarçı müəssisələrin fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin təşkili baxımından əhəmiyyətli rol oynamış normativ sənədlər [14] barədə də bəzi fikirləri qeyd etmək istərdik. Bunlardan birincisi “Antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılması Qaydaları”dır. Antiinhisar Komitəsinin kollegiyasının qərarı ilə təsdiq edilmiş bu qaydalar antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılmasının hüquqi, prosessual normalarını və müddətlərini, həmçinin, ölkəmizdə antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması hallarının araşdırılması və qərarların qəbul edilməsi normalarını təsbit edən tarixən ilk normativ sənəd idi. İkinci normativ sənəd, “Təsərrüfat subyektlərinin, şirkətlərin, assosiasiyaların, sahələrarası, regionlararası və digər birliklərin yradılması və yenidən təşkili ilə bağlı AR Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsinin razılığının alınması haqqında ərizələrə baxılması Qaydaları”dır [15]. Bu qaydalarda ittifaqların, assosiasiyaların, şirkətlərin, səhmdar cəmiyyətlərin, məhdud məsuliyyətli müəssisələrin, şərikli (ortaq) müəssisələrin, sahələrarası, regionlararası və digər birliklərin yradılması, qovuşması, birləşdirilməsi, idarəetmə orqanlarının və təsərrüfat subyektlərinin adları çəkilən birliklərə çevrilməsi, dövlət (Respublika və bələdiyyə) müəssisələrinin ləğvi haqqında qərar çıxarıqda antiinhisar qanunvericiliyinə uyğun olaraq yradılan, birləşdirilən və ləğv edilən müəssisələrin müvafiq əmtəə bazarındakı payı 35%-dən, yaxud nizamnamə kapitalı 1992-ci il qiymətləriylə

1mln. manat və daha çox olarsa, bu Qaydalarda nəzərdə tutulmuş şəkildə Antiinhisar Komitəsinin razılığını alması tələbi, bunun həyata keçirilməsi qaydaları və müddətləri öz əksini tapmışdır. Üçüncü sənəd, “Şərikli (ortaq) müəssisələrdə payçıların və təsisçilərin nizamnamə kapitalındakı paylarının, səhmdar cəmiyyətlərin sadə adlı səhmlərinin alınması, (satılması) üzərində nəzarətin və bir-birinin əmlakına nəzarət edən hüquqi şəxslərin müəyyənləşdirilməsi qaydaları haqqında Təlimat” adlanır [16]. Bu təlimat hər hansı emitentin səhmlərinin və həmçinin, onun payçılarının və təsisçilərinin nizamnamə kapitalındakı paylarının 35 və daha çox faizinin və ya səhmdarların səsələrinin 50%-dən çoxunu təmin edən səhmlərin investor tərəfindən əldə edilməsi zamanı antiinhisar qanunvericiliyinə riayət olunmasına nəzarət qaydalarını müəyyən edir. Dördüncü sənəd, “Əmtəə bazarının həcmnin və sərhədlərinin müəyyən olunması üzrə metodik Tövsiyələr”dir [17]. Tövsiyələr, əmtəə bazarlarının həcmnin və sərhədlərinin müəyyən olunmasına metodik təminat yaratmaq üçün təsərrüfat subyektlərinin əmtəə bazarlarında xüsusi çəkisinin müəyyən edilməsi ilə bağlı müvafiq əmtəə bazarının əmtəə və coğrafi sərhədlərinin, alıcıların və satıcıların tərkibinin, bazarın əmtəə ehtiyatlarının həcmnin müəyyən edilməsi, nəticədə təsərrüfat subyektlərinin həmin əmtəə bazarında hökmran mövqə tutması faktının təsdiq və təkzib edilməsinin hüquqi və metodoloji əsaslarını özündə cəmləşdirir. Bu metodik tövsiyələrin qanun pozuntularının araşdırılması və sübuta yetirilməsi üçün vacib əhəmiyyəti vardır.

1995-ci ildə demokratik vətəndaş cəmiyyətinin əsas qanununu, müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qəbul edilmiş, azad və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hü-

ququ, mülkiyyətin toxunulmazlığı, bütün mülkiyyət formalarının bərabərliyi, azad sahibkarlığın dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, inhisarçılıq fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin yolverilməzliyi ölkənin ali qanunu səviyyəsində təsbit olunmuşdur [18].

Rəqabətin qorunması sahəsində vacib əhəmiyyəti olan qanunlardan biri də Antiinhisar Komitəsi tərəfindən layihəsi hazırlanmış və AR Milli Məclisində 1995-ci ildə qəbul edilmiş “Haqsız rəqabət haqqında” AR Qanunudur [19]. Keçid iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrin işgüzarlıq nüfuzunun formalaşması və onun müdafiəsi rəqabət qabiliyyətliyin təmin edilməsinin vacib amillərindəndir. Bazar subyektlərinin işgüzarlıq nüfuzuna və sarıkarlıq fəaliyyəti sahəsində işgüzar ənənələrə xələl gətirilməsinin qarşısının alınması ilə bağlı haqsız rəqabət üsullarından istifadəyə qarşı fəal mübarizə aparılması bazar iqtisadiyyatında önəmli rola malikdir. Azərbaycan Respublikasında haqsız rəqabətlə bağlı milli qanunvericiliyin formalaşdırılması, sonradan ölkəmizin çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrə – “Sənaye mülkiyyətinin qorunması haqqında” Paris Konvensiyasına və “Əmtələrin üzərində səhv və ya çaşdırıcı mənşə göstəricilərinin qarşısının alınması və əmtəə nişanlarının beynəlxalq qeydiyyatı haqqında” Madrid Sazişinə qoşulması haqsız rəqabət hallarının qarşısının alınması və aradan qaldırılması, əqli mülkiyyətə aid aktivlərin istehsalda tətbiqi zamanı mülkiyyət sahiblərinin hüquqlarının qorunması sahəsində genişmiqyaslı fəaliyyətə əsas yaratmışdır.

Məlum olduğu kimi, azad rəqabət istehsalçıları istehlakçılara lazım olan məhsulları və xidmətləri daha yüksək keyfiyyətlə və daha sərfəli (aşağı) qiymətlərlə hasil etməyə vadar edərək istehsalın səmərəliliyinin artı-

rilmasını stimullaşdırır. Lakin rəqabətin mövcud olduğu bütün ölkələrdə haqsız rəqabət hallarına yol verilməsinə də rast gəlinir. Bazar iqtisadiyyatının mövcud olması vaxtından asılı olmayaraq bu sistemə əsaslanan bütün ölkələrdə haqsız rəqabət halları mövcud olmuşdur.

İqtisadi yarışda (rəqabət mübarizəsində) daha faydalı və keyfiyyətli məhsulu istehlakçılar üçün daha sərfəli qiymətlərlə və uyğun şərtlərlə təklif edən təsərrüfat subyekti qalib gəlməlidir. Bu nəticəyə o zaman nail olmaq olar ki, rəqabətin bütün iştirakçıları qanunvericiliyə, rəqabət prinsiplərinə və ədalətli işgüzarlıq davranışlarına riayət etmiş olsunlar. Lakin təcrübədə rəqabət qaydalarından yan keçməklə və işgüzar etikaya riayət edilməməklə ədalətli rəqabət prinsiplərini təmin edən qanunvericilik normalarından kənarlaşmalara yol verilən hallara da rast gəlinir. Bəzi təsərrüfat subyektləri rəqibin mənafeyinə zərər vurmaqla və ya istehlakçıları çaşdırmaqla haqsız rəqabətə yol verirlər və bunun hesabına əsassız, daha dəqiq deyilsə qazanılmamış mənfəətə və əlavə üstünlüyə nail olmağa çalışırlar. “Haqsız rəqabət haqqında” AR Qanunu belə hallarla mübarizəni nəzərdə tutur. Qanunda haqsız rəqabətin formaları: rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi, rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin nüfuzdan salınması, rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə, haqsız sahibkarlıq fəaliyyəti, haqsız işgüzarlıq davranışı, istehlakçıların çaşdırılması təsbit olunmuş və bu hərəkətlərə yol verilməsi qadağan edilmişdir. Eyni zamanda qadağan olunmuş hərəkətlərə yol verilməsinin qarşısının alınması və qanun pozuntusuna yol vermiş şəxslər haqqında təsir tədbirlərinin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu qanun rəqabət mübarizəsində məlum rəqiblər arasında vicdanlı və ədalətli rəqabət prinsiplərinin

pozulması hallarına qarşı qanuni yollarla mübarizə aparılmasının hüquqi əsaslarını və onun reallaşdırılması mexanizmini əhatə edir. Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən bütün bazar subyektlərinə şamil edilir. Qanunun 11-ci maddəsində antiinhisar siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının qanun pozuntusuna görə bazar subyektlərinə və onların vəzifəli şəxslərinə qanun pozuntusunun dayandırılması və onun nəticələrinin aradan aradan qaldırılması ilə bağlı icrası məcburi göstərişlər vermək, maliyyə sanksiyaları və cərimələr tətbiq etmək, haqsız rəqabət nəticəsində əldə olunmuş mənfəətin dövlət büdcəsinə köçürülməsi və vurulmuş zərərin ödənilməsi barədə məhkəməyə müraciət etmək hüquqları təsbit olunmuşdur. Qanunun həmin maddəsində, həmçinin, verilmiş göstərişləri yerinə yetirilməsi qanunsuz əldə olunmuş mənfəətin, tətbiq olunmuş sanksiyaların və cərimələrin, həmçinin, vurulmuş zərərin ödənilməsi bazar subyektlərinin və onların məsul (vəzifəli) şəxslərinin vəzifələri kimi müəyyən edilmişdir.

Qanunun 12-ci maddəsində qanun pozuntularına görə tətbiq olunmalı maliyyə sanksiyaları və cərimələr müəyyən edilmişdir. 13-15-ci maddələrdə qanunsuz əldə olunmuş mənfəətin, tətbiq olunmuş sanksiyaların və cərimələrin, həmçinin, vurulmuş zərərin ödənilməsi mexanizmi, təqsirli şəxslərin haqsız rəqabətə görə inzibati və cinayət məsuliyyəti daşması norması və nəyahət, antiinhisar orqanının göstərişlərindən və qərarlarından şikayət verilməsi qaydaları təsbit olunmuşdur.

1995-ci ildə, həmçinin, "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" AR Qanununun [20] qəbul edilməsi bazar iqtisadiyyatının, xüsusilə də, azad sahibkarlıq və sərbəst rəqabət sahəsində hüquqi bazanın tam

şəkildə formalaşdırılması istiqamətində vacib addımlardan biridir. Bu qanuna əsasən, Azərbaycan Respublikası ərazisində azad sahibkarlıq və sərbəst rəqabət üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən istehlakçı hüququnun: sərbəst seçim, lazımi keyfiyyətdə və təhlükəsiz olan mallar (xidmətlər), həmçinin, mallar (xidmətlər) haqqında dolğun və düzgün məlumat əldə etmək, zərərin ödənilməsi, dövlət orqanlarına və məhkəməyə müraciət və ictimai təşkilatlarda birləşmək hüquqlarının təsbit edilməsi bazar iqtisadiyyatına keçilməsi üçün çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" AR Qanunu, bütövlükdə, istehlakçılar və sahibkarlar arasında meydana gələn münasibətləri tənzimləyir, istehlakçıların hüquqlarını və bu hüquqların müdafiəsi mexanizmini, bununla əlaqədar prosessual normaları, sahibkarların vəzifələrini və məsuliyyətini, bu sahədə səlahiyyətli dövlət orqanlarının vəzifə və hüquqlarını əhatə edir.

Antiinhisar Komitəsi tərəfindən layihəsi hazırlanmış və müvafiq qaydada 1996-cı ildə qəbul edilmiş "Maliyyə sənaye qrupları haqqında" AR qanunu [21] iqtisadiyyatın müxtəlif seqmetlərində fəaliyyət göstərən nisbətən iri təsərrüfat subyektləri vahid kommersiya məqsədinin reallaşdırılması ilə bağlı biznes planı uyğun olaraq öz resurslarının və fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi və uzlaşdırılması sahəsində yaranan münasibətlərin hüquqi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir. Qanunda maliyyə-sənaye qrupunun üzvləri arasında yaranan münasibətlərdə rəqabət (antiinhisar) qanunericiliyinə əməl olunması normaları və nəzarət mexanizmi müəyyən edilmişdir.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, Azərbaycan Respublikasında dövlət satınalmaları sahəsində

rəqabətliyin təmin edilməsi üçün qanunvericiliyin yaradılması ilə bağlı da hüquqi-normativ sənədlər qəbul edilmişdir. Bu sənədlərdən birincisi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 dekabr 1996-cı il tarixli, 524 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Büdcə təşkilatları tərəfindən malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması haqqında" Əsasnamə [22], digəri isə, 11 fevral 1997-ci ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuş "Tender haqqında" AR Qanunudur [23] ki, ölkə Prezidentinin 7 aprel 1997-ci il tarixli Fərmanı [24] – imzalandıqdan sonra qüvvəyə minmişdir. Bu sənədlər, dövlət satınalmalarının müsabiqəli (rəqabətli) əsaslarla həyata keçirilməsinin, malların və xidmətlərin müvafiq əmtəə bazarlarında formalaşmış rəqabətli qiymətlərə uyğun əldə edilməsinin hüquqi əsaslarını və prosedur qaydalarını müəyyən etmişlər. Dövlət satınalmaları müxtəlif əmtələrin (malların, işlərin və xidmətlərin) ümumi dövriyyəsində əhəmiyyətli paya malik olduğuna görə, qeyd edilən qanun və əsasnamənin qəbul edilməsi, bu sahədə rəqabət prinsiplərinin təmin olunması, bütövlükdə isə, rəqabətin inkişafı və onun əhatə dairəsinin genişləndirilməsi üçün hüquqi baza yaratmış oldu.

Rəqabət mühitinin formalaşması ilə əlaqədar vacib hüquqi-normativ sənədlər sırasına "Təbii inhisarların siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" AR Milli Məclisin qərarı (1995-ci il), 1996-cı ildə AR Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında Təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi Qaydaları haqqında Əsasnamə"ni [25] də aid etmək lazımdır. Bu sənədlər ölkəmizdə ilk dəfə olaraq bazar iqtisadiyyatının xarakterinə uyğun şəkildə təbii inhisar sahələrinin müəyyən edilməsi və təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi və nəzarətinin hüquqi bazasını formalaşdırılmasının başlanğıcını təşkil etmişdir.

yətinin tənzimlənməsi və nəzarətinin hüquqi bazasını formalaşdırılmasının başlanğıcını təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında" 1997-ci il, 04 oktyabr tarixli Fərmanı [26] ilə iqtisadiyyatın və sahibkarlığın tənzimlənməsi sahəsində çox böyük əhəmiyyətə malik addım atılmışdır. Bu, dövlət orqanlarının iqtisadiyyatı idarəetmə fəaliyyətlərinin iqtisadiyyatı tənzimləmə fəaliyyətləri ilə əvəz olunmasında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Hakimliyin mülkiyyətdən ayrılmasında zəruri həlqə təşkil edən bu dəyişiklik sahə nazirliklərinin və digər dövlət qurumlarının fəaliyyətində tənzimləmə funksiyasının mərkəzi yerə gətirilməsinə və idarəetmə funksiyalarının məhdudlaşdırılmasına zəmin yaratmışdır.

Rəqabət qanunvericiliyinin yaradılması və tətbiqi mexanizminin təkmilləşdirilməsi baxımından əhəmiyyətli olan qanunlardan biri də 1997-ci ildə qəbul edilmiş "Reklam haqqında" AR Qanunudur [27]. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında hüquqi və fiziki şəxslərin əmtəə, iş və xidmət (bundan sonra – əmtəə) bazarında reklam istehsalı, yerləşdirilməsi və yayımı prosesində meydana çıxan münasibətləri tənzimləyir. "Reklam haqqında" Qanun bazar iqtisadiyyatı şəraitində rəqiblərin öz malları barəsində cəlbədicə məlumatları yayımlayarkən qanunvericilikdə müəyyən edilmiş və bazarın bütün iştirakçıları üçün bərabər şərait yaradan üsullardan istifadə olunması qaydalarını müəyyən edir, qeyri dəqiq, yalan, haqsız və digər qeyri-qanuni reklamlardan istifadənin yolverilməzliyini təsbit edir.

Rəqabət qanunvericiliyinin formalaşdırılmasında vacib rol oynamış daha bir qanun

da 1997-ci ildə qəbul edilmiş “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” qanuna əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” AR Qanunudur [28]. Bu qanunvericilik sənədinin qəbul edilməsi nəticəsində antiinhisar qanunvericiliyində olan bir sıra boşluqlar prinsipcə aradan qaldırılmışdır. Antiinhisar qanunvericiliyinin vacib bloklarından biri olan qanun pozuntularına görə məsuliyyət formaları, məsuliyyətə cəlb olunmanın əsasları və tətbiq mexanizmi təsbit olunmuşdur. Eyni zamanda, antiinhisar qanunvericiliyində birləşmələrə nəzarətin qanuni əsasları və normaları müəyyən edilmiş, iri səhm zərflərinin əldə edilməsinin rəqabət qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilməsi qaydaları təsbit olunmuşdur.

Adı gedən qanun qəbul edildikdən sonra antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı işlərə baxılması səlahiyyətləri dəqiqləşdirilmiş və bununla bağlı prosessual qaydalar müəyyənləşdirilmişdir. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” qanuna edilən əlavə və dəyişikliklər əsasında həmin qanunun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, 2 dekabr 1997-ci il tarixli, № 647 Fərmanı [29] ilə antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı işlərə baxılması qaydalarının təsdiq edilməsi səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə həvalə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən 28 may 1998-ci il tarixli 120 sayılı Qərarla təsdiq edilmiş “Antinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılması” Qaydaları”nda [30] həmin qanunvericiliyin tətbiqi mexanizminin, qanun pozuntularının araşdırılmasının prosessual normaları, müddətləri, təşkilati əsasları, qəbul ediləcək qərarların formaları, həmçinin, qərarların qəbul edilməsinin, icraya yönəldilməsinin və icrasının təmin edilməsinin nor-

mativ əsasları və müddətləri təsbit olunmuşdur. Bu nöqteyi nəzərdən sözü gedən son üç sənədin antinhisar (rəqabət) qanunvericiliyininformalaşması tətbiqi və inkişafı sahəsində müstəsna əhəmiyyəti vardır.

“Qiymətli kağızlar haqqında” AR qanununun yeni redaksiyada qəbul edilməsi [31] (1998-ci il) nəticəsində alqı-satqı zamanı antiinhisar qanunvericiliyinin nəzarət dairəsinə aid edilməli olan səhm zərflərinin miqdarı və bununla əlaqədar antiinhisar orqanından razılıq alınmasına olan tələblər dəqiqləşdirilmişdir. Yeni qanunda qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsi ilə bağlı müddəalar son dövrün qanunvericilik təcrübəsi nəzərə alınmaqla daha da təkmilləşdirilmişdir.

1998-ci ildə “Təbii inhisarlar haqqında” AR Qanunu [32] qəbul edilmişdir. Qanunun tətbiq olunmasını təmin edən tədbirlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 107 sayılı 12 mart 1999-cu il tarixli Sərəncamı [33] və 446 sayılı 02 mart 2001-ci il tarixli Fərmanı [34] ilə qanunun icrası sahəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyət bölgüsü müəyyən olunmuşdur. Bununla yanaşı, qanunun icrası ilə bağlı zəruri hüquqi-normativ sənədlər hazırlanıb qəbul edilmişdir. Təbii inhisarların tənzimlənməsi və dövlət nəzarətinin zəruri hüquqi bazası formalaşması ilə əlaqədar qəbul edilən bu hüquqi-normativ sənədlər sərbəst rəqabətin səmərəli və ya məqsədəuyğun olmadığı sahələrdə istehsalçıların və istehlakçıların mənafeyinin uzlaşdırılmasını və təbii inhisar fəaliyyəti sahələrinin digər sahələrdə rəqabətin səmərəli inkişafını təmin edə biləcək dövlət tənzimləməsi mexanizminin yaradılması məqsədi daşıyır. “Təbii inhisarlar haqqında” Qanunda təbii inhisarlara aid edillən sahələr müəyyən edilmiş, həmin sahələrin dövlət tənzimlənməsinin hüquqi əsasları və burada

fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyeklərinin istehlakçılara xidmət göstərməsi şərtlərinə tələblər qanun səviyyəsində təsbit olunmuşdur.

Nəhayət, 1999-cu ildə qəbul edilmiş və 2000-ci ildə qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində [35] azad sahibkarlıq hüququ və mülki münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol verilmədiyi, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində vacib müddəalar, Cinayət Məcəlləsində [36] isə inhisarçılıq hərəkətlərinə, haqsız rəqabət hallarına və rəqabətin məhdudlaşdırılmasına, həmçinin, istehlakçıların hüquqlarının pozulmasına görə cinayət məsuliyyəti formaları təsbit edilmişdir. Bütün bunlar rəqabətin qorunması sahəsində qanunvericilik bazasının formalaşmasının zəruri addımları kimi qiymətləndirilməlidir.

2000-ci ildə Milli Məclis tərəfindən “Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında” AR qanunu [37] qəbul edildikdən və ölkə prezidentinin 2000-ci il 10 avqust tarixli 383 nömrəli fərmanı [38] ilə “AR-da dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin 2-ci dövlət Proqramı” təsdiq edilməsi ilə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin ikinci mərhələsi başlanmışdır. Aparılan araşdırmaların nəticələrinə görə 2001-ci ildə respublikamızda xüsusi mülkiyyətə əsaslanan 42929 müəssisə fəaliyyət göstərmişdir. Nəticədə qeyri dövlət sektorunun UDM-də payı 1991-ci ildəki 15%-dən artaraq 2001-ci ildə 71% təşkil etmişdir [39]. Bu da iqtisadiyyatda mülkiyyət forması və təşkilati baxımdan müəssisələr arasında rəqabətin inkişafına geniş şərait yaradılmışdır.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunanlar, 2001-ci ilə qədər olan inkişaf mərhələsində Azərbaycan Respublikasında rəqabət qanunvericiliyinin kafilik səviyyəsində formalaşmasını və rəqabətin dövlət tərəfindən qorunması

sisteminin qanunvericilik bazasının əsasən yaradılmasını təsdiq etməyə imkan verir.

2. Rəqabət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və dövlət tərəfindən rəqabətin qorunması mexanizminin inkişafı

2001-ci ildə Respublikada institusional islahatların daha da dərinləşməsi istiqamətində yeni addımlar atılmışdır. Həyata keçirilən tədbirlərdən biri də ölkə Prezidentinin 30 aprel 2001-ci il tarixli Fərmanı [40] ilə iqtisadiyyatın transformasiyasının və iqtisadi siyasi makroiqtisadi məsələlərin idarə olunmasının vahid mərkəzi kimi İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin yaradılması və antiinhisar orqanının hüquqi şəxs statusunda Nazirliyin tərkibinə daxil edilməsi olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 11 iyun tarixli 495 nömrəli Fərmanı [41] ilə təsdiq olunmuş İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin Əsasnaməsinə uyğun olaraq rəqabət orqanı İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin hüquqi şəxs statuslu struktur bölməsi olan Antiinhisar Siyasəti Departamenti kimi fəaliyyət göstərmiş və Antiinhisar Komitəsinin bütün vəzifə və səlahiyyətləri ilə yanaşı istehlakçıların hüquqlarının dövlət müdafiəsinin həyata keçirilməsi sahəsində bütün vəzifə və səlahiyyətlər də bu dövlət orqanına həvalə edilmişdir. 2001-ci ildən başlayaraq 2006-cı ilin sonuna qədər olan dövr Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanlarında və sərəncamlarında, Nazirlər Kabinetinin qərarlarında və qəbul edilmiş bir sıra normativ sənədlərdə nəzərdə tutulan normalar əsasında antiinhisar orqanının vəzifə və səlahiyyətləri xeyli genişlənmiş və qanunvericiliyin tətbiq mexanizmində olan bir sıra boşluqlar aradan qaldırılmışdır.

Eyni zamanda, Antiinhisar orqanı tərəfindən antiinhisar fəaliyyəti və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət siyasətinin hazırlanıb həyata keçirilməsinin praktiki məsələlərinin təşkili ilə bağlı geniş tədbirlər hazırlanıb həyata keçirilmişdir. Mərkəzdən idarə olunan iqtisadiyyatın liberallaşdırılması, inhisarsızlaşdırılması və özəlləşdirilməsi sahəsində keçən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından başlanmış tədbirlər davam etdirilmiş və bazar iqtisadiyyatına keçid daha da sürətlənmiş, onun əhatə dairəsi genişləndirilmişdir.

Sonrakı dövrdə rəqabət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və institusional bazanın inkişafı davam etdirilmişdir. Avropa birliyinin bir sıra ölkələrinin dövlət satınalmalarına dair mövcud normativ sənədlərini, Dünya Bankının tövsiyələrini, Ümumdünya Ticarət Təşkilatının dövlət satınalmaları üzrə sazişlərinin müddələrinin tələblərini nəzərə almaqla yeni, "Dövlət satınalmaları haqqında" Qanun layihəsini işləyib hazırlanmış və Milli Məclis tərəfindən 27 dekabr 2001-ci il tarixində qəbul olunmuşdur [42]. Bu qanunda və onun əsasında qəbul edilmiş digər normativ sənədlərdə dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına mal və xidmətlərin satın alınması zamanı rəqabət prinsiplərinin tətbiqi üçün daha təkmil hüquqi baza formalaşmışdır.

lisenziyalaşma sisteminin tətbiqi mexanizmində və təşkilində mürəkkəbliyin olması, lisenziyalaşdırılan sahələrinin sayının çoxluğu bu sahədə hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsini zəruri etmiş, bununla əlaqədar olaraq "Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02 sentyabr 2002-ci il tarixli 782 nömrəli Fərmanı [43] ilə lisenziyalaşmanın yeni vahid qaydaları təstiq edilmiş və lisenziyalaşdırılan fəaliyyət növlərinin sayı bir neçə dəfə azaldılmışdır. Bu-

nunla lisenziyaların verilməsi prosedurları daha da sadələşdirilmiş, şəffaflığı artırılmış, lisenziyaya görə ödənişlər azaldılmış, lisenziyalaşdırma ləğv edilən sahələrdə isə dövlət tənzimləməsi ləğv edilmiş, rəqabətin inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaradılmışdır.

2003-cü il 30 may tarixində Milli Məclis tərəfindən "Tənzimlənən qiymətlər haqqında" AR qanunu [44] qəbul edilmişdir. Həmin qanuna əsasən tənzimlənən qiymətlər təbii inhisar, dövlət inhisarı və inhisarçı subyektlərin məhsullarına (mallarına, işlərinə, xidmətlərinə), habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə qiymətləri dövlət tənzimlənməsinə aid edilmiş digər məhsullara (mallara, işlərə, xidmətlərə) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş siyahı üzrə tətbiq edilir. Həmin siyahı Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 28 sentyabr tarixli 178 nömrəli Qərarı [45] ilə təsdiq edilmişdir. Tənzimlənən qiymətlər haqqında qanunvericiliyin yaranması qiymətləri (tarifləri) dövlət tərəfindən tənzimlənən malların (xidmətlərin) əhatə dairəsini müəyyən etməklə, sərbəst qiymətlər tətbiq edilən malların(xidmətlərin) də əhatə dairəsinin dəqiqləşdirilməsini təmin etmişdir.

Rəqabət orqanının fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin davamı kimi 2006-cı il 28 dekabr tarixində ölkə Prezidentinin imzaladığı "Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" 504 nömrəli Fərmanla [46] İqtisadi İnkişaf Nazirliyi yanında icra hakimiyyəti orqanı statusunda Antiinhisar Dövlət Xidməti yaradılması və onun əsasnaməsi həmin fərmanla təsdiq olunmuşdur. Bu fərmanla icra hakimiyyəti orqanı kimi yaradılan Rəqabət orqanının satusunun artırılması, onun maliyyələşməsinin büdcədən xüsusi maddə ilə birbaşa ayrılması nəzərdə

tutulmuşdur. Yenidən təşkil olunmuş Antiinhisar Dövlət Xidməti tərəfindən antiinhisar siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi, antiinhisar qanunvericiliyinə dövlət nəzarəti, inhisarçılığın və haqsız rəqabətin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması və təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinə nəzarət kimi vəzifələri yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Dövlət Xidmətinin, həmçinin, reklam qanunvericiliyinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək, antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxmaq və onların nəticələri üzrə müvafiq tədbirlər görmək, icrası məcburi göstərişlər vermək, qanun pozuntusuna yol vermiş şəxslər barəsində inzibati məsuliyyət tədbirləri görmək, maliyyə sanksiyaları və cərimələr tətbiq etmək kimi səlahiyyətləri 504 nömrəli Fərmanla təsdiq edilmiş əsasnamədə təsbit olunmuşdu.

Eyni zamanda onu da qeyd etmək lazımdır ki, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və istehlak bazarında malların (xidmətlərin) keyfiyyətinə və təhlükəsizliyinə nəzarət funksiyaları 504 nömrəli Fərmanla yeni yaradılmış digər icra hakimiyyəti orqanının – İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin səlahiyyətlərinə aid edilmişdi.

Ölkə iqtisadiyyatında inhisarçılığın qarşısının alınması və haqsız rəqabətlə mübarizənin gücləndirilməsi, habelə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət idarəetməsini təkmilləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 24 iyun tarixli 113 nömrəli Fərmanı [47] ilə AR İqtisadi İnkişaf Nazirliyi yanında Antiinhisar Dövlət Xidmətinin və İstehlak Bazarına Nəzarət üzrə Dövlət Xidmətinin bazasında həmin Nazirliyin yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 dekabr 2009-cu il tarixli 203 №-li Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Əsasnamədə [48] İqtisadi İnkişaf Nazirliyi yanında müstəqil icra hakimiyyəti statusu kimi fəaliyyət göstərən Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinə (bundan sonra – Dövlət Xidməti) antiinhisar (rəqabət) qanunvericiliyinə, o cümlədən, antiinhisar fəaliyyəti, haqsız rəqabət, təbii inhisarlar, maliyyə-sənaye qrupları haqqında, reklam haqqında, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında qanunvericiliklərə, istehlak bazarında malların (xidmətlərin) keyfiyyətinə və təhlükəsizliyinə dövlət nəzarətiylə bağlı vəzifə və səlahiyyətlər həvalə edilmişdir. Dövlət Xidmətinin, həmçinin, reklam qanunvericiliyinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək, antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxmaq və onların nəticələri üzrə müvafiq tədbirlər görmək, icrası məcburi göstərişlər vermək, qanun pozuntusuna yol vermiş şəxslər barəsində inzibati məsuliyyət tədbirləri görmək, maliyyə sanksiyaları və cərimələr tətbiq etmək kimi səlahiyyətləri təsbit olunmaqla yanaşı, həm də, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və istehlak bazarında malların (xidmətlərin) keyfiyyətinə və təhlükəsizliyinə nəzarət funksiyaları və bu sahədə qanun pozuntusuna yol vermiş şəxslər barəsində inzibati işlərə baxmaq və məsuliyyət tədbirləri görmək səlahiyyətləri də yenidən bu orqana həvalə edilmişdir.

Dövlət Xidməti yenidən təşkil edildikdən sonra qanunvericiliyin təkmilləşməsi sahəsində işlər davam etdirilmişdir. 15 may 2015-ci il tarixində “Reklam haqqında” AR qanunu yeni redaksiyada qəbul edilmişdir [49]. Reklam qanunvericiliyi sahəsində 15 ildən çox müddət ərzində baş vermiş yeniliklər nəzərə alınmaqla qanunun müddəaları yenidən iş-

lənmiş, mövcud boşluqlar aradan qaldırılmış, tətbiq mexanizmi sadələşdirilərək müasir tələbləri özündə əks etdirmişdir.

15 may 2015-ci il tarixində, həmçinin “Qiyətli kağızlar bazarı haqqında” AR Qanunu [50], qəbul edilmişdir. Yeni qanun qiymətli kağızlar bazarında strukturunda, o cümlədən, depozitar sistemində bir sıra dəyişiklikləri nəzərdə tutur. Qanuna əsasən, təşkil edilən yeni depozitar sisteminin mərkəzi institutu Mərkəzi Depozitardır. Mərkəzi Depozitarın üzvlərinin isə investisiya şirkətləri və investisiya fondunun depozitarlarının olması nəzərdə tutulmuşdur.

2016-cı il 15 yanvar tarixindən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin növbəti Fərmanı [51] ilə dövlət satınalmaları haqqında qanunvericiliyi sahəsində dövlət nəzarətilə bağlı müvafiq vəzifələr və funksiyalar da Dövlət Xidmətinə həvalə edilmişdir.

5 aprel 2016-cı il tarixli 183-VQD nömrəli AR Qanunu [52] ilə “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” AR Qanununun 10-cu maddəsinin 1-ci bəndi yeni redaksiyada təsdiq olunmuşdur. Qanuna edilmiş yeni əlavədə kartel sövdələşməsi anlayışı, onun məzmunu və bu sövdələşməyə aid edilən davranışlar dəqiqləşdirilmiş, onun tətbiqi sadələşdirilmişdir. 05.04.2016-cı il tarixli 184-VQD nömrəli AR Qanunu [53] ilə Cinayət məəcəlləsinə edilmiş dəyişiklərdə isə kartel sövdələşmələrinə yol vermiş şəxslər barəsində cinayət məsuliyyəti normaları təsbit edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 28 aprel tarixli 888 nömrəli Fərmanı [54] ilə “Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti haqqında Əsasnamə” son dövrlərdə qanunvericilikdə baş vermiş dəyişikliklər nəzərə alınmaqla yenidən təsdiq edilmiş və satınalmalar haqqında qanunve-

riciliklə bağlı vəzifə və funksiyalar da Dövlət Xidmətinin cəlahiyyətlərinə əlavə edilmişdir.

31 may 2016-cı il tarixində Milli Məclis tərəfindən “Antidempinq, kompensasiya və mühafizə tədbirləri haqqında” AR qanunu [55] qəbul edilmiş, ölkə Prezidentinin 13.01.2017-ci il tarixli 1200 nömrəli Fərmanı ilə antidempinq, kompensasiya və mühafizə tədbirləri üzrə araşdırmanın həyata keçirilməsi Dövlət Xidmətinə həvalə edilmişdir [56].

“Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli 113 nömrəli Fərmanı [57] ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”nin 7.4.1.1. və “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin 7.1.4. bəndində Azad rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi və bu məqsədlə qabaqcıl xarici (ABŞ, Avstriya, Latviya, Litva, Macarıstan, Çexiya və s.) təcrübəyə uyğun olaraq Azərbaycanda müstəqil fəaliyyət göstərən rəqabət orqanının yaradılmasının nəzərdən keçirilməsi və beynəlxalq təcrübəyə uyğun Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq hazırda Rəqabət Məcəlləsinin layihəsinin hazırlanması ilə bağlı işlər aparılır.

Beləliklə, bu məqalədə ölkəmizdə rəqabət hüququnun meydana gəlməsi və inkişafı tarixi ilə bağlı qəbul edilmiş hüquqi normativ aktların və onların tətbiqi sahəsində təsdiq olunmuş normativ sənədlərin meydana gəlməsi xronologiyasına uyğun həm tarixi ardıcılıq gözlənilməklə, həm də tezislər şəklində qısa izahatlar verilməklə 1992-ci ildən başlayan və 2017-ci ildə başa çatan 25 illik bir təkamül dövrü haqqında məlumatların oxucuların və istifadəçilərin diqqətinə çatdırılmasına cəhd edildi. Bütün sadalanmış hadi-

sələrə qısa xülasə şəklində yekun vurmağa çalışsaq qeyd etmək vacibdir ki, əvvəla, 25 il ərzində Azərbaycan Respublikasında dünyanın aparıcı dövlətlərinin təcrübəsinə əsaslanan rəqabətin qorunmasını zəruri səviyyədə təmin edərək rəqabət (antiinhisar) qanunvericiliyi təşəkkül tapmışdır. İkinci, rəqabətin qorunmasını həyata keçirməli olan institusional sistem qurulmuşdur və onun bazar iqtisadiyyatı şəraiti üçün xarakterik olan fəaliyyət mexanizmləri mövcuddur. Üçüncü, hazırda rəqabət orqanının inhisarçılıq fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısının alınması, aradan qaldırılması və məhdudlaşdırılması ilə bağlı təsirli əməli tədbirlər görmək, qanun pozuntularına görə lazımi məsuliyyət tədbirləri həyata keçirmək imkanları və təcrübəsi vardır. Dördüncü, sahibkarlar və istehlakçılar arasında rəqabət hüququ və onun əhəmiyyəti barədə pozitiv ictimai fikir formalaşmışdır və onlar öz hüquqlarının qorunması məqsədilə getdikcə daha tez-tez bu qanunvericilikdən yararlanmağa çalışırlar. Beşinci, rəqabət hüququnun rolu və tətbiqi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsi yaranmışdır və onun pozitiv istiqamətdə inkişafı sahəsində addımlar atılır. Altıncı, rəqabət qanunvericiliyinin ölkənin iqtisadi inkişafında vacib rolu qəbul edilmişdir və bu qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsi, sağlam rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi strateji məqsəd kimi ön plana çəkilmişdir.

Rəyçilər:

Etibar Əliyev, *Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.*

Habil Xəlilov, *Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti "Xidmət sahələrinin iqtisadiyyatı və menecment" kafedrasının professoru, i.e. d.*

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə AR Prezidentinin Fərmanı, 26 avqust 1992-ci il. № 152. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 31.08.1992. № 16, maddə 723; <http://www.e-qanun.az/framework/7678>
2. "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında" AR Qanunu. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1992, № 23, maddə 1013, <http://www.e-qanun.az/framework/7920>.
3. İnhisarçı müəssisələrin və birliklərin məhsullarının (xidmətlərinin) qiymətlərinin (tariflərinin) dövlət tərəfindən tənzimlənməsi haqqında AR Prezidentinin Fərmanı. 24.12.1992-ci il, № 377. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1992, № 24, maddə 1083; <http://www.e-qanun.az/framework/8015>
4. Qiymətlərin və tariflərin liberallaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 02.01.1992-ci il, № 540; <http://www.e-qanun.az/framework/6774>.
5. Qiymət və tariflərin sərbəstləşdirilməsi tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı 02.01.1992-ci il, № 3; <http://www.e-qanun.az/framework/13969>.
6. Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.215-221.
7. "Qiymətli kağızlar və fond birjalari haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 24.11.1992-ci il, № 383; <http://www.e-qanun.az/framework/7941> Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.215-221.
8. "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1993, № 9, maddə 224; <http://www.e-qanun.az/framework/8249>
9. Azərbaycan Respublikasında dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 07.01.1993-cü il. № 445; Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin

- Məlumatı, 1993-cü il, № 1, maddə 11; <http://www.e-qanun.az/framework/8062>
10. Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1995-ci il, № 22, maddə 361; <http://www.e-qanun.az/framework/9472>
 11. Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s. 171-185.
 12. "Müəssisələr haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 1 iyul 1994-cü il. № 847. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı, 1994-cü il, № 21, maddə 314; <http://www.e-qanun.az/framework/9081>.
 13. Səhmdar cəmiyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 12 iyul 1994-cü il. № 850. <http://e-qanun.az/framework/9083>.
 14. Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.222-246.
 15. Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.222-230.
 16. Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.230-236.
 17. Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.236-246
 18. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı 1995. <http://www.e-qanun.az/framework/897>.
 19. "Haqsız rəqabət haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1995, № 23-24, maddə 366; <http://www.e-qanun.az/framework/9475>.
 20. "İstehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1995, № 23-24, maddə 368; <http://www.e-qanun.az/framework/9479>.
 21. "Maliyyə-sənaye qrupları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, 23.04.1996-cı il, № 69-IQ. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1997-ci il, № 2, maddə 101; <http://www.e-qanun.az/framework/4015>.
 22. "Büdcə təşkilatları tərəfindən malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması haqqında Əsasnamə"nin təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 1996-cı il 19 dekabr, №524.
 23. "Tender haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu, 2 iyul 1999-cu il № 702-IQD, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1997-ci il, № 5, maddə 344.
 24. «Tender haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 7 aprel 1997-ci il, № 570; <http://www.e-qanun.az/framework/3810>.
 25. Azərbaycan Respublikasında təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi qaydaları haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı 15 avqust 1996-cı il, № 109, <http://www.e-qanun.az/framework/13997>.
 26. Xüsusi razılıq (lisenziya) tələbolunan fəaliyyət növlərinin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 4 oktyabr 1997-ci il. № 637; <http://www.e-qanun.az/framework/3774>.
 27. «Reklam haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu, 3 oktyabr 1997-ci il, № 376-IQ, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1998-ci il, № 1, maddə 12; <http://www.e-qanun.az/framework/4922>.
 28. «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Qanunu, 10 oktyabr 1997-ci il № 381-IQD, <http://www.e-qanun.az/framework/4926>.
 29. "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 1995, № 23-24, maddə 366; <http://www.e-qanun.az/framework/9475>.

- manı, 2 dekabr 1997-ci il, № 647, <http://www.e-qanun.az/framework/4088>.
30. Antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərəbaxılması Qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, 29 may 1998-ci il, № 120; Azərbaycan Respublikasında Rəqabətin qorunması və təbii inhisarların tənzimlənməsi. (Qanunlar, Normativ sənədlər, Analitik materiallar) Bakı 2000, s.191-214; <http://www.e-qanun.az/framework/3730>.
 31. "Qiymətli kağızlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyul 1998-ci il, № 523-IQ; <http://www.e-qanun.az/framework/7941>.
 32. "Təbii inhisarlar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, 15 dekabr 1998-ci il № 590-IQ, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1999, № 3, maddə 155;.
 33. Təbii inhisarlar haqqında "Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 12 mart 1999-cu il, № 107; <http://www.e-qanun.az/framework/5058>.
 34. "Təbii inhisarlar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq olunmasını təmin edən əlavə tədbirlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2 mart 2001-ci il, № 446 Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001, № 3, maddə 154; <http://www.e-qanun.az/framework/4451>.
 35. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 28 dekabr 1999-cu il, № 779-IQ, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000-ci il, № 4, I kitab, maddə 250, № 5, maddə 323; <http://www.e-qanun.az/framework/1>. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000, № 4, I kitab, maddə 250, № 5, maddə 323; 2002, № 12, maddə 709; <http://www.e-qanun.az/code/8>
 36. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000-ci il № 4, II kitab, maddə 251, № 5, maddə 323, <http://www.e-qanun.az/code/11>. "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 30 dekabr 1999-cu il, № 787-IQ nömrəli (Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2000-ci il, № 4, maddə 251; <http://www.e-qanun.az/framework/2>.
 37. "Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, 16 may 2000-ci il, № 878-IQ, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2000-ci il, № 8, I kitab, maddə 580; <http://e-qanun.az/framework/26044>.
 38. "Azərbaycan Respublikasında Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə, 10 avqust 2000-ci il, № 383; <http://e-qanun.az/framework/356>.
 39. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatlar: İlk nəticələr, problemlər və perspektivlər. Bakı "Avanqard" 2003, səh.16.
 40. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 30 aprel 2001-ci il № 475; <http://e-qanun.az/framework/2451>.
 41. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 2001-ci il 11 iyun tarixli, № 495. <http://e-qanun.az/framework/3557>
 42. "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 27 dekabr 2001-ci il, № 245-IIQ Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2002, № 1, maddə 11, <http://e-qanun.az/framework/1029>.
 43. "Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 2 sentyabr tarixli 782 nömrəli Fərmanı. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2002-ci il, № 9, maddə 555. <http://e-qanun.az/framework/898>.
 44. Tənzimlənmə qiyətlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 may 2003-cü

- il, № 462-IIQ. <http://e-qanun.az/framework/2335>.
45. Qiymətləri (tarifləri) dövlət tərəfindən tənzimlənən malların (işlərin, xidmətlərin) Siyahısının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, 28 sentyabr 2005-ci il, № 178 <http://e-qanun.az/framework/11342>.
 46. «Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 28 dekabr tarixli, 504 nömrəli Fərmanı, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2006-cı il, № 12, maddə 1051; <http://e-qanun.az/framework/12533>.
 47. Antiinhisar siyasəti və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 24 iyun 2009-cu il, №113, <http://e-qanun.az/framework/17968>.
 48. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 25 dekabr 2009-cu il, № 203. <http://e-qanun.az/framework/18936>.
 49. «Reklam haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 15 may 2015-ci il, № 1281-IVQ. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2015, № 7, maddə 812; <http://e-qanun.az/framework/30348>.
 50. «Qiymətli kağızlar bazarı haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 15 may 2015-ci il, № 1284-IVQ, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2015, № 7, maddə 813; <http://e-qanun.az/framework/30333>.
 51. Azərbaycan Respublikasının Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyinin ləğv edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 15 yanvar 2016-cı il, № 741; <http://e-qanun.az/framework/31840>.
 52. «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 5 aprel 2016-cı il, № 183-VQD. <http://e-qanun.az/framework/32661>.
 53. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcələsində dəyişiklik edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu 05.04.2016-cı il tarixli, №84-VQD. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2016-cı il, № 4, maddə 638; <http://e-qanun.az/framework/32707>.
 54. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri və «Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 25 dekabr tarixli 203 nömrəli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 28 aprel 2016-cı il, № 888. <http://e-qanun.az/framework/32726>.
 55. Antidempinq, kompensasiya və mühafizə tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 31 may 2016-cı il, № 261-VQ. <http://e-qanun.az/framework/33306>.
 56. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 28 aprel tarixli 888 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti haqqında Əsasnamə»də dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 13 yanvar 2017-ci il, № 1200, <http://e-qanun.az/framework/34651>.
 57. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2016-cı il 6 dekabr, № 1138 Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2016, № 12, maddə 2056. <http://e-qanun.az/framework/34254>.

BANK HÜQUQU: ANLAYIŞI VƏ PREDMETİ

Kərimov Araz Tofiq oğlu,
“Unibank” KB ASC-nin Problemlı
İstehlak Kreditləri üzrə Direktoru,
İcraedici Komitənin üzvü.
 e-mail: araz_kerimov@yahoo.com

Məqalədə müəllif tərəfindən bank hüququna anlayış verilir, onun hüquqi təbiəti nəzərdən keçirilir və nizamasalma predmetinə aid məsələyə aydınlıq gətirilir.

Əsas sözlər: bank hüququ, nizamasalma predmeti, bank fəaliyyəti və s.

İqtisadi fəaliyyət növlərindən biri bank fəaliyyəti adlanır. Bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində müxtəlif növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Məsələn, hər hansı bank müəssisələrə və ya fiziki şəxslərə kredit verir ki, bu zaman bank və həmin şəxslər arasında kredit münasibəti yaranır. Yaşadığımız həyatda əksər vətəndaşlar bu və ya digər banka əmanət kimi pul vəsaiti qoyurlar. Bu kimi hallarda bank və vətəndaş arasında deposit münasibəti (bank əmanəti münasibəti) əmələ gəlir və s. Kredit, depozit və digər münasibətlər bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı yaranır. Odur ki, onlar ümumən bank fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər sayılır.

Təbii ki, bank fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər müvafiq hüquq normaları vasitəsi ilə tənzimlənir; məhz belə normaların sistemi bank hüququ adlanır.

Bank hüququ dedikdə bank fəaliyyəti ilə bağlı kredit təşkilatları və ayrı-ayrı şəxslər

(müşətilər) arasında yaranan ictimai münasibətləri nizama salan hüquq normalarının məcmusu başa düşülür. Bu, obyektiv mənada bank hüququna verilən elmi (doktrinal) anlayışdır. Obyektiv mənada bank hüququnun əsas funksiyası bank fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsini həyata keçirməkdən ibarətdir. Bank fəaliyyəti dedikdə məqsədyönlü şəkildə edilən elə hərəkətlər başa düşülür ki, bu hərəkətlər ayrı-ayrı şəxslərə xüsusi xarakterli əmtəə olan xidmət (bank xidməti) göstərilməsinə yönəlmişdir. Ayrı-ayrı şəxslərə göstərilən bank xidməti müxtəlif növlərdə olur. Söhbət bankların həyata keçirdikləri fəaliyyət növlərindən gedir. Bankların həyata keçirdikləri fəaliyyət növləri isə “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Respublikası Qanunun 32-ci maddəsində sadalanır. Bu maddəyə görə, bank fəaliyyətinin növləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) kreditlər vermək;
- 2) depozitlər (əmanətlər) və digər qaytarılan vəsaitlər cəlb etmək;
- 3) şəxslər üçün hesab açmaq və onları aparmaq;
- 4) köçürmə və kassa-hesablaşma xidmətləri göstərmək;
- 5) lizing;
- 6) faktoring;
- 7) forfeytinq və s.

İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrini maliyyələşdirən banklar hal-hazırda həddən artıq fəaliyyət növlərini həyata keçirirlər. Odur ki, bankların fəaliyyəti çoxşaxəlidir.

Obyektiv mənada bank hüququ iqtisadi hüququn yarım sahələrin biri kimi çıxış edir. Ümumiyyətlə, hüquq sistemində bank hüququnun hansı yer tutması hüquq elmində

(doktrinada) mübahisəyə səbəb olan məsələdir. Bu barədə müəlliflər bir-birindən fərqli fikirlər söyləyirlər. Bir qrup alim belə hesab edir ki, bank hüququ nə hüquq sahəsi, nə də yarım sahə kimi formalaşmışdır; bank hüququ yalnız qanunvericilik sahələrindən biridir. Bəzi müəlliflər bank hüququna maliyyə hüququnun yarım sahəsi kimi yanaşırlar. Alimlər arasında elələrinə də rast gəlinir ki, onlar bank hüququna sahibkarlıq hüququnun yarım sahəsi kimi baxırlar. Müəlliflərin bir qismi isə belə hesab edir ki, bank hüququ müstəqil hüquq sahəsidir.

Ən ağlabatan, həqiqətə uyğun və məntiqli yanaşma odur ki, bank hüququ iqtisadi hüququn yarım sahəsidir. Belə ki, iqtisadi fəaliyyət müstəqil hüquq sahəsi kimi mövcud olan iqtisadi hüquqla tənzimlənir. Bank fəaliyyəti isə iqtisadi fəaliyyətin bir növüdür ki, bu fəaliyyət növünü nizama salan hüquqi qurum, təbii ki, iqtisadi hüququn tərkibində yarım sahə kimi tanınmalıdır. Belə ki, iqtisadi hüquq məlum olduğu kimi, iki hissədən ibarətdir: onlardan biri ümumi, digəri isə xüsusi hissə adlanır. İqtisadi hüququn xüsusi hissəsi ayrı-ayrı yarım sahələrdən ibarətdir ki, onların ayrılması iqtisadi fəaliyyətin bu və ya digər növünə əsaslanır. Bank hüququ həmin yarım sahələrdən biridir. İqtisadi hüququn xüsusi hissəsi özündə məhz bank hüququnu ehtiva edir.

Obyektiv mənadan başqa, bank hüququ həm də aşağıda göstərilən digər mənalarda işlədilir:

- 1) qanunvericilik mənasında;
- 2) elmi mənada;
- 3) tədris fənni mənasında.

Qanunvericilik mənasında bank hüququ dedikdə bank fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların sistemi başa düşülür; belə aktların məcmusu bank qanunvericiliyi

adlanır. Elmi mənada bank hüququ dedikdə bank hüququna aid məsələləri öyrənən və tədqiq edən hüquq-elmi sahələrindən biri başa düşülür; bu mənada ona bank hüquq elmi və ya bank hüquq doktrinası da deyilir. Tədris fənni mənasında bank hüququ dedikdə təhsil-tədris prosesində keçirilən və tələbə-oxucu auditoriyasını öyrədən kurs başa düşülür; söhbət bank hüququ tədris fənnindən (tədris-kursundan) gedir. Bu fənn (tədris kursu) tələbə-oxucu auditoriyasını bank hüquq elmi, yarım sahə kimi bank hüququnun ibarət olduğu hüquq normaları və digər məsələlər barədə elmi biliklərlə təmin edir.

İqtisadi hüququn hər bir yarım sahəsinin ayrıca öz nizamlaşma predmeti vardır. Qeyd etdiyimiz kimi, bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində kredit təşkilatları (banklar) və şəxslər (müşətilər) arasında müəyyən ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Bank hüququnun nizamlaşma predmeti də məhz həmin münasibətlərdən ibarətdir. Odur ki, bank hüququnun nizamlaşma predmetini bank fəaliyyətinin həyata keçirilmə prosesində əmələ gələn ictimai münasibətlər təşkil edir; onlar bank münasibəti adlanır. Bank münasibətləri, sözsüz, bank hüququ (bank hüququnun ibarət olduğu hüquq normaları) vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bunun nəticəsində iqtisadi xarakterli həmin bank münasibətləri “bank-hüquq münasibətləri” kimi hüquqi forma alır.

Bank-hüquq münasibətləri dedikdə bank-hüquq normaları ilə tənzimlənən elə bank münasibətləri başa düşülür ki, bu münasibətlərin iştirakçıları subyektiv hüquqlara malik olub, hüquqi vəzifələr daşıyırlar. Başqa sözlə, bank-hüquq münasibətlərinin iştirakçıları subyektiv hüquq və hüquqi vəzifə daşıyırlar.

İstənilən hüquq münasibəti kimi, bank-hüquq münasibəti də quruluşca üç elementdən ibarətdir:

- 1) subyekt;
- 2) məzmun;
- 3) obyekt.

Bank-hüquq münasibətinin subyektini dedikdə həmin münasibətin iştirakçısı başa düşülür. Kredit təşkilatları bank-hüquq münasibətinin əsas subyektidir. Bank-hüquq münasibətinin subyektini qismində həm də müştəri çıxış edir. Müştəri dedikdə bank xidmətinin istehlakçıları (fiziki və hüquqi şəxslər) başa düşülür. Onlar, yəni kredit təşkilatları və müştərilər bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquq münasibətinin iştirakçıları (subyektləri) hesab olunur.

Bank-hüquq münasibətinin subyektini (iştirakçısı) qismində həm də Mərkəzi Bank və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası çıxış edir. Onlar bank fəaliyyətini dövlət tənzimləməsi və ona nəzarət olunması ilə bağlı bank-hüquq münasibətlərinin subyektləridir.

Bank-hüquq münasibətinin məzmununu dedikdə həmin münasibətdə iştirak edən subyektlərin hüquq və vəzifələri başa düşülür. Subyektlərdən birinin malik olduğu hüquqlar və digər subyektin daşdığı vəzifələrə uyğun gəlir. Yaddan çıxarmamalıyıq ki, hüquq və vəzifələrin bir-birinə uyğun gəlməsi hüququn əsas (ümumi) prinsiplərindən biri sayılır. Məsələn, bank-hüquq münasibətinin bir növü olan kredit-hüquq münasibəti öz məzmununa görə bankın və müştərinin (kredit alanın) hüquq və vəzifələrindən ibarətdir. Bank müştəriyə kredit vermək vəzifəsi daşıyır; kreditin qaytarılmasını tələb etmək onun hüququdur. Müştəri bankdan kredit verilməsini tələb etmək hüququna malikdir; krediti banka qaytarmaq isə onun vəzifəsidir və s.

Bank-hüquq münasibətinin obyektini dedikdə pul vəsaiti və borclunun davranışı başa düşülür. Obyekt bank-hüquq münasibətinin növündən aslıdır: məsələn, bank əmanəti münasibətinin obyektini pul vəsaitindən ibarətdir və s.

Bank-hüquq münasibətləri müxtəlif meyarlara görə ayrı-ayrı növlərə bölünür. İstifadə olunan hüquqi tənzimləmə metodundan aslı olaraq bank-hüquq münasibətlərinin iki növü fərqləndirilir:

1) şaquli bank-hüququ münasibəti (bu növ hüquq münasibətində subyekt qismində Mərkəzi Bank və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası çıxış edir);

2) üfüqi bank-hüquq münasibəti (bu növ hüquq münasibəti bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi çərçivəsində yaranır).

Yardımcı xarakterə malik olması kimi meyarla görə bank-hüquq münasibətləri iki növə bölünür:

1) əsas bank-hüquq münasibəti (bu növ hüquq münasibəti bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində əmələ gəlir);

2) törəmə bank-hüquq münasibəti (bu növ münasibət əsas bank-hüquq münasibətindən törəyir və yardımcı xarakterə malik olur).

Subyektin hakimiyyət səlahiyyətinə malik olması kimi meyarla görə bank-hüquq münasibətinin iki növü mövcuddur:

1) bank fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və ona nəzarət olunması ilə bağlı bank-hüquq münasibəti (bu münasibətdə hakimiyyət səlahiyyətinə malik olan Mərkəzi Bank və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası iştirak edir);

2) bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı bank-hüquq münasibəti (bu növ hüquq münasibətində kredit təşkilatları çıxış edir ki, onların hakimiyyət səlahiyyətləri yoxdur).

Obyekt kimi meyarla görə bank-hüquq münasibəti aşağıdakı növlərə bölünür:

1) obyekt pul vəsaiti olan bank-hüquq münasibəti (məsələn, kredit-hüquq münasibəti);

2) obyekt qiymətli kağız olan bank-hüquq münasibəti və s.

Bank-hüquq münasibətləri həm də digər meyarlara görə hüquq təsnif edilir. Hüquq ədəbiyyatı səhifələrində bu məsələyə lazımınca diqqət yetirilir. Məsələn, məzmun kimi əlamətə görə bank-hüquq münasibətləri aşağıdakı növlərə bölünür:

- kredit-hüquq münasibətləri;
- depozit-hüquq münasibətləri;
- hesablaşma-köçürmə münasibətləri və s.

Rəyçi: *Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru Əliyev Etibar Əli oğlu.*

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Алексеева Д.Г., Пыхтин С.В., Хоменко Е.Г. Банковское право. Учебное пособие. М., 2012, с.18.
2. Bağirov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Dərslik. Bakı, 2003, s.3.
3. Əliyev E.Ə. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi hüququ: ümumi müddəalar. Bakı, 2017, s.252
4. Kərimov A.T. Azərbaycan Respublikasının dövlətdaxili hüquq sistemində bank hüququnun formalaşması məsələləri// “Nəqliyyat hüququ” jurnalı, Bakı, 2017, №3, s. 88-91.
5. Курбатов А.Я. Банковское право России. Учебник. М, 2014, с.28.
6. Mirzəyeva A.Q. Maliyyə hüququ. Dərslik, Bakı, 2008, s.3.
7. Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər/ müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə., Bakı, 2005, s. 676.
8. Тарасенко О.А., Хоменко Е.Г., Банковское право. Учебник для бакалавров. М, 2013, с.13-18.

БАНКОВСКОЕ ПРАВО: ПОНЯТИЕ И ПРЕДМЕТ

Araz Kerimov.

В статье рассматривается вопрос о формировании банковского права в национальной правовой системе Азербайджанской Республики. Банковское право представляется как подотрасль экономического права и дается его доктринальное понятие.

Ключевые слова: *банковское право, финансово-кредитная система, экономическая деятельность, национальная валюта.*

BANK LAW: CONCEPT AND SUBJECT

Araz Kerimov.

The article provides an explanation of the right to bank law by the author, reviewed its legal nature and the subject matter of the regulation is clarified.

Key words: *bank law, subject of adjustment, banking activity and etc.*

SON İLLƏRDƏ VERGİ CİNAYƏTLƏRİ İLƏ ƏLAQƏDAR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI QANUNVERİCİLİYİNDƏ BAŞ VERƏN DƏYİŞİKLİKLƏR

Vidadi Qoca oğlu Məmmədov,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Bu məqalədə son illərdə vergi cinayətləri ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində baş verən dəyişikliklər ardıcılıqla nəzərdən keçirilmiş və təhlil olunmuşdur. Müəllifin fikrincə, əgər iqtisadi cinayətlərin on illərlə tədqiqinin aparılmasına baxmayaraq yenə də müəyyən təkmilləşməyə ehtiyacın duyulduğunu nəzərə alsaq, vergi cinayətlərinin yeniliyi baxımdan bu sahədə qanunvericiliyin daha çox təkmilləşməsinə ehtiyac duyulur.

Açar sözlər: Vergi, vergi cinayətləri, iqtisadi cinayətlər, qanunvericilikdə dəyişikliklər, cinayət qanunvericiliyi, vergi hüquq münasibətləri

Hüquq ədəbiyyatlarında qeyd olunur ki, vergi cinayətləri fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən qanunvericilikdə nəzərdə tutulan vergiləri ödəməkdən yayınmaq məqsədilə törədilən cinayət əməlləridir. İndiyədək elmə bu əməllərin törədilməsinin müxtəlif səbəbləri məlumdur. Bu səbəbləri biz araşdırmadan əvvəl vergi cinayətlərinə aid olan əməllərin cinayət-hüquqi xarakteristikasını nəzərdən keçirək. Vergi cinayətlərinin cinayət-hüquqi xarakteristikasının qiymətləndirilməsi və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə sanksiyaların tətbiqi problemləri, hazırkı dövrdə iqtisadiyyat sahəsində başqa cinayətlərin törədilməsində müqəssir olan

şəxslərin üzə çıxarılması və məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə yanaşı mühüm əhəmiyyətə malikdir. Statistika son dövrlərdə məhz bu cinayətlərin artığını və dövlətə böyük zərər vurduğunu göstərir. Əgər iqtisadi cinayətlərin on illərlə tədqiqinin aparılmasına baxmayaraq yenə də müəyyən təkmilləşməyə ehtiyacın duyulduğunu nəzərə alsaq, vergi cinayətlərinin yeniliyi baxımdan bu sahədə qanunvericiliyin daha çox təkmilləşməsinə ehtiyac duyulur. Vergi cinayətləri iqtisadi

cinayətlərin bir növüdür. Bu cinayətlərin əlamətləri bir-birinə daha çox bənzəyir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 11-ci maddəsində vergi anlayışı belə şərh olunmuşdur. Vergi - dövlətin və bələdiyyənin fəaliyyətinin maliyyə təminatı məqsədilə vergi ödəyicilərinin mülkiyyətində olan pul vəsaitlərinin özgəninkiləşdirilməsi şəklində dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə köçürülən məcburi, fərdi, əvəzsiz ödənişdir [8, s. 10].

Öz anlayışına görə vergilərin iqtisadi və hüquqi tərkibi, başqa ödəniş və rüsumlarla müqayisədə onun “məcburilik”, “müəyyən səviyyəli büdcəyə daxil edilmə”, “verginin vergi qoyma obyektinə ciddi bağlılığı”, “verginin vaxtında ödənilməsi və tamlığı” kimi xüsusiyyətlərdən ibarətdir. Bundan başqa, hüquq elmi tərəfindən verginin – “onun müəyyənləşdirilməsinin birtərəfli xarakteri”, “fərdi əvəzi ödənilməməzlik”, “qaytarılmama

şerti ilə cərimə”, “mülki dövriyyə prinsiplərinə zidd mexanizm kimi məcbur etmədən istifadə”, “ictimai hakimiyyət subyektlərinin ödəniş qabiliyyətliliyinin təmin edilməsinə yönəlmə” kimi digər nizamlayıcı və funksional xarakteristikaları da vardır.

Verginin tərifindən görünür ki, vergi alınmasında məqsəd hansısa konkret xərcin deyil, ümumiyyətlə dövlət məsrəflərinin bu və ya digər mənbədən asılı olmayaraq ödənilməsidir. Bu prinsip vergitutmanın əsas prinsiplərindən birinə çevrilmişdir. Vergi bir hüquq mexanizmi olaraq öz qarşısına xərclərin ödənilməsi üçün zəruri olan konkret vəsaitin toplanması kimi birbaşa məqsəd qoymur. Həmin xərclər təbiidir ki, əvvəlcədən planlaşdırılır. Lakin nəzərdə tutulan məbləğ vergitutmaya imperativ təsir göstərmir. Toplanan vergilərin məbləği “Büdcə haqqında” qanunda deyil, vergi qanunvericiliyində müəyyən edilən qaydalardan asılıdır [10, s. 51].

Vergilərin qoyulması və tutulması dövlət və bələdiyyələrin pul (maliyyə) fondlarının formalaşması, bölgüsü və istifadəsindən ibarət olan maliyyə fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsidir. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının, təhlükəsizliyi və müdafiə qabiliyyətinin təmin olunması üçün tələb olunan maliyyə ehtiyatlarının vəziyyəti birbaşa vergitutmadan asılıdır. Dövlət və bələdiyyələrin maliyyə fəaliyyəti prosesində meydana gələn münasibətlər maliyyə hüququ vasitəsilə tənzimlənir. Dövlət gəlirlərini tənzimləyən hüquq normalarının mühüm sahəsi vergi hüququdur. Bu və ya digər subyektlər arasında vergilərin qoyulması və tutulması zamanı meydana gələn münasibətlər və sosial əlaqələr vergi normaları ilə geniş miqyasda tənzimlənir. Müxtəlif səviyyələrdə qəbul edilmiş normativ aktlarda hüquqi status alan, bir-bi-

ri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və daim inkişaf edən həmin normaların məcmusu vergi hüququnu təşkil edir. Vergi cinayətləri isə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Son zamanlar iqtisadi sahədə törədilən cinayətlər sırasında vergi ödəməkdən yayınma cinayətləri üstünlük təşkil edir. Vergi sahəsində hökm sürən kriminogen vəziyyətin obyektiv qaydada dərk edilməsinin zəruri aspektini ölkədə, ölkənin ayrı-ayrı regionlarında və nəhayət iqtisadiyyatın müəyyən sosial əhəmiyyətli sahələrində vergi cinayətkarlığının analizi təşkil edir. Tədqiqat obyektimiz olan vergi cinayətkarlığı iqtisadi cinayətkarlığın bir növü olaraq öz növbəsində ümumi cinayətkarlıq anlayışının bir hissəsini təşkil edir.

İqtisadi cinayətkarlıq dedikdə müəyyən iqtisadi cinayətlər sistemini xarakterizə edən aşağıdakı imperativ əlamətlərin toplusunu nəzərdə tutur: a) bu əməllərin iqtisadi fəaliyyət sahəsində, yəni maddi dəyər və xidmətlərin istehsalı, mübadiləsi, bölgüsü və istehlakı ilə bağlı fəaliyyət sahəsində törədilməsi; b) vətəndaşların, təsərrüfat subyektlərinin və dövlətin qanunla qorunan iqtisadi maraqlarına zərərin yetirilməsi; s) bu cür cinayətlərin iqtisadi münasibətlər sistemində daxil edilən şəxslər tərəfindən törədilməsi; d) cinayətlərin, bir qayda olaraq, qəsdən və tamah məqsədilə törədilməsi.

Bu cür yanaşma şəraitində iqtisadi cinayətkarlığın tərkib hissəsi qismində vergi cinayətkarlığı nəzərdən keçirilməlidir, iqtisadi cinayətlər isə vergi cinayətlərini bir növü kimi özündə cəmləşdirməlidir. Məhz bu cür yanaşmaya əsasən vergi cinayətləri iqtisadi cinayətlərin bir növü kimi qəbul olunmuşdur.

Vergi cinayətkarlığının anlayış və mahiyyətinin təhlilinə keçərək qeyd etmək la-

zım olur ki, ayrı-ayrı müəlliflər vergi cinayətlərini nisbətən müstəqil sosial-hüquqi dəyişkən hal, müəyyən şərtlərlə maliyyə sahəsində yaranan və əsasını vergi orqanlarının şəxsində dövlətlə vergi ödəyiciləri arasında münaqişə təşkil edən ictimai təhlükəli hadisə kimi şərh edirlər.

Vergi cinayətkarlığını isə, o müxtəlif dövrdə fiziki şəxslər və təşkilatlar tərəfindən törədilən vergidən yayınma cinayətlərinin məcmusundan yaranan və kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə malik sosial-hüquqi, tarixən dəyişkən, neqativ kütləvi bir hal kimi adlandırır.

Azərbaycan Respublikasının 8 dekabr 1960-cı il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş Cinayət Məcəlləsində vergi cinayətləri ilə bağlı 4 maddə nəzərdə tutulurdu. Bunlar aşağıdakılar idi: “Gəlirlər haqqında deklarasiya verməkdən boyun qaçırma” (157-1-ci maddə); “Mənfəəti gizlətmə (azaltma), yaxud vergi tutma və ya digər ödənişlərə cəlb etmə obyektlərini uçota almama” (157-2-ci maddə); “Dövlət qiymət intizamını pozma” (157-3-cü maddə); “Qadağan edilmiş və ya xüsusi icazə alınması tələb olunan fəaliyyətlə belə icazə olmadan məşğul olma” (158-ci maddə) [1, s. 89-900].

“Vergi cinayətləri” 30 dekabr 1999-cu il tarixli qanunla təsdiq edilmiş, 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində “İqtisadi sahədə cinayətlər” adlanan IX bölmənin 24-cü – “İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər” fəslində verilmişdir. Bu cinayətlərə aşağıdakılar aiddir: “Qanunsuz sahibkarlıq” (192-ci maddə); “Yalançı sahibkarlıq” (193-cü maddə); “Vergi ödəməkdən yayınma” (213-cü maddə); “Aksiz markaları ilə markalanmalı olan məhsulları (malları) belə

marka olmadan satma, satış məqsədi ilə saxlama, istehsal binasının hüdudlarından kənara çıxarma və ya idxal etmə” (213-1-ci maddə); “Saxta aksiz markalarını hazırlama, əldə etmə və ya satma” (205-1-ci maddə) və 2011-ci ildə qəbul olunmuş “Qanunsuz olaraq lotereyaların və idman mərc oyunlarının təşkili və ya keçirilməsi” (192-1-ci maddə).

AR Cinayət Məcəlləsində belə fəslin meydana gəlməsi təsadüfi xarakter daşıma-yaraq cəmiyyətin siyasi-iqtisadi quruluşu sahəsində həyata keçirilən kompleks, bütöv islahatların qanunauyğun nəticəsi idi. İslahatlar prosesində mülkiyyət üzərində dövlət inhisarından imtina olundu, total dövlət əmlakına son qoyuldu, prinsip etibarlı ilə yeni təsərrüfat subyektləri yarandı, vətəndaşların xüsusi mülkiyyət hüququ təsbit olundu, bazar iqtisadiyyatı formalaşmağa və inkişaf etməyə başladı, mülkiyyətin ayrı-ayrı növlərinin bərabər müdafiə olunması konstitusion səviyyədə təmin edildi və nəhayət sivil dünyanın tanıdığı azad sahibkarlığa icazə verildi. AR Cinayət Məcəlləsinin 24-cü fəslinə daxil olan cinayət hüquq normaları məhz iqtisadi dövriyyə münasibətlərini cinayət-hüquqi mühafizə etmək və onları cinayətkar qəsdlərdən qorumaq məqsədinə xidmət edir [9, s. 12, 15].

Vergi cinayətləri ümumi əlamətlərə malikdir: a) iqtisadi fəaliyyət sahəsində törədilir; b) oxşar qanunazidd üsullardan istifadə etməklə törədilir; s) tamah məqsədilə törədilir; d) şəxsi məqsədləri üçün bilərəkdən törədilir; e) dövlət maraqlarına qəsd etməklə törədilir; q) fiziki və hüquqi şəxslər, həmçinin mütəşəkkil qruplar tərəfindən törədilir. Nəticədə dövlətə, bələdiyyələrə və ya vətəndaşlara ziyan dəyir.

Son illər ərzində vergi cinayətlərinin sayı

artmaqla yanaşı, mövcud qanunvericilikdə də bu istiqamətdə çoxlu sayda dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. Belə ki, 27 dekabr 2013-cü il tarixli 878-IVQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə “Əmək müqaviləsi (kontraktı) hüquqi qüvvəyə minmədən işçilərin hər hansı işlərin (xidmətlərin) yerinə yetirilməsinə cəlb edilməsi” adı ilə AR CM-nə 162-1. Maddəsi əlavə olundu. Bu maddə muzzdlu ödəmə mənbəyində vergidən daxil olmaları stimullaşdırmaq və bu sahədə vergidən yayınma hallarının qarşısını almaq məqsədilə edildi. 162-1.1. maddəsinin dispozisiyasında “Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada əmək müqaviləsi (kontraktı) hüquqi qüvvəyə minmədən xeyli sayda işçilərin hər hansı işlərin (xidmətlərin) yerinə yetirilməsinə cəlb edilməsi” yeddi min manatdan on min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılması, 162-1.2. Eyni əməllər təkrar törədildikdə isə təqsirkarların üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılması nəzərdə tutuldu. Qanunda “xeyli sayda” dedikdə, digər maddələrdən fərqli olaraq ilk dəfə məbləğ deyil kəmiyyət ölçüsündən istifadə olunmuş və cinayət tərkibi yaradan say kimi on nəfər və ondan çox olan işçilərin sayı nəzərdə tutulmuşdur [3].

Təqdim olunmuş maddə cinayət qanunvericiliyində yeni olmasını nəzərə alsaq düşünürük ki, yüngülləşdirici hal kimi, aşağıdakı məzmununda belə bir qeyd əlavə olunsun. Qeyd: Bu Məcəllənin 162-1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan əməli ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə dövlət büdcəsinə köçürdükdə cinayət məsuliyyətindən azad olunur.

20 oktyabr 2015-ci il tarixli 1388-IVQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə Cinayət Məcəlləsində mövcud olan 205-1 “Saxta aksiz markalarının dövryyəsi” maddəsində redaktə xarakterli dəyişikliklər edilmişdir, belə ki, 205-1 “Saxta aksiz markalarının dövryyəsi” maddəsinin qeyd hissəsində göstərilir ki, “Saxta aksiz markası ilə markalanmış məhsulları (malları) əldə edən, saxlayan və ya satan şəxs həmin məhsulların (malların) digər şəxsdən alınmasını təsdiq edən ciddi hesabat blankı, elektron qaimə-faktura təqdim etdikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmur”.

Bu maddədə edilmiş dəyişiklik vaxtında edilmiş bir dəyişiklik oldu. Praktikada, yəni təhqiqat və istintaq zamanı zavod istehsalı olan belə məhsulların alıcılar tərəfindən alınması, daşınması, saxlanması dəyişiklikdən əvvəl cinayət məsuliyyəti yarıdan hallar kimi nəzərdə tutulurdu. Bu isə istehlakçılara və pərakəndə satışı həyata keçirən sahibkarlara qarşı ədalətsiz bir mövqe idi. İstehsal olunmuş məhsulun üzərində olan aksiz markasının saxta olmasını nə istehlakçı nə də pərakəndə satışı həyata keçirənlər bilə bilməzlər. Bu halda göstərilən malın aşkar olunduğu şəxs və ya pərakəndə satışı həyata keçirən sahibkar aldığı və ya satdığı malın alış və ya idxalını təsdiq edən sənədləritəhqiqat və istintaq orqanına təqdim etməlidir. Təhqiqat və istintaqla sübut olunsun ki, məhsul zavod şəraitində deyil, kустar formada hazırlanmışdır və üzərindəki markalarda saxtadır belə olduqda bu məhsulun kim tərəfindən hazırlanması istintaq orqanları tərəfindən sübut olunmalı və əməli törədən əsil təqsirkar müəyyən olunmalıdır. Bu cür hallarda təhqiqat və istintaq orqanları yalnız fakta görə cinayət işi

başlamalı və təqsirkar müəyyən olunduqdan sonra subyekt seçilərək təqsirləndirilən şəxs müəyyən olunmalıdır.

18 mart 2016-cı il tarixli № 179-VQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə 213-1.3-cü maddəsində “Tütün” sözü “Pivənin və tütün” sözləri ilə əvəz edilməklə pivə məhsulu da bu maddənin təsiri altına salındı [4].

6 may 2016-cı il tarixli № 230-VQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə CM-nin 192, 192-1, 193, 193-1, 213, 213-1 və s. maddələrinə müxtəlif sayda əlavələr edilmişdir. Belə ki, 192.1, 192-1.1, 192-1.2, 193.1, 205-2.1-ci maddələrində müxtəlif redaktə xarakterli dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir [2, s. 218].

Buradakı dəyişiklikdə diqqəti çəkən əsas məsələlərdən biri 192.1-ci və 193.1-ci maddələrin qeyd hissəsində “ bu maddədə nəzərdə tutulan əməli ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə və ya cinayət nəticəsində əldə edilmiş gəliri tamamilə dövlət büdcəsinə köçürdükdə cinayət məsuliyyətindən azad olunur” ifadəsidir. Bu da beynəlxalq qanunvericiliyə uyğun və bugünün tələbinə cavab verən humanist xarakterli bir dəyişiklikdir.

Təklif edirik ki, bu əlavə eyni əməli 192.2-ci və 193.2-ci maddələri üzrə” külli miqdarda ziyan vurduqda” və “külli miqdarda gəlir əldə etməklə” törədildikdə hallarına da şamil edilsin. Yəni maddənin qeyd hissəsinə yeni məzmununda aşağıdakı sözlər əlavə edilsin “Bu Məcəllənin 192.1-ci sözündən sonra “192.2.1 və 192.2.2-ci” və 193.1-ci sözündən sonra “193.2.1 v. 193.2.2-ci” sözləri əlavə edilsin.

Ölkənin iqtisadi və siyasi qüdrətinin yüksəlməsi bu sahələrdə mövcud olan qanunve-

ricilik aktlarının məzmunundan, beynəlxalq qanunvericilik aktlarına uyğunlaşdırılmasından, ölkənin mövcud vəziyyətindən və həmin dövrün tələblərindən asılıdır. Məhz qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər məhz bu tələblər nəzərə alınaraq həyata keçirilir. Məhz bu baxımdan vergi cinayətləri ilə bağlı mövcud qanunlarda vaxtaşırı beynəlxalq standartlara uyğun dəyişikliklər edilir. Aşağıda 2016 və 2017-ci ildə yeni maddələr əlavə olunmuş və müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Belə ki, 11 noyabr 2016-cı il tarixli № 408-VQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə “Maddə 192-2. İdman yarışlarının manipulyasiyası” əlavə olunmuşdur [5]. 16 dekabr 2016-cı il tarixli № 456-VQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə 213-1.3-cü maddəsində redaktə xarakterli dəyişiklik edilmiş [6]. 31 may 2017-ci il tarixli №707-VQD sayılı Azərbaycan Respublikası qanunu ilə aşağıda göstərilən maddələrdə redaktə xarakterli dəyişikliklər edilmişdir. Belə ki: 193-1.1-ci, 205.1-ci, 213-1.1-ci, 213-2-ci və 213-3.1-ci maddənin sanksiya hissələrində əlavə və dəyişikliklər edilmişdir [7].

Məlum olduğu kimi hüquq cəmiyyətin bu və ya digər inkişaf mərhələsi, xüsusən mövcud siyasi rejimin xarakteri, mənəviyyət, mədəniyyət, iqtisadiyyat və əmtəə-pul münasibətlərinin inkişaf səviyyəsi və vəziyyəti ilə müəyyən edilir. Cəmiyyətin sürətli sosial-iqtisadi inkişafı, dünya birliyi ilə siyasi-iqtisadi inteqrasiya təmayülləri hüquq sisteminin, o cümlədən vergi sahəsindəki qanunların da müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını tələb edir.

Vergi hüquq münasibətlərinin nizama salınmasının son məqsədi vergilərin büdcəyə ödənilməsidir. Vergi hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılarna vergi qanunvericiliyinin

tələblərini yerinə yetirmədikləri halda müxtəlif məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi dövlətin fəaliyyəti və ümumiyyətlə cəmiyyətin yaşaması üçün həmin qanunvericiliyə dəqiq əməl olunması zəruriliyindən irəli gəlir. Bu tədbirlər istər vergi ödəyicilərinə və vergilərin ödənilməsi ilə əlaqəli şəxslərə, istərsə də dövlət və bələdiyyə orqanlarına və onların vəzifəli şəxslərinə tətbiq edilə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Azərneşr, 1995
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi / Maddələr üzrə normativ mənbələrə istinadlarla. Bakı: "Diqesta" nəşriyyatı, 2016
3. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 27 dekabr 2013-cü il tarixli 878-IVQD sayılı Qanunu. <http://e-qanun.az/framework/26858>
4. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 18 mart 2016-cı il tarixli № 179-VQD sayılı Qanunu. <http://e-qanun.az/framework/32711>
5. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 11 noyabr 2016-cı il tarixli № 408-VQD sayılı Qanunu. <http://e-qanun.az/framework/34432>
6. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 16 dekabr 2016-cı il tarixli № 456-VQD sayılı Qanunu. Azərbaycan qəzeti. <http://e-qanun.az/framework/34569>
7. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 31 may 2017-ci il tarixli №707-VQD sayılı Qanunu. <http://e-qanun.az/framework/36154>
8. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2013
9. Əliyev S.O. Qanuni sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə qarşı törədilən cinayətlərin xüsusiyyətləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2011, 216 s.
10. Vəliyev D.Ə., Balakışiyeva Y.N., Rəfibəyli İ.R., İmanov E.E, Qarabalov E.M. Vergi hüququ. Bakı: "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2003, 484 s.

Видади Годжа оглы Мамедов,
доктор философии по праву.

Резюме

В статье поэтапно рассматриваются и анализируются произошедшие в последние годы изменения в законодательстве Азербайджанской Республики в связи с налоговыми преступлениями. По мнению автора, учитывая проведенные исследования экономических преступлений на протяжении десятилетий, можно принять во внимание необходимость вновь определенного усовершенствования, что касается инноваций налоговых правонарушений, необходимо дальнейшее совершенствование законодательства в этой области.

Ключевые слова: налог, налоговые преступления, экономические преступления, изменения в законодательстве, уголовное законодательство, налоговые правоотношения

AİLƏ-MƏİŞƏT ZORAKILIĞININ QARŞISININ ALINMASINDA XÜSUSİ-KRİMİNOLOJİ PROFİLAKTİKANIN ROLU HAQQINDA

Əliyeva Nərmin Nazim qızı,
BDU-nun doktorantı.
 email: Anarmin@live.ru

hiyyətli subyektləri tərəfindən bu risklərin qarşısının alınması sahəsində xüsusi fəaliyyətin – profilaktikanın təşkil edilməsi günümüzün tələbidir.

Məqalədə ailə-məişət zorakılığının törədilməsi mexanizmi baxımından onun qarşısının alınması üzrə fəaliyyətə dair istiqamətlər təhlil olunub. Təhlilin obyektı adı çəkilən sahədə baş verən (törədilən) cinayətlərin səbəb və şəraitindən irəli gələrək aidiyyəti təşkilətmə fəaliyyətidir. Həmin təşkilətmə fəaliyyəti qismində ailə-məişət zorakılığının xüsusi-kriminoloji profilaktikası müəllif tərəfindən təhlil edilib. Məlum olur ki, məişət cinayətkarlığının xüsusi-kriminoloji profilaktikası ailə-məişət sahəsində törədilən ən müxtəlif xarakterli zorakılı cinayətlərin baş vermə səbəblərinin və onların törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üzrə tədbirləri şərtləndirir.

Kriminologiya sahəsində mövcud olan mənbələrin təhlili deməyə əsas verir ki, ailə-məişət münasibətləri sahəsində kriminal zorakılığın qarşısının alınması üzrə xüsusi profilaktik tədbirlər eyniadlı cinayətlərin törədilməsinə kömək edən amillərin aradan qaldırılması və onların təsirinin neytrallaşdırılmasına, həmçinin bu sahədə hüquq-mühafizə və digər aidiyyəti subyektlərin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənir.

Açar sözlər: ailə, zorakılıq, profilaktika, subyekt, cinayətkarlıq, səbəb, şərait, təsir.

Professor F.Y.Səməndərov xüsusi

Bütün sivil cəmiyyətlərdə hər bir fərdin (şəxsin) təhlükəsizliyi ailələrin qorunması hesabına təmin olunur. Fərdin qorunması mahiyyət baxımından onun həyat və sağlamlığı, habelə mülkiyyət hüquqları və qanuni mənafeleləri ilə şərtlənsə, onların formalaşma nüvəsi ailə sayılır. Bu səbəbdən də ailələrin qorunması cəmiyyətlər üçün daha prioritetdir. Son illərdə ailələrin risk obyektı olduğu təhdidlər sırasında məişət zorakılığı hallarının genişlənməsi xüsusi narahatçılığa səbəb olur. Odur ki, dövlətin səla-

kriminoloji profilaktikanın «kriminogen amillərin zəiflədilməsinə, neytrallaşdırılmasına və aradan qaldırılmasına, cinayət törədə bilən fərdlərin islah olunmasına yönələn tədbirlər» dən ibarət olduğunu qeyd edir [1, s.108-109].

Məişət cinayətkarlığının xüsusi-kriminoloji profilaktikası ailə-məişət sahəsində törədilən ən müxtəlif xarakterli zorakılı cinayətlərin baş vermə səbəblərinin və onların törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üzrə tədbirləri, həmçinin konkret şəxslərə münasibətdə fərdi-profilaktik təsir tədbirlərini əks etdirir [2, s.236].

Qeyd edilməsi yerinə düşər ki, ölkəmizdə ailə-məişət münasibətləri sahəsində kriminal

səciyyə daşıyan fiziki, psixi, seksual və s. zorakılığın profilaktikası ilə bağlı bir çox problemlər xüsusi profilaktika subyektləri (polis, proku-rorluq, ədliyyə orqanları və s.) tərəfindən ailədə zorakılığın səbəb və şəraitinin aradan qaldırılması və minimuma endirilməsinə istiqamətlənmiş xüsusi-kriminoloji tədbirləri həyata keçirməklə həll edilir. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi zamanı Avstriya Federal Dövlətinin təcrübəsindən istifadə edilir.

“Müasir məişət cinayətkarlığının kriminoloji xarakteristikası və onun xəbərdar edilməsi tədbirləri” adlı dissertasiyasının avto-referatında K.A. Myas-nikova qeyd edir ki, müasir ailə-məişət zorakılığı ilə mübarizədə xüsusi-kriminoloji tədbirlər çoxaspektli olub, aşağıdakılardan ibarətdir:

– ailə-məişət cinayətlərinin profilaktikası inandırma, məcburetəmə və yardım xarakterli tədbirlərin kompleksindən ibarətdir;

– fərdi xüsusi-kriminoloji səviyyədə profilaktik iş ailədaxili mühitdə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə dəyər yönəlişlərinin və həyat tərzinin dəyişdirilməsinə, insanlarda cəmiyyətəzidd baxışlarının dəf edilməsinə, ümum-qəbul olunmuş davranış və hüquq qaydasına, insan şəxsiyyətinə və ləyaqətinə hörmətin formalaşdırılmasına istiqamətlənmiş səylərdən ibarətdir [3, s.24-25].

Ailə-məişət zorakılığının profilaktikası istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi məqsəddəuyğun sayılır:

– zorakılıq qurbanlarına və zorakılığın yer aldığı ailələrə təcili və uzun-müddətli kömək proqramlarının işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması;

– yalnız zorakılıq qurbanlarını deyil, həmçinin zorakılığın səbəbkarının, iştirakçıların (xüsusən də uşaqların) da cəlb edildiyi cəmiyyət reabilitasiya sisteminin təşkil edilməsi;

– hüquq-mühafizə orqanlarının, böhran mərkəzlərinin, sosial xidmətlərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının, təhsil və tibb müəssisələrinin fəaliyyətlərinin uzlaşdırılması və əlaqələndirilməsi;

– bir cinsin digəri üzərində üstünlüyü üzərində qurulmuş ənənəvi stereotiplərin dəyişdirilməsinə istiqamətlənmiş maarifləndirici işlərin aparılması;

– məişət cinayətkarlığının və ailə-məişət münasibətləri sahəsində törədilən digər hüquq pozuntuları ilə bağlı statistik hesabat sisteminin təkmil-ləşdirilməsi;

– ailə-məişət zorakılığının profilaktikası sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin effektivliyinin monitorinqi və s. [4, s.15-16].

Ailə-məişət zorakılığı sahəsində aparılan uzun müddətli monitorinq və təhlillərə dair hesabatlar ilə tanışlıq deməyə əsas verir ki, adı çəkilən problemin həlli üzrə həyata keçiriləcək xüsusi-kriminoloji xarakterli tədbirlər kompleksinə aşağıdakılar aid edilə bilər:

– ictimai həyatda və ailə münasibətlərində sosial və mədəni davranış modellərinin işlənilib hazırlanması və əhali, xüsusən yeni-yetmələr və gənclər arasında bu modellərin təbliği;

– qadın və uşaqlara münasibətdə zorakılıq barədə, zorakılıqla müşayiət olunan ailə münasibətlərinin həllinin hüquqi və cəmiyyət üsulları haqqında məlumatlarla yüksəldilməsinə istiqamətlənən maarifləndirici və

tədris kampaniyalarının təşkili və maliyyələşdirilməsi, regionlarda fəaliyyət göstərən ailə-məişət zorakılığı qurbanlarına kömək üzrə böhran (krizis) mərkəzləri haqqında informasiyanın yayılması;

– ailə zorakılığına aid məlumatların və statistik informasiyanın toplanması və təhlili, bu sahədə proqnozların qurulması ilə bağlı elmi tədqiqatların aparılması, qadın və uşaqlara münasibətdə zorakılığın nəticələrinin və ağırlıq dərəcəsinin, səbəblərinin və ailə zorakılığının qarşısının alınması üzrə həyata keçirilən tədbirlərin effektivliyinin öyrənilməsi; bu növ elmi və tətbiqi xarakterli tədqiqatların nəticələri barədə informasiyanın geniş yayılmasının təşkili;

– qadın və uşaqlara münasibətdə törədilən zorakılığın səbəblərinin və nəticələrinin aradan qaldırılmasına istiqamətlənmiş tədbirlərin və proqramların, fəaliyyət planlarının dəstəklənməsi və aktiv şəkildə təşviq edilməsi və s.

Zənnimizcə, qeyd olunanlar arasında ailə-məişət münasibətləri sahəsində qadınlara və uşaqlara münasibətdə zorakılığın qarşısının alınması, aradan qaldırılmasına yönələn regional proqramların işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsinin zəruriliyi xüsusi olaraq qeyd edilməlidir.

Ailə-məişət zorakılığının qarşısının alınması üzrə profilaktik fəaliyyətin aparıcı subyekti inzibati-ərazi vahidləri üzrə hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən ərazi polis orqanı, xüsusən də polis sahə rəisi (polis sahə inspektorları) çıxış edir. Bunun sadə və ağlabatan izahı məhz adları çəkilən subyektlərin əhaliyə daha yaxın olması, məişət münasibətlərinə operativ şəkildə müdaxilə

etmək üzrə real imkanlara malik olmalarıdır. Bir çox şəxslər təcrübədə ailədaxili zorakılığın qarşısının alınması üzrə polis sahə rəislərinin (polis sahə inspektorları) potensialının tam istifadə edilmədiyini qeyd edirlər. Lakin polis sahə rəislərinin (polis sahə inspektorları) fəaliyyətində ailələrin həssas hissələrinə toxunmamaq kimi professionalıq diqqətdə saxlanılır. Əgər buna riayət edilməzsə, ailələrdə boşanma və s. kimi neqativ hallar çoxala bilər. Daxili işlər orqanlarının digər bölmə və strukturlarının, vətəndaşların, maraqlı dövlət orqanlarının və təşkilatların, səhiyyə və təhsil müəssisələrinin, ictimai birliklərin və dini qurumların malik olduğu informasiyanı özündə cəmləşdirən məlumatlar bankı yaradılmalı, bu informasiyanın öyrənilməsi və analizi yolu ilə, həmçinin kütləvi informasiya vasitələrində öz əksini tapan bu kateqoriyalı məlumatların öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi vasitəsilə ailədaxili zorakılığın səbəblərinin və şəraitlərinin (bu növ kriminal zorakılıq hallarının səbəbiyyət kompleksini təşkil edən bütün halların, amillər kompleksinin) öyrənilməsi və sistemli təhlili həyata keçirilməlidir.

Digər dövlətlərin təcrübəsində polis əməkdaşlarının ailə zorakılığının qarşısının alınması üzrə fəaliyyətləri münasibətlə ailələrin üzvləri ilə profilaktik söhbətlərin aparılması və ya dava-dalaş salanların cinayət və ya inzibati məsuliyyətə cəlb edilmələri ilə nəticələnir [5, s.155-156].

Ailə-məişət zorakılığının qarşısının alınmasında xüsusi-kriminaloqi profilaktika haqqında danışıq qeyd edilməsi vacibdir ki, təhlil edilən profilaktika subyektlərinin fəaliyyətinin koordinasiyası üzrə bütün səylər,

çoxsaylı birgə qərarlara, kompleks proqramlara, profilaktik kampaniyalara, xüsusi əməliyyatlara, reydlərə, aylıqlara və s. baxmayaraq hələ də hiss olunacaq nəticələr əldə etmək mümkün olmur. Bir çox dövlətlərdə aidiyyəti fəaliyyət subyektlərinin fəaliyyət məqsədləri, vəzifələri, iş formalarına görə ayrı-ayrı elementlər bir-birini təkrarlayır. Ailə-məişət cinayətlərinin profilaktikasını həyata keçirən hər bir subyektin səlahiyyətləri dəqiq fərqləndirilmir. Bu kimi arzuolunmaz halların aradan qaldırılması məqsədilə fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarının təyinatı və fəaliyyət istiqamətləri diq-qətdə saxlanmalı, hüquq müəyyənədən ilə hüquq tətbiq edən subyektin fəaliyyətləri təkrar edilməməlidir.

Bir sıra xarici ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla ailə-məişət zorakılığı sahəsində törədilən cinayətlərə və hüquqpozmalara baxan xüsusi məhkəmələrin – ailə məhkəmələrinin yaradılması məqsədmüvafiq hesab edilir [6, s.156-157].

İxtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması və ya qadınlara münasibətdə zorakılıq haqqında işlərin vaxtında və effektiv baxılmasını təmin edən məhkəmə sisteminin mövcudluğu insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlarla müəyyən olunmuş prioritetlərdən biridir. BMT hesab edir ki, belə ixtisaslaşmış məhkəmə sistemi bütün ölkələrin milli qanunvericiyində nəzərdə tutulmalıdır. Hazırda bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Kanada, Böyük Britaniya, ABŞ-ın bəzi ştatlarında, Braziliya, İspaniya, Uruqvay və s. ixtisaslaşmış məhkəmələr mövcuddur.

ABŞ-da ailə zorakılığı haqqında işlər üzrə ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması məhkəmə sisteminin ailədə zorakılıq hallarını

daha tez və təxirəsalınmadan reaksiya göstərmək imkanlarının dəfələrlə artması üsullarından biri olmuşdur.

İspaniyada ixtisaslaşmış birləşmiş məhkəmələr 2004-cü il tarixli «Gender zorakılığında müdafiə haqqında» kompleks tədbirlər haqqında Qanun əsasında yaradılıb. Məhkəmə icraatının strukturlaşması və mərkəzləşdirilməsi hesabına belə birləşmiş məhkəmələr ziddiyyətli qərarların qəbulunu istisna edir, zərərçəkənlərin təhlükəsizlik səviyyəsini yüksəltməyə kömək edir və zərərçəkənin bir neçə dəfə şahid ifadəsi vermək zəruriliyini aradan qaldırır.

Məişət zorakılığının qarşısının alınmasında ölkənin elmi-tədqiqat və təhsil müəssisələrinin potensialından daha geniş istifadə edilməsi də zəruri və məqsədəuyğun hesab oluna bilər.

Təhqiqatçıların, müstəntiqlərin, hakimlərin daha yüksək peşəkar hazırlıq səviyyəsini təmin etmək məqsədilə onların hazırlığı və ixtisas artırmaları üzrə vahid və daimi əsaslarla işləyən sistemin yaradılması zəruridir. Ailədaxili zorakılığa qarşıdurmanın səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün hüquqpozmaların baş verməsinə kömək hadisələrin, o cümlədən narkomaniya, fahişəlik, alkoqolizm, habelə işsizliyin aradan qaldırılması diqqətdə saxlanmalıdır.

Məişət zorakılığının qarşısının alınmasında təşkilati istiqamətlərdən biri ailə zorakılığı nəticəsində təhlükəli vəziyyətə düşən qadınlar və uşaqlar üçün müvəqqəti sığınacaqların yaradılması və saxlanması, habelə ailə zorakılığı qurbanlarına təxirəsalınmaz tibbi və digər zəruri yardımların göstərilməsi üzrə xidmətlərin maliyyələşdirilməsidir. Bu sahədə

dünya təcrübəsi göstərir ki, ailə zorakılığının qurbanları üçün sığınacaqların yaradılması ailədə zorakılıq hallarından sosial-hüquqi və cəmiyyət müdafiənin təmini üzrə tədbirlər sistemində mühüm halqalardan biridir. Bu tip sığınacaqların, sosial-reabilitasiya yönümlü böhran mərkəzlərinin fəaliyyəti sonradan kriminal faciəyə çevrilə bilən və cinayət məsuliyyəti doğura bilən çoxsaylı fiziki cinsi, cəmiyyət zorakılıq hallarının qarşısının alınması və profilaktikasında xüsusilə aktualdır.

Fikrimizcə, məişət zorakılığı ilə bağlı hüquq pozuntuları və cinayətlər haqqında məlumatları özündə cəmləşdirən statistik hesabat sisteminin konseptual əsaslarına yenidən baxılması və təkmilləşdirilməsi zərurəti mövcuddur. Bu məlumatların Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Baş prokurorluq, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, təbəçiliklərində ailədaxili zorakılıq hallarının sosial-hüquqi müdafiəsi üzrə sosial xidmətlər olan digər dövlət orqanları, yerli özünüidarə orqanları, qeyri-hökumət təşkilatlarının hesabatları əsasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğu tərəfindən toplanılması və ümumiləşdirilməsi məqsədmüvafiq hesab edilə bilər.

Ailə-məişət zorakılığına effektiv qarşıdurmanın təmini bütün hüquq-mühafizə, sosial-cəmiyyət xidmət və digər dövlət orqanlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələnin həlli üçün məişət zorakılığı ilə mübarizə üzrə dövlət komissiyasının təsis edilməsi və onun nəzərində işçi qruplar yaradılmalıdır. Qeyd edilən

Komissiya bu sahədə əlaqələndirici subyekt qismində çıxış etməli, ailə-məişət zorakılığının profilaktikası üzrə kompleks ümumdövlət və regional proqramlarının və fəaliyyət planlarının ayrı-ayrı profilaktika subyektləri tərəfindən reallaşdırılmasına effektiv nəzarəti təmin etməlidir. Ailə-məişət münasibətləri sahəsində profilaktik iş həyata keçirilərkən münasibətli vəziyyətlərin inkişafının başlanğıc mərhələsində ailədaxili zorakı cinayətlərin qarşısının alınmasının təsirli və effektiv mexanizminin yaradılması zəruridir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Səməndərov F.Y. Kriminologiya. Ümumi hissə. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2003, 162s.
2. Qoşqarova N.R. Qadınlara qarşı törədilən zorakılıq cinayətlərinin kriptoloji xarakteristikası və önlənməsinə dair // Məhkəmə Ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. № 59, 2013, s.234-239.
3. Мясникова К.А. Криминологическая характеристика современной бытовой преступности и меры ее предупреждения: автореф. дисс...к.ю.н. Ростов-на-Дону, 2004.- 27с.
4. Naxçıvanlı A. Ailə-məişət zorakılığının qarşısının alınması üzrə dövlət mexanizminin təkmilləşdirilməsinin aktual problemləri // «Ailə-məişət zorakılığının sosial-psixoloji, cinayət-hüquqi və kriminoloji problemləri» Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 2016, s.14-16.
5. Исаков А.А. Криминологическая характеристика и предупреждение насильственных преступлений, совершаемых в семье. Диссерт...к.ю.н. М., 2004.- 203с.
6. Ал-Кавасми А.Х. Противодействие криминальному насилию в сфере семейно-бытовых отношений: Дисс...к.ю.н. Бишкек, 2011.- 192с.

О РОЛИ СПЕЦИАЛЬНО-КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ В ПРЕДОТВРАЩЕНИИ СЕМЕЙНО-БЫТОВОГО НАСИЛИЯ

АННОТАЦИЯ

**Алиева Нармин,
Докторант БГУ.**

В данной статье проведён анализ направления деятельности по предотвращению семейно-бытового насилия с точки зрения механизма его совершения. Объектом исследования является соответствующая деятельность в зависимости от причин и обстоятельств совершения преступлений в указанной сфере. В качестве данной организационной деятельности автором проанализировано специально-криминологическая профилактика семейно-бытового насилия. Становится известно, что специально-криминологическая профилактика бытовой преступности обуславливает комплекс мероприятий по устранению обстоятельств, способствующих совершению насильственных преступлений различного характера в семейно-бытовой сфере.

Ключевые слова: *семья, насилие, профилактика, субъект, преступность, причина, состояние, воздействия.*

ON THE ROLE OF SPECIAL-CRIMINOLOGICAL PREVENTION IN THE PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE

SUMMARY

**Narmin Aliyeva,
PhD Student BSU.**

In this article, an analysis has been made of the direction of activities to prevent domestic violence from the point of view of the mechanism for its commission. The object of the study is the relevant activities, depending on the causes and circumstances of the commission of crimes in this area. As the given organizational activity the author has analyzed the special-criminological prevention of family and domestic violence. It becomes known that the special-criminological prevention of domestic crime stipulates a set of measures to eliminate the circumstances that contribute to the commission of violent crimes of a different nature in the family.

Key words: *family, violence, prevention, subject, crime, cause, condition, impact.*

SİLAHLI MÜNAQIŞƏLƏRLƏ BAĞLI “UŞAQ” ANLAYIŞININ MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ PROBLEMI

Aytac Qasımova,
**BDU, “İnsan hüquqları və informasiya
hüququ” üzrə YUNESKO kafedrasının
doktorantı.**

Məqalədə silahlı münaqişələrlə bağlı olan “uşaq” anlayışına aydınlıq gətirilmişdir. Bu anlayışın beynəlxalq hüquqi əsasları təhlil edilmişdir. 1949-cu il Cenevrə konvensiyaları, 1977-ci il I və II protokollar, 1989-cu il Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya, 2000-ci il tarixli Fakultativ protokol və digər tövsiyə xarakterli beynəlxalq hüquqi sənədlər uşaqların silahlı münaqişələrdə statusu, uşaq anlayışının müəyyən edilməsi, münaqişələrə cəlb edilməsi, onların iştirakı, uşaqların silahlı münaqişələrdən çəkindirilməsi ilə bağlı dövlətlərin öhdəlikləri ilə bağlı vacib normalar təsbit etmişdir. Lakin yaşadığımız dünyada əsgər-uşaqların mövcudluğu bu normaların dövlətlər tərəfindən nəzərə alınmaması, riayət edilməməsinin göstəricisidir.

Dövlətləri bu normaların icrasına, sadəcə riayət edilməsinə məcbur edən mexanizmlərin olmaması və ya olduğu təqdirdə qeyri-effektiv fəaliyyəti bu istiqamətdə problemlərin daha da çoxalmasına yol açacaq. Beynəlxalq ictimaiyyət ümumi fikirə gəlməlidir ki, əhalinin həssas qrupları olan uşaqların müdafiəsi barəsində beynəlxalq normalar, standartlar və tövsiyələrə məcburi hüquqi qüvvə verilməlidir.

Açar sözlər: silahlı münaqişə, uşaq, anlayış, konvensiya, beynəlxalq, yaş həddi, yetkinlik yaşına çatmayan, insan hüquqları, tövsiyə.

Bir çox beynəlxalq hüquqi sənədlərdə təsbit edilmiş insan hüquqları fərd-

lərin həyat fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə uyğundur, həmin beynəlxalq hüquqi sənədlər dövlətlərdən onlara riayət edilməsini tələb edir. Eyni

zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, ayrı-ayrı insan hüquqları yalnız hüquqi münasibətlərin müəyyən hissəsinə aid olur və və-təndəşə, işçilərə, qadınlara və ya uşaqlara bağlılığı ola bilər [4, 65]. Əgər söhbət insanların öz hüquqlarını müdafiə etmək qabiliyyətindən gedirsə, uşaqlar öz hüquqlarını müstəqil şəkildə qorumağa qadir deyil. Uşaqların beynəlxalq və ya dövlətdaxili hüquqi normalara əsaslanan hüquqları adətən böyüklər tərəfindən realizə edilir. Bu fikirlə əlaqədar belə bir sual yarana bilər, bəs "uşaq" anlayışına kimlər aiddir və bu anlayışı necə müəyyən etmək lazımdır?

Ümumiyyətlə, "uşaq" anlayışı çoxmənalıdır və geniş istifadə olunur, həm insanın həyat dövrü ilə, həm də fiziki və əqli cəhətdən inkişafı dövrünə münasibətdə. Uşaq dedikdə, adətən "kiçik", "azyaşlı" insanlar nəzərdə tutulur, hansı ki, öz yaşına görə hələ sərbəstlik əldə etməmişdir. Uşaq

hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyasının preambulasına əsasən "uşaq" anlayışına müxtəlif kontekstlərdə və müəyyən hüquq normalarında təsbit olunan müxtəlif funksiyalara uyğun olaraq rast gəlinir.

Onu da qeyd edək ki, uşaq hüquqlarının müdafiəsini Yeniyetmələrin əmək şərtlərini müəyyən edən BƏT Konvensiyası, 1966-cı il İnsan hüquqları paktları və digər beynəlxalq hüquq aktları da nəzərdə tutur. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın təhlili zamanı uşaq anlayışına dair bəzi qeyri-müəyyənliklər meydana çıxır. Belə suallara ana bətnində olan rüşeymin hüquqlara malik olub-olmaması, yaş həddi kimi məsələləri aid etmək olar. Bu suallar 1989-cu il Konvensiyasının mətninin hazırlanması zamanı da geniş müzakirə obyektinə olmuşdur.

Mübahisə doğuran suallardan birincisi ana bətnində olan rüşeymin "uşaq" anlayışına aid edilib-edilməməsi ilə bağlıdır. 1989-cu il Konvensiyasına müvafiq olaraq, hər bir insan 18 yaşına çatanaqədər bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır, bir şərtlə ki, həmin uşaq barəsində tətbiq edilən qanuna görə o, yetkinlik yaşına daha əvvəl çatmış olmasın [5, 184]. Lakin qeyd edək ki, 1959-cu il Uşaq hüquqlarına dair Bəyannaməyə istinad edən bu Konvensiyanın preambulasında göstərilir ki, uşağın istər doğulmazdan əvvəl, istərsə də doğulduqdan sonra xüsusi mühafizəyə və qayğıya, o cümlədən lazımi hüquqi müdafiəyə ehtiyacı var [2, 826].

Qeyd edilən məsələ ilə bağlı dövlətlər arasında fikir ayrılıqlarını nəzərə alan konvensiya müəllifləri müvafiq problemin həllini dövlətdaxili hüququn öhdəsinə buraxmağa qərar vermişlər. Bəzi (Amerika insan hüquqları konvensiyası[8, 133]) sənədlər istisna olmaqla, əksər beynəlxalq hüquqi sənədlər insan hüquqlarının müdafiəsini doğulduqdan sonra nəzərdə tutur və bu səbəbdən də ana bətnindəki rüşeymi beynəlxalq hüququn subyektini kimi qəbul etməzlər. Beləcə, ana bətnindəki rüşeymi beynəlxalq hüquqi baxımdan "uşaq" anlayışına aid etmək mümkün olmur.

"Uşaq" anlayışının müəyyən edilməsi zamanı növbəti mübahisəli sual yetkinlik yaşı ilə bağlıdır. Bu məsələnin həllini də 1989-cu il Konvensiyası dövlətdaxili qanunvericiliyin öhdəsinə buraxmışdır. Yetkinlik yaşının müəyyən edilməsi ölkələr üzrə fərqlidir. Adətən bu 18 yaş həddində müəyyən edilir, lakin 21 yaş (Toqo), hətta Laosda bu məsələ hüquqi cəhətdən təsbit edilməmiş və insanın həddi-buluğa çatması anı ilə müəyyən edilir.

Belə çıxır ki, 18-21 yaş arasında şəxslər həm Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın müdafiəsindən, həmçinin öz ölkələrində yetkinlik yaşına çatmışlara aid hüquqi müdafiədən məhrum olurlar. Başqa sözlə desək, bu kateqoriya insanlar "hüquqi vakuuma" düşürlər.

Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya ilə yanaşı, digər beynəlxalq hüquqi aktlarda yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üçün müxtəlif anlayışlardan istifadə edilir. Belə ki, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında

Beynəlxalq Paktda “18 yaşdan aşağı şəxslər” (md. 6.5), “yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər” (md. 10, md. 26), İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda “qeyri-müstəqil uşaqlar” (md. 10.1), Avropa Sosial Xartiyasında “yeniyetmələr” kimi ifadələrdən istifadə olunur.

"Uşaq" anlayışını fiziki və əqli baxımdan sərbəst olmayan şəxslər kimi müəyyən edərkən hüquq normalarının tamamlanması üçün əlavə edilən meyarları da nəzərə almaq lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, uşaqların müxtəlif yaş qrupları müxtəlif ehtiyaclara malikdir və onların hüquqi tənzimlənməsi meyarları da müxtəlifdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə uşaqlar işləməyə və ailə qurmağa tez başlayırlar. İnkişaf etmiş ölkələrdə uşaqların valideynlərdən asılılığı, təhsil müddəti və sərbəst həyata uyğunlaşması uzun vaxt çəkir. Bütün bu proseslər uşağın yetkinlik dövründə qədəm qoyması ilə birbaşa əlaqəlidir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, uşaq hüquqlarını təhlil edərkən, uşağın yetkinlik yaşına çatması anını müəyyən etmək kritik məsələdir. Bu məqam uşaqda hüquq və fəaliyyət qabiliyyətinin olmasını, məsələn seçki hüququnun olmasını müəyyən edir. Milli qanunvericilik, adətən uşaqların yaş qrupları barəsində fərqlər aparır. Uşağın yaşından asılı olaraq müxtəlif hərəkətlər barəsində məhdud fəaliyyət qabiliyyəti tanına bilər. Məsələn, Fransada uşaq 16 yaşından əmək müqaviləsini bağlamaq hüququna malikdir, Yunanıstanda bu hədd 14, Azərbaycan Respublikasında (AR) isə

16-dır. Valideynlərin razılığı olmadan sazişləri imzalamaq hüququ Avstriyada 14 yaşdan, Polşada 16 yaşdan başlayır. Övladlığa götürülmədən imtina etmək hüququ Estoniyada 10, Danimarkada 12, Belçikada isə 15 yaşdan başlayır. Beləliklə, məhdud fəaliyyət qabiliyyətinin yaranması yaşı milli mədəniyyətdən, ənənədən və başqa amillərdən asılıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələlər əsasən dinc dövrdə qüvvədə olur, silahlı münaqişələr dövründə uşaq hüquqlarının müdafiəsi naminə uşaq anlayışının müəyyən edilməsi həm yaşadığımız dövrdəki çoxsaylı silahlı münaqişələrin qurbanları olan uşaqların müdafiəsi, həmçinin gələcəkdə baş verəcək silahlı münaqişələrdə uşaqların hüquq və azadlıqlarının qorunması işində qeyri-müəyyənliyə yol verilməməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Silahlı münaqişə qurbanları olan uşaqların hüquqlarının müdafiəsi kontekstində "uşaq" anlayışını müəyyən edərkən, beynəlxalq humanitar hüququn mövcud standartlarını qeyd etmək lazımdır. Üstün olan normaya əsasən uşaqların xüsusi müdafiədən istifadə üçün yaş həddi 15-dir. Ancaq normaların əksəriyyəti yuxarı yaş həddi kimi 18 yaşını müəyyən edir. Müharibə zamanı mülki əhalinin müdafiəsi haqqında IV Cenevrə Konvensiyasına əsasən ölüm hökmü 18 yaşdan aşağı şəxsə tətbiq edilə bilməz (md. 68.4). 18 yaş həddi həmçinin I Əlavə Protokolda (md. 77.5), II Əlavə Protokolda (md. 6.4) da təsbit edilmişdir. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya da şəxsin uşaq hesab edilməsi üçün 18 yaşını

yuxarı hədd kimi müəyyənləşdirmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, I Əlavə Protokolun 77.2-ci maddəsi hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirak və silahlı qüvvələrə xidmətə çağırış üçün minimal yaş kimi 15 yaşı təsbit etmişdir. BMT-nin Uşaq hüquqları üzrə Komissiyası 1989-cu il Konvensiyasına Fakultativ Protokolu hazırlamış və 2000-ci ilin yanvar ayında qəbul edilmiş bu sənəddə hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirak və silahlı qüvvələrə xidmətə çağırış üçün minimal yaş kimi artırılaraq 18 yaş müəyyən edilmişdir[3, 3-7].

Yuxarıda qeyd edilən beynəlxalq hüquqi sənədlərin müddəalarını nəzərə alaraq hesab edirik ki, silahlı münaqişə qurbanları olan uşaqların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı ayrıca beynəlxalq konvensiyanın işlənilməsi zamanı, xüsusilə də “uşaq” anlayışına tərif verilməsi zamanı şəxsin yetkinlik yaşına çatmaması meyarı kimi 18 yaşın müəyyən edilməsini daha məqsədəuyğundur.

Silahlı münaqişələrdə uşaqların iştirakı və bütövlükdə uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsi problemi müasir dövrün ən acınacaqlı problemlərindən biridir. Bu problem 1990-cı illərdən xüsusilə intensiv xarakter almışdır. 1996-cı ildə BMT Baş Katibinin Uşaq hüquqları üzrə eksperti və Mozambikin keçmiş təhsil naziri Qrasa Maşel ilk dəfə olaraq silahlı münaqişələrin uşaqlara dağıdıcı təsiri və tövsiyələrlə bağlı geniş hesabatla çıxış etmişdir. Həmin hesabat əsasında Uşaqlar və silahlı münaqişələr problemi ilə bağlı BMT-nin xüsusi nümayəndəsi təyin edilmişdir.

Silahlı münaqişələrin uşaqlara təsiri müxtəlif formalara malikdir. Silahlı münaqişə dövründə uşaqların müdafiəsi üzrə məsələnin həlli üçün, həmçinin hüquq pozucularının cəzasızlığına son qoymaq üçün, BMT Təhlükəsizlik Şurası pozuntuların altı kateqoriyasını müəyyən etmişdir:

- uşaqların qətli və ya onlara xəsarət yetirilməsi;
- uşaqların əsgər kimi toplanması və onlardan əsgər qismində istifadə;
- uşaqlar barəsində cinsi zorakılıq;
- məktəblərə və ya xəstəxanalara hücumlar;
- humanitar təşkilatların fəaliyyətinə qadağa qoyulması;
- uşaqların oğurlanması [9, 39].

Göstərilən pozuntuların qarşısının alınması məqsədilə 2005-ci ildə BMT Təhlükəsizlik Şurası Müşahidə və hesabat mexanizmini təsis etmişdir. Bu qurumun vəzifəsi dünyanın müxtəlif ölkələrində sistemli müşahidələrin aparılması yolu ilə uşaq hüquqlarına qarşı cinayət hadisələrinin sənədləşdirilməsi və müvafiq məruzələrin tərtib edilməsidir.

Təşkilati mexanizmlərlə yanaşı, uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsini inkar edən əsas beynəlxalq hüquqi sənədlər 1949-cu il Cenevrə konvensiyaları və əlavə protokollar, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin 1998-ci il Roma Statutu, Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyaya 2000-ci il Fakultativ Protokolu, BƏT-in 182 sayılı Konvensiyası, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1261 (1999-cu il), 1314 (2000-ci il), 1379 (2001-ci il), 1460 (2003-cü il),

1539 (2004-cü il), 1612 (2005-ci il), 1882 (2009-cu il) sayılı qətnamələri və s.

2006-cı ildə qəbul edilmiş Belfast Bəyannaməsi də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu sənəddə göstərilir ki, Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya da daxil olmaqla beynəlxalq humanitar hüququn normaları uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutmalıdır (md. 11) [12]. Uşaqlardan canlı sipər kimi istifadə edən şəxsləri və ümumilikdə hərbi məqsədlərin realizəsi üçün uşaqlardan istifadə edən şəxsləri müharibə cinayətləri, insanlıq əleyhinə cinayətlər törədən şəxslər kimi mühakimə etmək lazımdır.

Bütövlükdə, uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsi probleminə yaş həddi məsələsi mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən bu problemin üzərində dayanmaq istərdik. Qeyd edək ki, yeniyetmələrin hərbi əməliyyatlardan tamamilə təcrid edilməsi qeyri-mümkündür. Cenevrə konvensiyalarına I Əlavə Protokolun 77.2-ci maddəsi silahlı münaqişə tərəflərinə hərbiyə çağırış yaşının 15-dən 18-ə qaldırılmasını təklif edərək hərbi əməliyyatlarda iştirak üçün yaşlı əhaliyə üstünlük verilməsini təsbit edir. Qeyd edək ki, bu norma şərti xarakter daşıyır, çünki dövlətlər hərbi vəziyyətin mürəkkəbliyinə istinad edərək gənclərin hərbiyə səfərbər edilməsini əsaslandırma bilirlər [1, 21]. Əgər beynəlxalq silahlı münaqişə dövründə I Əlavə Protokolun 77.2-ci maddəsinin əksinə olaraq 15 yaşdan aşağı şəxslər hərbi əməliyyatlara cəlb edilibsə, həmin şəxslər göstərilən Pro-

tokolun təsir dairəsindən kənar qalmır və xüsusi beynəlxalq hüquqi müdafiədən istifadə edə bilər.

15 yaşadək şəxslərin hərbi əməliyyatlara cəlb edilməsinə qadağa qeyd etdiyimiz I Əlavə Protokolla yanaşı, II Əlavə Protokolun 4.3-cü maddəsi ilə də müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, 15 yaşı tamam olmamış uşaqlar silahlı qüvvələrə cəlb edilmir və onlara hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə icazə verilmir [6, 139].

Cenevrə Konvensiyaları sisteminin yaş meyarı ilə yanaşı, uşaqların silahlı münaqişələrdə iştirakı zamanı müdafiəsi ilə bağlı digər vacib məqamı onların statusu ilə bağlıdır. Cenevrə konvensiyalarına əsasən uşaqların tutulması, əsir götürülməsi vaxtı onlara uşaq-əsgər statusu verilir. III Cenevrə Konvensiyasının (və ya Hərbi əsirlərlə rəftar haqqında Konvensiya) 4-cü maddəsi, I Əlavə Protokolun 43.2-ci maddəsi müvafiq məsələləri tənzimləyir. Qeyd etmək lazımdır ki, hərbi əsir statusunun verilməsi üçün yaş məhdudiyəti mövcud deyil. Bundan başqa, uşaqların silahlı münaqişədə iştirakı onların tərəfindən qanun pozma kimi qiymətləndirilmir, bu halda uşaqları silahlı münaqişəyə cəlb edən tərəflər belə qanun pozmalar üçün məsuliyyət daşıyırlar.

Silahlı münaqişə dövründə uşaqlar tərəfindən edilmiş hüquq pozmalar üçün məsuliyyəti müəyyən edərkən ilk növbədə, həmin pozuntuları törədəninin yaşını dəqiq müəyyən etmək lazımdır, yalnız bundan sonra həmin şəxsin beynəlxalq humanitar

hüquq qaydalarını pozması haqqında fikir yürütmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə uşaqların silahlı münaqişələrdə iştirak etmək yaşının təyini məsələsi ilə bağlı beynəlxalq hüquqi sənədlərin mövcudluğuna baxmayaraq, bu məsələ beynəlxalq problem kimi öz aktuallığını itirmir. Bəzi ölkələrdə uşaqları hələ erkən yaşlarından ağır işlərə cəlb etmək, o cümlədən hərbi əməliyyatlara cəlb etmək normal qarşılır. Belə ki, BMT Baş Katibinin Uşaqlar və Somalidə silahlı münaqişə məsələsinə dair Təhlükəsizlik Şurasına verdiyi 22 dekabr 2016-cı il tarixli Hesabatına əsasən hesabat dövrü (2010-2016) üçün aparılan müşahidələr göstərmişdir ki, uşaqların hərbi əməliyyatlara cəlb edilməsi və iştirakı üzrə 6163 təsdiq edilmiş hal qeydə alınmışdır ki, onlardan 5933-ü oğlan, 230 qızlardır. Somalidə fəaliyyət göstərən Əş-Şəbab terror qruplaşması hətta 9 yaşlı uşaqları partlayıcı maddələrin daşınması, məlumat ötürülməsində istifadə edir. 1 avqust 2015-ci ildə Əş-Şəbab qruplaşması Xaqarey kəndində məşq düşərgəsi yaratmışdır, hansında ki, 9-15 yaş arası 60 oğlan uşağı aktiv təlimlər keçmişdir [7, 5].

Daxili münaqişələrin tez-tez baş verdiyi ölkələrdə uşaq-əsgərlərin sayı durmadan artır. Adi əsgərlər kimi uşaqların könüllü və zorakı yığılması – bu müasir günün reallıqlarıdır və hal-hazırda müxtəlif qruplaşmaların sıralarında oğlanlar kimi qızlar da cəlb olunurlar.

UNİCEF-in verdiyi məlumatlara əsasən 43 milyon uşaq məktəbə getmək imka-

nından məhrumdur. Belə məhrumiyyətə müxtəlif səbəblər yol açır, silahlı münaqişələr onlardan birincisidir. BMT Qaçqınların İşləri üzrə Ali Komissar İdarəsinin (QİAKİ) 2016-cı il Məruzəsinə əsasən milyonlarla uşaq, hansılar ki, münaqişələrə və zorakılığa görə doğma yerlərindən qaçmağa məcbur edilmişdilər, məktəbə getmək imkanından məhrumdur. Qaçqın-uşaqların yarısı ibtidai məktəbə gedir və yalnız bu kateqoriyadan 22 faiz yeniyetmə orta məktəbə gedə bilər.

Məktəbli yaşında olan 6 milyon qaçqın-uşaqdan 3,7 milyonu məktəbə getmir. 1,75 milyon uşaq ibtidai məktəbə getmir və 1,95 milyon yeniyetmə orta məktəbə getmirlər. BMT Qaçqınların İşləri üzrə Ali Komissarı Filippo Qrandi mövcud vəziyyəti "böhran" adlandırmışdır. Ən acınacaqlı vəziyyət Çad, Konqo, Efiopiya, Keniya, Livan, Pakistandadır. Məruzənin müəllifləri Suriyada münaqişənin nəticələrinə diqqət cəlb edərək göstərirlər ki, hazırda 2,1 milyon uşaq və yeniyetmə məktəbə getmir. Əgər 2009-cu ildə bu ölkədə 94 faiz uşaq məktəbə gəldisə, 2016-cı ilin iyulunda bu yalnız 60 faiz təşkil etmişdir [11].

Dünya ictimaiyyəti ümumi fikrə gəlməlidir ki, əhalinin zəif qrupları olan uşaqların müdafiəsinə dair beynəlxalq normalar, standartlar və tövsiyələr məcburi olmalıdır. Yalnız həmin normalara ciddi şəkildə əməl edilməsi şəraitində uşaqların hüquqlarının real, effektiv müdafiəsindən və pozuntu hallarının azalmasından danışmaq olar.

Silahlı münaqişələrə uşaqların cəlb edilməsi nəticəsində uşaqlara qarşı cinsi

zorakılıq halları, onlara fiziki zərər yetirilməsi, uşaqlarda müxtəlif xəstəliklərin üzə çıxması kimi problemlər müasir dövrün aktual problemləri sırasındadır. Sadalanan problemlər 1990-cı illərdə keçmiş Yuqoslaviya ərazisində baş vermiş silahlı münaqişələrdə, 1992-93-cü illərdə Dağlı Qarabağ münaqişəsində özünü büruzə vermişdir.

Hazırda isə Sudan (Darfur əyaləti), Somali kimi ölkələrdə baş verən silahlı münaqişələrdə azyaşlı qızların zorlanması, uşaqlar arasında QİÇS və digər xəstəliklər kütləvi hal almışdır. BMT-nin Uşaqlar və silahlı münaqişələr üzrə Xüsusi işçi Qrupunun Cənubi Sudanla bağlı 12 may 2015-ci il Hesabatında göstərilir ki, bu ölkədə azyaşlı qızların kütləvi şəkildə zorakılığa məruz qalması, cinsi zorakılıq, tibbi xidmətdən tamamilə məhrum olması, aktiv döyüş əməliyyatlarına cəlb edilməsi hallarına yol verilir [10, 5].

Beynəlxalq ictimaiyyət anlamalıdır ki, uşaqların müdafiəsi və hüquqlarının təmin edilməsi xeyriyyəçilik fəaliyyəti yox, öhdəlikdir. Uşaqların vəziyyətinin yaxşılaşması yalnız əməkdaşlığın və dövlətlərin arasında tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulması şəraitində mümkündür, eyni zamanda dövlət daxilində – nazirliklərin arasında, yerli hökumət orqanlarının və ictimai strukturların müxtəlif qurumları, müstəqil təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyəti qrupları və, əlbəttə, kütləvi informasiya vasitələrinin qarşılıqlı əməkdaşlığı uşaq hüquqlarının müdafiəsində pozitiv nəticələr əldə edilməsinə müsbət təsir göstərə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Борченко В.А., Долганова Н.В. Защита прав несовершеннолетних в период вооруженных конфликтов // Вестник Прикамского социального института. 2016. № 1 (73), с. 19–23.
2. Ann-Charlotte Nilsson. Children and Youth in Armed Conflict. Martinus Nijhoff Publishers, 2013, 1638 p.
3. Guide to the Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict. UNICEF, 2003, 71 p.
4. Habib B. La definition de Γ enfant en droit international public.(La protection Internationale des droits de Γ enfant)// Collection travaux de l'Institut du Droit de la Paix et du Developpement de l'Universite de Nice. 1983. P. 65.
5. Jančić O. Cvejić. The Rights of the Child in a Changing World: 25 Years after The UN Convention on the Rights of the Child. Springer, 2015, 410 p.
6. Mark A. Drumbl. Reimagining Child Soldiers in International Law and Policy. OUP Oxford, 2012, 254 p.
7. Report of the Secretary-General on children and armed conflict in Somalia. S/2016/1098. United Nations Security Council. 18 p.
8. Sharon Detrick. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. Martinus Nijhoff Publishers, 1999, 790 p.
9. Sonja C. Grover. The Torture of Children During Armed Conflicts: The ICC's Failure to Prosecute and the Negation of Children's Human Dignity. Springer Science & Business Media, 2013, 228 p.
10. Working Group on Children and Armed Conflict. Conclusions on Children and Armed Conflict in South Sudan. S/AC.51/2015/1. Security Council United Nations. 10 p.
11. <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=26589#.WN9JetSLTVQ>
12. <https://www.unicef.org/lac/.../Belfast%20Declaration.doc>

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ "РЕБЕНОК" В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ

РЕЗЮМЕ

Айтадж Касимова.

В статье разъясняется понятие «ребенок», связанная с вооруженными конфликтами. Проанализирована международно-правовая основа этого подхода. Женевские конвенции 1949 года, I и II протоколы 1977 года, Конвенция о правах ребенка 1989 года, Факультативный протокол 2000 года и другие рекомендательные международно-правовые документы закрепили важнейшие нормы связанные с обязательствами государств о статусе детей в вооруженных конфликтах, участие и вовлечение детей в вооруженные конфликты. Однако существование детей-солдат в мире, в котором мы живем, свидетельствует о том, что эти нормы игнорируются государствами.

В отсутствие механизмов принуждения государств для соблюдения этих норм или в случае неэффективной деятельности таких механизмов приведет к проблемам в этом направлении. Международному сообществу следует сделать общий вывод о том, что международное право, стандарты и рекомендации по защите детей должны иметь юридическую силу.

Ключевые слова: *вооруженный конфликт, ребенок, понятие, конвенция, международный, возраст, несовершеннолетние, права человека, рекомендации.*

THE PROBLEM OF DEFINITION OF THE "CHILD" IN ARMED CONFLICTS

SUMMARY

Aytadj Gasimova.

The article explains the concept of "child" associated with armed conflicts. The international legal basis of this approach is analyzed. The Geneva Conventions of 1949, the I and II Protocols of 1977, the 1989 Convention on the Rights of the Child, the Optional Protocol of 2000 and other recommendatory international legal instruments enshrined the most important rules related to the obligations of States on the status of children in armed conflict, the involvement of children in armed conflicts. However, the existence of child soldiers in the world in which we live shows that these norms are ignored by states.

In the absence of mechanisms for compelling states to comply with these norms, or in the event of ineffective operation of such mechanisms, problems will arise in this direction. The international community should draw a general conclusion that international law, standards and recommendations for the protection of children should be legally binding.

Keywords: *armed conflict, child, concept, convention, international, age, minors, human rights, recommendations.*

YENİ NƏSİL İNSAN HÜQUQLARININ ANLAYIŞI VƏ KONSEPTUAL HÜQUQİ ƏSASLARI

Xətai Hətəmov,
BDU, “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” üzrə YUNESKO kafedrasının doktorantı.

olaraq K. Vasakın “YUNESKO kuryeri” jurnalında dərc edilmiş “Otuz illik döyüş” məqaləsində istifadə edilmişdir[9, 29]. Bu məqaləsində K. Vasak, “üçüncü nəsil hüquqlar”

Məqalədə “yeni nəsil” və ya “üçüncü nəsil insan hüquqları”nın anlayışı və nəzəri xüsusiyyətləri ilə bağlı məsələlər tədqiq edilmişdir. Çoxsaylı nəzəri mübahisələrə səbəb olan və əsasən xalqların və millətlərin müqəddəratı baxımından əhəmiyyətli sayılan “Üçüncü nəsil insan hüquqları” konsepsiyası təxminən əlli il əvvəl, yəni XX əsrin yetmişinci illərində yaranmışdır. Bu fikri irəli sürən və məşhurlaşdıran YUNESKO-nun İnsan Hüquqları Departamentinin keçmiş rəhbəri Karel Vasak olmuşdur. Digər tələblərdən fərqli olaraq bir sıra elə tələblər mövcuddur ki, həmrəyliyin olması onların reallaşdırılmasının əsas şərtidir. Bunlara misal olaraq öz müqəddəratını təyin etmək hüququnun, təbii sərvət və ehtiyatlar üzərində ayrılmaz suverenlik hüququnun, yaşamaq hüququnun, inkişaf hüququnun, layiqli ətraf mühit hüququnun, azlıqların və yerli azsaylı xalqların hüquqlarının adları qeyd edilir. Bütün bu hüquqların yalnız həmrəylik şəraitində həyata keçirilməsinin mümkünlüyü səbəbindən göstərilən hüquqlar parlaq ifadə edilmiş kollektiv təbiətə malikdirlər, yəni ayrı-ayrı fərdlərdən çox bütövlükdə xalqlara aid edirlər. Bu yeni hüquqlar insan hüquqları kimi beynəlxalq səviyyədə tanınmanı tələb edir.

olaraq tanınma bilən həmrəylik hüquqlarının meydana gəlməsi ilə bağlı fikirlərini bölüşmüş və bu hüquqlarının təsnifatı ilə bağlı qısa əsaslandırma vermişdir.

1979-cu ildə Strasburqdakı Beynəlxalq İnsan Hüquqları İnstitutunda etdiyi məruzədə və sonrakı elmi işlərində Karel Vasak əsasən xalqlara və millətlərə münasibətdə şamil olunan hüquqlarla bağlı daha dəqiq təsnifatlandırma etmiş və üç nəsil hüquqlar arasındakı fərqi daha aydın şəkildə əsaslandırmışdır. Onun fikrincə, insan hüquqlarının birinci nəslə burjuva inqilabları dövründə meydana gəlmiş və dövlət tərəfindən müdaxiləni gərəksiz sayan neqativ hüquqlardır, yəni azadlıqla bağlı hüquqlar. İnsan hüquqları

Açar sözlər: yeni nəsil, üçüncü nəsil, həmrəylik, kollektiv, insan hüquqları, konsepsiya, xalq, subyekt, öz müqəddəratını təyin etmək, bəyannamə.

“Yeni nəsil hüquqlar”, “Həmrəylik hüquqları” və ya “üçüncü nəsil hüquqlar” mənası daşıyan termin ilk dəfə

ilə bağlı ikinci nəsil hüquqlar dedikdə, 1917-ci il Oktyabr inqilabı zamanı meydana gəlmiş iqtisadi, siasal və mədəni hüquqlardır, yəni pozitiv hüquqlar başa düşülür. Bu qrup hüquqlar bərabərlik anlayışı ilə bağlı olduğu üçün publik hakimiyyət tərəfindən müsbət təsir və müdaxiləni nəzərdə tutur. Nəhayət həmrəylik prinsipi əsasında qurulmuş və

müstəmləkələrin ortadan qalxmasından sonra üçüncü dünya ölkələrinin tələblərinin yaranması nəticəsində meydana gəlmiş üçüncü nəsil hüquqlar. Bu hüquqlar fərdlərin yox, daha çox kollektivlərin hüquqlarını əhatə edir. Çünki, bu hüquqlar sosial sferada iştirak edən bütün tərəflərin: fərdlərin, dövlətlərin, ictimai və özəl qurumların və beynəlxalq ictimaiyyətin birgə səyləri sayəsində reallaşdırıla bilər.

K. Vasak belə hüquqlara misal kimi sülh hüququnu, inkişaf hüququnu, sağlam ətraf mühit hüququnu, bəşəriyyətin ümumi irsində iştirak etmək hüququnu, müxtəlif sahələrdə humanitar yardım edilməsi hüququnu aid edirdi. Həmçinin onun tərəfindən həmrəylik hüququnun xüsusiyyətlərini kifayət qədər geniş əks elətdirən, Həmrəylik hüququ üzrə Üçüncü Beynəlxalq Paktın layihəsi də dərc edilmişdir. O, bu Paktın beynəlxalq müqavilə kimi, 1966-cı ildə insan hüquqları ilə bağlı qəbul edilmiş iki pakta əlavə kimi təsdiqlənməsinə çalışmışdır.

Ancaq, düşünmək lazım deyil ki, sözügedən konsepsiyanın mahiyyəti ilə bağlı olan bütün fikirlər, hüquq nəzəriyyəsinə naməlum və yaxud tamamilə yeni sayıla biləcək anlayışları ehtiva edir. İnsan hüquqlarının pozitiv və neqativ olaraq ayrılması məlum haldır. Bir qayda olaraq, dar mənada “insan hüquqları” termini pozitiv hüquqlar, “azadlıqlar” termini isə neqativ hüquqlar kontekstində istifadə edilir.

XX əsrin əvvəllərində Rusyada əsas şüarlarından biri “xalqların müqəddəratını təyin edilməsi hüququnun tanınması” ideyası 1917-ci il Oktyabr inqilabının baş verməsi nəticəsində xalqların hüquqları ilə bağlı müzakirələr yenidən gündəmə gəlmişdir. Bu dövrdə həmçinin, Birinci Dünya müharibəsinin yekunu ilə sərhədlərin dəyişdirilməsi, azlıqların hü-

quqları ilə bağlı mübahisələrə səbəb olmuşdur. Azlıqlarla bağlı geniş müzakirələr Millətlər Cəmiyyəti çərçivəsində də aparılmışdır.

İkinci Dünya müharibəsi ümumilikdə xalqların və azlıqların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı problemləri yenidən aktuallaşdırmışdı. Bu məsələyə diqqətin artırılmasının sübutu kimi geniş müzakirələr nəticəsində insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində həmin dövrün ən vacib sənədlərinin qəbul edilməsini göstərmək olar. BMT Nizamnaməsinin, 1948-ci il Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiyanın, 1948-ci il İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin, BMT Baş Məclisi tərəfindən müstəmləkəçiliyin ləğv edilməsi ilə bağlı Qətnamənin, 1966-cı ildə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq paktların bu dövrdə qəbul edilməsini vurğulamaq yerinə düşər. Misal olaraq çəkdiyimiz sonuncu beynəlxalq paktlarda bütün xalqların öz müqəddəratını təyin etmə hüququna malik olmaları və öz təbii sərvətləri və ehtiyatlarından sərbəst şəkildə istifadə üçün suveren hüquqlara sahib olmaları normativ qaydada əks olunmuşdur.

16 dekabr 1966-cı il tarixli Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 1-ci maddəsində göstərilir ki, bütün xalqlar öz müqəddəratını təyin etmə hüququna malikdirlər. Bu hüquq sayəsində onlar öz siyasi statuslarını sərbəst müəyyən edir və öz iqtisadi, sosial və mədəni inkişaflarını sərbəst təmin edirlər. Bütün xalqlar öz məqsədlərinə nail olmaq üçün qarşılıqlı fayda prinsiplərinə əsaslanan beynəlxalq əməkdaşlıqdan və beynəlxalq hüquqdan irəli gələn hər hansı bir öhdəliyə ziyan vurmada öz təbii sərvətləri və ehtiyatlarını sərbəst şəkildə sərf edə bilərlər. Heç bir xalq heç bir halda ona məxsus olan dolanışıq vəsaitlərindən məhrum edilə

bilməz. Bu Paktda iştirak edən bütün dövlətlər, o cümlədən özü idarə olunmayan və asılı ərazilərin idarə olunmasında məsuliyyət daşıyan dövlətlər, BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun həyata keçirilməsini təşviq etməli və bu hüquqa hörmət etməlidirlər [6, 56].

BMT Baş Məclisinin Sosial tərəqqi və inkişaf haqqında 1969-cu il 11 dekabr tarixli Qətnaməsinin 1-ci maddəsində qeyd edilir ki, bütün insanlar və xalqlar müstəqil yaşamaq və layiqli həyat şəraitinə malik olmaq, eyni zamanda sosial tərəqqinin faydalarından istifadə ilə etmək hüquqlarına malikdirlər [10, 1558].

Ancaq demək olar ki, 1970-ci illərə qədər “xalqların hüquqları” və “insan hüquqları” anlayışları arasında əlaqənin mövcudluğu məsələsi (korrelyasiya məsələsi) gündəmə gətirilmirdi. İlk dəfə olaraq bu məsələ ilə bağlı münasibəti, 1972-ci ildə İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq İnsitutda verdiyi mühazirə zamanı BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyasının sədri Kebo Mbaye bildirmişdi [2, 22]. O, inkişaf etmək hüququnu insan hüquqlarından biri kimi qəbul edilməsinin vacibliyini vurğulamışdı. Bu yanaşmanın yeniliyi onunla bağlı idi ki, yeni iqtisadi qaydalara əsaslanaraq inkişaf etməkdə olan xalqların hüquqları keyfiyyətcə yeni müstəviyə çıxarılmış və fundamental insan hüquqları ilə eyni səviyyəyə qoyulmuşdur.

1976-cı ildə Əlcəzairdə, tarixdə ilk dəfə xalqların hüquqlarını sistem halında cəmləmiş və bəyan etmiş “Xalqların hüquqları ilə bağlı Ümumdünya Bəyənnaməsi” adlı sənəd qəbul edilmişdir. Bu sənəd xalqların azad edilməsi və hüquqları ilə bağlı 1976-cı ildə Millətlər Cəmiyyəti və Lelio Basso Fondu tərəfindən təşkil edilən konfransa toplanan milli azadlıq hərəkatı rəhbərləri, hüquqşünaslar, iqtisadçılar,

siyasətçilər tərəfindən təsdiqlənmişdir [4, 157]. Bəyənnamə ilə xalqların mövcud olma hüququ, siyasi müqəddəratı təyin etmək hüququ, iqtisadi və mədəni hüquqları, ətraf mühitə və təbii ehtiyatlara müştərək sahib olmaq hüququ və azlıqların hüquqları bəyan edilirdi. Eyni zamanda, Bəyənnaməyə xalqların hüquqları ilə bağlı təminatların verilməsi və onların pozulmasına görə sanksiyaları nəzərdə tutan mücərrəd səsələnən müvafiq maddələr də daxil edilmişdi. Məsələn bildirilirdi ki, “xalqların mövcud olma kimi əsas sayılan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması beynəlxalq cinayətlərə şamil edilir və bunu törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaları üçün əsas yaradır (md. 27).

Sənədin çatışmazlıqları kimi bəyan edilmiş hüquqlarla bağlı konkret subyektin, yəni xalqların müəyyənləşdirilməməsini, həmçinin azlıqlarla bağlı hüquqlarının ayrıca bölmə kimi göstərilməsini qeyd etmək olar. Çünki azlıqlarla bağlı hüquqların ayrıca göstərilməsi, onlara aid edilən hüquqların xalqlara şamil edilən hüquqlardan fəqli olması təsəvvürünü yaratmış olur.

1977-ci ildə artıq qeyd etdiyimiz kimi K.Vasak “üçüncü nəsil hüquqları”la bağlı elmi işini yazmışdır və Kebo Mbayenin təşəbbüsü ilə BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyası BMT Katibliyinə müraciət edərək bu hüquqların təbiəti və inkişafı ilə bağlı xüsusi araşdırma aparmağa çağırmışdır.

Bir il sonra, YUNESKO-nun himayəsi altında müxtəlif nəsil hüquqların araşdırılması istiqamətində ekspertlərin toplantısı keçirilmişdi. Toplantıda qeyd edilmişdi ki, birinci və ikinci nəsil hüquqların mövcudluğu dövrü müxtəlif sosial qruplar arasında münafiqə dövrü kimi səciyyələndirilirdisə, üçüncü nəsil hüquqlar dövrü əksinə həmrəylik anlayışı ilə əlaqələndirilmişdir.

YUNESKO-nun son hesabatında xüsusilə “həmrəylik hüququnun subyektinin, predmetinin və məzmununun aydınlaşdırılması” məsələsinə diqqət yetirilməsinin vacibliyi qeyd olunmuşdur. Bununla yanaşı hesabatda qeyd edilmişdir ki, həmrəylik hüquqlarına “mövcud hüquqların uğursuz implementasiyasından çarə kimi” də baxılmamalıdır [1, 310].

Eyni ildə BMT Baş Məclisi tərəfindən “bütün xalqların və bütün insanların dünyada yaşamaqla bağlı ayırmaz hüquqlara malik olmasını vurğulayan” Xalqların sülh ruhunda tərbiyələndirilməsi haqqında Bəyannamə təsdiqlənmişdir.

1980-ci ildə informasiya və kommunikasiya sahəsində daha ədalətli və effektiv beynəlxalq qaydanın yaradılması yollarının araşdırılmasına həsr olunmuş və YUNESKO-nun Baş direktoru tərəfindən təyin edilmiş komissiyanın yeni məruzəsi dinlənilmişdir. Məruzə ilə üçüncü nəsil hüquq olaraq təklif edilən kommunikasiya (ünsiyyət) hüququnun kifayət qədər ətraflı təsviri verilmişdir. Həmrəylik hüquqlarının fərqləndirici xüsusiyyətləri kimi “onların hər birinin müəyyən insani həyat konsepsiyasını əks etdirməsi” göstərilirdi [5, 172-174].

1980-ci ilin avqust ayında Mexikoda YUNESKO tərəfindən çağırılan Həmrəylik hüququ: yeni insan hüquqları adlı kollokviumda əsas diqqət hüquqların ümumi konseptual əsaslarından çox, onların məzmunu və mənbələri ilə əlaqəli məsələlərin üstündə cəmləşdirilmişdir. Kollokviumda üçüncü nəsil hüquqlar ideyasını dəstəkləyən fikirlərlə yanaşı, ayrı-ayrı iştirakçılar tərəfindən yeni nəsil hüquqların “köhnə” hüquqlardan diqqətin yayındıracağını və yeni hüquqların “xəyali ideallar” olaraq bəyan edilməsinin təhlükəli olduğunu bildirən fikirlər də səsləndirilirdi.

Afrika Birliyi Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş İnsan və xalqların hüquqları haqqında 1981-ci il tarixli Afrika Xartiyası xalqlarla bağlı hüquq sistemini təmin edən və bu hüquqlara hörmət edilməsi ilə bağlı dövlətlərin üzərinə hüquqi öhdəlikləri qoyan ilk və hələ ki yeganə beynəlxalq hüquqi müqavilədir. Xartiyada xalqların malik olduğu aşağıdakı hüquqlar sadalanır: bərabərlik hüququ (maddə 19), yaşamaq və öz müqəddəratını təyin etmə hüququ (maddə 20), öz sərəvətlərindən və təbii ehtiyatlardan sərbəst istifadə hüququ (maddə 21), iqtisadi, sosial və mədəni inkişaf hüququ (maddə 22), sülh və təhlükəsizlik hüququ (maddə 23), ümumi qənaətbəxş mühitdə (maddə 24), qənaətbəxş ətrafmühitdə yaşamaq hüququ (maddə 24)[8, 1268-1269]. Xartiya ilə xalqlar və insan hüquqları üzrə Afrika Komissiyasının yaradılması yolu ilə insan və xalqların hüquqlarının qorunması mexanizminin yaradılmasını nəzərdə tutulmuşdur. Komissiyaya pozulmuş hüquqlarla bağlı hesabat və tövsiyələri həm əlaqədar dövlətə, həm də Dövlət və hökumət başçılarının Assambleyasına göndərmək səlahiyyəti verilmişdir.

1980-ci ildə Stiven Marks özünün “Yaranmaqda olan insan hüquqları: 80-lər üçün yeni nəsil?” adlı məşhur məqaləsini dərc etdirmişdir. Həm bu məqalə, həm də K. Vasakın məqalələri indiyə kimi üçüncü nəsil hüquqlarla bağlı yazılan məqalələrdə ən çox istinad olunmuş elmi işlərdir. S.Marks eyniyə K. Vasakın qeyd etdiyi meyarlar əsasında insan hüquqlarının inkişaf mərhələsini üç nəslə ayırmışdır. Ancaq K. Vasakdan fərqli olaraq S.Marks “insan hüquqları nəsl” anlayışının sabit kateqoriya olmadığını, yalnız müəyyən tendensiyanı xarakterizə etdiyini qeyd etmişdir. Müəllif həmrəylik hüquqlarının aid edilə biləcəyi və insanın həyat fəaliyyəti ilə

bağlı olan altı qlobal sahənin adını qeyd edir: ətraf mühit, inkişaf, sülh, bəşəriyyətin ümumi mirası, kommunikasiya və humanitar yardım [7, 435-452].

1986-cı ildə BMT Baş Məclisi tərəfindən İnkişaf hüququ ilə bağlı Bəyənəmə qəbul edilmişdir. Bəyənəmə ilə inkişaf hüququnun müxtəlif aspektləri və bu hüququn təmin edilməsi ilə bağlı dövlətlərin öhdəlikləri sadalanmışdır.

1990-cı illərin əvvəllərində üçüncü nəsillə hüquqlara dair müzakirələr davam etdirildi. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, 1980-ci illərin ortalarından başlayaraq, həmçinin indiki dövrdə də artıq insan hüquqlarının təsnifatı problemi yox, həmrəylik hüquqlarının mövcudluğu və məzmunu ilə bağlı müzakirələr aparılırdı. Bu səbəbdən “üçüncü nəsillə hüquqlar” və “həmrəylik hüquqları” terminləri daha az istifadə olunur. Bu terminlərin əvəzinə “kollektiv insan hüquqları” və ya “insan hüquqları” terminləri işlədilir. Bu dövr ərzində C.Kroford, Q.Netxaym, N.Lerner kimi alimlərin kollektiv insan hüquqlarının təhlilinə həsr olunmuş araşdırmaları məlumdur.

Həmin alimlərin fikrincə, yalnız yaşamaq hüququ, öz müqəddəratını təyin etmək hüququ və azlıqlarla bağlı hüquqlar xalqların qəbul edilmiş hüquqlarına aid edilə bilər. Kollektiv hüquqlar adlandırılan bütün digər tələblər isə əslində xalqların yox, dövlətlərin hüquqlarıdır, ya da hələ də müasir beynəlxalq hüquqda tam təsdiqlənməmiş hüquqlardır [3, 55].

Hazırda beynəlxalq hüquqda mövcud vəziyyətə uyğun olaraq birinci nəsillə hüquqlara mülki və siyasi hüquqlar, ikinci nəsillə hüquqlara isə iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar aid edilir. Bu hüquqlar müasir şəraitə tam cavab vermir, belə ki müxtəlif qrupların hə-

yati əhəmiyyətli ehtiyaclarını yetərinə qorumaq imkanlarına malik deyil.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Alston P. A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law? *Netherlands International Law Review*, vol. 29, 1982, p. 310.
2. Bertrand G.Ramcharan. *United Nations Protection of Humanity and Its Habitat: A New International Law of Security and Protection*. BRILL Nijhoff, 2016, 300 p.
3. Crawford J. *The Rights of Peoples: "Peoples" or "Governments"?* Oxford, Clarendon Press, 1988, p. 55.
4. Laurie S.Wiseberg. *Human rights directory, Western Europe: a directory of organizations in Western Europe concerned with issues of human rights and social justice*. HRI, 1982, 335 p.
5. *Many Voices, One World: Communication and Society Today and Tomorrow*. Report by the International Commission for Study of Communication Problems. London/ NewYork/ Paris, 1980, p. 172-174.
6. Maria V.Ormazza. *The Requirement of Consultation with Indigenous Peoples in the ILO: Between Normative Flexibility and Institutional Rigidity*. Leiden, BRILL Nijhoff, 2017, 262 p.
7. Marks S.P. *Emerging Human Rights: A New Generation for the 1980s?* *Rutgers Law Review*//33. 1981, p. 435-452.
8. Starmer Keir, Theodora A. Christou. *Human Rights Manual and Sourcebook for Africa*. BIICL, 2005, 1391 p.
9. Vasak K. *A 30-year struggle. The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*. UNESCO Courier. November 1977, P. 28-30.
10. William D.Angel. *The International Law of Youth Rights: Second Revised Edition*. Volume 1, Leiden, BRILL Nijhoff, Hotei Publishing, 2015, 1960 p.

**ПОНЯТИЕ И КОНЦЕПТУАЛЬНО ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ
НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА****РЕЗЮМЕ****Хатаи Хатамов.**

В статье рассматриваются понятие и теоретические особенности «прав человека нового поколения» или «прав человека третьего поколения». Концепция «третьего поколения прав человека», вызвавшая многие теоретические дебаты и в значительной степени основанная на воле народов и наций, сформировалась около пятидесяти лет назад, то есть в семидесятых годах двадцатого века. Основателем этой идеи был бывший руководитель Департамента по правам человека ЮНЕСКО Карел Васак. В отличие от других требований, существует ряд требований, что солидарность является предпосылкой для их реализации. К ним относятся право на самоопределение, неотъемлемое право над природными ресурсами и богатствами, право на жизнь, право на развитие, достойное право окружающей среды, права меньшинств и коренных народов. Из-за того, что все эти права могут быть реализованы только в солидарности, указанные права имеют ясный, коллективный характер, то есть они относятся к нациям в целом, а не отдельным лицам. Эти новые права требуют международного признания прав человека.

Ключевые слова: новое поколение, третье поколение, солидарность, коллектив, права человека, концепция, народ, субъект, самоопределение, декларация.

**NOTION AND CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF
THE NEW GENERATION OF HUMAN RIGHTS****SUMMARY****Khatai Hatamov/**

The article deals with the concept and theoretical features of the "human rights of the new generation" or "human rights of the third generation". The concept of the "third generation of human rights", which caused many theoretical debates and largely based on the will of peoples and nations, was formed about fifty years ago, that is, in the seventies of the twentieth century. The founder of this idea was former head of the UNESCO Department of Human Rights Karel Wasak. Unlike other requirements, there are a number of requirements that solidarity is a prerequisite for their implementation. These include the right to self-determination, the inalienable right over natural resources and wealth, the right to life, the right to development, decent environmental law, the rights of minorities and indigenous peoples. Due to the fact that all these rights can be realized only in solidarity, these rights have a clear, collective character, that is, they refer to nations as a whole, and not to individuals. These new rights require international recognition of human rights.

Key features: new generation, prosperity, solidarity, collective, human right, conception, value, subject, self-identification, declaration.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПОЛУЧЕНИЯ КРЕДИТА НЕЗАКОННЫМ ПУТЕМ И НЕИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРЕДИТА ПО ЦЕЛЕВОМУ НАЗНАЧЕНИЮ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Алиев Сабухи Осман оглу,
Доктор философии по праву, докто-
рант Национальной Академии Наук
Азербайджана.
(sabuhi_yurist@mail.ru)

Ключевые слова: 1) банк; 2) кредит;
3) ущерб; 4) преступление

В реалиях современной жизни присутствуют общественные отношения, регулирующие и упорядочивающие финансово-кредитную деятельность. Посягательство на данные отношения означает совершение преступлений в сфере кредитных отношений. Такие преступления подрывают общественное доверие к кредитным отношениям, увеличивают число кредитных рисков, лишают экономику ресурсов, необходимых для ее развития. Данного рода преступления являются деяниями, посягающими на общественные отношения, которые обеспечивают выполнение функций кредитования, и совершаются против интересов кредиторов.

Действующий Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики (2000 г.) впервые предусматривает отдельную уголовную ответственность за получение кредита незаконным путем или неиспользование кредита по целевому назначению. Наряду с этим, уголовное законодательство определяет неиспользование кредита, льготного

кредита или целевого государственного кредита по целевому назначению (а также приобретение кредита путем обмана) в качестве самостоятельного объекта уголовно-правовой защиты. Как известно, Уголовный Кодекс 1960 года издания не предусматривал уголовной ответственности за получение кредита незаконным путем или неиспользование его по целевому назначению. Также этот вид преступления не встречается и в Разделе 6 данного Уголовного Кодекса «Хозяйственные Преступления». В отличие от предыдущего Кодекса, в новый Уголовный Кодекс включена отдельная статья [1, статья 195], предусматривающая ответственность за два самостоятельных преступления: 1) получение кредита незаконным путем; 2) неиспользование кредита по целевому назначению.

Необходимо отметить, что при получении кредита должны соблюдаться три классических принципа кредитных отношений. Они нижеследующие: 1) принцип срочности; 2) принцип возвратности; 3) принцип обеспеченности кредита. Получение кредита незаконным путем нарушает три указанных принципа и причиняет имущественный (материальный) ущерб банкам (а также иным кредитным организациям). Непосредственным объектом данного преступления выступают кредитные отношения, возникшие в связи с выдачей кредита хозяйственным субъект-

ам. Также присутствует дополнительный непосредственный объект: так, банки выдают деньги, привлеченные в качестве депозитов от физических лиц (вкладчиков), хозяйственным субъектам в качестве кредита. В данном случае банки становятся должниками, а клиенты (вкладчики) - кредиторами. Клиенты (вкладчики), выступающие в роли кредиторов, обладают правом требовать от банка возврата денег в форме вклада (депозита) – данное право именуется правобязанностью в правовой цивилистике. Получение кредита незаконным путем от банков, несомненно, нарушает права кредиторов (вкладчиков) банка. Именно поэтому имущественные интересы и права кредиторов (вкладчиков) банка являются дополнительным непосредственным объектом указанного преступления.

Статья 195 Уголовного Кодекса АР, определяющая уголовную ответственность за получение кредита незаконным путем или неиспользование его по целевому назначению, различает три категории кредита: 1) кредит (выдаваемый на обычных условиях); 2) кредит на льготных условиях, и 3) целевой государственный кредит.

Получение кредита означает вступление субъекта в кредитные отношения с банком: при реализации данных отношений банк выдает определенную денежную сумму (кредитные средства) субъекту, что документируется посредством кредитного договора. В данном случае кредит относится к категории кредита на обычных условиях, и субъект получает данные средства на стандартных условиях, без каких-либо льгот. Кредит на льготных условиях предусматривает получение

субъектом кредитных средств на более выгодных для него условиях. Льготы должны быть предусмотрены в нормативном акте (а также в локальном акте). Поэтому они всегда носят нормативный характер. Получение целевого государственного кредита подразумевает получение денежных средств, формируемых за счет государственного бюджета, правовыми путями со стороны лица, имеющего право на пользование целевым государственным кредитом в соответствии с законодательством. Целевой государственный кредит выдается компетентными органами посредством коммерческих банков (порядок выдачи данных кредитов устанавливается согласно законодательству) [7, с.445; 8, с.459]. Таким образом, получение такого кредита незаконным образом должно быть признано преступлением против банка.

Объективная сторона преступления по получению кредита незаконным путем объединяет в себе: 1) действие (получение кредита, льготного кредита или целевого государственного кредита путем намеренного предоставления руководителем предприятия или частным предпринимателем ложных сведений о хозяйственном или финансовом положении организации или хозяйства частного предпринимателя); 2) результат (нанесение ущерба в значительном размере); 3) причинную связь – наличие связи между совершаемым действием и результатом (иными словами, действие является причиной возникновения результата).

Преступление по приобретению кредита незаконным путем может быть совершено только с помощью активной формы обмана. Другими словами, кредит

приобретается у банка путем активного обмана. Таким образом, активный обман является способом осуществления предусмотренного преступления (получение кредита, льготного кредита или целевого государственного кредита незаконным путем). Поэтому порой в юридической литературе приобретение кредита незаконным образом именуется «кредитным обманом» [6, с.254].

Кредитный обман выражается в умеренном предоставлении ложных сведений со стороны получателя кредита (руководителя организации или частного предпринимателя) о хозяйственном или финансовом состоянии. Именно путем предоставления ложной информации они (руководитель организации или частный предприниматель) добиваются получения кредита незаконным путем у банка. Как правило, банки обычно выдают кредиты хозяйственным субъектам с нормальным финансовым и хозяйственным положением, ибо платежеспособность таких субъектов (лиц) высока. В таком случае, субъекты с неудовлетворительным хозяйственным или финансовым состоянием могут давать заведомо ложные сведения банку для получения кредита. В свою очередь, сфера охвата понятия «Хозяйственное или финансовое состояние хозяйственного объекта» само по себе вызывает споры в уголовно-правовой литературе.

Хозяйственное положение обозначает права и обязанности субъекта в сфере хозяйственных отношений, а также его фактические (реальные) возможности и направления деятельности. Например, производство предприятием различных товаров широкого потребления, наличие

большого числа клиентов (потребителей), приобретающих данные товары и высокая покупательская способность (или способность реализации) и пр. могут быть приведены в качестве признаков, характеризующих хозяйственное положение. Если субъект (руководитель организации или частного предпринимателя) обладает такими признаками, это свидетельствует о нормальном хозяйственном состоянии данного субъекта и что риск невозврата кредита крайне низок.

Финансовое положение подразумевает состояние имущества субъекта, проводимых им финансовых операций и финансовых результатов выполняемой деятельности. В случае обладания субъектом достаточным объемом имущества (земельные участки, здания, оборудование, средства производства и т.д.), его финансовое состояние считается нормальным. Имущество является финансовой (материальной) базой любого хозяйственного субъекта, посредством которого последний и осуществляет свою экономическую и хозяйственную деятельность. Другим свидетельством нормального финансового положения субъекта является проведение успешных финансовых операций, приносящих прибыль (доход). Естественно, что субъект с более высокими финансовыми показателями обладает нормальным финансовым положением, и он не сталкивается с проблемами или затруднениями при получении банковских кредитов.

Как нам известно, при требовании обеспеченности кредита, хозяйственные субъекты предоставляют свое имущество или имущество третьих лиц в качестве залога (ипотеки). Таким образом, залог (ипотека) обеспечивает выполнение обя-

зательства по возврату кредита. Предоставление хозяйственным субъектом ложных сведений о закладываемом (ипотечном) имуществе является ложной информацией о собственном финансовом состоянии.

Что касается деяния по получению кредита, льготного кредита или целевого государственного кредита незаконным путем, субъект, преднамеренно предоставляя ложные сведения о финансовом или хозяйственном положении, тем самым реализует преступное уклонение от условий получения кредита согласно внутренним правилам банка. В результате происходит случай получения денежных средств банка или формируемых за счет госбюджета путем обмана или иным противозаконным способом со стороны лица, не обладающим правом пользования банковскими средствами или государственным кредитом согласно законодательству и правилам банка.

Анализируемое нами преступление вследствие приводит к нанесению значительного ущерба банкам. Если значительный урон не нанесен, уголовной ответственности за получение кредита незаконным путем не возникает. Нанесенный ущерб, в свою очередь, вычисляется с учетом денежной потери банка и потерянной пользы (утраченной прибыли). Понятие ущерба в значительном размере является обязательным атрибутом деяния, предусмотренного диспозицией Статьи 195 Уголовного Кодекса АР, т.е. получения кредита незаконным путем. Момент завершения (окончания) указанного преступления устанавливается именно в момент нанесения значительного ущерба. Тем самым, с момента причинения ущерба в значительном размере рассматриваемое

нами преступление завершается и считается таковым. По этой причине приобретение кредита незаконным путем является преступлением с материальным составом.

Субъективная сторона кредитного обмана характеризуется умышленной формой вины, так как виновный осознает акт получения кредита незаконным путем и желает это осуществить. Необходимо отметить, что кредитный обман по существу является целенаправленным действием. Виновное лицо осознает, что оно обманывает банк и желает получить кредит у банка обманными действиями.

Касаясь характера умысла субъективной стороны кредитного обмана, нужно сказать, что это является спорным вопросом на страницах уголовно-правовой литературы. Подход специалистов-ученых по уголовному праву к данному вопросу неоднозначен. Одна группа авторов отмечает, что преступление кредитного обмана совершается с прямым умыслом [6, с.459]. Другие авторы же полагают, что упомянутое преступление может быть осуществлено с прямым или косвенным умыслом [9, с.461]. Третья группа ученых считает, что рассматриваемое преступление совершается с косвенным умыслом [11, с.404]. Мы полагаем, что мнения авторов, утверждающих, что субъективная сторона указанного преступления совершается и с прямым, и с косвенным умыслом, наиболее достоверны. Так, результат преступления (причинение ущерба) может не совпадать с результатом целенаправленного действия (получение кредита), что свидетельствует о возможности совершения преступления с косвенным умыслом.

Субъектом кредитного обмана могут быть две категории лиц, достигших 16 лет: 1) частный предприниматель; 2) руководитель организации. Под руководителем организации подразумевается как глава коммерческой, так и некоммерческой организации.

Для классификации деяния в качестве приобретения кредита незаконным путем необходимо установить непреследование корыстных целей со стороны виновного. В случае установления корыстности целей при получении кредита, данное деяние классифицируется как мошенничество (статья 178 Уголовного Кодекса АР).

Предметом указанного преступления выступает кредит. Понятие «кредит» в статье Уголовного Кодекса, предусматривающего ответственность за данное преступление, трактуется учеными-специалистами уголовного права неоднозначно, тем самым вызывая дискуссии. Большинство ученых считает, что кредит в уголовно-правовом значении обозначает только банковский кредит, выдаваемый банками и прочими кредитными организациями [12, с.271]. По мнению других ученых, кредит в уголовно-правовом смысле обозначает и банковский, и иные виды кредиты (товарный кредит, коммерческий кредит) [8, с.448].

По нашему мнению, в роли предмета рассматриваемого преступления может выступать кредит, вне зависимости от его вида. Так, и банковский, и коммерческий, и товарный кредит может стать предметом преступления.

Необходимо отметить, что общее легальное (нормативное) понятие кредита не формулируется в законодательстве.

Поэтому необходима его доктринальная (научная) трансляция и комментирование, что является темой отдельного исследовательского труда.

Банкам причиняется первостепенный урон от кредитного обмана. Данный урон, в первую очередь, выражается в непосредственном ущербе. Так, субъект не возвращает весь объем или часть полученного кредита банку. Ввиду несвоевременной выплаты кредита субъектом банк не может выполнять свои обязательства имущественного характера по отношению к вкладчикам [9, с.459]. Одновременно данное обязательство банка возникает по отношению к государственным органам, предоставившим льготный кредит. Как мы отмечали выше, целевой государственный кредит выдается предпринимателям компетентными госорганами посредством банков. Согласно законодательству, банки обязаны своевременно возвращать государственным органам выделенные им кредиты вместе с процентами, вне зависимости от того, возвратили ли их предприниматели, получившие данный вид кредита.

Банку может быть также причинен косвенный ущерб в форме утерянной пользы (потерянной прибыли). Так, если бы кредит был возвращен банку в должное время, он мог бы предоставить эти средства другому лицу и приобрести прибыль, то есть проценты.

Вторым самостоятельным преступлением, предусмотренным в статье 195 Уголовного Кодекса АР, является неиспользование кредита, льготного кредита или целевого государственного кредита по целевому назначению.

В частности, нужно отметить, что для кредитора неиспользование кредита по назначению несущественно отличается от деяния получения кредита незаконным путем. Так, каждый банк составляет отчет по деятельности, экономическим возможностям получателя кредита и самое главное, о назначении кредита, т.е. направлениях его утилизации. В последнем случае главное целью является выявление степени риска области, на которую будет растрочен кредит, ее экономическую эффективность, а также анализ проблем, которые могут возникнуть при возврате кредита. Когда предприниматель, обманывая банк, пользуется кредитом не в тех целях, которые были указаны ранее, данная область несет в себе большой риск ввиду своей невыгодности. Таким образом, субъект знает о высокой степени риска области, на которую растрачивается кредит, и преднамеренно это утаивает и идет на необоснованный риск: в случае, если бы он заявил о реальном целевом назначении кредита, банк однозначно отказался бы от выдачи кредита. Как очевидно, неиспользование кредита по целевому назначению наряду с нанесением ущерба банку, является преступным деянием против прямых интересов банка.

Надо также отметить, что некоторые авторы указывают на возникновение уголовной ответственности только за неиспользование целевого государственного кредита по назначению [2, с.486]. Однако нет теоретического или экономического обоснования в определении такой разницы. Неиспользование кредита, льготного кредита или целевого государственного кредита по целевому назначению является

преступлением в области кредитных отношений и становится причиной возникновения уголовной ответственности при совершении подобного рода деяний в отношении любой из трех категорий кредита.

Литература:

1. Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики. Баку: Правовая литература, 2018, 700 с.;
2. Комментарии к Уголовному Кодексу Азербайджанской Республики / Под редакцией Ф.И. Самандарова. Баку: Digesta, 2015, 832 с.;
3. Закон Азербайджанской Республики “О Банках”. 16 января 2004 г., № 590-ПQ;
4. Волженкин Б.В. Экономические преступления. СПб.: «Питер», 2002, 204 с.;
5. Л.Д.Гаухман, С.В.Максимов. Преступления в сфере экономической деятельности. М., 1998, 296 с.;
6. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Учебник / Под ред. Л.В.Иногамовой-Хегай, А.И.Парога, А.И.Чуцаева. М.: Инфра-М, 2006, 739 с.;
7. Уголовное право Российской Федерации. Учебник / Под ред. А.И.Парога. М., 2008. 704 с.;
8. Уголовное право. Учебник / Отв. ред. Н.И.Ветров, Ю.М.Ляпунов. М., 2008. 752 с.;
9. Уголовное право. Часть общая и особенная. Учебник/ Под общей ред. Л.Д.Гаухмана, Л.М.Колодкина, С.В.Максимова. М.: Юриспруденция, 1999, 784 с.;
10. Российское уголовное право. Особенная часть. Учебник/ Отв. ред. М.П.Журавлева, С.И.Никулина. М., 1998. 495 с.;
11. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Под ред. Ю.И.Скуратова и В.М.Лебедева. М., 1996. 320 с.;
12. Гражданское и торговое право зарубежных государств. Учебник. Том 2/ Отв. ред. Е.А.Васильева, А.С.Комарова. М.: Международные отношения, 2008, 635 с.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİNDƏ
QANUNSUZ KREDİT ALMA VƏ KREDİTDƏN TƏYİNATI ÜZRƏ İSTİFADƏ
ETMƏMƏ CİNAYƏTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Səbuhi Əliyev.

Bank sahibkarlıq subyekti olmaqla, mövcud və beynəlxalq şəraitə uyğun olaraq daim dəyişən, inkişaf edən və bu inkişafı ilə paralel olaraq hüquq sistemində yeniləşməni, uyğunlaşmanı tələb edən iqtisadiyyatın inkişaf etməsində mühüm vasitədir. Müasir bank çoxtərəfli fəaliyyət göstərərək, nəhəng pul dövriyyəsi ilə xarakterizə olunur və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrini maliyyələşdirməklə iqtisadi tərəqqiyə zəmin yaradır.

Pul və maliyyə dövriyyəsi, habelə bank fəaliyyəti ilə bağlı iqtisadi münasibətlərə, başqa sözlə, maliyyə-kredit sferasına (iqtisadiyyatın maliyyə-kredit sektoruna) qəsd edən cinayətlərlə mübarizə cinayət hüququnun ən aktual vəzifələrindən biri sayılır. Ölkədə bank fəaliyyətinin geniş vüsət aldığı və bu fəaliyyətə xüsusi diqqət yetirildiyi bir dövrdə, bu fəaliyyət növünün tənzimlənməsinin cinayət-hüquqi aspektləri barədə elmi araşdırmaların aparılması və bu barədə təkliflərin verilməsi olduqca zəruridir.

Bu mənada təqdim olunan məqalədə qanunsuz kredit alma və ya kreditdən təyinatı üzrə istifadə etməmə bank fəaliyyəti əleyhinə törədilən cinayət əməli kimi xarakterizə olunur, belə cinayətə görə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan cinayət-hüquq normaları qısa təhlil edilir.

Açar sözlər: 1) bank; 2) kredit; 3) zərər; 4) cinayət;

**FEATURES OF THE OFFENCES OF GETTING AN ILLEGAL LOAN
AND NOT USING THE LOAN FOR ITS INTENDED PURPOSE IN THE
CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.**

Sabuhi Aliyev.

Bank, being an entrepreneurial entity, in line with current and international conditions, is one of the important means in development of continually changing and developing economy which requires renovation, adaptation in legal system in parallel with this development. The modern bank, with its multilateral operation, is characterized by huge money turnover and provides basis for economic progress by financing various fields of economy.

One of the most actual duties of criminal law is to combat against the crimes which offend the economic relations related to money and financial turnover, as well as bank operation, in other words, the financial-credit sphere (financial-credit sector of economy). In the period in which banking operations are widespread and special attention is focused on these operations, it is crucial to conduct scientific researches on criminal-legal aspects of regulation of this type of operations, on features of the crime of unlawful credit obtaining or credit misuse, and to make offers thereon.

In this context, the submitted article brings into foreground the crediting activity, which is considered the main activity of the banks, and the economic importance thereof, and touches upon the features of crimes of unlawful credit obtaining and misuse.

Keywords: 1) bank; 2) credit; 3) damages; 4) crime.

“TƏCAVÜZ” ANLAYIŞI İLƏ ÖZÜNÜMÜDAFIƏ HÜQUQUNUN ƏLAQƏSİ PROBLEMI

Fidan Xudiyeva,
AMEA Hüquq və İnsan haqları İnstitunun dissertantı.

Zəruri müdafiə silahlı qüvvənin köməyi ilə dövlət tərəfindən təcavüz aktı hesab edilməyən, onun hüquqlarının pozulmasına

istənilən silahlı cəhdləri, həmçinin onun sərhədlərinin toxunulmazlığa istənilən başqa qəsdlərin dəf edilməsidir.

Bu tip beynəlxalq hüquq pozmalar, hansılar ki, adətən silahlı qüvvənin məhdudlaşdırılmış tətbiqiylə və ya hərbi texnikadan istifadəylə bağlıdır, hər bir halda dövlətin təhlükəsizliyinə qəsd edir, amma onun siyasi müstəqilliyinə qəsd etmir və dövlətin mövcudluğunu hədələmir. Onlar epizodik xarakter daşıyır, müharibənin başlanmasına xidmət

Məqalədə özünümüdafiə hüququnun “təcavüz” anlayışı ilə əlaqəsi tədqiq edilmişdir. Müasir beynəlxalq hüquq özünümüdafiəyə əks-tədbirlərin bir növü kimi baxır. Müasir beynəlxalq hüquq nöqteyi-nəzərindən, təcavüzdən özünü müdafiə etmək ümumilikdə dövlətin hüquq və maraqlarının müdafiəsi vasitəsini təşkil etmir. Yalnız ən ağır beynəlxalq cinayətə cavab olaraq təşəbbüs edilən məcburi ölçü kimi çıxış edir. Buna rəğmən, təcavüzdən özünümüdafiə həm faktiki, həm də hüquqi olaraq geniş hüquq bərpəedici və hüquq təminedicisi məqsədlərə malik olan beynəlxalq hüquqi sanksiyasıdır. Özünümüdafiədə hərəkətlərin xarakterini qabaqcadan müəyyən edən bu hədəflər ümumi şəkildə silahlı hücumun əks edilməsinə yaxınlaşır. Pozulmuş sülh və qanun-qaydanın bərpasının təminatına və təcavüzkar dövləti təcavüzkar müharibə üçün məsuliyyət daşdığı öhdəlikləri yerinə yetirməyə məcbur etməyə xidmət edir.

Açar sözlər: təcavüz, özünümüdafiə, beynəlxalq hüquq, BMT, Təhlükəsizlik Şurası, qətnamə, silahlı hücum, beynəlxalq cinayət, preventiv tədbirlər, terrorçuluq.

Özünümüdafiəyə belə bir tərif vermək olar – silahlı qüvvələrin tətbiqi də daxil olmaqla, cinayətkar silahlı hücumu cavab olaraq dövlət tərəfindən qəbul edilən ölçülərdir. Silahlı hücumun xarakter və miqyaslarından asılı olaraq, özünümüdafiənin iki növünü fərqləndirmək olar zəruri müdafiə və təcavüzdən özünümüdafiə.

etmir və belə keyfiyyətdə çıxış etmirlər.

Buna görə də, silahlı məcburi ölçülərin tətbiqi qaydasında zəruri müdafiə müxtəlif formalarda təzahür etsə də, bununla belə məhdudlaşdırılmış miqyaslara malikdir və müharibə vəziyyətinin yaranmasına səbəb olmur. Həqiqi zəruri müdafiədən "hüquqların müdafiəsini" ayırmaq lazımdır, hansını ki, dövlətlərin təcrübəsində zəruri müdafiə ilə tez-tez qarışdırırlar.

Həqiqi zəruri müdafiə qarşılıqlı yardımın müdafiə xarakterli vasitəsidir, hansı ki, dövlətin ərəzisinə, gəmilərinə və ya hər hansı orqanına güc tətbiqi ilə istənilən qeyri-qa-

nuni, zorakı hücumu əks etdirir. Əgər, hüquqları pozulan dövlət zərərin ödənilməsinin alınması üçün və ya tələbin həyata keçirilməsi üçün hüquq pozan tərəfə qarşı hüquqi müstəvidə müdaxilə edirsə, bu artıq hüquqların müdafiəsidir, zəruri müdafiə deyil.

Təcavüzdən özünümüdafiə silahlı qüvvə vasitəsi ilə təcavüz aktının dəf edilməsini nəzərdə tutur, hansı ki, son dərəcə mümkün beynəlxalq hüquqi intensivliklə tətbiq edilə bilər. Bu halda zərərçəkmiş dövlətin və təcavüzkar dövlətin arasında bütün nəticələri ilə birgə müharibə vəziyyəti yaranır.

BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsində göstərilir ki, Nizamnamə qətiyyənlə fərdi və ya kollektiv özünümüdafiəyə ayrılmaz hüquqlara toxunmur, nə qədər ki, Təhlükəsizlik Şurası beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin saxlanması üçün zəruri tədbirlər görməyib. Belə bir sual meydana çıxır ki, qeyd edilən norma, qanunu pozan dövlətə qarşı uyğun olan ölçülərin Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən qəbulu anından zərərçəkmiş dövlət fərdi və ya kollektiv özünümüdafiə üzrə təşəbbüs edilən hərəkətləri dayandırmalıdır?

Fərdi sanksiyalar kimi özünümüdafiənin hədəfi yekunda ərazi toxunulmazlığı və siyasi müstəqilliyə silahlı hücumla pozulmuş hüquqların bərpası məsələlərindən kənara çıxa bilmir [2, 253-260].

Buna görə də, silahlı hücumun dəf edilməsi qismində özünümüdafiənin məqsədinin realizəsi müdafiə olunan dövlətə bu əsasında hərəkətlərin həyata keçirilməsini dayandırmığı nəzərdə tutur.

Bununla birlikdə, müstəqil və ya Təhlükəsizlik Şurasının köməyi ilə silahlı hücumu dəf etmiş dövlət, öz hərəkətlərini davam edə bilər, amma bu hərəkətlər artıq təcavüz aktına qarşı yönəldiləcək, hansı ki, silahlı

hücumdan fərqli olaraq, beynəlxalq cinayətdir və beynəlxalq cəmiyyət qarşısında təcavüzkar dövlətin məsuliyyətinə səbəb olur.

Beləcə, Tomas M.Frenk hesab edir ki, hücumdan müdafiənin yeganə vasitəsi kimi özünümüdafiə təcavüzlə mübarizədə BMT-nin ümumi səylərinin ayrılmaz hissəsidir və bu keyfiyyətində BMT-nin beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin saxlanması üçün əsas məsul orqanı kimi Təhlükəsizlik Şurasının nəzarəti altındadır [4, 3-5].

Dövlətlərə silahlı hücumun faktının ilkin aydınlaşdırılması və özünümüdafiə hərəkətlərinin ilk anının seçimi hüququnu verərək, BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsi dövlətlərin üzərinə belə bir öhdəlik qoyur ki, "özünümüdafiə hüququnun həyata keçirilməsi üzrə BMT üzvləri tərəfindən qəbul edilmiş ölçülər dərhal Təhlükəsizlik Şurasına bildirilməlidir".

Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, zərərçəkmiş dövlət tərəfindən təcavüzkar hərəkətlərin silahlı hücum kimi qiymətləndirilməsi əvvəlcə Təhlükəsizlik Şurasının nəzarətinə verilməlidir.

Silahlı hücum faktının ilkin qiymətləndirilməsi üzrə dövlətin diskresion hakimiyyəti belə bir vəziyyət yarada bilər ki, 51-ci maddənin tətbiq edildiyi dövlət bu hərəkətləri qeyri-qanuni özünümüdafiə elan edə bilər. Ona qarşı tətbiq edilən özünümüdafiəni isə hüquqazidd hücum kimi qiymətləndirə bilər ki, bu zaman artıq onun özünün özünümüdafiəni həyata keçirməyə hüququ yarana bilər.

Müasir beynəlxalq hüquqda belə növ hərəkətin hüquqi əhəmiyyətli qiymətini Təhlükəsizlik Şurası verə bilər. Əgər Təhlükəsizlik Şurası qəbul etsə ki, özünümüdafiəyə istinad əsaslandırılmamışdır və ya, əksinə, əsaslan-

dırılmışdır, o BMT Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq vəziyyəti qiymətləndirə bilər. Silahlı hücum faktının yoxluğu haqqında Təhlükəsizlik Şurasının qərarı özünü belə hücumun qurbanı hesab etməyə davam edən dövlətin öhdəsinə hərbi hərəkətləri dayandırmaq vəzifəsini qoyur.

Təcavüz aktı və silahlı hücum o mənada oxşardır ki, fiziki mənada hər iki kateqoriya silahlı qüvvənin tətbiqini nəzərdə tutur. Ancaq onların hüquqi mahiyyəti nöqtəyi-nəzərdən göstərilən anlayışları mexaniki eyniləşdirmək düzgün olmazdı.

Silahlı hücum, güc tətbiqi və güclə hədələməmək öhdəliyinin pozulması formalarından biri olara, dövlətlərarası hüquq pozmalar kateqoriyasına aiddir. Silahlı hücum faktının ilkin aydınlaşdırması hüququ zərərçəkmiş dövlətə məxsusdur. Silahlı hücum məruz qaldığını hesab edən istənilən dövlət, BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə müvafiq olaraq, fərdi və ya kollektiv özünü müdafiə hüququndan istifadə edə bilər.

Təcavüz beynəlxalq cinayətdir, hansı ki, özünü müdafiə hüququnun həyata keçirilməsi, həm də, BMT Təhlükəsizlik Şurasının məcburi ölçülərinin tətbiqinə əsas verir. Təcavüz aktlarının aydınlaşdırmasında Təhlükəsizlik Şurasının diskresion səlahiyyətləri ona gətirir ki, bu və ya digər dövlət tərəfindən birtərəfli qaydada silahlı hücum kimi qiymətləndirilən hərəkətlər avtomatik olaraq təcavüz aktı hesab edilmir.

Təcavüzün təyini haqqında BMT Qətnaməsinin 2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Təhlükəsizlik Şurası BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq nəticə çıxar bilər ki, təcavüz aktının baş verməsi digər müvafiq şərtlərin mövcudluğunda əsaslandırılmaya bilər [5, 108]. Eyni zamanda, silahlı hücum və təcavüz

aktının altında ümumi qayda kimi dövlətin eyni fiziki hərəkətləri nəzərdə tutulduğundan, Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən təcavüzün aktı kimi müəyyən edilən vəziyyətlər də mövcud ola bilərlər, hansılar ki silahlı hücumdan kənardır.

Silahlı hücumun təyini haqqında sual, yəni dövlətlərin hansı hərəkətləri silahlı qüvvənin qanunsuz tətbiqini təşkil etməsi barədə nəzəri müəyyənetmə, özünü müdafiəyə hüququnun dövlətlər tərəfindən reallaşdırılması üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Beynəlxalq hüquq doktrinasında belə bir yanaşma var ki, Təcavüzün təyini haqqında 1974-cü il Qətnaməsinin 3-cü maddəsində sadalanan təcavüzün ən ciddi və tipik aktları silahlı hücumun məzmununu təşkil edirlər [3, 65-70].

Bu nöqtəyi-nəzər BMT Beynəlxalq Məhkəməsinin Nikaraqua ABŞ-a qarşı işi üzrə qərarında da təsdiq edilir. Bu Qərdə göstərilir ki, hazırda aktların xarakteri haqqında ümumi razılıq var, hansılar ki, silahlı hücum hesab edilə bilərlər. Xüsusi halda, hesab etmək olar ki, o barədə razılıq var ki, silahlı hücum yalnız beynəlxalq sərhəd vasitəsilə həyata keçirilən müntəzəm silahlı qüvvələrin hərəkəti aid edilməməli, həmçinin dövlət tərəfindən və ya dövlətin adından silahlı dəstələrin göndərilməsi aid edilməlidir. Silahlı dəstələrin hərəkətləri müntəzəm silahlı qüvvələrlə həyata keçirdiyi həqiqi silahlı hücum bərabərdir və buna görə də ciddi xarakteri daşıyır [7, 197].

Qeyd edilən müddəalar Təcavüzün təyininə dair Qətnamənin 3-cü maddəsinin "g" bəndində öz əksini tapmışdır [8]. Bu normaya beynəlxalq adət hüququnu əks etdirən norma kimi də baxıla bilər.

"G" bəndinin məzmunundan belə çıxır ki, qeyri-müntəzəm birləşmə, silahlı dəstə və muhdulların köməyi ilə güc tətbiqi hadisələrində, silahlı hücum faktının aydınlaşdırılması üçün ilk öncə, güc tətbiqi aktlarının kifayət qədər ciddiliyini müəyyən etmək, ikincisi, qeyri-müntəzəm birləşmələrlə dövlət arasında əlaqəni müəyyən etmək lazımdır ki, bu qüvvələrin törətdiyi əməllərdə dövləti təqsirləndirmək mümkün olsun.

Yuxarıda göstərilən meyarların müəyyən edilməsinin çətinliyi onunla bağlıdır ki, dolayı güc tətbiqi aktlarını silahlı hücum kimi təsnif etmək mürəkkəb problemdir. Bu amil dövlətlər tərəfindən sui-istifadə hallarına da yol açır.

Əlbəttə, təcavüzün dolayı forması vaxtı dövlət silahlı qüvvəni gizli yolla (silahlı dəstələrdən, muhdullardan və ya qeyri-müntəzəm hərbi birləşmələrdən istifadə yolu ilə) tətbiq edir. Lakin silahlı dəstələrin müdaxiləsi ərazisində yaradıldığı və ərazisindən buraxılan dövlətin himayəsi və bilavasitə köməyi olmadan baş verə bilməz.

Bununla əlaqədar olaraq, belə dövlət tərəfindən göstərilən dəstək və ya bu müdaxiləyə qarşı lazımi ölçüləri qəbul etməkdən imtina silahlı hücumda həmin dövlətin bilavasitə iştirakı kimi tanınır. Silahlı qüvvənin dolayı tətbiqi aktlarının təhlükəlilik meyarını təyin edən zaman nəzərə almaq lazımdır ki, onlar birbaşa silahlı təcavüz aktlarına bərabər olmalıdır.

Silahlı hücum anlayışının həcmi, əgər nəzərə alsaq ki, özünümüdafiə üçün əsas kimi xidmət edən dövlətin hərəkətləri BMT Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinin anlamında təcavüz aktının bütün əlamətlərinə malik olmalıdır, o zaman bu anlayış dar mənada izah edilmiş olur.

Hüquq ədəbiyyatlarında belə bir fikir mövcuddur ki, başqa dövlətdə terror və ya digər oxşar dağıdıcı hərəkətləri dəstəkləmə və ya öz ərazisində terrorçuların hazırlığı beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq başqa dövlətə silahlı hücumu bərabərdir.

Məlum olduğu kimi, 11 sentyabr 2001-ci ildə Əl-Qaidə terror təşkilatı tərəfindən ABŞ-a terror hücumu təşkil edilmişdi. Bu hücumun hüquqi nəticələri ilə bağlı qeyd edək ki, bu hadisə özünümüdafiə hüququnun anlayışında bir sıra dəyişikliklər etdi. Təhlükəsizlik Şurasının bu hadisənin səhəri günü qəbul etdiyi 1368 sayılı və 28 sentyabr 2001-ci il tarixli 1373 sayılı qətnamələrində ABŞ-a terror hücumlarını pisləmiş və qeyd etmişdir ki, beynəlxalq terrorçuğun istənilən aktı beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə təhdiddir və fərdi və kollektiv özünümüdafiə qaydasında dövlətlərin silahlı qüvvəyə müraciəti üçün əsas yaradır[9].

7 oktyabr 2001-ci il ABŞ taliblərin rejiminə qarşı Əfqanıstanın ərazisində hərbi əməliyyatlara başladı. Taliblər ölkənin 90% ərazisinə nəzarət etmələrinə baxmayaraq, qanuni hökumət kimi beynəlxalq cəmiyyət tərəfindən tanınmamışdır.

ABŞ-ın Əfqanıstana qoşun yeritməsindən sonra özünümüdafiə hüququnda normativ hüquqi olmasa da, doktrinal baxımdan belə bir dəyişiklik meydana gəldi: özünümüdafiə hüququnun yaranması üçün əsas kimi bir dövlətin suverenliyinə, ərazi toxunulmazlığına və siyasi müstəqilliyinə qarşı digər dövlətin silahlı hücumu və ya terror qrupları tərəfindən sülhə təhlükə kimi təsnif edilə bilən ciddi xarakterli, silahlı zorakılığının tətbiqi çıxış edir.

Bununla belə, bəzi mütəxəssislər vurğulayırlar ki, terror hücumu zamanı özünümü-

dafiə hüququndan istifadə sui-istifadə hallarına yol verilməməsi üçün daha konkret və dəqiq təyinə ehtiyac duyur [1, 15].

Buna görə də, terror hücumları zamanı özünümüdafiə hüququ əsasında silahlı qüvvələrin tətbiqinə qədər birincisi, Təhlükəsizlik Şurası dövlətin özünümüdafiə hüququnun yaranmasını təsdiq etsin, ikincisi, terrorçuların olduğu yerin dəqiq təyin edilməsi və üçüncüsü, ərazisində terrorçuların olduğu dövlətdən onların verilməsini tələb etmək kimi məsələləri özündə əks etdirən qaydanın müəyyən edilməsi vacibdir.

BMT Nizamnaməsi yalnız fərdi yox, həm də kollektiv özünümüdafiə hüququnu nəzərdə tutur. Kollektiv özünümüdafiə haqqında qərar silahlı hücumla məruz qalmış dövlət tərəfindən qəbul edilir. Onun müraciəti olmadan üçüncü dövlətlər kollektiv özünümüdafiə qaydasında tədbir görməkdə haqlı deyil.

Kollektiv özünümüdafiə hüququnun hüquqi məzmununun əhəmiyyətli tərəfi ondadır ki, bu hüquq dövlətlərə silahlı hücum hadisəsinə qarşılıqlı kömək haqqında iki və çox-tərəfli əsasda müqavilə və ya razılaşmaları bağlamaq imkanı verir. Belə müqavilədə tərəf olan istənilən dövlətə hücum onun bütün digər iştirakçılara hücum kimi baxılır digər iştirakçı-dövlətləri təcavüzün qurbanına kömək etməyə öhdəlikləndirir.

NATO, MDB, Amerika Dövlətləri Təşkilatı, Ərəb Dövlətləri Liqası kimi regional təşkilatların təsis aktlarında onların üzvlərinə qarşı hər hansı silahlı hücum halında kollektiv ölçülər haqqında müddəalar təsbit edilmişdir. Məsələn, Qarşılıqlı yardım haqqında 1947-ci il Amerikaarası müqavilədə göstərilir ki, kənardan amerika dövlətlərindən birinə qarşı istənilən silahlı hücumla bütün amerika döv-

lətlərinə hücum kimi baxılacaq və müvafiq olaraq, Müqavilənin iştirakçılarından hər biri hücumun dəf edilməsi vaxtı kömək göstərməyi öhdəsinə götürür [6, 104]. Analoji müddəalar Şimali Atlantika müqaviləsində, Kollektiv təhlükəsizlik Sazişində də müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, kollektiv özünümüdafiə qaydasında hərəkət edən ayrıca dövlətlərin söylərinin silahlı təcavüzə qarşı BMT-nin məcburi ölçüləriylə ardıcıl şəkildə uyğunluğu dünyada silahlı təcavüzlə müvəffəqiyyətli və effektiv mübarizənin qarantıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Хлестов О.Н., Мышляева М.Л. Вооруженная борьба против международного терроризма (политико-правовые аспекты) // Московский журнал международного права. 2001. № 4. с. 15-21.
2. Capaldo Giuliana Ziccardi. The Pillars of Global Law. Routledge, 2016, 452 p.
3. Delupis Ingrid Deter. The Law of War. Cambridge University Press, 2000, 516 p.
4. Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks. Cambridge University Press, 2002, 210 p.
5. Sayapin Sergey. The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State. Springer Science & Business Media, 2014, 334 p.
6. Weeks B.Gregory. U.S. and Latin American Relations. John Wiley & Sons, 2015, 344 p.
7. White D.Nigel, Christian Henderson. Research Handbook on International Conflict and Security Law. Edward Elgar Publishing, 2013, 704 p.
8. <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>
9. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2001.shtml>

ПРОБЛЕМА СВЯЗИ ПРАВА НА САМООБОРОНУ
С ПОНЯТИЕМ "АГРЕССИЯ"

РЕЗЮМЕ

Фидан Худиева.

В статье исследуется взаимосвязь самообороны с понятием «агрессия». Современное международное право рассматривает самооборону как своего рода контрмеры. С точки зрения современного международного права самооборона не является средством защиты прав и интересов государства в целом. Он действует как принудительная мера, инициированная только в ответ на самое тяжелое международное преступление. Однако самооборона от агрессии является международно правовой санкцией, как фактически, так и юридически, с широкими правовыми и нормативными ограничениями. Эти цели, которые предопределяют характер действий в целях самообороны, обычно приближаются к вооруженной атаке. Обеспечение сдерживания мира и порядка и принуждение государства-агрессора выполнить свои обязательства в отношении агрессивной войны.

Ключевые слова: *агрессия, самооборона, международное право, ООН, Совет Безопасности, резолюция, вооруженное нападение, международная преступность, превентивные меры, терроризм.*

THE PROBLEM OF THE RIGHT TO THE SELF-DEFENSE WITH THE
CONCEPT OF "AGGRESSION"

SUMMARY

Fidan Khudiyeva.

The article researches the relationship between self-defense and the notion of "aggression". Modern international law regards self-defense as a kind of countermeasure. From the point of view of modern international law, self-defense is not a means of protecting the rights and interests of the state as a whole. It acts as a coercive measure, initiated only in response to the most serious international crime. However, self-defense against aggression is an international legal sanction, both in fact and legally, with broad legal and regulatory restrictions. These goals, which predetermine the nature of actions for self-defense, usually approach an armed attack. Ensuring the containment of peace and order and forcing the aggressor state to fulfill its obligations with respect to the aggressive war.

Keywords: *aggression, self-defense, international law, UN, Security Council, resolution, armed attack, international crime, preventive measures, terrorism.*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MÜLKİ PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİNİN SİSTEMİ

Hüseyn Əsgərov,
BDU, “Mülki proses və kommersiya hüququ” kafedrasının dissertantı.

(AR MPM) 1.1-ci maddəsində təsbit edildiyi kimi, Mülki-prosessual qanunvericiliyin sisteminə, mülki-prosessual hü-

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının mülki prosesual qanunvericiliyinin sistemi təhlil edilmişdir. Mülki proses dövlətdaxili mülki-prosessual qanunvericiliyinin və beynəlxalq hüquq normalarının birgə tənzimləmə predmetini təşkil edir. Mülki proses müxtəlif və çoxşaxəli hərəkətləri əhatə edir, lakin onların hər biri yekun məqsədə – konkret mülki iş üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Azərbaycan Respublikasının mülki-prosessual qanunvericiliyinin sistemi Konstitusiya, məcəllələr, qanunlar, Prezident fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, beynəlxalq müqavilə və sazişlər daxildir. Azərbaycan Respublikasının mülki prosesual qanunvericilik sistemi beynəlxalq və dövlətdaxili normaların nisbəti məsələsində Respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquqi normalara üstünlük verir. Həm Konstitusiya, həm Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi, həmçinin digər qanunlarda müvafiq məsələ öz təsbitini tapmışdır.

ququn normalarını özündə əks etdirən hüquqi aktlar, Konstitusiya, AR MPM, qanunlar, AR-in tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr daxildir. Qeyd olunan maddələrə əsasən, AR-in qanunvericilik sisteminin əsasında Konstitusiya dayanır. AR MPM-in 1.2-ci maddəsində qeyd olunduğu kimi AR Konstitusiyası AR-in bütün ərazisində ali hüquqi qüvvəyə malikdir. Bütün qanunlar və digər normativ hüquqi aktlar AR Konstitusiyası əsasında və ona uyğun olaraq qəbul edilir. Belə ki, AR Konstitusiyasının 12, 25.1, 26, 60, 61, 62, 71, 125-132, 148,

Açar sözlər: mülki proses, qanunvericilik, sistem, Azərbaycan Respublikası, qanun, fərman, mənbə, konstitusiya, prinsip, məhkəmə.

149, 151-ci maddələri mülki-prosessual hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsinə yönəlmişdir.

Mülki-prosessual qanunvericiliyin sistemi mülki-prosessual hüququn mənbələri ilə əlaqəlidir. AR Konstitusiyasının 48-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi

Bildiyimiz kimi, mülki prosesin əsas məqsədlərindən biri, pozulmuş hüquqların bərpasıdır. Konstitusiyasının 12-ci maddəsində qeyd edilir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, AR vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Layiqli həyat səviyyəsinə nail olmaq üçün insanların hüquq və azad-

lıqlarından layiqincə istifadəsi və həmin hüquq və azadlıqların pozulması zamanı bərpası nəzərdə tutulur. Pozulmuş hüquqların bərpası əsasən ədalət mühakiməsi yolu ilə məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Bu müddə qanunvericilikdə də öz əksini tapmışdır. Belə ki, Məhkəmələr və hakimlər haqqında AR Qanununun məhkəmələrin vəzifələri adlı 3-cü maddəsində qeyd edilir ki, məhkəmələr ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən AR Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını həyata keçirirlər [3].

AR Konstitusiyasına əsasən, hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır. Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Göründüyü kimi, qanun qarşısında bərabərlik prinsipi AR Mülki prosessual qanunvericilik sisteminin fundamentini təşkil edən elementlərdəndir. Bu prinsip AR Konstitusiyası ilə yanaşı, AR Konstitusiya Məhkəməsi haqqında Qanununda (m. 26), AR MPM-də (m. 8) və dirgər qanunvericilik aktlarında müəyyən edilmişdir.

Bununla yanaşı, AR Konstitusiyasında mülki prosesin ən vacib müddəalarından olan hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı, hüquqi yardım almaq hüququ, məhkəmə aidyyətinin dəyişdirilməsinə yol verilməməsi, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı, məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsi, ədalət mühakiməsinin

həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri və şərtləri müəyyən edilir. Bəzi müəlliflərin fikrincə [6, 91], Konstitusiyada ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin prinsip və şərtlərinin məhdudlaşdırılmasına cəhd göstərilmişdir. Konstitusiyanın 127-ci maddəsini hərfi baxımdan şərh etsək, həmin maddədə yalnız bir prinsipin – çəkişmə prinsipinin təsbit olunduğu görünür. Aşkarlıq, təqsirsizlik prezumpsiyası və s. isə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi şərtləri kimi müəyyən edilmişdir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, 127-ci maddənin mətni hazırlanarkən BMT Baş Məclisinin 1985-ci il tarixli Məhkəmə orqanlarının müstəqilliyinin əsas Prinsipləri adlı Qətnaməsinin müddəaları əsas götürülmüşdür. Bu məsələ AR qanunvericiliyinin beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanmasının bir daha sübut edir.

Mülki-prosessual hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi sferasında əsas normativ-hüquqi akt 28 dekabr 1999-cu il tarixli, 780-IQ nömrəli AR MPM-in Təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” AR Qanunu ilə təsdiq edilmiş Mülki-Prosessual Məcələdir. Mülki proses nəzəriyyəsində mülki-prosessual məcəllə adətən mülki-prosessual qanun da adlandırılır.

Ümumiyyətlə, AR mülki prosessual qanunvericiliyi sistem daxilində beynəlxalq və dövlətdaxili normaların nisbəti məsələsində AR-in tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquqi normalara üstünlük verir. Belə ki, AR MPM-in 1.5-ci maddəsinə əsasən, AR-in tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə prosessual qanunvericilikdən fərqli qaydalar müəyyən

edilərsə, beynəlxalq müqavilənin qaydaları tətbiq edilir.

AR MPM-in 3-cü maddəsi mülki prosesual qanunvericiliyin zamana və məkana görə qüvvəsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyir. Həmin maddədə qeyd edilir ki, məhkəmə icraatı işə baxılan, ayrı-ayrı prosesual hərəkətlər həyata keçirilən və yaxud məhkəmə aktı icra edilən zaman qüvvədə olan mülki prosesual qanuna əsasən aparılır. AR-in ərazisində hər hansı haldan asılı olmayaraq, AR-in mülki prosesual qanunvericiliyi qüvvədə olur.

AR-in ərazisindən kənarında AR mülki prosesual qanunvericiliyinin müddəaları AR-in bayrağını daşıyan və yaxud tanınma nişanı olan dəniz, çay və yaxud hava gəmilərində və ya onların olduğu limanlarda tətbiq olunur. AR-in tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə AR mülki prosesual qanunvericiliyinin məkana görə tətbiqinin digər qaydaları da müəyyən oluna bilər.

Bütün fiziki və hüquqi şəxslər özlərinin qanunla qorunan hüquq və azadlıqlarını, eləcə də maraqlarını qorumaq və təmin etmək məqsədi ilə qanunla müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə müdafiəsindən istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Məhkəmələr tərəfindən mülki işlər və iqtisadi mübahisələrin baxılması və araşdırılması qaydasını AR MPM tənzimləyir. Mülki prosesual hüququn mənbəyi kimi AR MPM-in səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o nəinki mülki məhkəmə icraatını, həmçinin iqtisadi və münisflər məhkəməsinin mühakimə icraatını tənzimləyən normaları özündə əks etdirir.

AR MPM-in daxili quruluşu 4 bölməyə ayrılır. Onun birinci bölməsi bütün mühakimə icraatı üçün əhəmiyyət kəsb edən mülki prosesual normalardan ibarətdir. Bu normalar mülki məhkəmə icraatının ümumi hissəsini təşkil edir.

AR MPM-in ikinci bölməsində təsbit olunmuş normalar isə işin məhkəmədə aparılmasının ayrı-ayrı mərhələlərini tənzimləyir. Bu normalar mülki məhkəmə icraatının xüsusi hissəsini təşkil etməklə yanaşı, birinci instansiya məhkəməsində icraatla bağlı normaları özündə əks etdirmişdir.

MPM-in üçüncü bölməsinə daxil olan normalar məhkəmə aktlarına yenidən baxılması ilə əlaqədar münasibətləri nizamlayır. Bu bölməyə daxildir: apellyasiya instansiyası məhkəməsində icraat, birinci instansiya məhkəmələrinin qəraradlarından şikayət verilməsi, kassasiya instansiyası məhkəməsində icraat, əlavə kassasiya qaydasında icraat, hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə icraat və qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarına yeni açılmış hallar üzrə yenidən baxılması üzrə icraatla bağlı normalar.

MPM-in dördüncü bölməsini isə xarici şəxslərin iştirakı ilə əlaqədar normalar təşkil edir. Bura aiddir: məhkəmələrin beynəlxalq səlahiyyətləri, xarici dövlətin məhkəmə qətnamələrinin məcburi icrası, xarici dövlət məhkəmələrinin qətnamələrinin tanınması və s.

Mülki-prosesual münasibətləri tənzimləyən qanunlara misal olaraq, Məhkəmələr və Hakimler haqqında, Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında, Konstitusiyaya Məhkəməsi haqq-

qında, İcra haqqında, Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında qanunları qeyd etmək olar.

Məhkəmələr və hakimlər haqqında 1997-ci il Qanunu Azərbaycanda ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Konstitusiyasında təsbit olunmuş müstəqil məhkəmə hakimiyyəti yaratmağa yönəlmişdir. Qanun, məhkəmə hakimiyyəti, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair əsas müddəalar, məhkəmə sistemi, məhkəmələrin fəaliyyətinin təşkilati təminatı, hakimlərin statusu, təyin edilməsi, səlahiyyətləri, maddi və sosial təminatı, səlahiyyətlərinə xitam verilməsi, intizam məsuliyyəti ilə bağlı məsələlər üzrə normalar müəyyən edilmişdir.

AR-də ədalət mühakiməsinin qanun əsasında yaradılan məhkəmələr həyata keçirir. AR Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VI hissəsinə uyğun olaraq məhkəmələrin səlahiyyətlərinin dəyişdirilməsi məqsədilə müəyyən olunmamış hüquqi üsulların tətbiq edilməsi və fəvqəladə məhkəmələrin, eləcə də xarici dövlətlərin, yaxud bu qanunla nəzərdə tutulmayan qaydada məhkəmələrin yaradılması qadağandır [3]. AR məhkəmələrinin fəaliyyəti yalnız ədalət mühakiməsinin və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir.

AR mülki prosessual qanunvericiliyində, konkret olaraq, Məhkəmələr və hakimlər haqqında Qanunun müxtəlif maddələrində təsbit olunan məhkəmə icraatının açıq aparılması (m. 12); məhkəmə aidiyyətinə riayət

edilməsi (m. 15); hakimlərin dəyişməzliyi (m. 97); hakimlərin müstəqilliyi (m. 100); hakimlərin toxunulmazlığı (m. 101) kimi müddəalar bəzi dövlətlərin qanunvericiliyində ədalət mühakiməsinin konstitusion prinsipləri kimi müəyyən edilmişdir[5, 406-411]. Bu məsələdə fikir müxtəlifliyi var. E.E.Abroşimova hesab edir ki, hakimlərin toxunulmazlığı məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təmin edilməsi formalarından biridir, hakimlərin dəyişməzliyi isə müstəqilliyin qarantıyasıdır [4, 844-849].

Konstitusiya Məhkəməsi haqqında 2003-cü il Qanununun 1-ci maddəsində qeyd olunur ki, AR Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiya ilə onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərə dair ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanıdır. Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədləri AR Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, hər kəsin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdir. Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti AR Konstitusiyasının aliliyi, müstəqillik, kollegiallıq və açıqlıq prinsipləri əsasında qurulur. Konstitusiya Məhkəməsi müstəqil dövlət orqanıdır və təşkilati, maliyyə, habelə hər hansı başqa cəhətdən qanunvericilik, icra və digər məhkəmə hakimiyyəti orqanlarından, yerli özünüidarə orqanlarından, habelə hüquqi və fiziki şəxslərdən asılı deyildir. Hər hansı bir şəxs tərəfindən, hər hansı bir səbəbdən bilavasitə, yaxud dolayı yolla konstitusiya icraatına məhdudiyət qoyulması, təsir, hədə və müdaxilə edilməsi, habelə məhkəməyə hörmətsizlik göstərilməsi yol-verilməzdir və AR-in qanunvericiliyinə müvafiq surətdə məsuliyyətə səbəb olur [2].

Müxtəlif növ maddi münasibətləri tən-
zimpləyən digər qanunlar məsələn, Müflis-
ləşmə və iflas haqqında Qanunda, İstehlak-
çıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında Qa-
nunda, AR Mülki Məcəlləsində, AR Ailə
Məcəlləsində, AR Əmək Məcəlləsində və
digər normativ hüquqi aktlarda çoxlu sayda
mülki prosessual normalar nəzərdə tutul-
muşdur.

AR MPM-in 1.1-ci maddəsində Prezident
fərmanları və Nazirlər Kabinetinin qərarları
nəzərdə tutulmasa da, mülki-prosessual hüquq
münasibətlərinin tənziplənməsində Prezi-
dentin fərman və sərəncamları da xüsusi
əhəmiyyət kəsb edir. Nazirlər Kabinetinin
qərarlarına misal kimi Şahidlərə, ekspertlərə,
mütəxəssislərə və tərcüməçilərə ödənilməli
olan məbləğlərin miqdarı və verilməsi Qay-
dasının təsdiq edilməsi haqqında; Fiziki şəxs
barəsində icra sənədi icra olunarkən tələbin
yönəldilməsinə yol verilməyən əmlak növ-
lərinin dəqiq Siyahısının təsdiq edilməsi bar-
ədə; Üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın sax-
lanması Qaydasının və şərtlərinin təsdiq
edilməsi barədə; Patent hüququnun girov
qoyulması barədə müqavilələrin qeydiyyatı
alınması Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haq-
qında qərarlarını göstərmək olar.

AR tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavi-
lələr və sazişlər də mülki prosessual hüququ-
nun ümumi mənbəyinə aid etmək olar. AR
Konstitusiyasının 151-ci, AR MPM-in 1.5-
ci maddəsinə müvafiq olaraq AR-in tərəfdar
çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə prosessual
qanunvericilikdən fərqli qaydalar müəyyən
edilsə, beynəlxalq müqavilələrin qaydaları
təbiiq edilir. Beynəlxalq müqavilələrlə bağlı

daha ətraflı növbəti paraqraflarda məlumat
verilir.

AR mülki prosessual qanunvericilik sis-
temində beynəlxalq hüquq normalarının yeri
məsələsində Avropa Məhkəməsi presedent-
lərinin hüquqi qüvvəsi, eyni zamanda AR
Ali Məhkəməsinin müvafiq sferada qəbul
etdiyi aktların hüquqi qüvvəsi məsələsi xü-
susi əhəmiyyət kəsb edir.

AR Avropa Şurasına üzv olmaqla onun
bir sıra konvensiyalarına, o cümlədən İnsan
hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi
haqqında 1950-ci il Konvensiyasına qoşul-
muşdur. Konvensiya AR-in Prezidenti tərə-
findən Azərbaycan Avropa Şurasına üzv ol-
ma ərəfəsində – 25 yanvar 2001-ci ildə
Strasburqda imzalanmış və 25 dekabr 2001-
ci ildə AR-in Milli Məclisi tərəfindən rati-
fikasiya edilmişdir. Ratifikasiya haqqında
Qanun dövlət başçısı tərəfindən imzalan-
dıqdan sonra, 10 mart 2002-ci ildə Milli
Məclisin rəsmi orqanı olan «Azərbaycan»
qəzetində dərc olunmuşdur. AR tərəfindən
Avropa Konvensiyasının ratifikasiya edil-
məsilə bağlı sənəd Avropa Şurasının Baş
Katibinə təqdim edilmiş və 15 aprel 2002-
ci ildə depozitə edilmişdir. Həmin tarixdən
etibarən Azərbaycan dövləti İnsan hüquqları
üzrə Avropa Məhkəməsinin yurisdiksiyasına
daxil olmuşdur [1].

Son dövrlərə qədər kontinental hüquq
sistemində aid olan dövlətlərdə, o cümlədən
ölkəmizdə məhkəmə presedentinə istinad
edilməsinə yol verilmirdi. Lakin AR Prezi-
denti cənab İlham Əliyevin AR-də məhkəmə
sistemində müasirləşdirilməsi və AR-in bəzi
qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əla-

vələr edilməsi haqqında 2006-cı il 19 yanvar tarixli fərmanından sonra İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun tətbiqi önə çəkildi. Bu, yeni bir təkamül prosesinin başlanğıcı oldu.

AR Avropa Konvensiyasını ratifikasiya etdikdən sonra, Avropa Məhkəməsi qərarlarının icrası ilə bağlı dövlətdaxili qanunvericilikdə bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir. Artıq Avropa Məhkəməsi presedentləri ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı, bundan əlavə normayaradıcılıq prosesində belə nəzərə alınır. Son dövrlər, Azərbaycanın nəinki ali məhkəmə instansiyaları, həmçinin rayon-şəhər məhkəmələri də öz qərarlarında Avropa Məhkəməsi presedentlərinə istinad edirlər.

Avropa Məhkəməsi qərarlarının tətbiqi ilə bağlı məsələlər AR Ali Məhkəməsinin praktikasında öz əksini tapmışdır. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında AR Ali Məhkəməsi Plenumunun 2006-cı il tarixli Qərarında aşağıdakı vacib müddəalar təsbit edilmişdir. Məhkəmələrin nəzərinə çatdırılsın ki, insan hüquqları müasir dünyada ümumbəşəri mədəniyyətin mühüm tərkib hissəsidir. AR Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. İnsan hüquqları ümumi səciyyəyə malikdir və onların həyata keçirilməsi ilə bağlı məhkəmələr aşağıdakıları nəzərə almalıdır: bütün insanlar heç bir ayrışikliyə yol verilmədən əsas hüquq və azad-

lıqlara malikdirlər; insan hüquq və azadlıqları məkan, ərazi həddləri ilə bağlı deyildir.

Mülki proses sferasında münasibətlərin beynəlxalq hüquq normaları ilə tənzimlənməsi beynəlxalq mülki prosessual hüququn formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Beynəlxalq mülki prosessual hüququn predmetini xarici elementin iştirak etdiyi beynəlxalq mülki proses təşkil edir. Beynəlxalq mülki prosessual hüququn yekun məqsədi mülki proses sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının dövlətdaxili hüquqda realizəsidir. Buna görə də, dövlətlər zəruri şərait yaratmalıdırlar, konkret desək dövlətdaxili implementasiya mexanizmi yaradılmalı və effektiv şəkildə fəaliyyət göstərməlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 19 yanvar 2006-cı il, № 352.
2. Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı şəhəri, 23 dekabr 2003-cü il, № 561-IIQ.
3. Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı şəhəri, 10 iyun 1997-ci il, № 310-IQ.
4. Абросимова Е.Б. Судебная власть // Комментарий к Конституции РФ / Под общ. ред. В.Д. Карповича. М., 2002, с. 844-849.
5. Баглай М.В., Габричидзе Б.Н. Конституционное право РФ. М., 1996, с. 406-411.
6. Мовсумов М.А. Гражданское процессуальное право Азербайджана и России: Опыт системного и сравнительно-правового анализа: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15: СПб., 2005, с. 91.

**СИСТЕМА ГРАЖДАНСКО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ****РЕЗЮМЕ****Гусейн Аскеров.**

В статье анализируется система гражданского процессуального законодательства Азербайджанской Республики. Гражданский процесс является предметом совместного регулирования внутреннего гражданского и процессуального законодательства и международно-правовых норм. Гражданский процесс охватывает различные и многосторонние действия, но каждый из них служит конечной цели - отправлению правосудия по конкретному гражданскому делу. Система гражданского процессуального законодательства Азербайджанской Республики состоит из Конституции, кодексов, законов, указов Президента, решения Кабинета Министров, международных договоров и соглашений. В сравнении международных и внутренних норм система гражданского процессуального законодательства Азербайджанской Республики предпочитает международно-правовые нормы, в которых Республика является участником. Эти положения нашли свое отражение в Конституции, а также Гражданском процессуальном кодексе Азербайджанской Республики и в других соответствующих законах.

Ключевые слова: *гражданский процесс, законодательство, система, Азербайджанская Республика, закон, указ, источник, конституция, принцип, суд*

**SYSTEM OF CIVIL PROCEDURE LEGISLATION OF
AZERBAIJAN REPUBLIC****SUMMARY****Huseyn Asgarov.**

The article analyzes the system of civil procedural legislation of the Republic of Azerbaijan. The civil process is subject to joint regulation of internal civil and procedural legislation and international legal norms. The civil process covers various and multilateral actions, but each of them serves the ultimate goal - the administration of justice in a particular civil case. The system of civil procedural legislation of the Republic of Azerbaijan consists of the Constitution, codes, laws, decrees of the President, the decision of the Cabinet of Ministers, international treaties and agreement. In comparison with international and domestic norms, the system of civil procedural legislation of the Republic of Azerbaijan prefers the international legal norms in which the Republic is a party. These provisions found their detachment in the Constitution, as well as the Civil Procedural Code of the Republic of Azerbaijan and other relevant laws.

Keywords: *civil process, legislation, system, Republic of Azerbaijan, law, decree, source, constitution, principle, court.*

MÜLKİYYƏT HÜQUQUNUN İNSAN HÜQUQLARI SİSTEMİNDƏ YERİ: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Zümrüd Vəliyeva,
**BDU, “İnsan hüquqları və informasiya
hüququ” üzrə YUNESKO kafedrasının
dissertantı.**

Məqalədə mülkiyyət hüququnun digər insan hüquqları ilə müqayisəli şəkildə təhlili aparılmışdır. Əsasən də, mülkiyyət hüququnun Avropa İnsan hüquqları Konvensiyasında təsbit edilən təbii insan hüquqları ilə qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən edilmişdir. İnsan hüquqlarına dair ilkin baxışlarda mülkiyyət hüququ bu sistemdə insanın ayrılmaz, təbii hüququ kimi qiymətləndirilmişdir. İnsan hüquqlarına dair liberal baxışların tərəfdarları mülkiyyət hüququ ilə müqayisədə söz azadlığına üstünlük verirlər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, xüsusi mülkiyyət olmadan insan hüquqlarının mütləqliyi, şəffaflığı demək olar ki, mümkün deyil. mülkiyyət hüququ ayrıca, digər insan hüququ və azadlıqlarından kənarında mövcud ola bilməz. Avropa Konvensiyası prizmasından mülkiyyət hüququnun müdafiəsi Konvensiyanın ədalətli məhkəmə araşdırması, ayrı-seçkiliyin qadağan olunması, şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət, səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ ilə bilavasitə əlaqədədir.

Açar sözlər: mülkiyyət hüququ, mülkiyyətin müdafiəsi, Avropa İnsan hüquqları Konvensiyası, Avropa Məhkəməsi, təbii hüquqlar, ayrı-seçkilik, ədalətli məhkəmə araşdırması, presedent, söz azadlığı.

Müasir hüquq doktrinası və praktikası göstərir ki, müxtəlif hüquqlar arasında sıx əlaqə daha aşkar və mübahisəsizdir. Bu və ya digər fundamental hüququn effektiv realizəsi başqa hüququn reallaşdırılmasından

birbaşa asılıdır, bir hüquq və ya azadlıq başqa hüquqların zəmanətləri və insan azadlıqları rolunda birbaşa çıxış edə bilər.

Bu qarşılıqlı əlaqə çoxtərəfli və müxtəlifdir, cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin bütün sferalarında qüvvədə olur. Məsələn, məhkəmə müdafiəsinə olan hüquq insanlara onların pozulması halında öz mülki hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etmək imkanını təmin edir.

Fikrimizcə, mülkiyyət hüququ ayrıca, digər insan hüququ və azadlıqlarından kənarında mövcud ola bilməz. Bu səbəbdən mülkiyyət hüququnun insan hüquqları sistemində yerini aydın şəkildə müəyyənləşdirmək üçün bu hüququn digər insan hüququ və azadlıqları ilə kompleks şəkildə fəaliyyətinə diqqət yetirmək lazımdır. Bu səbəbdən, biz bu paragrafda Avropa Konvensiyasının 1 sayılı Protokolundakı mülkiyyət hüququna həmin Konvensiyanın digər hüquq və azadlıqları ilə qarşılıqlı əlaqədə realizəsi məsələsini təhlil etmişik.

Avropa Məhkəməsinin presedent praktikasında ərizəçilərin həm mülkiyyət,

həmçinin yaşayış yerinə hörmət hüququnun pozulması ilə bağlı kifayət qədər geniş təcrübəsi var. Yaşayış yeri dedikdə, şəxsin mülkiyyət hüququnun tətbiq edildiyi müəyyən tikili və ya ərazi nəzərdə tutulur. Dövlətin öz hakimiyyət səlahiyyətlərini həyata keçirməsi vaxtı, həmçinin cəmiyyətin hüquqları və qanuni maraqlarının müdafiəsi vaxtı mənzildən şəxsin köçürülməsi, binanın sökülməsi və s. vəziyyətlər yarana bilər. Bu zaman belə bir sual yaranır, belə hallar yaşayış yerinə hörmət hüququna müdaxilədir, yoxsa şəxsin öz əmlakından maneəsiz istifadə etmə hüququna müdaxilədir? Belə hadisələrdə Avropa Konvensiyasının hansı maddəsinin tətbiqi düzgündür? Qoyulmuş suallara cavab almaq üçün göstərilən sahədə Avropa Məhkəməsinin presedent təcrübəsinə baxmaq lazımdır.

Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi hər kəsin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu təmin edir. Həmin maddədə qeyd edilir ki, hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirtinə hörmət hüququna malikdir. Milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud məənəviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir [8, 28].

Yaşayış yeri anlayışı və onun tətbiqi meyarları Avropa Məhkəməsinin 1986-cı

il «Gillow v. The United Kingdom» [4, 132] işi üzrə qərarında müəyyən edilmişdir. Bu qərar oxşar məsələlər üzrə sonrakı işlərdə presedent kimi çıxış etmişdir. Həmin qərar qeyd edilir ki, “yaşayış yeri” anlayışı avtonom əhəmiyyətə malikdir və dövlətdaxili qanunvericilikdəki təfsirdən asılı deyil. Bu və ya digər obyektin 8-ci maddənin tətbiq sferasına aid olması üçün şəxsin həmin obyektə sabit və qırılmaz əlaqəsinin olması tələb olunur.

Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinin 1 sayılı Protokolla əlaqəsinə daha aydın şəkilə izah etmək üçün Avropa Məhkəməsinin ayrı-ayrı qərarlarına baxılmasını məqsədə uyğun hesab edirik.

Avropa Məhkəməsi öz fəaliyyəti gedişində prosessual hərəkətlərin edilməsi üçün şəxsin evinə hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının girişiyə bağlı bir çox şikayətlərə baxmalı olmuşdur. Nümunə kimi "Niemiets v. Germany" [7, 377] işi üzrə Avropa Məhkəməsinin 1992-ci il qərarını qeyd etmək olar. Bu işdə, vəkillik fəaliyyətilə məşğul olan iddiaçının ofisində axtarış aparılmışdır. İddiaçının fikrincə, polis əməkdaşlarının göstərilən hərəkətləri onun şəxsi həyatına əsassız müdaxilədir və yaşayış yerinə hörmət hüququnu pozur. Bundan başqa, belə hərəkətlər vəkil kimi onun işgüzar nüfuzuna zərəri vurmuşdur, hansı ki, Avropa Məhkəməsinin presedent təcrübəsinə əsasən "mülkiyyət" anlayışına daxildir və müvafiq olaraq 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində zəmanət verilən mülkiyyət hüququnun pozulması baş vermişdir. Avropa Məhkəməsi işə baxıb təsdiq etdi

ki, hərçənd iddiaçının şəxsi həyatına müdaxilə qanuni hədəfi təqib edirdi, o, sözsüz, qeyri-proporsionaldır. Birincisi, ax-tarışın keçirilməsi vaxtı lazımı prosedur qaydalarına riayət edilməmişdir, məsələn, müstəqil şahidlərin olması kimi, ikincisi, bu daha çox əhəmiyyətli məsələdir, polis peşəkar sirri təşkil etmiş məxfi sənədlərə baxmışdır.

Beləliklə, Avropa Məhkəməsi bu iş üzrə Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulmasını müəyyən etdi. İddiaçının işgüzar nüfuzuna vurulmuş zərərə gəlincə, Məhkəmə bu məsələyə 8-ci maddənin kontekstində baxdı və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin bu işə tətbiqi prizması vasitəsilə ayrıca baxmağı lazım hesab etmədi. Lakin, Avropa Məhkəməsi göstərdi ki, polisin belə hərəkətləri iddiaçının müştəriləri, həm də ictimaiyyət qarşısında onun peşəkar nüfuzuna ziyan vurulması şübhəlidir.

Beləcə, Avropa Məhkəməsinin təcrübəsindən görünür ki, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi iqtisadi meyarın mövcudluğunu tələb edir, onun göstərişləri mülkiyyətçinin öz əmlakına sahiblik və sərəncamla bağlı səlahiyyətlərinin müdafiəsinə yönəlmişdir, 8-ci maddənin normaları isə ona məxsus əmlakdan dinc məqsədlərlə istifadə imkanını təmin edir. Yuxarıda göstəriləni nəzərə alaraq, əgər publik hakimiyyət tərəfindən müdaxilə əsasən insanın şəxsi həyatına toxunursa və onun iqtisadi və ya əmlak elementlərinə əhəmiyyətli təsir göstərmirsə, onda 8-ci maddənin təlimatları hərəkətə keçir, əgər, əksinə, ilk növbədə, şəxsin iqtisadi və ya mülk maraqlarına toxunulubsa,

onsa 1 sayılı Protokol qüvvədə olur.

Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində publik hakimiyyət orqanlarının və insanların əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının realizəsi ilə bağlı məsələlərlə bağlı fərqli yanaşmalarına da rast gəlinir.

Avropa Məhkəməsinin 2010-cu il tarixli «Şerife Yiğit v. Turkey»[3, 192] işi üzrə qərarına əsasən ərizəçi əri ilə dini nikahda olmuş və xəstəlik nəticəsində əri ölmüşdür. Sığorta üçün müvafiq orqana müraciət edən zaman, ərizəçiyə bildirilmişdi ki, dini kəbin rəsmi nikah hesab edilmir və hüquqi nəticə vermədiyi üçün ona sığorta verilə bilməz. Avropa Məhkəməsinə müraciət edən ərizəçi bu halda 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin və 8-ci maddənin pozulmasını iddia edirdi. İşin faktiki və hüquqi tərəflərini ətraflı və ayrıca təhlil edən Avropa Məhkəməsi ərizəçinin lehinə qərar verməsə də, bu işdə şəxsin əmlakdan dinc istifadəsinin qanunauyğun olması məsələsini gündəmə gətirmişdir

Mülkiyyət hüququnun müdafiəsində ayrı-seçkiliyi qadağan edən Avropa Konvensiyasının 14-cü maddəsi əhəmiyyətli rol oynayır. Həmin maddəyə əsasən[5, 818] bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya hər hansı digər əlamətlərə görə ayrı seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

Bildiyimiz kimi, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi mülkiyyətin müdafiəsi və tənzimlənməsi sferasında yalnız minimal standartları

müəyyənləşdirir. Bu norma dövlətlərə mülkiyyət hüquq münasibətləri sahəsində daha geniş standartlar müəyyən etməyə, daha təkmil qanunlar qəbul etməyə maneə yaratmır. Avropa Məhkəməsinin əsas məqsədi iştirakçı-dövlətlərin Konvensiya normalarına düzgün şəkildə riayət etməsinə nail olmaqdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz «Stec and others v. the United Kingdom» işində Avropa Məhkəməsi açıq şəkildə bəyan edir ki, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi iştirakçı-dövlətlər üçün sosial təminat sistemi yaratmaq öhdəliyi qoymur, sadəcə dövlətlər belə qayda və prosedurları müəyyən edərkən Avropa Konvensiyasının müddəalarını nəzərə almalıdır.

İnsanların ekoloji hüquqlarıyla mülkiyyət hüququnun əlaqəsini də qeyd etmək lazımdır. Avropa Məhkəməsinə verilən bir sıra şikayətlər iddiaçıların daşınmaz əmlakının yerləşdiyi ərazilərdə ətraf mühitin çirklənməsi ilə bağlı hakimiyət orqanlarının hərəkətləri ilə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, belə şikayətlərin sayı son zamanlar artıb. Bununla əlaqədar olaraq belə bir sual yaranır ki, şəxs öz sağlamlığına əlverişsiz təsirdən ehtiyat edərək, çirkləndirməyə məruz qalmış ərazini tərk edir və orada olan mülkiyyətdən istifadə edə bilmir, bu halda onun 1 sayılı Protokolla təmin edilən mülkiyyətdən sərbəst şəkildə istifadə hüququ pozulurmu?

Bizim fikrimizcə, mülkiyyət hüququnun ən çox əlaqədə olduğu insan hüquqları arasında ədalətli məhkəmə araşdırması (md. 6) və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ (md. 13) xüsusilə qeyd edilməlidir.

1978-ci il tarixli «Klass and others v.

Germany» işində Avropa Məhkəməsi göstərmişdir ki, hüququn aliliyi, digər məsələlərlə yanaşı, səlahiyyətli hakimiyət orqanları tərəfindən insan hüquqlarına istənilən növ müdaxiləyə bir qayda olaraq məhkəmə orqanları tərəfindən effektiv nəzarət olunmalıdır [2, 197]. Bu zaman, məhkəmə nəzarəti müstəqillik, qərəzsizlik prinsiplərinə cavab verməlidir.

Beləliklə, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ mülkiyyət hüququnun əsas prosesual zəmanəti rolunda çıxış edir, çünki mülkiyyət hüquqları pozulan şəxsə məhkəməyə müraciət etmək imkanını təmin edir. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun qoruyucu funksiyası məhdudlaşdırılmır, o əhəmiyyətli dərəcədə genişdir. Belə ki, müəyyən əmlak barəsində hüquqlarla təmin edilmiş və ya "qanuni gözləmə"yə malik olan şəxs, məhkəməyə müraciət edə və bu yolla öz hüquqlarını reallaşdırma və ya "qanuni gözləməni"real əmlaka transformasiya edə bilər. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu formalaşdıran elementlərin sistemini, şərti şəkildə dörd qrupa bölmək olar: orqanik, institusional, prosesual və xüsusi. Onlara mülkiyyət hüququnun müdafiəsinə uyğun olaraq baxaq.

Birinci qrup məhkəməyə çıxış və qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrasını nəzərdə tutur. Yəni, şəxsə öz mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı məhkəməyə müraciətin real imkanları təmin edilməlidir. «Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany» [6, 79] işi üzrə qərarında Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdi ki, Avropa Konvensiyası bəyannamə və ya illüziya xarakterli

hüquqlar təsbit etmir, həmin hüquqlar real və effektiv olmalıdır. Əgər şəxs məhkəməyə real çıxış təmin edilməyəcəksə, onda ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ sırf deklarativ xarakter daşıyacaq. Bu, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun müasir demokratik cəmiyyətdə oynadığı xüsusi rolu nəzərə alaraq əhəmiyyətli məna kəsb edir. Məhkəməyə çıxış dedikdə, birinci, apellyasiya, həmçinin qərarların icra mərhələsi də nəzərdə tutulur.

Əgər şəxs məhkəməyə müraciət imkanından məhrumdursa, deməli Konvensiyanın eyni zamanda iki maddəsi, həm 6-cı, həm də 1 sayılı Protokolu pozulur. Bu məsələyə misal kimi Avropa Məhkəməsinin presedent təcrübəsindən «Ulger v. Turkey» [9] işini qeyd etmək istərdik. Ərizəçinin zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı məhkəmədə iddiası təmin edilsə də, icra mərhələsi baş tutmamışdı, yenidən məhkəməyə müraciət zamanı isə məhkəmə xərclərinin ödənilməsi səbəbindən onun iddiası rədd edilmişdi. İşə baxan Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdi ki, məhkəmə xərclərinin ödənilməsi məsələsinə konkret vəziyyətdən və işin hansı mərhələdə olmasından asılı olaraq qiymət vermək olar. Bu halda isə artıq qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı var və həmin qərar icra edilmir. Bu səbəbdən ərizəçiyə münasibətdə həm ədalətli məhkəmə araşdırmasını təmin edən 6-cı maddə, həmçinin 1 sayılı Protokolla təmin edilən mülkiyyət hüququ pozulmuşdur.

Elmi ədəbiyyatlarda belə bir fikir var ki, əgər qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı dövlət orqanı tərəfindən icra edilmirsə,

Avropa Məhkəməsi bu məsələni xüsusi mülkiyyətə müdaxilə və ya xüsusi mülkiyyətdən faktiki hüquqazidd məhrum etmə kimi qiymətləndirir [1, 123-124]. Bu fikrə misal kimi Avropa Məhkəməsinin «Josan v. Moldova» işi üzrə 2006-cı il tarixli qərarını qeyd etmək olar. Bu işdə ərizəçi onun əmlakına dəymiş ziyana görə pul kompensasiyasının ödənilməsi tələbi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir. Ölkə prokurorluğu ərizəçinin lehinə çıxarılan məhkəmə qərarının ləğvi barədə ali məhkəməyə müraciət etmiş, ali məhkəmə isə öz növbəsində işə yenidən baxılması ilə bağlı qərar çıxarmışdır. İşə baxan Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, ərizəçiyə təyin edilən kompensasiya onun mülkiyyətidir, həmin kompensasiyanın verilməsinə əngəllər isə mülkiyyətə müdaxilədir. Bu məsələdə, publik və xüsusi maraqlar arasında balans ərizəçinin əleyhinə pozulmuşdur və müvafiq olaraq da, 1 sayılı Protokolun təmin etdiyi mülkiyyət hüququ da pozulmuşdur.

Beləcə, 1 sayılı Protokolun 6-cı maddə ilə əlaqəsini qeyd edərkən, belə bir fikir söyləmək olar ki, 6-cı maddənin müəyyən etdiyi qarantiyalar kompleksi şəxsə əmlak məsələləri üzrə məhkəməyə müraciət hüququnu təmin edir, ağlabatan müddətdə işə baxılmasını təmin edir və nəhayət qanuni qüvvəyə minmiş qərarların icrasına nəzarəti təmin edir.

Sonda 1 sayılı Protokolun Avropa Konvensiyasının 13-cü maddəsi ilə təmin edilən səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ ilə əlaqəsini qeyd etmək istərdik. Adıçəkilən maddədə qeyd edilir ki, bu Konvensiyada

təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

«Karamitrov and others v. Bulgaria» işi üzrə 2008-ci il tarixli qərarında Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, Avropa Konvensiyasının 13-cü maddəsi ilə təmin edilən maraqlar və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin təminatları öz hüquqi təbiətinə görə fərqlidir. Belə ki, 13-cü maddənin əsas təyinat ondan ibarətdir ki, prosedur zamanətlərini təmin etsin, məhz, "hüquqi müdafiənin effektiv vasitəsinə olan hüquq təmin edilsin". Öz növbəsində, göstərilən maddənin prosedur tələbləri daha geniş hədəf üçün (yəni, şəxsin mülkiyyət hüququna hörmətə zamanət vermək) ikinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir.

Mülkiyyət hüququnun müdafiəsi zamanı 13-cü maddənin prosesual zamanətləri o halda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir ki, 6-cı maddəni tətbiq etmək mümkün olmasın. Məsələn, Avropa Məhkəməsinin presedent təcrübəsinə uyğun olaraq, dövlət qulluqçuları və dövlətin arasında mübahisələr "vətəndaş hüquqları və vəzifələr haqqında mübahisə" təyininin altında düşümlər və müvafiq olaraq, 6-cı maddənin təsir dairəsinə daxil edilmir. Belə mübahisələr əmlak xarakteri daşıya bilər, məsələn, dövlət qulluqçusuna əmək haqqının ödənilməməsi, bu misaldakı əmək haqqı 1 sayılı Protokolun anlamında "mülkiyyət" kimi müəyyən edilir.

Beləliklə, mülkiyyət hüququnun digər hüquq və azadlıqlarla müqayisəli şəkildə

təhlili belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, mülkiyyət hüququ insan hüquqları sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir, pozulmaz, bölünməz xarakterə malik təbii hüquqdur. Bizim fikrimizcə, Avropa Məhkəməsi Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin milli hüquqyaradıcılığı və hüquq tətbiqi sistemi üçün yetərli olan ümumi yanaşma və mövqelərin işlənilib hazırlanmasına cəhd göstərir. Avropa Məhkəməsi baş vermiş hüquq pozuntuları ilə bağlı dövlətlərin üzərinə konkret göstərişlər qoymasa da, öz qərarlarının icrasına nəzarətin həyata keçirilməsini təmin edə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Нешатаева Т.Н. Уроки судебной практики о правах человека; европейский и российский опыт / Т.Н. Нешатаева. - М.; Издательский Дом «Городец», 2007. 320 с.
2. Christoffersen Jonas. Fair Balance: A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. BRILL, 2009, 668 p.
3. Koppel Ms Anna, Mohamed Mattar, Vernon Palmer. Mixed Legal Systems, East and West. Ashgate Publishing, Ltd., 2015, 320 p.
4. McFarlane Ben, Nicholas Hopkins, Sarah Nield. Land Law: Text, Cases, and Materials. Oxford University Press, 2015, 1256 p.
5. Mowbray Alastair. Cases, Materials, and Commentary on the European Convention on Human Rights. OUP Oxford, 2012, 895 p.
6. Peers Steve. EU Justice and Home Affairs Law: EU Immigration and Asylum Law. Oxford University Press, 2016, 558 p.
7. Pieth Mark, Radha Ivory. Corporate Criminal Liability: Emergence, Convergence, and Risk. Springer Science & Business Media, 2011, 396 p.
8. Scaife Laura. Handbook of Social Media and the Law. CRC Press, 2014, 444 p.
9. <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4525006>

**МЕСТО ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ В СИСТЕМЕ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ****РЕЗЮМЕ**

Зумруд Велиева.

В статье проведен сравнительный анализ права собственности с другими правами человека. В частности, было установлено взаимодействие права собственности с другими естественными правами человека закрепленными в Европейской Конвенции по Правам человека. Право собственности было расценено как неотъемлемое, естественное право человека в ранних идеях о правах человека. сторонники либеральных взглядов о правах человека по сравнению с правом собственности предпочитают свободу слова. Однако следует учесть, что без частной собственности невозможно абсолютности, прозрачности прав человека. Право собственности отдельно, в стороне от других прав и свобод человека не может существовать. С точки зрения Европейской Конвенции защита права собственности непосредственно связано с правом справедливого судебного разбирательства, право на эффективные средства правовой защиты, запрет дискриминации и уважение личной и семейной жизни.

Ключевые слова: *права собственности, защита собственности, Европейская конвенция о правах человека, Европейский суд, естественные права, дискриминация, справедливое судебное разбирательство, прецедентное право, свобода выражения*

**PLACE OF PROPERTY RIGHT IN THE HUMAN
RIGHTS SYSTEM: COMPARATIVE ANALYSIS****SUMMARY**

Zumrud Valiyeva.

The article compares the property right with other human rights. In particular, the interaction of property right with other natural human rights enshrined in the European Convention on Human Rights. The right of property was regarded as an inalienable, natural human right in the early ideas of human rights. Supporters of liberal views on human rights in comparison with the right of property prefer freedom of speech. However, one should take into account that without private property, absolute, transparent and human rights are impossible. The right of property, apart from other human rights and freedoms, can not exist. From the point of view of the European Convention, the protection of property rights is directly related to the right to a fair trial, the right to effective remedies, the prohibition of discrimination and respect for private and family life.

Keywords: *property rights, property protection, European Convention on Human Rights, European Court of Justice, natural rights, discrimination, fair trial, case law, freedom of expression*

**“Avtomobil yolları haqqında” Azərbaycan Respublikasının
Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq, “Avtomobil yolları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 16 dekabr tarixli 467-VQD nömrəli Qanununa uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə **qərara alır**:

“Avtomobil yolları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000, № 3, I kitab, maddə 125; 2001, № 12, maddələr 731, 736; 2004, № 11, maddə 901; 2006, № 6, maddə 478; 2007, № 5, maddə 436, № 10, maddə 938; 2008, № 5, maddə 348, № 7, maddə 602; 2012, № 6, maddə 506; 2013, № 6, maddələr 599, 624; 2014, № 4, maddə 341, № 7, maddə 775; 2016, № 2, I kitab, maddə 200, № 12,

maddələr 1994, 1995; 2017, № 5, maddə 720) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. 14-cü maddənin birinci hissəsində “dayanacaqlar” sözü “ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrinin dayanacaq məntəqələri, taksi minik avtomobillərinin duracaq yerləri, parklanma yerləri” sözləri ilə əvəz edilsin.

2. 26-cı maddənin altıncı hissəsində “meydançalara” sözü “parklanma yerləri,” sözləri ilə əvəz edilsin.

3. 40-3-cü maddənin dördüncü hissəsində “minmə-düşmə meydançalarının, dayanacaq məntəqələrinin örtüyü” sözləri “ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrinin dayanacaq məntəqələrinin örtüyü, habelə taksi minik avtomobillərinin duracaq yerləri və yolun hərəkət hissəsinə bitişik hissədə olan parklanma yerləri” sözləri ilə əvəz edilsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 dekabr 2017-ci il

№ 950-VQD

**“Avtomobil yolları haqqında” Azərbaycan Respublikasının
Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq, “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu “Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 16 dekabr tarixli 468-VQD nömrəli Qanununa uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə **qərara alır**:

“Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2008, № 7, maddə 599; 2010, № 4, maddə 276,

№ 10, maddə 841; 2013, № 11, maddə 1302; 2014, № 4, maddə 342; 2015, № 8, maddə 903, № 12, maddə 1439; 2016, № 2, II kitab, maddə 221; 2017, № 2, maddə 140) 20.3-cü maddəsində “avtonəqliyyat vasitələri üçün müəyyən olunmuş dayanacaqlardan” sözləri “xüsusi olaraq müəyyən edilmiş və müvafiq qaydada işarələnmiş taksi minik avtomobillərinin duracaq yerlərindən” sözləri ilə əvəz edilsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 dekabr 2017-ci il

№ 952-VQD

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq, “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 29 dekabr tarixli 96-VQ nömrəli Qanununun icrası ilə əlaqədar **qərara alır**:

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 9, maddə 564; 2001, № 5, maddə 298, № 11, maddələr 676, 698; 2002, № 1, maddə 9, № 8, maddə 463; 2003, № 8, maddə 424; 2004, № 2, maddə 57, № 11, maddə 901; 2005, № 4, maddə 277, № 10, maddə 874, № 11, maddə 993; 2006, № 12, maddə 1027; 2007, № 6, maddə 560, № 11, maddələr 1053, 1091; 2008, № 2, maddə 49, № 6, maddələr 453, 463, № 7, maddə 602; 2009, № 2, maddə 47, № 4, maddə 210, № 12, maddə 948; 2010, № 7, maddə 598; 2011, № 2, maddə 71, № 4, maddə 255, № 6, maddə 469, № 12, maddə 1097; 2012, № 5, maddə 402, № 7, maddə 671; 2013, № 4, maddələr 362, 363, № 7, maddə

795, № 11, maddələr 1295, 1298; 2014, № 4, maddələr 343, 346, № 5, maddə 467, № 11, maddə 1352; 2015, № 1, maddə 2, № 2, maddələr 76, 79, 105, № 5, maddə 502, № 6, maddə 686, № 11, maddələr 1256, 1276; 2016, № 11, maddələr 1758, 1784, 1795, № 12, maddə 1993; 2017, № 2, maddələr 138, 150, № 5, maddə 727, № 8, maddə 1507) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. 4-cü maddənin birinci hissəsinin 25-ci bəndinə “inzibati” sözündən sonra “xətalər haqqında” sözləri əlavə edilsin.

2. 27-ci maddə üzrə:

2.1. I hissənin ikinci cümləsinə “rüsurların” sözündən sonra “, yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə tətbiq edilmiş inzibati cərimələrin” sözləri əlavə edilsin;

2.2. IV-I hissənin 5-ci bəndinə “dövlət rüsurlunun” sözlərindən sonra “, bu Qanunun 27-ci maddəsinin V hissəsində nəzərdə tutulan inzibati cərimənin” sözləri əlavə edilsin;

2.3. IV-I hissəyə aşağıdakı məzmununda 5-1-ci bənd əlavə edilsin:

“5-1) Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 57.1 - 57.4-cü və 97.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada çatdırmaq mümkün olmayan yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər haqqında işlər üzrə sənədlərin çatdırılması;”;

2.4. V hissənin birinci cümləsinə “müvafiq sənədlər verildiyi” sözlərindən sonra “, onun barəsində qanuni qüvvəyə minmiş və icrası təxirə salınmamış və ya icrasına möhlət verilməmiş yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta haqqında iş üzrə tətbiq edilən cərimə ödənilmədiyi” sözləri əlavə edilsin;

2.5. VI-I hissənin birinci cümləsinə “həvalə etdiyi şəxsin” sözlərindən sonra “(nəqliyyat vasitəsinin sürücüsünün)” sözləri əlavə edilsin.

3. 30-cu maddə üzrə:

3.1. VI-I hissənin 4-cü bəndinə “dövlət rüsumunun” sözlərindən sonra “, bu Qanunun 30-cu maddəsinin VIII hissəsində nəzərdə tutulan inzibati cərimənin” sözləri əlavə edilsin;

3.2. VI-I hissəyə aşağıdakı məzmununda 4-1-ci bənd əlavə edilsin:

“4-1) Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 57.1 - 57.4-cü və 97.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada çatdırmaq mümkün olmayan yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər haqqında işlər üzrə sənədlərin çatdırılması;”;

3.3. VIII hissəyə “təqdim edildikdə” sözlərindən sonra “və onun barəsində qanuni qüvvəyə minmiş və icrası təxirə salınmamış və ya icrasına möhlət verilməmiş yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta

haqqında iş üzrə tətbiq edilən cərimə ödənilmədikdə” sözləri əlavə edilsin.

4. 35-ci maddə üzrə:

4.1. IV-I hissənin 1-ci bəndinə “dövlət rüsumunun” sözlərindən sonra “, şəxs barəsində qanuni qüvvəyə minmiş və icrası təxirə salınmamış və ya icrasına möhlət verilməmiş yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta haqqında iş üzrə tətbiq edilən inzibati cərimənin” sözləri əlavə edilsin;

4.2. IV-I hissəyə aşağıdakı məzmununda 1-1-ci bənd əlavə edilsin:

“1-1) Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 57.1 - 57.4-cü və 97.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada çatdırmaq mümkün olmayan yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər haqqında işlər üzrə sənədlərin çatdırılması;”;

4.3. VII hissəyə “kateqoriyalar saxlanılmaqla,” sözlərindən sonra “bu Qanunun 35-ci maddəsinin VIII hissəsində nəzərdə tutulan sənədlər təqdim edildikdə və şəxs barəsində qanuni qüvvəyə minmiş və icrası təxirə salınmamış və ya icrasına möhlət verilməmiş yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta haqqında iş üzrə tətbiq edilən inzibati cərimə ödənilmədikdə” sözləri əlavə edilsin;

4.4. IX hissədə “dördüncü” sözü “beşinci” sözü ilə əvəz edilsin;

4.5. XII hissəyə “baxılmamasında və ya” sözlərindən sonra “baxılarkən” sözü əlavə edilsin.

5. 37-ci maddənin III hissəsinin 2-ci bəndində “qüvvədə olan qanunvericiliklə” sözləri “qanunla” sözü ilə əvəz edilsin.

6. 46-cı maddənin II hissəsinin 6-cı bəndindən “, müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilməyən” sözləri çıxarılsın.

7. 54-cü maddənin I hissəsinin üçüncü cümləsindən “və ya daxil olmaqdadırsa” sözləri çıxarılınsın.

8. 85-ci maddənin 9-cu bəndi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“9) Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 96.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda fiziki şəxsləri nəqliyyat vasitəsinin idarə olunmasından kənarlaşdırır və həmin hallar aradan qaldırılana qədər nəqliyyat vasitəsinin saxlanması üçün müvəqqəti olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının mühafizə olunan duracağına göndərir (nəqliyyat vasitəsinin saxlanması iki nüsxədə olan aktla rəsmiləşdirilir, onun birinci nüsxəsi inzibati xəta haqqında protokola əlavə edilir, surəti isə nəqliyyat vasitəsinin idarə edən şəxsə verilir).

Qeyd: Nəqliyyat vasitəsinin saxlanması

səbəbinin aradan qaldırıldığı barədə lazımi sənədlər təqdim edildikdən və ya inzibati xəta törətmiş şəxs barəsində inzibati xəta haqqında protokol tərtib edildikdən, nəqliyyat vasitəsinin duracağına gətirilməsi və onun orada saxlanması üçün haqq ödənildikdən dərhal sonra, saxlanmış nəqliyyat vasitəsi sahibinə qaytarılır. Belə nəqliyyat vasitələrinin duracaqdan buraxılması üçün xüsusi icazə tələb olunmur. Nəqliyyat vasitəsi qanunsuz saxlanmışdırsa və ya lazımi qaydada saxlanılmaması nəticəsində maddi zərər vurulmuşdursa, onun sahibi qanunla müəyyən edilmiş qaydada məhkəməyə müraciət edə bilər.”.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 dekabr 2017-ci il.

Məcburi dövlət sosial sığorta sahəsində borcların tənzimlənməsi haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 16-cı bəndini rəhbər tutaraq **qərara alır**:

Maddə 1. Məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə 2006-cı ilin 1 yanvar tarixinədək yaranmış borcların tənzimlənməsi

Sığortaedənlərin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının uçot sistemində mövcud olan 2006-cı ilin 1 yanvar tarixinə yaranmış və 2018-ci ilin 1 aprel tarixinədək ödənilməmiş məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə borcları tam məbləğdə silinir.

Maddə 2. Məcburi dövlət sosial sığortası qaydalarının pozulmasına görə tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyaları (hesablanmış penya) üzrə 2015-ci ilin 1 yanvar tarixinədək yaranmış borcların tənzimlənməsi

Sığortaedənlərin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının uçot sistemində mövcud olan 2015-ci ilin 1 yanvar tarixinədək yaranmış və 2018-ci ilin 1 aprel tarixinədək ödənilməmiş məcburi dövlət sosial sığortası qaydalarının pozulmasına görə tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyaları (hesablanmış penya) üzrə borcları tam məbləğdə silinir.

Maddə 3. Məcburi dövlət sosial sığortası qaydalarının pozulmasına görə tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyaları (hesablanmış penya) üzrə 2015-ci ilin 1 yanvar tarixindən 2018-ci ilin 1 aprel tarixinədək yaranmış borcların tənziplənməsi

3.0. Bu Qanunun 2-ci maddəsi nəzərə alınmaqla sığortaedənlərin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının uçot sistemində mövcud olan 2015-ci ilin 1 yanvar tarixindən yaranmış və 2018-ci ilin 1 aprel tarixinədək ödənilməmiş məcburi dövlət sosial sığortası qaydalarının pozulmasına görə tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyaları (hesablanmış penya) üzrə borcların tənziplənməsi aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

3.0.1. sığortaedənlər tərəfindən 2018-ci ilin aprel-may ayları ərzində həmin maliyyə sanksiyalarının (hesablanmış penyanın) 10 faizi ödənildikdə – maliyyə sanksiyalarının (hesablanmış penyanın) ödənilməmiş 90 faizi silinir;

3.0.2. sığortaedənlər tərəfindən 2018-ci ilin aprel-iyul ayları ərzində həmin maliyyə sanksiyalarının (hesablanmış penyanın) 30 faizi ödənildikdə – maliyyə sanksiyalarının (hesablanmış penyanın) ödənilməmiş 70 faizi silinir;

3.0.3. sığortaedənlər tərəfindən 2018-ci ilin aprel-sentyabr ayları ərzində həmin maliyyə sanksiyalarının (hesablanmış penyanın) 50 faizi ödənildikdə – maliyyə sanksiyalarının (hesablanmış penyanın) ödənilməmiş 50 faizi silinir.

Maddə 4. Yekun müddə

Bu Qanunun 1-ci, 2-ci və 3-cü maddələri ödənilməsi barəsində məhkəmə qərarı qəbul edilmiş, lakin 2018-ci ilin 1 aprel tarixinə ödənilməmiş borcların qalığına da şamil edilir.

Maddə 5. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun 2018-ci il aprelin 1-dən qüvvəyə minir.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 6 mart 2018-ci il.

Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat, rabitə və yüksək texnologiyalar sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, nəqliyyat, rabitə və yüksək texnologiyalar sahəsində idarəetməni təkmilləşdirmək və Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin fəaliyyətini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram**:

1. “Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi haqqında Əsasnamə” təsdiq edilsin (əlavə olunur).

2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyası əsasında Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyi yaradılsın.

3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mülki Aviasiya Administrasiyası əsasında Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyi yaradılsın.

4. “Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin strukturu” təsdiq edilsin (əlavə olunur).

5. Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi Aparatının işçilərinin say həddi 190 ştat vahidi, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Avtomobil Nəqliyyatı Xidmətinin Aparatının və regional bölmələrinin işçilərinin say həddi 145 ştat vahidi, o cümlədən Xidmətin Aparatının işçilərinin say

həddi 100 ştat vahidi, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyinin işçilərinin say həddi 65 ştat vahidi, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinin işçilərinin say həddi 48 ştat vahidi, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Xidmətinin işçilərinin say həddi 18 ştat vahidi, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun işçilərinin say həddi 12 ştat vahidi müəyyən edilsin.

6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyasının tabeliyində olan Dəniz Üzgüçülüğünün Təhlükəsizliyi Mərkəzi və Nəqliyyat və Texniki-Təminat İdarəsi publik hüquqi şəxs statusu ilə Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyinin tabeliyinə verilsin.

7. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mülki Aviasiya Administrasiyasının tabeliyində olan Mülki Aviasiyada Uçuşların Təhlükəsizliyi üzrə Dövlət Müfəttişliyi publik hüquqi şəxs Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinin tabeliyinə verilsin.

8. Müəyyən edilsin ki, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək

Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyinin və Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinin direktorlarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir.

9. “Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 10 iyun tarixli 880 nömrəli Fərmanının (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2003, № 6, maddə 286; 2006, № 11, maddə 945; 2007, № 6, maddə 601; 2008, № 8, maddə 719, № 11, maddələr 969, 970; 2009, № 2, maddə 64, № 12, maddə 983; 2011, № 2, maddə 85; 2014, № 10, maddə 1186, № 12, maddə 1578; 2016, № 3, maddə 468, № 4, maddə 660; 2017, №1, maddə 59) 1-ci hissəsi ləğv edilsin.

10. “Azərbaycan Respublikası Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi və “Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 10 avqust tarixli 111 nömrəli Fərmanının ləğv edilməsi haqqında” 2014-cü il 19 iyun tarixli 185 nömrəli Fərmanının (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2014, № 6, maddə 635; 2016, № 6, maddə 1057, № 8, maddə 1384; 2017, № 5, maddə 844) 1-ci, 2-ci və 3-cü hissələri ləğv edilsin.

11. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

11.1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılması ilə bağlı təkliflərini üç ay müddətində ha-

zırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

11.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

11.3. Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin təklifləri əsasında onun strukturuna daxil olmayan tabeliyində olan qurumların siyahısını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla bir ay müddətində təsdiq etsin;

11.4. bu Fərmanın 6-cı hissəsində nəzərdə tutulan publik hüquqi şəxslərin nizamnamələrini və strukturlarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla bir ay müddətində təsdiq etsin;

11.5. Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyinin və Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinin əsasnamələrinin layihəsini bir ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

11.6. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrası barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

11.7. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyasının, Azərbaycan Respublikasının Mülki Aviasiya Administrasiyasının və onların tabeliyində olan qurumların balanslarındakı əmlakın, müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi ya-

nında Dövlət Dəniz Agentliyinin, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinin və onların tabeliyində olan qurumların balanslarına verilməsini iki ay müddətində təmin etsin;

11.8. Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyası və Azərbaycan Respublikasının Mülki Aviasiya Administrasiyası üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin, müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyinə və Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar

Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinə ayrılması ilə əlaqədar tədbirlər görsün;

11.9. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

12. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

İlham ƏLİYEV,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 yanvar 2018-ci il

№ 1785

Elektron hökumətin inkişafı və rəqəmsal hökumətə keçid ilə bağlı tədbirlər haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Dövlət strukturlarında və dövlət xidmətlərinin həyata keçirilməsində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunması, innovativ həllərin tətbiqi dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir və bu sahədə davamlı inkişaf üçün mühüm tədbirlər görülmüşdür. Ölkə üzrə internet şəbəkəsinin qurulması, açıq hökumətin təşviqi internet istifadəçisi sayının artmasına səbəb olmuş, ictimai əhəmiyyət daşıyan informasiyanın açıqlığı və informasiya əldə etmə azadlığı təmin edilmişdir.

Bununla belə, vətəndaşlara şəffaf, operativ və resurslara qənaət etməklə xidmət göstərilməsi üçün dövlət xidmətlərini tam elektronlaşdırmaq, dövlət informasiya ehtiyatlarının analitik təhlilini aparmaq və nəticələrindən dövlət və özəl sektorun istifadəsi imkanlarını yaratmaq məqsədi ilə dövlət informasiya ehtiyatlarının və sistemlərinin formalaşdırılması, idarə olunması və qarşılıqlı inteqrasiyasının təmin edilməsi sahəsində vahid yanaşmanın və standartların tətbiqi və rəqəmsal hökumətə keçid prosesinin sürətləndirilməsi zəruridir.

Bununla əlaqədar bu sahədə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsini, dövlət nəzarətinin gücləndirilməsini və görülməli işlərin səmərəliliyinin artırılmasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram:**

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi:

1.1. elektron hökumət sahəsində dövlət siyasətini və tənzimlənməsini həyata keçirsin;

1.2. dövlət informasiya ehtiyatları və sistemlərinin formalaşdırılması, aparılması, inteqrasiyası və effektiv idarə edilməsi sahəsində koordinasiyanı həyata keçirmək məqsədi ilə əlaqələndirici qurum funksiyalarını yerinə yetirsin;

1.3. “Elektron hökumət” portalının idarə olunmasını və fəaliyyətini təmin etsin və təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar zəruri tədbirlər görsün;

1.4. dövlət orqanlarının informasiya sistemləri və ehtiyatları arasında informasiya mübadiləsini və elektron xidmətlərin göstərilməsini “elektron hökumət” portalı vasitəsilə təşkil etsin;

1.5. elektron xidmətlərin, o cümlədən dövlət-biznes (G2B - government to business), biznes-dövlət (B2G - business to government) elektron xidmətlərinin inkişafı ilə bağlı tədbirlər görsün;

1.6. “Dövlət informasiya ehtiyatları və sistemlərinin formalaşdırılması, aparılması, inteqrasiyası və arxivləşdirilməsi Qaydaları”nın layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.7. Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi və digər aidiyyəti qurumlarla birlikdə “Milli Məkan Məlumatlarının formalaşdırılması və inteqrasiyası Qaydaları”nın layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.8. “Rəqəmsal hökumətə keçid üzrə Fəaliyyət Planı”nın layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.9. bu fərman ilə verilmiş tapşırıqların icrası ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə hesabat versin.

2. Bu fərmanın 1-ci hissəsində nəzərdə tutulan vəzifələrin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliyində “Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi” publik hüquqi şəxs yaradılsın.

3. “Elektron hökumət” portalı texniki-texnoloji infrastrukturunu ilə birlikdə Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin balansından Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin balansına verilsin.

4. Müəyyən edilsin ki, bu fərmanın 2-ci hissəsində nəzərdə tutulan publik hüquqi şəxsin təsisçisinin “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.2-ci maddəsində qeyd edilən səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi həyata keçirir.

5. Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi:

5.1. bu fərmanın 3-cü hissəsində müəyyən edilən tapşırığın icrasını üç ay müddətində təmin etsin;

5.2. dövlət informasiya ehtiyatlarının və sistemlərinin data mərkəzdə saxlanılmasının effektiv təşkili üçün tədbirlər görsün;

5.3. “Rəqəmsal hökumət”ə keçid prosesinin sürətləndirilməsi məqsədilə mövcud kommunikasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər görsün.

6. Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi ilə birlikdə ölkədə informasiya təhlükəsizliyi sahəsində mövcud vəziyyəti, o cümlədən qanunvericiliyi təhlil edərək, qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla müvafiq sahənin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

7. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi “Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin dövlət qeydiyyatı ilə bağlı zəruri tədbirləri həyata keçirsin.

8. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin təklifləri əsasında “Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı maliyyə məsələlərini həll etsin.

9. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

9.1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının bu fərmana uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

9.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının bu fərmana uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

9.3. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının bu fərmana uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrası barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

9.4. bu fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

10. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların bu fərmana uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 14 mart 2018-ci il

Bakı Nəqliyyat Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Bakı Nəqliyyat Agentliyinin fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə **qərara alıram**:

1. “Bakı Nəqliyyat Agentliyinin Nizamnaməsi” təsdiq edilsin (əlavə №1).

2. Bakı Nəqliyyat Agentliyində (bundan sonra – Agentlik) təsisçinin səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi aşağıdakılara həvalə edilsin:

2.1. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə:

2.1.1. Agentliyin nizamnaməsinin təsdiq olunması, nizamnamə fondunun miqdarının müəyyən edilməsi;

2.1.2. illik maliyyə hesabatlarının təsdiq edilməsi;

2.1.3. icra orqanının yaradılması, onun səlahiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi;

2.1.4. təsərrüfat cəmiyyətlərinin yaradılmasına və ya onlarda iştirak etməyə, idarə, filial və nümayəndəliklərinin yaradılmasına razılıq verilməsi;

2.1.5. xalis aktivlərinin dəyərinin 25 faizindən artıq məbləğdə olan əqdin (xüsusi əhəmiyyətli əqdin) və aidiyyəti şəxslə dəyəri aktivlərinin 5 faizini və daha çox hissəsini təşkil edən əqdin bağlanmasına razılıq verilməsi;

2.1.6. Agentliyin yenidən təşkil və ləğv edilməsi;

2.2. Agentliyə:

2.2.1. inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

2.2.2. strukturunun təsdiqi.

3. Müəyyən edilsin ki:

3.1. Agentliyin ilkin nizamnamə fondu dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına formalaşır və 1.000.000 (bir milyon) manat təşkil edir;

3.2. Agentliyin fəaliyyətinə rəhbərliyi həyata keçirmək məqsədilə İdarə Heyəti yaradılır. Agentliyin İdarə Heyəti sədrinin və onun müavinlərinin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsini, habelə onların səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

4. Agentlik “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı gündən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Bakı Nəqliyyat Agentliyinin balansında olan əmlak Agentliyin balansına verilsin.

5. “Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin balansından Bakı Nəqliyyat Agentliyinin balansına verilən müəssisələrin siyahısı” təsdiq edilsin (əlavə №2).

6. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

6.1. Agentliyin yaradılması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası qanunlarının tətbiq edilməsi ilə bağlı təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasına

dair təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

6.4. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrası barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

6.5. “Yol nişanları və siqnalları haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə”, “Yol nişanları və siqnalları haqqında” 1968-ci il Konvensiyasını tamamlayan Avropa Sazişinin təsdiq edilməsi barədə”, “Yol nişanları və siqnalları haqqında” 1968-ci il Konvensiyasını tamamlayan Avropa Sazişinin “Yolların nişanlanması barədə” Protokolunun təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarını və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı digər beynəlxalq müqavilələri nəzərə almaqla svetoforların, yol nişanlarının, nişanlanma xətlərinin və yol hərəkəti təşkilinin digər texniki vasitələrinin tətbiqi ilə əlaqədar məsələlərin tənzimlənməsi məqsədilə müvafiq normativ hüquqi aktların layihələrini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.6. Agentliyin təklifləri əsasında Bakı şəhərində ilkin olaraq 4 nəqliyyat mübadilə mərkəzinin yaradılması məqsədilə torpaq sahələrinin ayrılması və həmin mərkəzlərin Agentlik tərəfindən tikilməsi ilə əlaqədar zəruri tədbirlərin görülməsini təmin etsin;

6.7. bu Fərmanın 5-ci hissəsi, 8.1-ci bəndi və 9-cu hissəsi nəzərə alınmaqla, Azərbaycan

Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin, Daxili İşlər Nazirliyinin və Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin istifadəsində olan dövlət əmlakının Agentliyin balansına verilməsini təmin etsin;

6.8. bu Fərmanın 4-cü və 5-ci hissələrinə uyğun olaraq Agentliyin balansına verilən dövlət əmlakının qiymətləndirilərək Agentliyin nizamnamə fondunda nəzərə alınması üçün müvafiq təkliflərini üç ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.9. tikilinin istismar təyinatından asılı olaraq, nəqliyyat vasitələrinin saxlanması üçün parklanma yerləri, qarajlar və açıq dayanacaqlar tələb olunan tikinti obyektlərinin növləri, habelə həmin tikinti obyektlərinin parklanma yerləri, qarajlar və açıq dayanacaqlarla təmin olunması normativləri, eləcə də bu normativlərə əməl edilməsi vəziyyətinin, tikilinin yol-nəqliyyat axımına təsirinin və nəqliyyat infrastrukturuna çıxış imkanlarının qiymətləndirilməsi ilə bağlı hüquqi aktların layihələrini Agentliyin təklifləri əsasında altı ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.10. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

7. Agentlik:

7.1. Bakı şəhərindəki bütün svetoforların Nəqliyyatı İntellektual İdarəetmə Mərkəzi vasitəsilə mərkəzləşdirilmiş qaydada idarə edilməsini təmin etmək məqsədilə zəruri tədbirlər görsün;

7.2. Bakı şəhərindəki avtomobil yollarını svetoforlar, yol nişanları, nişanlanma xətləri və yol hərəkəti təşkilinin digər texniki vasitələri ilə təchiz edilmə səviyyəsini müəyyən etmək məqsədilə təftiş etsin və təftişin nə-

ticəsi barədə 6 ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

7.3. bu Fərmanın 7.2-ci bəndi nəzərə alınmaqla avtomobil yollarının zəruri yol hərəkəti təşkili vasitələri ilə təchiz edilməsi məqsədilə tədbirlər planını təsdiq etsin və müvafiq işlər görülməsini təşkil etsin;

7.4. bu Fərmanın 8.2-ci bəndində və 10-cu hissəsində nəzərdə tutulmuş məlumatların müvafiq dövlət qurumlarından elektron qaydada alınmasını təmin etmək üçün zəruri tədbirlər görsün;

7.5. yol hərəkəti iştirakçılarını hərəkətin məhdudlaşdırıldığı və ya qadağan edildiyi avtomobil yolları, habelə tıxaclar və avtomobil yollarında nəqliyyatın hərəkət intensivliyi barədə real vaxt rejimində məlumatlandırmaq üçün zəruri tədbirlər görsün;

7.6. Agentliyin strukturunu, işçilərinin say həddini, Agentlikdə əməyin ödənilməsi formalarını və miqdarını, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla bir ay müddətində təsdiq etsin;

7.7. Agentliyin dövlət qeydiyyatına alınması üçün bu Fərmanın qüvvəyə mindiyi tarixdən üç gün müddətində "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinə müraciət etsin;

7.8. Agentliyin dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən 3 (üç) iş günü müddətində Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə bu barədə məlumat versin.

8. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi:

8.1. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində öz idarəetməsində olan svetoforları üç ay müddətində Agentliyə təhvil versin;

8.2. hərəkətin məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsi nəzərdə tutulan avtomobil yolları barədə ən azı 3 (üç) iş günü əvvəldən, təxirəsalınmaz hallarla bağlı olduqda isə dərhal elektron qaydada Agentliyə məlumat versin.

9. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti Bakı şəhərində müntəzəm sərnişindəşımaya xidməti göstərən avtomobil nəqliyyatı vasitələri üçün dayanacaq məntəqələrinin, parklanma yerlərinin və taksi minik avtomobilləri üçün duracaq yerlərinin Agentliyin idarəetməsinə verilməsini iki ay müddətində təmin etsin və həmin fəaliyyəti tənzimləyən analogi qurumlarının (struktur bölmələrinin, ştatlarının) ləğv edilməsi üçün tədbirlər görsün.

10. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində avtomobil yollarının mülkiyyətçiləri (sahibləri) və avtomobil yollarının bilavasitə altında, yaxud təhkim və ya qorunma (mühafizə) zolaqlarında yerləşən mühəndis-kommunikasiya təminatı sistemlərinin mülkiyyətçiləri hərəkətin məhdudlaşdırılmasına və ya qadağan edilməsinə səbəb olacaq işlərin aparılması nəzərdə tutulan avtomobil yolları barədə müvafiq işlərə başlamazdan ən azı 3 (üç) iş günü əvvəl, təxirəsalınmaz hallarda isə dərhal elektron qaydada Agentliyə məlumat versinlər.

11. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

İlham ƏLİYEV,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 aprel 2018-ci il

№1902

MÜNDƏRİCAT

Mehriban xanım Əliyeva: Böyük uğurların izi ilə	5
<i>Nizami Cəfərov</i> . Müstəqil Azərbaycan: ümummillə lider Heydər Əliyevdən Prezident İlham Əliyevə	11
<i>Flora Sadıqlı</i> . Beynəlxalq avtomobil, su və dəmir yolları Azərbaycanda qovuşur	17
<i>İttifaq Mirzəbəyli</i> . İlham Əliyev – Dünya Azərbaycanlılarının lideri	19
<i>Vaqif Bayramov</i> . Azərbaycanın yol infrastrukturunu dünya standartları səviyyəsinə çatdırılır	24
<i>Elman Mirzəyev</i> . Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və təhsil	31
<i>İbrahim Quliyev</i> . Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə orqan- larının yaranması və fəaliyyəti demokratiyanın əsnəsidir	36
<i>Etibar Əliyev</i> . Nəqliyyat hüququ iqtisadi hüququn yarımşahəsi kimi	45
<i>Ибрагим Кулиев</i> . Межнациональные конфликты: История и современность	53
<i>Nazim Nağıyev</i> . Aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin beynəlxalq hüquqi rəqlamentlərinin təbiəti və praktiki tətbiqu problemləri .	68
<i>Anar Bağırov</i> . “İnsan hüquqlarının beynəlxalq standartları” terminoloji konstruksiyasının definisiya və anlaşılma problemləri	80
<i>Ellada Kərimova</i> . Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində milli aviasiyanın xidməti	92
<i>Araz Əliyev</i> . Azərbaycan Respublikasında antiinhisar (rəqabət) qanuniciliyinin inkişafı	103
<i>Araz Kərimov</i> . Bank hüququ: anlayışı və predmeti	123
<i>Vidadi Məmmədov</i> . Son illərdə vergi cinayətləri ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində baş verən dəyişikliklər	127
<i>Nərmin Əliyeva</i> . Ailə-məişət zorakılığının qarşısının alınmasında xüsusi-krimi- noloji profilaktikanın rolu haqqında	133
<i>Aytac Qasımova</i> . Silahlı münaqişələrlə bağlı “Uşaq” anlayışının müəyyən edilməsi problemi	139
<i>Xətai Hətəmov</i> . Yeni nəsil insan hüquqlarının anlayışı və konseptual hüquqi əsasları	147

<i>Сабухи Алиев.</i> Особенности преступления получения кредита незаконным путем и неиспользования кредита по целевому назначению в уголовном законодательстве Азербайджанской Республики	153
<i>Fidan Xudiyeva.</i> “Təcavüz” anlayışı ilə özünümüdafiə hüququnun əlaqəsi problemi	160
<i>Hüseyn Əsgərov.</i> Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual qanunvericiliyinin sistemi	166
<i>Zümrüd Vəliyeva.</i> Mülkiyyət hüququnun insan hüquqları sistemində yeri: müqayisəli təhlil	173

RƏSMİ SƏNƏDLƏR

“Avtomobil yolları haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə	180
“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə	181
Məcburi dövlət sosial sığorta sahəsində borcların tənzimlənməsi haqqında	183
Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat, rabitə və yüksək texnologiyalar sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında	185
Elektron Hökumətin inkişafı və rəqəmsal hökumətə keçid ilə bağlı tədbirlər haqqında	187
Bakı Nəqliyyat Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında.....	190

Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən təsdiq olunmuş «Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən elmi nəşrlərin Siyahısı»na daxil edilmişdir.

Журнал включён в «Список научных изданий, рекомендуемых для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике», утверждённый Высшей Аттестационной Комиссией при Президенте Азербайджанской Республики.

The magazine was inscribed in «The scientific edition list, recommended to publication of main results of the dissertations in Azerbaijan Republic», confirmed by Superior Examination Board under President of Azerbaijan Republic.

Dergi Azərbaycan Cumhuriyyəti Cumhurbaşkanı yanında Yüksek Tasnif Komisyonu tarafından onaylanmış Azərbaycan Cumhuriyyətində doktoraterlərin genel sonuclarının yayınlanması önerilen bilimsel yayınların listesinə dahil edilmişdir.

**JURNALDA ÇAP OLUNAN ELMİ MƏQALƏLƏRƏ
DAİR ƏLAVƏ TƏLƏBLƏR**

Word proqramı

Səhifənin formatı – A4

**Azərbaycan, rus və ingilis dillərində mətnlər «Times New Roman»,
Az_Times_lat şriffləri ilə verilsin**

Əsas mətn – 14 pt

Sətirlərarası məsafə – 1,5 interval

**Vərəqin sağ və sol hissəsindən 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm
ölçüdə zolaq ayrılısın**

Məqalənin həcmi – 10 səhifəyədək

Məqalə fiziki kağız və elektron versiyada verilməlidir.

